MANO JAUNYSTĖS NUOTYKIAI,

arba vokiečių pėstininkas Rusijoje 1941–1947 m.

Armin Scheiderbauer

MANO JAUNYSTĖS NUOTYKIAI,

arba vokiečių pėstininkas
Rusijoje 1941–1947 m.

Armin Scheiderbauer

BRIEDIS
VILNIUS
2015

UDK 94(100)„1939/1945“(093.3)
Sc21

Versta iš:
Armin Scheiderbauer
Das Abenteuer meiner Jugend.
Als Infanterist in Russland 1941–1947.
Miliz Verlag, 2001

© 2001 by Österreichischer Miliz-Verlag
© Vertimas iš vokiečių kalbos, Vytautas Leščinskas, 2015
© Leidykla „Briedis“, 2015

ISSN 2351-7344
ISBN 978-9955-26-518-4

TURINYS

5 PROLOGAS

PIRMOJI DALIS

6 • 1 FANENJUNKERIS

23 • 2 RENGIANTIS Į FRONTĄ

ANTROJI DALIS

39 • 3 KARO MOKYKLA

53 • 4 ŠVEIDNICO–NEMERSO GYNYBOS LINIJA

72 • 5 1943 M. DIDYSIS PUOLIMAS

84 • 6 AZOROVO KAPINĖS: PIRMASIS SUŽEIDIMAS

104 • 7 1944 M. DIDYSIS PUOLIMAS

128 • 8 KLAJOJANČIAME „KATILE“:
NUO DAUGUVOS IKI RASEINIŲ

160 • 9 PRIE NAREVO

176 • 10 1945 M. DIDYSIS PUOLIMAS

TREČIOJI DALIS

193 • 11 PRIE VYSLOS – ŠEŠTASIS SUŽEIDIMAS..

212 • 12 KARO BELAISVIS – DANCIGAS IR KARALIAUČIUS

240 • 13 PIRMASIS LAIŠKAS IŠ GEORGENBURGO
PRIE INSTERBURGO (ĮSRUČIO)

255 • 14 TILŽĖ – *MALARIA TERTIANA* – GRĮŽIMAS Į TĖVYNĘ

266 • EPILOGAS

Tiesa ir Gėris yra įvairiai laikinumo bei sąlyginumo nuspalvinti, taip pat, kaip pavyzdžiui, laikina ir sąlyginė yra sąžinė. Tačiau atsidavimas, ypač susijęs su pavojais bei aukomis, nepaisant Tiesos ir Gėrio sąlyginio laikinumo, yra kažkas besąlygiškai puiku.

Jakobas Burkhardtas,
Pasaulio istorijos tyrimai

Dėkoju savo mielai žmonai už supratimą, o draugui Kurtui – už pagalbą.

PROLOGAS

Ši dr. Armino Šeiderbauerio knyga, kurią, padedant dr. Kurtui Zekslingeriui, pavyko įtraukti į Zalcburgo milicijos draugijos leidybos programą, yra nepaprastai svarbus Antrojo pasaulinio karo istorijos šaltinis. Svarbus ne tik tuometiniams ir dabartiniams kareiviams bei karininkams, bet pirmiausia istorikams – ne vien didžiųjų karo istorijos sąsajų tyrėjams, kurie yra prirašę ištisas bibliotekas, bet ir tiems, kurie domisi karo istorijos kasdienybe.

Skaitytojui teikiama galimybė pajusti išgyvenimus 1924 metų šaukiamojo amžiaus jauno pėstininkų karininko, apdovanoto pirmojo ir antrojo laipsnio Geležiniu kryžiumi, kuris buvo pašauktas į Vokietijos vermachtą ir po pradinio mokymo, rengimo frontui bei karo mokyklos, pasiųstas į didžiąsias gynybos kovas Rytuose prieš Sovietų Sąjungą. Nuo 1943 metų iki karo pabaigos jis buvo kelis kartus sužeistas, patyrė siaubingų nutikimų kare ir nelaisvėje. Autorius, labai įtaigiai aprašydamas visus tuos baisumus, kelia ir žmoniškumo problemas, vaizduoja žmonių tarpusavio santykius ir be patoso perteikia savo įspūdžius. Kaip tik todėl ši knyga yra tokia vertinga.

Tai labai autentiškas šaltinis, tuo labiau kad joje aprašoma per netrumpą laiką sukaupta paties autoriaus patirtis ir įterpiama epizodų iš jo ankstesnio gyvenimo, laiškų, dokumentų citatų.

Dr. Šeiderbauerio biografijos įvykių perteikimo objektyvumas yra būdingas ir jo pokario laikotarpio veikloje. Vėliau buvęs karys tapo net Austrijos Respublikos aukščiausiojo teismo senato pirmininku, tačiau taip pat glaudžiai bendradarbiavo su evangelikų bažnyčios Zalcburgo ir Tirolio srities superintendantūra.

Tiesa, iš pradžių dr. Šeiderbaueris šiuos atsiminimus ketino skirti vien savo palikuonims. Atsižvelgiant į daugkartines sąmoningai keliamas nemokšiškas karo įvykių sąsajas iki visiškų klastočių, ypač turint galvoje paskutiniu metu lenkų istoriko Bogdano Musialo demaskuotą melagingai tendencingą vadinamąją ponų *Reemtsma* ir *Heer* vermachtui skirtą parodą, kurią, esą, vėl reikėtų atidaryti, šie atsiminimai turėtų tapti prieinami platiesiems visuomenės sluoksniams. Kaip ideologinės prielaidos gali esmingai paveikti istorijos sampratą, pirmiausia turi žinoti jaunimas. Tegul ši knyga padės suprasti, kad Antrajame pasauliniame kare dalyvavę jūsų tėvai ir seneliai nebuvo nusikaltėliai!

Prof. dr. Reinhardas Heinišas

Arminas Šeiderbaueris fanenjunkerių mokykloje.

PIRMOJI DALIS
FANENJUNKERIS

Man reikėjo iki 1941 m. rugpjūčio 1 d. 15.00 atvykti į Vestmarko srities Sen Avoldo miesto jėgerių kareivines. Jei ne tas žodis „Vestmarkas“, tai ir būčiau net nenutuokęs, kurion pusėn turėčiau traukti. Vestmarku imta vadinti po Prancūzijos kapituliavimo prie Reicho prijungta teritorija. Niekas nežinojo, ar tai tik buvusios Elzaso ir Lotaringijos vokiečių žemės, ar dar kažkas daugiau. Šiaip ar taip, norėdamas nustatyti, kur yra Sen Avoldas, turėjau pasitelkti didelio mastelio žemėlapį, kuriame pagaliau jį aptikau tarp Sarbriukeno ir Mecemo (Lotaringija). Rugpjūčio 1-oji nebuvo įprastinė šaukimo data, paprastai tokios datos buvo balandžio 1-oji ir spalio 1-oji. Pasirodė, kad iš tikrųjų pagal gautus šaukimus rugpjūčio 1 d. į paskirties vietą atvyko tik keletas vaikinų. Kadangi tuo metu mano motina drauge su Rudžiu ir Lyzl buvo Lyzertalyje, aš nuvažiavau pas juos. Liepos 31 d. jie planavo išvyką pas mano tėvo mokyklos draugo Eizentrateno parapijos pastoriaus Šimiko šeimą.

Iš ten leidausi kelionėn maršrutiniu autobusu, kuris nugabeno mane į Špitalio miestą prie Dravos upės. Toliau važiavau greituoju traukiniu per Zalcburgą. Naktį pervažiavau pietų Vokietiją ir išlipau Sarbriukene, persėdau į paprastą keleivinį traukinį, vykstantį į Mecą. Perone sutikau vieną vaikiną, kaip ir aš, kažko besidairantį. Jis nešėsi du didelius lagaminus. Įsišnekėjome. Paaiškėjo, kad abu traukiame į tą pačią vietą. Tai buvo Liudvigas Popovskis iš Vienos, tramvajaus mašinisto sūnus. Taip įgijau savo pirmąjį draugą. Ištisus dvejus metus mes vis buvome netoliese vienas kito.

Niekas iš mūsų nežinojo ir negalėjo paaiškinti, kodėl esame surinkti šiame rajone. Nieko nežinojome nei apie tą padalinį, kuriam buvome priskirti, taigi apie 7-ąjį rezervinį batalioną, nei apie tą šalies dalį, iš kurios atvykdavo papildymas. Popovskis, kaip ir aš, dėl to, į kurį pėstininkų dalinį pateks, nusprendė pasikliauti atsitiktinumu. Ta mįslė buvo įminta netrukus po to, kai atvykome į vietą. Pirmiausia mums nuo Sen Avoldo stoties teko du kilometrus vilkti savo sunkų bagažą per kalnelį, už kurio slypėjo tas mažas miestelis. Jėgerių kareivinės buvo išdėstytos jo pakraštyje.

Į vietą atvykome maždaug 14.30. Dar mums netapus kareiviais, teko savo kailiu patirti, koks teisingas yra liaudies priežodis, kuris teigia, jog „pusę savo gyvenimo kareivis turi tuščiai laukti“. Tai, žinoma, nėra beprasmiška. Kaip ten būtų, bet 15.00 bent jau iš dalies oficialiai mano biografijoje prasidėjo

naujas ir labai svarbus skyrius. Paaiškėjo, jog mes priimti kandidatais mokytis tapti karininkais. Dauguma vaikinų atvyko iš Žemutinės Silezijos. Vienas atvažiavo iš Rūro, dvejetas iš Bohemijos, o aš su Popovskiu – iš Vienos.

Sen Avolde įkurdintas batalionas buvo 7-ojo pėstininkų pulko rezervinis padalinys, taikos metu dislokuotas Silezijoje, Švеidnico mieste (dabar Svidnica, Lenkija). Sužinojome, kad visas Silezijos rezervinis korpusas buvo permestas į „Vestmarką". Per Prancūzijos kampaniją 7-ajam pėstininkų pulkui vadovavo pulkininkas iš Vienos. Tuo metu pulkas buvo papildytas maždaug batalionu karinio personalo. Taigi beveik iki pačios karo pabaigos kone kiekvienoje kuopoje susitikdavau bent jau su vienu vieniškiu ar šiaip austru.

O aš dažnai gailėjausi, kad nė nemėginau patekti į sukomplektuotą iš mano kraštiečių dalinį. Prieš tapdamas kareiviu, mąsčiau, kaip smagu būtų parado žingsniu marširuoti per Vienos Ringštrasę drauge su grįžtančia namo kariuomene. Bet vėliau jau apgailestavau tik dėl to, jog neturiu šalia savęs artimų kovos draugų. Tai tapo aišku, kai po karo man teko posėdžiauti Linco miesto apygardos teisme drauge su kolegomis Zauneriu ir Hemetsbergeriu. Jie kariavo tarnaudami 45-ojoje austrų divizijoje. Zauneris drauge su Linco pėstininkų pulko kareiviais – „žemės ir miesto sūnumis" – išėjo į frontą iš miesto pilies kareivinių. Hemetsbergeris buvo divizijos štabo artilerijos karininkas.

Tuoj po „įsikraustymo", – taip apibendrintai pavadinau tai, kas vyko pačioje pradžioje: kareivinėse gavau lovą ir atsiėmiau aprangą bei įprastinius reikmenis, – prasidėjo tarnyba. Pradinio rengimo sunkumai truko šešias savaites. Pasirodo, tai buvo savotiškas išbandymas. Iš rugpjūčio 1 d. atvykusių septyniolikos žmonių šeši buvo pašalinti, nes neatitiko būtinų reikalavimų. Kadangi jiems oficialiai dar nesukako šaukimo amžius, visi paleisti namo.

Sen Avoldo jėgerių kareivinės.

Buvo galima įsivaizduoti, kaip po tų daugybę rūpesčių kėlusių „atostogų“ iš jų šaipėsi mokykloje likę bendraklasiai.

Taigi mūsų liko vienuolika. Tarnyba, išskyrus įprastinius darbus kareivinėse, vyko prižiūrint leitenantui, feldfebeliui ir jefreitoriui, kuris kartu buvo ir kubriko vyresnysis. Mūsų „vienuoliktuke“ liko Hansas Altermanas iš Silezijos Gotesbergo, Valteris Bormanas iš Breslau, Valteris Henšelis iš Eulengebirge (liet. Pelėdų kalnai –vert. pastaba) Reichenbacho, Hansas Berntas ir Gotfrydas Bergmanas iš Lygnico, Jochenas Fydleris iš Silezijos Glogau, Dyzelis ir Helmutas Juberla (Überla) iš Trautenau, Polmanas iš Vupertalio, tai pat Popovskis ir aš.

Kadangi Popovskis turėjo fotoaparatą, aš išsaugojau keletą nuotraukų. Pirmojoje iš jų užfiksuota mūsų grupė mokomojoje aikštėje. Esame apsivilkę lauko kiteliais su atsegta viršutine saga, užsegtais diržais, kareiviškais batais ir lauko kepurėmis. Aš stoviu visai nekariškai, susikišęs rankas į kelnių kišenes.

Baigę pradinį rengimą, buvome perkelti į Morchingeną – pusiaukelėje tarp Meco ir Zargemiundo. Toje vietoje kareivinės daugiausia buvo statytos po 1871 m., kai Elzasas ir Lotaringija sugrįžo Vokietijai. Ten įsikūrė 28-ojo rezervinio pulko štabas, kuriam priklausė 350-asis ir 461-asis rezerviniai batalionai. Nuo to meto mūsų grupė buvo priskirta 350-ojo rezervinio pėstininkų bataliono antrajai kuopai. Iš tarnybos Sen Avolde bemaž nieko neatsimenu, nes per pradinį rengimą nebuvo leidžiama išeiti iš kareivinių. Galiu prisiminti tik vienintelį išėjimą į miestą, per kurį ieškojome fotoateljė. Morchingeną prisimenu kaip vietą, kurioje vyko visas mūsų mokymas – aikštėje ir šaudykloje. Žinoma, Sen Avolde taip pat mokėmės rikiuotės ir pirmąkart paėmėme į rankas ginklus. Bet visa tai, lyginant su vėlesniu to rengimo intensyvumu bei įvairove, maža ką reiškė.

„Pėstininkų kuopos karinio personalo mokymo instrukcija“ (HDV130/2a) buvo „biblija“, pagal kurią vyko visas mūsų tuometinis gyvenimas. Pateiksiu šią individualiam rikiuotės rengimui „pagrindiniams nuostatams“ skirto skyriaus ištrauką:

1. *Geras kareivio išprusimas yra jo pasirengimo ir bendro fizinio ugdymo rodiklis. Jis turi būti tobulinamas kiekvieną kartą, kai kasdienėje tarnyboje yra tokia galimybė.*
2. *Stovint „ramiai“ be ginklo. Šioje padėtyje kareivis stovi nejudėdamas. Užkulniai tvirtai suglausti. Batų smaigaliai išskėsti kiek galima plačiau, kad vienas su kitu sudarytų beveik statų kampą. Kūnas vienu metu remiasi į abiejų kojų kulnis ir pirštų pagalvėles. Keliai šiek tiek ištiesti. Kūno viršutinė dalis tiesi, krūtinė kiek ištempta priekin. Pečiai vienodame aukštyje, nepakelti. Rankos lengvai ištiestos žemyn, alkūnės vidutiniškai patrauktos priekin. Ranka pirštų galais ir riešu liečia*

Žygyje.

klubą. Pirštai suglausti. Smilius liečia kelnių siūlę, didysis pirštas ištiestas lygiagrečiai smiliui. Raumenys iš dalies atpalaiduoti ir kiek įtempti. Mėšlungiškas raumenų pertempimas yra prastos ir įtemptos laikysenos priežastis.

3. *Išgirdęs įspėjamąją komandos dalį, viršininko šūksnį ar komandą „Dėmesio!" kareivis būtinai turi sustoti ir stovėti nejudėdamas net be komandos „Ramiai!"*
4. *„Laisvai!" Kairė koja patraukiama priekin. Kareivis gali judėti, bet neturi be leidimo kalbėti.*

Iš pradžių mes mokėmės naudoti senąjį 1898 metų pavyzdžio šautuvą, paskui – rankinį kulkosvaidį, pistoletą „Liuger", pistoletą kulkosvaidį, rankines granatas ir prieštankinį šautuvą. Vėliau buvome mokomi eiti kovinę ir lauko tarnybą, taip pat artimosios kovos. Ne mažiau svarbus buvo ir rengimas veikti skyriaus, sudaryto iš vado su devyniais kareiviais, bendromis jėgomis.

Skyriaus vadas yra lyderis ir pirmasis stoja į mūšį. Jis atsakingas už:

1. *kovinės užduoties vykdymą;*
2. *rankinio kulkosvaidžio ugnies valdymą ir, kiek kovos aplinkybėmis įmanoma, vadovauja savo šauliams;*
3. *savo skyriaus ginklų, šaudmenų ir reikmenų komplektavimą bei tinkamumą kovai.*

Bendras skyriaus rengimas apėmė veiksmus mūšyje, elgesį apšaudant priešui, judėjimą priekin, pozicijų užėmimą bei gynimą, atsitraukimą, taip pat žvalgybą ir patruliavimą.

Instrukcija HDV130/2a, aišku, apėmė ir pėstininkų veiksmų mokymo tvarką būryje bei kuopoje. Tam skirta 670 punktų. Tačiau, rengiant pėstininkų karininką, reikėjo ne vien jam įgyti žinių vadovauti skyriui, būriui ar kuopai, bet ir mokytis naudoti vadinamuosius pėstininkų sunkiuosius ginklus, t.y. sunkųjį kulkosvaidį, minosvaidį, lengvuosius ir vidutinius lauko pabūklus, prieštankinę patranką. Taip pat buvo privalu ir mokytis joti bei vairuoti. Mokėmės valdyti motorines bei arklines transporto priemones.

Šaudymo pratybos poligone.

Daugiausia tarnyba slinko poligonuose. Didelis dėmesys skirtas rengti karininkus žygiams. Pradėjome tiesiog nuo judėjimo ratu įvairaus dydžio padaliniais, paskui ėmėm rengti žygius įvairiais nuotoliais. Žygiai kaitaliojosi su šaudyba. Aš buvau geras šaulys. Netrukus paaiškėjo, kad mano dešinioji akis silpnesnė už kairiąją. Pirmasis mūsų regėjimo tikrinimas buvo paviršutiniškas. Tačiau kai pareikalavau leisti šaudyti nuo kairiojo peties, man pavyko pasiekti puikių rezultatų. Pratimuose, kai šaudoma stovint be atramos 100 m nuotoliu ir 200 m nuotoliu gulomis, įstengiau surinkti atitinkamai 30 ir 35 taškus ir tapau geriausiu (nedaug aplenkęs kitus) šauliu mūsų grupėje.

Šaudyba ir žygiai, kurie buvo reguliariai rengiami šeštadieniais, leido kiek atsikvėpti nuo rikiuotės pratybų. Šaudyba tapo atilsiu kūnui. Per pirmąjį žygį, kuris truko valandą, nuėjome 5 kilometrus, o po kelių savaičių, laipsniškai didėjant nuotoliui 10 kilometrų, nutapnodavom po 55 kilometrus. Tai mus nepaprastai išvargindavo. Kaip dera tikriems pėstininkams, žygiuodami vietoj kojinių apsivyniodavome pėdas autais, o prieš žygį kojas pasitepdavome elnio taukais, tad jei batai buvo tinkamo dydžio, nuospaudų ir pūslių išvengdavome. Man pūslių atsirado tik vieną kartą. Tai buvo labai skausminga, tačiau bent jau teikė galimybę sėdėti arklių traukiamame vežime, kuris riedėjo paskui mus.

Kasdienis kareivinių gyvenimas prasidėdavo rytiniu patikrinimu, po kurio budintis feldfebelis sukomanduodavo: „tiems, kurie paskirti nešioti kavą, išeiti iš rikiuotės“. Iki to laiko, kai prasidėdavo darbas, praėjus pusantros valandos po atsikėlimo, reikėjo nusiprausti, tinkamai pakloti lovas ir sutvarkyti

spinteles. Iš darbų kareivinėse daugiausia teko valyti ginklus ir tvarkyti patalpas. Viena valanda per savaitę buvo skiriama valyti bei taisyti uniforminius drabužius ir avalynę, jau nekalbant apie kasdienį batų valymą. Išeiginių uniformų kelnes lyginome ištiesdami po paklode ant šiaudinių čiužinių.

Be lauko ir kasdienės uniformos, kiekvienas iš mūsų turėjo išeiginių uniforminių drabužių komplektą. Jį vadinome „Sarasaniu" – pagal Vokietijoje žinomą cirką, nes anaiptol neatrodė puošnus, o greičiau priminė cirkininko aprangą. Nors lauko uniforma buvo pasiūta iš šiurkštaus vientiso žalsvai pilko su rusvu atspalviu audinio, išeiginė uniforma – iš dvejopos vilnonės medžiagos: kitelis – blyškiai žalias, o kelnės su mėlynu atspalviu. Apykaklė tamsiai žalia, atlapai ir rankovių antsiuvai apvedžioti sidabro spalvos juostele.

Uniformą papildė kepurė ir, kas buvo visų geriausia, su baltomis briaunomis, o balta – tai pėstininkų kaip kariuomenės rūšies – spalva. Nepaisant jos dailumo ir grynumo, ši spalva man visada atrodė paprastumo ir nepretenzingumo, kuo visada garsėjo pėstininkai, išraiška. Kitos spalvos buvo: artilerijos – raudona, kalnų šaulių – žalia, pionierių – juoda, medikų – žydra, tankistų – mėlyna, ryšininkų – citrinos geltonumo, kavalerijos, o vėliau žvalgybos padalinių – tamsiai geltona ir pagaliau violetinė – kapelionų spalva.

Lauko mokomosios pratybos vyko daugiausia dideliame įgulos poligone. Bet paskui ėmėme naudotis, ypač žygiuose, malonia kalvota vietove Morchingeno apylinkėse. Kartą sustojome pailsėti palei didelį slyvų sodą, kuris buvo toli nuo visų kaimų. Tai mūsų leitenantui pakišo mintį leisti mums „pasislėpti" tame sode ir prisivalgyti slyvų. Po kurio laiko, dar iki vynuogių derliaus rinkimo, žygiavome pro vynuogyną. Ir tada leitenantas leido mums „pasislėpti" tarp kekių. Atrodė panašu į senus paveikslus, vaizduojančius pieno upes kisieliaus krantais: mes gulėjome ant žemės ir skynėme beveik jau nunokusių vynuogių kekes.

Patys maloniausi mokslai mums vyko trečiadieniais. Tomis dienomis nuo 14.00 iki 16.00 jodinėjome, o nuo 16.00 iki 18.00 mokėmės vairuoti. Jodinėti mums kiekvienam buvo skirta po savą arklį. Maniškio vardas buvo Apelsinas. Norint įgyti arklio pasitikėjimą ir jį paskatinti, kiekvienas privalėjo turėti pasiėmęs iš savo davinio po gabalėlį duonos. Pratinomės nesiartinti prie arklio iš užpakalio ir mokėmės jį pakinkyti ir pabalnoti. Mums taip pat reikėjo mėžti arklides ir šukuoti arklius šepečiais.

Vykstant tam rengimui, mokėmės įvairių jojimo būdų – žingine, risčia ir šuoliais, taip pat lavinome įgūdžius valdyti arklius. Pagaliau manieže mes turėjome įveikti nedideles kliūtis ir atlikdavome pratimus sėdėdami balnuose. Jodinėti gryname ore buvo greičiau malonu nei sunku, ypač kai po pirmųjų jodinėjimo valandų jau ne taip peršėjo užpakalis. Kartą aš kažkuo įkyrėjau savo Apelsinui ir jis ėmė pasiutusiai šuoliuoti. Net neįstengiau nulaikyti.

Kariai mokomi joti.

Nušuoliavęs maždaug kilometrą, nurimo, bet, iš visko sprendžiant, vis tiek norėjo manė nubausti ir, lėkdamas visu greičiu, staiga sustojo. Man teko įtempti visas jėgas, kad neiškrisčiau iš balno, o to arklys kaip tik aiškiai siekė.

Bet vadeliojimo instruktažas vyko be panašių keblumų. Arkliais kinkytais vežimais išmokome važinėti per pusdienį, bet mokymas vairuoti motorines transporto priemones truko keletą mėnesių. Kartu su kruopščiu teoriniu ir techniniu rengimu naudojantis kariuomenei skirtu vadovėliu, daug laiko prireikė praktiniam vairavimui. Važinėjome motociklais su priekabomis ir kariškais visureigiais „Kiubelvagenais". 1942 m. sausio 18 d., t.y. keletui dienų praėjus po to, kai man sukako aštuoniolika metų, gavome vermachto vairuotojų pažymėjimus.

Trečiadieniais karininkų klube vyko vadinamieji ponų vakarai. Mes, kursantai, žinoma, apsivilkę savo išeigines uniformas, turėjome juose dalyvauti. Prieš vakarienę iš pradžių mums teko tuščiai stoviniuoti šoniniuose kambariuose. Paskui rezervinio pulko vadas pakvietė mus sėsti į savo vietas. Pirmąkart patekę ten mes, žinoma, buvome kiek sutrikę ir stovėjome vos ne išsirikiavę. Tai gydytojui, kurį aš vėliau pažinojau kaip labai protingą žmogų, paskatino mums sarkastiškai pastebėti: „Ak, ponai atvyko į konfirmaciją!"

Mes ne nuolat sėdėjome drauge galustalėje, bet dažnai įsiterpdavome į karininkų kompaniją ir tada turėjome su jais šnekučiuotis. Jei nebūčiau dar namie išmokęs kaip pridera elgtis prie stalo, man būtų tekę išmokti ten. Tiesa, namuose, nebuvau išmokęs išsitekti 40 centimetrų pločio erdvėje prie stalo. To reikėjo mokytis Kalėdų išvakarėse, kai karininkų žmonos buvo

pakviestos pavakarieniauti drauge su mumis ir prie stalo pasidarė ankšta.

Tokiais atvejais, taip pat per karininkų vakarėlius vakarieniaujant grojo pulko orkestro muzikantai. Į pokalbius ne tarnybos temomis buvo žvelgiama nepritariamai ir šios taisyklės laikytasi griežtai. Karininkų vakarėliuose mums buvo leidžiama užtrukti iki vėlumos. Tad likdavome ten ir po bendro signalo gulti, kartais iki pusiaunakčio. Valgiai karininkų klube buvo tokie patys, kaip ir kareivių valgykloje, bet ruošiami atskirai. Išimtis buvo padaryta per Kalėdas ir Naujuosius metus, kai kiekvienas gavo porciją karpio ar lyno. Be to, dar patiekta kraujinės dešros ir sardelių, kurių mes prisikimšome kaip reikia ir kurios kartu su bulvių salotomis padėjo gerą pamatą vynui. Morchingeno karininkų klube galėjai nusipirkti puikaus prancūziško vyno. Kaip tik ten pirmąkart paragavau Bordo ir Burgundijos baltojo bei raudonojo.

Sen Avolde buvo dažnai skelbiamas oro pavojus, kuris paprastai truko nuo vidurnakčio iki to meto, kai priešo aviacija pasitraukdavo iš Reicho oro erdvės. Todėl tarnyba buvo tvarkoma taip, kad, atsikėlus 4.30, darbas prasidėtų 6.00. Po 10.30 numatytų pusryčių iki 14.00 trukdavo pietų pertrauka, per kurią kiekvienas galėjo numigti atsigriebdamas už prarastą nakties poilsį. Morchingene tokių apmaudžių trukdžių nepasitaikė.

Kartą rudenį mes išvykome į Štrasburgą ir apžiūrėjome šio gražaus miesto įdomybes. Katedros apžiūros aikštelėje, iš kurios atsivėrė vaizdas į rytus, į Švarcvaldo miškų masyvą, bei į vakarus, Vogėzų kalnų pusėn, Liudvigas mus nufotografavo. Tuo metu jis susidraugavo su Helmutu Juberla iš Bohemijos. O aš susidraugavau su Hansu Altermanu iš Gotesbergo. Išsaugojau mūsų draugystės rašytinį liudijimą – įrašą mažytėje Meconovelių knygelėje, kurią kiekvienas iš mūsų gavo iš pulko vado kaip kalėdinę dovaną. „Arba vėl susitiksime po pergalės, arba niekada“, – pranašiškai parašė šis jaunuolis.

Po metų, kai baigėme Drezdeno karo mokyklą, iš mūsiškių buvo likę tik Henšelis, Popovskis ir aš. Fydleris panoro tapti karo inžinieriumi. Vėliau atsitiktinai jį sutikau Lygnicos geležinkelio stotyje. Jis buvo tankų kariuomenės leitenantas. Maždaug tuo pačiu metu, 1944 m. pavasarį, Meriš Šenberge sutikau Bormaną. Nuo 1942 m. vasaros jam nesilankstė kelis, bet, nors neišėjęs karo mokyklos kurso, po ilgo laiko vis tiek tapo karininku. Apie kitus daugiau nieko negirdėjau. O apie savo draugą Altermaną gerai žinau tik tiek, kad jis žuvo mūšyje dar 1942 metais.

Dabar apibūdinsiu mūsų instruktorius, kurie neabejotinai buvo parinkti tam darbui. Mūsų kubriko vyresnysis, mažas šviesiaplaukis jaunuolis iš Silezijos kaimo, jefreitorius Herbertas Krekleris buvo kandidatas į puskarininkius. Į jo vietą netrukus paskirtas vyresnysis jefreitorius Valė. Kreklerį sutikau 1942 metų vasarą Rusijoje, kai abu jau buvome puskarininkiai ir galėjome vienas į kitą kreiptis „tu“. Po kelių dienų jis žuvo mūšyje. Valei buvo apie trisdešimt

metų ir, sprendžiant iš jo išorės bei elgesio, atrodė esąs miesto žmogus. Puskarininkis Augustas Gelė per Prancūzijos kampaniją, kai ant jo užvirto medis, patyrė dubens kaulų lūžį. Jis, kaip ir Valė, buvo kantrus, ramus instruktorius, niekada neprarandantis emocinės pusiausvyros ir pavyzdingai atliekantis savo pareigas.

Leitenantas Rydelis buvo kilęs iš Glaco apygardos Bad Reinerco miestelio. Kaip pats pasididžiuodamas pasakojo, darbininko sūnus ir į kariuomenę stojo tuoj po mokyklos. Tai buvo itin judrus ir sumanus karininkas. Kaip ir Gelė, jis buvo teisingas viršininkas, kuris niekam neteikė pirmenybės ir padėjo mums įgyti gerą pasirengimą. Jis irgi Kalėdų proga kiekvienam iš mūsų padovanojo po mažą knygelę. Vėliau aš su Rydeliu susirašinėjau, bet nežinau, kas jam nutiko, kaip nieko nežinau nei apie Gelę, nei apie Valę. Kartą, kai man labai skaudėjo dantį, teko kulniuoti pas Rydelį ir prižadinus paprašyti leidimo pas dantų gydytoją. Nežinojau, kaip jis reaguos dėl to sutrukdymo, ir buvau maloniai nustebintas, kad iškart mane išleido.

Dviejose fotografijose, darytose Kalėdų proga kareivinėse, esame mes, vienuolika kursantų, užfiksuoti apsivilkę „cirkininkų“ kiteliais, drauge su vyresniuoju jefreitoriumi Vale. Priešais kalėdinę eglutę iš kairės rikiuojasi spintos, palei sieną – lova. Priekiniame plane matyti ilgas stalas. Kitoje fotografijoje jau sėdime nusivilkę kitelius. Priešais tamsų langą stūkso didelė, juostelėmis papuošta eglutė su degančiomis žvakutėmis. Nuo lubų nukarusi šventinė girlianda, žvakutės dega ir ant stalo. Priekyje iš kairės sėdi Popovskis, greta jo Altermanas, iš dešinės priešais jį – Juberla, o priešais šį, nutaisęs smalsaus svajoklio miną, sėdžiu aš.

Geresnis už bet kokias dėstyti, mokytis bei saviruošai skirtas tarnybos instrukcijas buvo vadinamasis „Reibertas“ – puikus susistemintas 300 puslapių mokomosios informacijos konspektas. Knygą, pavadintą „Tarnybos kariuomenėje taisyklės“, parašė kuopos vadas kapitonas V. Reibertas. Joje, be įžanginės dalies, buvo keletas skyrių: „Patriotizmas“, „Kareivio profesija ir jo pareigos“, „Pareigos jausmas“, „Kareivio elgesys“, „Kariuomenė“, „Priešcheminė apsauga“, „Ginkluotė ir ekipuotė“, „Artimojo mūšio ginklai“, „Rikiuotės rengimas“, „Šaudymas“, „Lauko ir kovos tarnyba“. Mes naudojomės tuo leidiniu žaliais viršeliais, išspausdintu apsaugos kuopų kariniam personalui. Kartu su priesaika, o jos žodžius turėjo atsiminti kiekvienas, knygoje buvo paragrafas „Vokiečių kareivio pareigos“, kuriose Reibertas teigia: „Vokiečių kareiviui reikia išmokti atmintinai ir pažodžiui šiuos punktus“. Jie buvo tokie:

1. *Vermachtas apginkluotas vokiečių tautos labui. Jis gina Vokietijos Reichą ir Tėvynę, suburtą į vientisą nacionalsocialistinę tautą, ir jos gyvybinę erdvę. Jos galios pamatai vokiečių tautos sukurti šlovingoje praeityje, vokiečių žemėje, vokiečių darbu. Tarnyba vermachte yra*

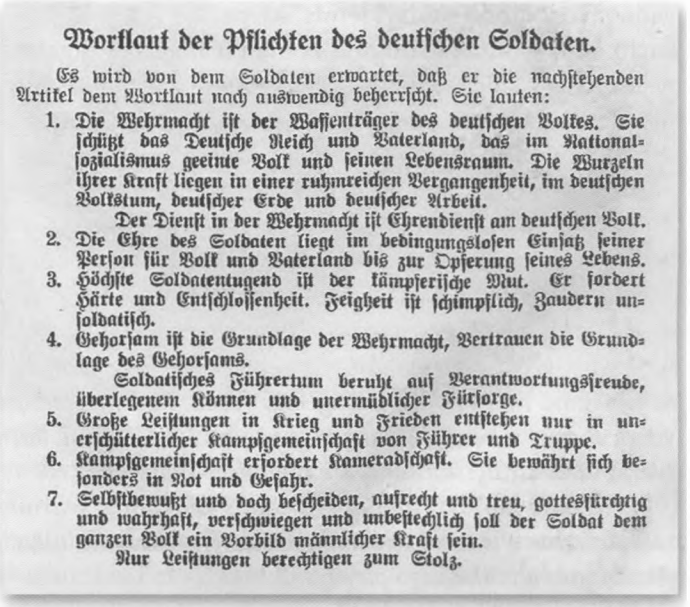

Wortlaut der Pflichten des deutſchen Soldaten.

Es wird von dem Soldaten erwartet, daß er die nachſtehenden Artikel dem Wortlaut nach auswendig beherrſcht. Sie lauten:

1. Die Wehrmacht iſt der Waffenträger des deutſchen Volkes. Sie ſchützt das Deutſche Reich und Vaterland, das im Nationalſozialismus geeinte Volk und ſeinen Lebensraum. Die Wurzeln ihrer Kraft liegen in einer ruhmreichen Vergangenheit, im deutſchen Volkstum, deutſcher Erde und deutſcher Arbeit.
   Der Dienſt in der Wehrmacht iſt Ehrendienſt am deutſchen Volk.
2. Die Ehre des Soldaten liegt im bedingungsloſen Einſatz ſeiner Perſon für Volk und Vaterland bis zur Opferung ſeines Lebens.
3. Höchſte Soldatentugend iſt der kämpferiſche Mut. Er fordert Härte und Entſchloſſenheit. Feigheit iſt ſchimpflich, Zaudern unſoldatiſch.
4. Gehorſam iſt die Grundlage der Wehrmacht, Vertrauen die Grundlage des Gehorſams.
   Soldatiſches Führertum beruht auf Verantwortungsfreude, überlegenem Können und unermüdlicher Fürſorge.
5. Große Leiſtungen in Krieg und Frieden entſtehen nur in unerſchütterlicher Kampfgemeinſchaft von Führer und Truppe.
6. Kampfgemeinſchaft erfordert Kameradſchaft. Sie bewährt ſich beſonders in Not und Gefahr.
7. Selbſtbewußt und doch beſcheiden, aufrecht und treu, gottesfürchtig und wahrhaft, verſchwiegen und unbeſtechlich ſoll der Soldat dem ganzen Volk ein Vorbild männlicher Kraft ſein.
   Nur Leiſtungen berechtigen zum Stolz.

> „Vokiečių kareivio pareigos" – puslapis iš „Reiberto".

garbinga tarnyba vokiečių tautai.

2. *Kareivio garbė yra visiškai ir pasiaukojamai atsiduoti tautai net savo gyvybės kaina.*
3. *Svarbiausia kareivio savybė yra veržli drąsa. Tam reikia tvirtumo ir ryžto. Bailumas – tai gėda, neryžtingumas ir kareiviui nedera.*
4. *Klusnumas yra vermachto pamatas, pasitikėjimas – tai klusnumo pamatas. Vadovavimas kariniam personalui grindžiamas pasitenkinimu dėl prisiimtos atsakomybės, didžiausiais gebėjimais ir nepaliaujamu rūpinimusi.*
5. *Dideli laimėjimai kare ir taikos metu galimi tik tvirtoje vadų ir jų kariuomenės vienybėje.*
6. *Kovinei vienybei būtina draugystė. Draugystė labiausiai išryškėja nepritekliuose ir pavojuose.*
7. *Santūrus ir kuklus, tiesus ir nuoširdus, dievobaimingas ir teisingas, taktiškas ir nepalenkiamas kareivis turi būti tvirtos galios pavyzdys visai tautai. Didžiuotis verta tik laimėjimais.*
8. *Didžiausias kareivio apdovanojimas ir didžiausia laimė yra džiaugsmo dėl atliekamos pareigos jutimas. Tvirtas charakteris ir laimėjimai yra jo kelio kriterijai bei vertybės.*

Šių „pareigų" ištakos iš esmės atsirado kaizerio kariuomenėje ir tikriausiai jos senuosiuose statutuose. Milijonai kareivių abiejuose pasauliniuose karuose stengėsi laikytis tokių taisyklių. Per Antrąjį pasaulinį karą kareiviai

vadovavosi šiomis taisyklėmis iki pačios liūdnos pabaigos. Dabartinėms kartoms tai suprasti sunku. Bet man ir mano draugams, pasirengusiems su visu jaunatvišku idealizmu atlikti savo pareigą, jos buvo savotiškas tikėjimo išpažinimas.

Kaip puikų Reiberto mokomosios priemonės turiningumo ir kokybės pavyzdį pacituosiu skyriaus „kareivinių bendrabūvio bendrieji principai“:

Bet kas, kuris kvatoja ir kelia peštynes gyvenamosiose patalpose, yra nesilaikantis tvarkos ir drausmės. Padoriai dainuoti leistina, jei tam pritaria kareivinių draugai. Gatvės dainelės, nuvalkioti šlageriai ir nepadoraus turinio dainos kareivių repertuarui netinka. Kareivinių patalpoje, tai yra kareivio namuose, visada būtina laikytis nepriekaištingos tvarkos bei švaros. Kareivių santykiuose turi vyrauti draugiškas tonas, kad jie galėtų vieni su kitais sugyventi. Pietūs – bendras valgymas yra ne tik techninė būtinybė, bet ir karinės tvarkos bei draugiškų santykių plėtojimo galimybė.

Prie stalo kareivis ateina švariomis rankomis, švariais nagais ir sušukuotais plaukais. Prie stalo jis sėdi tiesus, netarškina indais, elgiasi padoriai ir susilaiko nuo nereikalingo plepėjimo.

Galima pateikti dar daug pavyzdžių. Bet reikia suprasti, kodėl mūsų laikais apie vermachtą buvo kalbama kaip apie „tautos mokyklą“. Šioje mokykloje net „paprastas žmogus iš liaudies“ išmokdavo to, ko nebuvo sužinojęs nei iš tėvų, nei iš savo mokytojų.

1986 m. pabaigoje, po 45 metų, kai skaičiau savo laiškus iš Sen Avoldo ir Morchingeno, rašytus šeimai, apstulbau, kad buvau toks atmestinai abejingas karo tarnybai, nors teko pasinert į pačias jos gelmes. Tiesą sakant, į viską numojau ranka. Nuolatinė būtinybė mokytis iš sunkumų, ištverti nemalonumus ir iškęsti didžiulį nuovargį, o kartais tiesiog jausti, jog esi išsekęs – visa tai man niekada nebuvo pernelyg sunku. Bent jau nei aš, nei mano draugai kursantai nėsyk „neapsiašarojo“. Kartą per vakarėlį karininkų klube to paklausė mus pulko vadas. Neabejotina, jis rėmėsi savo patirtimi kadetų korpuse. Žinoma, kaizerio kariuomenės kadetai, apie kuriuos pasakota tokių istorijų, buvo gerokai jaunesni. Jiems karinės tarnybos sunkumai prasidėdavo sulaukus dešimties metų.

Pirmame savo laiške motinai skundžiausi, jog „iš tiesų turime labai mažai laiko“ ir kad mes, kursantai, verčiami išdarinėti „pačius netikėtiniausius dalykus“: pavyzdžiui, „jūs nepatikėsite“, budintis puskarininkis įsakė užlopyti jo odines pirštines. Tačiau, kad jis būtų visiškai patenkintas, aš tai padariau. Rugpjūčio 4 d. man teko vykti į Meco karo ligoninę kardiologinio patikrinimo, nes per pirmąjį medicininį tikrinimą man nustatytas „rimtas širdies nepakankamumas“. Mece paaiškėjo, kad tai buvo „ačiū Dievui, visiškai klaidinga diagnozė“. Priešingu atveju paleistų namo, dėl ko būčiau labai nusivylęs.

Vokiečių kariai prisiekia.

Vos po 10 dienų nuo atvykimo į dalinį mums turėjo prasidėti pirmosios šaudymo pratybos.

„Paskui iškilmingai prisiekėme. Darbų tą dieną nebuvo ir mes pirmąkart drauge su savo puskarininkiu bei vyresniuoju jefreitoriumi išėjome į miestą. Jautėmės smagiai. Konditerinėje prisivalgėme. Tiesą sakant, bent kartą tikrai pasisotinome. O šiaip nuolat esam alkani. Vakar gavome tarnybos knygeles ir asmens žetonus. Tėvui rašiau rugpjūčio 25 d., jog „šiandien mus išgrūdo iš kareivinių, sparčiuoju žygiu varė su kulkosvaidžiais ir dujokaukėmis, o paskui turėjome kabarotis per 2,5 metro aukščio sieną. Bet vis tiek „neleisiu savęs palaužti, gali nesikrimsti. Grupėje yra iš ko pasijuokti, tad su humoru viską ištverti lengviau, negu su idealizmu".

Rugsėjo 4 d. rašiau motinai apie lankymąsi ligoninėje dėl anginos, dėl kurios daug kentėjau vaikystėje. Tame laiške aš ilgėjausi savo mokyklos dienų, bet kitais sakiniais jau aiškinau, jog „mes visi iš tikrųjų manome, kad neturėjome kito gyvenimo, kaip tik tą, kurį gyvename kariuomenėje. Mūsų civilis gyvenimas – tik nuostabus sapnas. Esame patenkinti ir laimingi". Laiške motinai rugsėjo 18 d. pranešiau, kad „per paskutines dvi dienas mes naktimis apskritai nemiegojome. Užvakar mums buvo naktiniai mokymai iki 00.30, paskui iki 2.30 lindėjome slėptuvėje. Vakar vėl buvo poniškas vakaras, labai linksmas, paskui – irgi slėptuvėje iki 2.00". Tas poniškas vakaras, – rašiau aš, buvo geras, nes galėjome pailsėti, nors lindėjome ankštai, o ypač ankštas buvo mano kitelis. Sėdėjau prie stalo greta pulkininko, bet, laimė, jis apie 22.00 išėjo. Paskui tai jau prasidėjo! Prie išgėrimo galima priprasti. Šiandien jokių sunkių padarinių nejaučiau".

Spalio pabaigoje atvyko 1922 m. gimusių naujokų. Jie buvo pašaukti įprastine tvarka. Mums, kursantams, jau praėjusiems patikrinimą, tai reiškė, jog pasiekėme kopimo tarnybos laiptais pirmąjį laipsnį. Buvome paskirti kareivinių

Vermachto kariai gynybos pozicijoje.

korpuso vyresniaisiais ir rytais ėjome instruktorių pareigas. Mano devyni žmonės, visi, išskyrus du, buvo kaimo vaikinai iš Silezijos. Laiške motinai spalio 18 d. atsakiau į jos klausimą, kaip jaučiausi tapęs vyresniuoju. „Labai gerai, – rašiau, – užduotys buvo paprastos ir mums nereikėjo atlikti jokių purvinų darbų. Kita vertus, neliko laisvo laiko patiems sau, ypač todėl, jog tekdavo dažnai lankytis karininkų klube“. Turėjome vaikščioti į karininkų vakarėlius tris kartus per savaitę, taip pat pietauti karininkų klube šeštadieniais ir sekmadieniais. Tai buvo kitas bendravimo lygmuo. Tarp klubą lankančių karininkų buvo ir Breslau operos teatro svarbiausias baritonas. Klubo orkestrui vadovavo tos pačios operos įžymus smuikininkas.

Spalio 1 d. aš papasakojau motinai ir broliui Rudžiui apie savo šaudymo iš pistoleto laimėjimus, apie tai, kad mokytis darosi lengviau, nors būta ir sunkumų. Konkrečiai, teko įveikti kliūčių ruožą su kulkosvaidžiu ir 25 kilogramų kroviniu. Taip pat papasakojau jiems, kokios mūsų rašinių temos. Mat vakarais, kai nesilankėme karininkų klube, turėjome kurti rašinius. Tema: „Ištikimybė kaip garbės pamatas“ – apie tai galėčiau parašyti ir dabar. Priešingai nei „Kodėl Rusija turi pralaimėti karą?“, papasakojau apie iškilmingą naujokų priesaikos ceremoniją, kurioje dalyvavo pulko orkestras. Tarp kitų kūrinių buvo sugrotas choralas „Ateiname ir meldžiamės vieninteliam Dievui“ – vadinamoji olandiška padėkos malda. Spalio 30 d. laiške seseriai Lyzl, kuriai buvo tik septyneri metai, rašiau, kad naktį iškrito sniego ir gailėjausi, jog negaliu su ja pasivažinėti rogutėmis.

Neatsimenu, ar iš tikrųjų tada mes jautėmės esą alkani, nors dažnai rašiau ir apie alkį, ir apie nuovargį. Bet tai nėra stebėtina. Nuolatinis fizinis

krūvis pasiekė pačią paskutinę mūsų galimybių ribą. Kitiems vaikinams, ačiū Dievui, ne man, pradėjo atsirasti pervargimo požymių, pavyzdžiui, nosies kraujavimas. Mūsų vienuoliktuko draugystė buvo nuoširdi, nors iš pradžių mes, du austrai ir du Sudetų vokiečiai, kai būdavome drauge, jautėmės nelabai jaukiai. Kaip tik todėl aš džiaugdamasis rašiau, kad „kartais sutinku vieną ar kitą kraštietį", tokį kaip vienas žmogus iš Vaidhofeno, kuris mokėsi pas mūsų profesorių Hechtlį.

Iki 1942 m. sausio vidurio mes baigėme pirmąjį mokymosi etapą ir po sėkmingo patikrinimo buvome pakelti į jefreitorius. Tada gavome ilgai lauktų atostogų, per kurias vienas įvykis vos nesugriovė mano planų. Tiesiog grįžęs namo, kitą dieną, pajutau aštrų pilvo skausmą, tad patekau į Štokerau miesto civilinę ligoninę. Prireikė kviesti konsultantą. Pačiupinėjęs pilvą, jis, mano didžiausiam siaubui, ištarė šiuos žodžius: „Pernelyg vėlu!", iš tiesų apendiksas jau sprogo, bet dėl prasidėjusios infekcijos reikėjo gydyti dar iki operacijos. Turėjau tūnoti ligoninėje net keletą savaičių.

Kitą dieną mane paguldė į nedidelę palatą. Vienintelis ten jau gulintis pacientas buvo mano mokyklos draugas Evaldas Henkas. Kaip sužinojau vėliau, jis prieš keletą dienų dėl nelaimingos meilės mėgino nusižudyti. Jo tokio didelio jausmo priežastis buvo „Pelytė" Grundšober, iš tiesų stulbinamo grožio mergina, kuri anaiptol į jo meilinimąsi netsiliepė. Atsistojęs priešais veidrodį, kad įvykis atrodytų kuo dramatiškesnis, jis šovė sau į krūtinę iš mažo kalibro šautuvo. Bet vamzdis buvo nukreiptas ne į tą vietą, kur širdis, o kiek žemiau, tad kulka tik prakirto kairįjį plautį ir blužnį. Po šūvio jis metė šautuvą ir svirduliuodamas su dejonėmis įžengęs į svetainę suriko; „Gelbėkite, aš nusišoviau!"

Labai baiminausi, kad dėl itin ne laiku ištikusio apendicito priepuolio visiškai žlugs ar bus ilgam atidėtas mano karinis rengimas. Į Morchingeną grįžau sujauktais jausmais tik kovo pabaigoje, kaip tik laiku, kad pabūčiau su savo draugais keletą dienų prieš išsiunčiant juos į frontą. Atsisveikinimo fotografija įamžino mus ant laiptų priešais kareivinių duris, susigrūdusius aplink mūsų leitenantą Rydlį, puskarininkį Gelę ir vyresnįjį jefreitorių Valę. Atsisveikindami, o tai kartu reiškė ir mūsų mokymosi pabaigą, iš leitenanto gavome dovanų. Man jis parinko nedidelį eilėraščių tomelį, pavadintą „Tauta Dievui". Tai rodė, kad jis ne tik pripažino tėvų įdiegtus mano religinius polinkius, bet ir pats religingas žmogus. Įrašas buvo su mūsų sunkaus mokymosi užuomina ir kartu skambėjo kaip pamokymas man ateičiai:

„Brangusis Šeiderbaueri, gyvenimas mums sukelia daug sunkumų, bet tik juos įveikdami parodome savo galią. Mes nugalėsime! Mes niekada nepasiduosime! Apdovanojimai atiteks mums!" Mažoje knygoje buvo sutalpinta: sunkaus meto malda, malda už jaunuolius ir merginas, malda „vidinė esmė",

„Dvasios daina“, „Naujametė daina“, „Vokiečių valstiečio palaiminimas savo namams“. Iš autorių buvo Hermanas Šteras, Henrichas Cilichas, Valteris Fleksas, Bergengriunas, Rilkė, Arneo Niglis ir Rudolfas Šrederis su jo „Giriamąja daina“. Paskutiniame puslapyje buvo mano draugo Hanso Altermano, kurį jau minėjau, pranašiška dedikacija.

„Arba mes vėl susitiksime po pergalės, arba niekada! Visada tavo draugas Hansas“.

Po draugų „palinkėjimų“ (tokį mes vartojome terminą) man prasidėjo niūrios savaitės. Buvau tinkamas tik vidaus tarnybai ir ėjau jefreitoriaus pareigas naujokams skirtose gretimose kareivinėse 461-ojo rezervinio bataliono 2-ojoje kuopoje. Papildymas, kuris atvyko balandžio 1 d., buvo sudarytas vien iš Aukštutinės Silezijos pietinės dalies atvykusių šauktinių. Visi jie buvo nuo trisdešimt iki trisdešimt penkerių metų ir priskirti prie 2-osios ir 3-iosios „liaudies grupių“. Pagal tuo metu galiojančią gyventojų klasifikavimo sistemą Reicho vokiečiai buvo priskiriami 1-ajai tautinei grupei, o lenkai 4-ajai. 2-ajai ir 3-iajai priskiriami tie, kurie oficialiai laikyti ar patys pripažino save vokiečiais.

Dvejetą iš jų iki šiol regiu prieš akis. Vienas iš jų buvo Slavikas, trapus, jautrus jaunuolis iš Ornotovicų prie Gleivico. Anksčiau jis buvo batsiuvys ir dažnai pasakojo man apie savo amatą, kaip jis siuvo ortopedinę avalynę, taip pat batus lenkų kavalerijos karininkams. Sakėsi neseniai vedęs. Slavikas sau pasižadėjo niekada nenusimauti vestuvių žiedo ir labai jaudinamai man kalbėjo apie savo vedybas. Bet jis žuvo Rusijoje, kai pirmą kartą stojo į mūšį. Kitas kareivis, Staničekas – mažas, juodaplaukis darbininkas iš Hindenburgo. Tai buvo tikras Pjeras. Jį prisimenu kaip tipą, primenantį kareivį Šveiką. Jis išmokė mane, kaip reikia gerti gryną spiritą, užpilant ant gabalėlio cukraus.

Tada atsirado daugiau laisvo laiko ir ėmiau vaikščioti į karininkų klubą, kaip ir anksčiau. Jochenas Fydleris, kuris turėjo radijo imtuvą, paliko jį man. Po keturių savaičių turėjau pasirodyti gydytojui ir gegužės pradžioje buvau pasiųstas į Meco karo ligoninę. Keletą dienų buvau „stebimas“. Vidaus darbai, tokie kaip skusti bulves, man atrodė žeminantys, mat anksčiau teko veikti visai ką kita. Kai darbo nebuvo, galėjau išeiti į miestą. Traukdavau pasivaikščioti po parką Mozelio pakrantėje ir kartą net patekau į koncertą. Kitąkart užsukau į kavinę, kurioje pasišnekėjau su jaunu Vienos filharmonijos vadovu Volfgangu Šneiderhanu. Tą vakarą jis koncertavo grodamas smuiku Bethoveno kūrinius. Mece vokiečių kultūrinį gyvenimą pagyvino artistai iš Vienos.

Gegužės 10 d. buvau operuotas ir maždaug po dviejų savaičių išrašytas. Iš ligoninėje gulinėjusių pacientų atsimenu vieną feldfebelį, kuriam buvo persodintas kaulo gabalėlis iš klubo į ranką siekiant padaryti ją judresnę. Iš profesijos jis buvo mokytojas ir turėjo atitinkamą išsimokslinimą. Žaidė

šachmatais ir mes, susėdę prie šachmatų lentos, šnekučiavomės. Tačiau buvau nekantrus ir nenorėjau susitaikyti su likimu. Man atrodė, kaip rašiau motinai, verčiau jau „būti Rusijoje, pačiame bjauriausiame purve“. Teta Lotė ir motina, kaip ji rašė, „neturėjo natūralaus polinkio ar talento tapti vokiečių didvyrių motinomis“. Tačiau mano laiškuose daugiausia buvo kaip tik apie tai kalbama. Net neliko švelnių žodžių, netrūko tik priekaištų, kodėl ji nerašo. Mano supratimu, tai buvo savotiškas santūrus švelnumas su dažnais patikinimais ir aš vis mąsčiau apie ją, apie seseris ir buvau „dėkingas sūnus“.

Vienoje kalėdinėje dovanoje, mažoje knygelėje, pavadintoje „Kaip liepė pareiga, mūsų karo poetų žodžiai“, redakcijos pratarmėje sakoma, kad „šioje kovoje visi vokiečiai įkvėpti vieno tikėjimo“. Tai tikėjimas fiurerio misija ir amžina Reicho prigimtimi. Neabejotina viena: Vokietija gyvens, net jei mes turime mirti“. Prie citatų iš karo poetų Valterio Flekso, Ernsto Jungerio, Baumelbergo ir t.t. buvo pridėtas tada plačiai žinomas kažkokio Irmgardo Grocho eilėraštis „Motinai“. Jo paskutinė strofa skambėjo taip:

Mama, jei žūsiu, tu tai ištversi,
Tavo išdidumas skausmą įveiks.
Tau skirta šią auką aukoti
Tam, kurį mintyse turime,
Tardami žodį „Vokietija“.

Vokietijos užsienio reikalų ministras Joachimas fon Ribentropas, užsienio ambasadų, spaudos darbuotojų, kariškių apsuptas, skelbia karą Sovietų Sąjungai. 1941 m. birželis.

Toks išdidus gedulas, kaip tada buvo demonstruojama daugelyje pranešimų apie mirtį, žinoma, mano motinai atrodė ne pagal jėgas. Negaliu pasakyti, kaip ji elgėsi sužinojusi apie mano brolio mirtį. Jis krito mūšyje jau 1945 m. balandį. Bet tas eilėraštis manęs beveik nepaveikė. Aišku, didvyriškas tonas, tuo labiau suteikiant jam poetinę, meninę formą, man patiko. Bet mintis, jog tai galiu būti aš, kurį teks taip apverkti, man neatėjo į galvą. Niekada nesikankinau dėl mirties nuojautos, atvirkščiai, buvau įsitikinęs, kad man niekada nieko nenutiks. Tuo metu net aiškiai iš anksto mėgavausi ilgai lauktu išbandymu fronte ir vykau ten lengva širdimi.

Reichas buvo pavojuje. Tai ne Vokietija paskelbė karą Anglijai ir Prancūzijai, bet jos paskelbė karą Vokietijai. O dėl Sovietų Sąjungos nebuvo jokių abejonių dėl to, ką parašė Reicho vadovybė savo pareiškime, skirtame sovietų vyriausybei paskelbdama karą: „Vokiečių tauta supranta, jog yra pašaukta išgelbėti visą civilizuotą pasaulį nuo mirtinos bolševizmo grėsmės ir atverti kelią tikram Europos socialinės raidos procesui“. Ši Vokietijos vyriausybės pareiškimo ištrauka buvo smulkiu šriftu išspausdinta daugelyje fronto pašto atvirukų viršutiniame krašte. Kas iš mūsų galėjo abejoti teisybe to, kas ten buvo parašyta? Kas galėjo įrodyti, jog taip nebuvo?

RENGIANTIS Į FRONTĄ

1942 m. spalio 15 d. 7-asis pėstininkų pulkas tapo grenadierių daliniu, gavęs tą pavadinimą pagal seną Prūsijos tradiciją.

Per Pirmąjį pasaulinį karą jis vadintas karaliaus Frydricho Vilhelmo II 10-uoju grenadierių pulku ir priklausė 1-ajai Silezijos divizijai. Po reorganizavimo bei performavimo 1935–1939 m. imtas vadinti 7-uoju pėstininkų pulku ir, priskirtas 28-ajai pėstininkų divizijai, dalyvavo Lenkijos kampanijoje bei mūšiuose Vakarų fronte 1940 m. Sudarius paliaubas su Prancūzija, 1940 m. vasarą 28-oji divizija permesta į Rytų Prūsiją, prie Suvalkų.

Nuo karo su Rusija pradžios 7-asis pėstininkų pulkas dalyvavo šiose operacijose:

- 1941 m. birželio 22–27 d.: pralaužiant „dotų (ilgalaikių ugnies taškų)“ liniją.
- 1941 m. birželio 29 d.–liepos 9 d.: apsupties mūšiuose Balstogės–Minsko rajone.
- 1941 m. liepos 10 d.–rugpjūčio 9 d.: puolime ir kautynėse prie Smolensko.
- 1941 m. rugpjūčio 10 d.–spalio 1 d.: gynybos mūšiuose Popežo upės linijoje Jarcevo rajone.
- 1941 m. spalio 2–14 d.: kautynėse Viazmos rajone.
- 1941 m. spalio 15 d.–lapkričio 18 d.: pulkas išjungtas iš 28-osios pėstininkų divizijos ir priskirtas 252-ajai pėstininkų divizijai.
- 1941 m. lapkričio 19 d.–gruodžio 4 d.: puolime Maskvos kryptimi.
- 1941 m. gruodžio 5 d.–1942 m. sausio 15 d.: atsitraukimas į Ruzos rajoną ir atkakli gynyba.
- 1942 m. sausio 16–23 d.: „Žiemos kelionė“ (Heinės eilėraščių ciklas ir atitinkama Šuberto muzikinė pjesė. Taip vokiečių kareiviai vadino savo atsitraukimą į vakarus centriniame fronto ruože 1942 m. sausį).
- 1942 m. sausio 26 d.–vasario 28 d.: dideliuose gynybos mūšiuose į rytus nuo Gžatsko.

Gžatsko įtvirtintajame rajone ir radau šį pulką. 1942 m. liepos 2 d. Sen Avolde pradėjau savo kelionę, kurią man, atsilikusiam nuo draugų, teko atlikti savarankiškai. Keliauti turėjau per Berlyną ir Varšuvą. Iš pradžių važiavau traukiniais, gabenančiais žmones iš atostogų atgal į frontą. Bet keliaudamas iš

Kelio rodyklės netoli Gžatsko.

Vokiečių kariai Gžatske 1941 m. vėlų rudenį.

Varšuvos iki Smolensko, per Rytų Prūsiją, Kauną, Vilnių, Daugpilį, Polocką, Vitebską tūnojau tuščiame sanitariniame traukinyje. Liepos 4 d. pasiunčiau motinai ir seserims „geriausių linkėjimų nuo Vokietijos ir Rusijos sienos". Liepos 8 d. iš Viazmos parašiau, kad patyriau didelį įspūdį žiūrėdamas į Rusijos kraštovaizdį ir į visa kita, ką mačiau pakeliui, ir kad tikiuosi atvykti į savo dalinį „poryt".

Pagaliau liepos 10 d. parašiau savo pirmąjį laišką iš lauko pašto punkto Nr. 17638 S – iš 7-ojo pėstininkų pulko 6-osios kuopos. Nuo Gžatsko, kur atvykdavo prekiniai traukiniai, su kuprine ant pečių turėjau eiti pėsčiomis. Pulko vadavietėje vadas, net „sveikindamas mane, paspaudė ranką". Paskui dar teko žygiuoti į bataliono vadavietę ir tada patekau į vyresniojo leitenanto Bajerio vadovaujamą kuopą. Buvau iškart paskirtas kulkosvaidžio tarnybos 1-uoju numeriu. Kuopa buvo neseniai atitraukta kelioms dienoms pailsėti į miško masyvą netoliese pulko vadavietės bei Žabino kaime įkurdintos užnugario bazės. Kitą naktį mes turėjome grįžti į priešakines linijas ir pakeisti kitą kuopą. Kai keitėme 7-ąją kuopą, sutikau Jocheną Fydlerį ir jo skyriaus vadą Kreklerį, mūsų kareivinių korpuso vyresnįjį. Fydleris pasakė, kad iš mūsų vienuolikos 7-ajame pulke liko tik šešetas, kiti pateko arba į 232-ąjį, arba į 235-ąjį pulką.

Keitimas vyko sklandžiai. Kas kelios minutės, stengdamiesi netriukšmauti, kad neatkreiptume priešo dėmesio, vienas po kito 7-osios kuopos skyriai traukėsi iš pozicijų. Visą dieną tranšėjose bemaž viešpatavo ramybė. Tik kartais rusai iššaudavo po keletą sviedinių, bet visi jie buvo nedidelių kalibrų. Tačiau naktį rusai subruzdo, ėmė be galo netvarkingai šaudyti, tad įsisiautėjo

tikra sprogimų kakofonija. Vidurnaktį, pačiu tamsiausiu vasaros nakties metu, aš pirmąkart vienas stojau į sargybinio postą. Kokioje kitoje vietoje ir kitomis aplinkybėmis būčiau galėjęs pagalvoti, kaip Lenau (vokiečių poetas lyrikas Nikolausas Lenau 1802–1850 m.) aprašė naktį, „kurios ties manimi parimęs tamsus žvilgsnis toks mąslus, toks iškilmingas bei švelnus, toks sielai malonus".

Bet tada vienatvės jausmas manyje padvigubėjo. Aš nežinojau savo buvimo vietos pozicijose, kurios man buvo nepažįstamos ir kurių nemačiau dieną. Nežinojau, kur priešas, ir galėjau tik numanyti, kur išdėstyti mūsų sargybiniai. Žinojau tik, kaip pasiekti blindažą. Akimirką mane užvaldė jausmas, jog esu visų pamirštas. Nieko gera mano stažuotei fronte nežadėjo ir tai, kad kuopos viršila vos tik atvykusiam įsakė pasikirpti. Paskui per lauko mišias kepinant saulei, stovėjau su šalmu, tad pasijutau prastai. O dabar vėl užvaldė liūdesio ir vienišumo jausmas. Jokio matomumo priešo pusėn, nes mūsų tranšėjos vingiavo pakalnėje. Vienintelis įvykis per dvi valandas, kol stovėjau poste, buvo tai, kad, tikrindamas postus, pasirodė kuopos vadas. Vos išgirdau, kai jis priėjo. Įsispitrinęs priekin jam ramiai pagal statutą pranešiau: „Jokių įvykių nebuvo".

Liepos 14 d. turėjau persikelti į kuopos pirmąjį būrį priimti skyrių iš besirengiančio vykti atostogų puskarininkio. Maždaug po savaitės mus, kursantus, surinko į Žabiną šalia pulko vadavietės atlikti dar kažkokią vieną „tikrinamąją užduotį" prieš pakeliant į jaunesniuosius puskarininkius. To tikėtasi rugpjūčio 1 d. Užduotį sudarė vyresnysis leitenantas Šteifas, kuris tada buvo pulko adjutantas. (Jį vėl sutikau Vienoje, kai ten, jau turėdamas bundesvero brigados generolo laipsnį, dalyvavo metų metus trunkančiose derybose dėl dvišalio karinių pajėgų sumažinimo Europoje). Kiek supratome, tos užduoties priežastis buvo pulko vado noras patikrinti mūsų teorines žinias ir gebėjimus.

Rugpjūčio 1 d. pasididžiuodamas pranešiau motinai, kad man drauge su kitais penkiais kursantais buvo pakeltas laipsnis ir tapau „kursantu puskarininkiu" (Fahnenjunkerunteroffizier). Kartu trys iš jų gavo 2-osios klasės Geležinius kryžius. Buvau labai patenkintas, kad „mano apendicitas manęs nesustabdė". Kadangi trūko keleto dienų iki minimalaus fronto ranžiruotės laiko (dviejų mėnesių), tad iš tikrųjų man neturėjo būti pakeltas laipsnis. Tačiau pulko vadas pulkininkas leitenantas fon Eizenhartas-Rotė, liesokas, elegantiškų kavaleristo manierų ir, regis, ne tokio elegantiško mąstymo ponas, dėl to prisiėmė atsakomybę. Paskui rašiau motinai, kad man skirta piniginė alga, taigi socialinė pašalpa už vaikus jai buvo sumažinta.

Vakarykštę dieną mes sėdėjome drauge ir su „likeriu bei cigarais" rašėme laiškus savo artimiesiems bei kitiems brangiausiems žmonėms. „Oficiali" šventė puskarininkio laipsnio mums suteikimo proga su pulko vadu ir keliais štabo karininkais planuota vakare. Kai mus pasveikinęs vadas išėjo,

svarbiausią vietą prie stalo užėmė 13-osios lauko pabūklų baterijos vadas vyresnysis leitenantas Rojus, ir mes, taip sakant, pradėjome sustiprintai gerti. (Aš su Rojumi, kuris, net būdamas tada dvidešimt penkerių metų, jau buvo pliktelėjęs, pasimačiau divizijos veteranų susitikime Štutgarte. Priminęs tą vakarą Žabine, pasakiau, kad kaip tik jam turiu dėkoti, jog prisigėriau labiau nei bet kada gyvenime.) Išėjo taip, jog pats Rojus, pripažintas gėrovas, įsakė mums, kursantams, visiems iš eilės prisilakti. Pagaliau „vakaro pabaigai" jis privertė mane per penkias minutes pabaigti gerti visa, kas buvo palikta ant stalo stovinčiose stiklinėse. Tą reikalą, regint apstulbusiems savo draugams, aš taip pat sutvarkiau. Taigi po kurio laiko mane jau teko išvesti miegoti. Bet, matyt, vis tiek negalėjau nurimti, nes paryčiui pasijutau begulįs tarp paparčių kuokštų palei kaimo namą, kuriame buvome įsikūrę. Štai tokia buvo mūsų iškilmių pabaiga. Pagirios praėjo tik kitą dieną, kai vėl jau buvau kuopoje.

Tada vėl priėmiau 8-ąjį skyrių. Popieriaus lapelyje susirašiau savo kareivių pavardes, gimimo datas, civilines profesijas ir namų adresus. Lapelį perlenkiau pusiau ir įsidėjau į mažytę maldaknygę. Ta knygelė buvo vienas iš kariuomenės aprūpinimo daiktų (Nr. 371) ir spausdinta dviem leidiniais – vienas protestantams, kitas katalikams. Be išvardytų vokiečių kareivio profesinių pareigų, į ją įtrauktas priesaikos tekstas ir mūšiuose žuvusių kareivių laiškų ištraukos. Joje buvo maldos nuo „Tėve mūsų" iki „Pavojuje", „Mirties valandą" mirštantiesiems. Buvo laidojimo maldų, choralų, himnų ir galiausiai – Biblijos tekstų, pavadintų „esminiais priesakais".

Mano valdiniai:

- Fuzilierius Verneris Mucas, gim. 1923-04-30 Štolpo m. (Pomeranija), krautuvininkas iš Štolpo.
- Jefreitorius Helmutas Budevigas, gim. 1922-03-04, studentas iš Berlyno.
- Jefreitorius Albertas Vikendis, gim. 1913-04-03 Helmštedto apygardos Rikensdorfo kaime, šaltkalvis iš Braunšveigo.
- Vyresnysis jefreitorius Antonas Noimanas, gim. 1910-12-11 Aukštutinėje Silezijoje, Himelvico m., siuvėjas iš Himelvico.
- Fuzilierius Vladimiras Štameris, gim. 1909-07-26 Auštutinėje Silezijoje, Sosnovico m., kepėjas iš Gleivico.
- Fuzilierius Otas Beras, gim. 19..-12-2Torgau apygardos Ziuptico kaime, žemės ūkio darbininkas iš Ziuptico.
- Mano pavaduotojas buvo vyresnysis jefreitorius Rudolfas Ivanekas, gim. 1919-10-20 Vienoje, automobilių dažytojas iš Vienos.

Aš mintimis regiu beveik visų šių žmonių veidus, kai skaitau jų pavardes, net jei nuo to laiko niekada daugiau su jais nesusitikau. Aš žinojau, kad Mucas žuvo mūšyje po kelių dienų, o Budevigas, linksmas, malonaus veido vaikinas, dingo be žinios.

Nors iš savo posto aš raportavau brangiam vadui, jog „jokių įvykių nebuvo“, batalionui aplinkybės staiga smarkiai pasikeitė.

Pacituosiu pulko istorijos ištrauką:

Iš mūšių, kuriuose dalyvavo laikinai kitiems junginiams priskirti padaliniai, reikia paminėti 2-ojo bataliono, 252-ojo prieštankinio diviziono, 7-ojo pėstininkų pulko 14-osios kuopos ir 461-ojo pėstininkų pulko 14-osios kuopos, sujungtų į pulkininko Karsto vadovaujamą grupę, veiksmus.

1942 m. rugpjūčio 12 d. buvo paskelbtas kovinis aliarmas. Maždaug per 50 kilometrų į pietus nuo Gžatsko, 3-iosios tankų armijos 19-ojo ir 20-ojo armijos korpusų 183-iosios ir 292-osios pėstininkų divizijų ruožuose, sovietams pavyko įsiveržti į šių divizijų priešakines pozicijas. 183-iosios pėstininkų divizijos ruože rusai giliai įsibrovė į mūsų gynybą. Kilo pavojus, kad gali būti pralaužtas frontas.

Kovos grupė buvo sulaipinta į automobilius, plentu, vedančiu į pietus nuo Gžatsko, permesta į pavojingą ruožą ir priskirta 292-osios pėstininkų divizijos vadovybei. Vykdami žygio tvarka kaimo keliais įvairūs 2-ojo bataliono padaliniai pasiekė Silinką, kur sustojo pailsėti. Tenykštės tiekimo bazės karinis personalas buvo panaudotas sustiprinti batalionui. Užnugario tarnybos skubiai traukėsi į tolimesnį užnugarį. Zenitiniai daliniai taip pat rengėsi atsitraukti. Bet kovinė grupė „Karst“ buvo kupina ryžto sustabdyti priešą. Miško masyve šalia Savenkos pasirinktos gynybos pozicijos frontu į pietus. Ryčiau jų pasirengęs

Pamušti sovietų tankai prie vokiečių pozicijų. Vokiečių karys, pozicijas įsirengęs amerikiečių tanko (sovietų gauto pagal lendlizą) priedangoje, stebi priešą. 1942 m.

gintis 131-ojo pėstininkų pulko 2-asis batalionas taip pat prisijungė prie kovinės grupės. Dar toliau į rytus gynyboje liko plyšys, už kurio buvo 351-ojo pulko 2-ojo bataliono pozicijos.

Maždaug 1942 m. rugpjūčio 14 d. 20.00 prasidėjo priešo tankų ataka prieš 7-ojo pėstininkų pulko 2-ojo bataliono pozicijas. Ataka buvo atmušta padarant priešui didelių nuostolių.

Paskui priešo tankai atakavo dar keletą kartų, bet pro pagrindinę gynybos liniją pavyko prasiveržti tik kai kuriems atskiriems tankams. Turint nedaug prieštankinių priemonių, prasiveržusių tankų pamušti nepavyko ir pėstininkai buvo priversti kautis su jais iš arti. Po neramios rugpjūčio 15-osios nakties, 6.15 sovietai vėl atakavo pėstininkų pajėgomis remiami tankų. Energingai pagelbstint artilerijai, pavyko atmušti visas priešo atakas. Tačiau į vakarus nuo gynybos pozicijų sovietams pavyko pasislinkti į šiaurę Bezmeno link. Puldami plačiu frontu jie apsupo 7-ojo pulko 2-ąjį batalioną. Kiti kovinės grupės padaliniai pradėjo gintis žiedu, užėmę kelią, patikimai užblokuodami jį, kad priešas negalėtų judėti toliau.

Rugpjūčio 17 d. vyko aršus mūšis aplink Silinkų kaimą, o tuo metu 292-oji pėstininkų divizija traukėsi į šiaurę. Į vakarus nuo plento 19-ojo pėstininkų pulko ruože priešas prasiveržė prie Rapovkos kaimo. Viena 18-ojo tankų bataliono kuopa buvo priskirta „Karsto" kovinei grupei ir parėmė pėstininkus.

Ankstų rugpjūčio 18-osios rytą surengta pikiruojamųjų bombonešių Ju-87 ataka prieš Cholminą ir greta esančius miškų rajonus šiek tiek susilpnino priešo spaudimą. Priešo tankų daliniai, sutelkti į pietus nuo Cholmino, buvo apdaužyti artilerijos ugnies. Bet plyšys į vakarus nuo kovinės grupės toliau liko nepanaikintas. Rytiniame sparne sandūrą užpildė taip pat priklausantis „Karsto" kovinei grupei 292-asis rezervinis batalionas. Ne kartą priešas mėgino sutelkti savo tankų pajėgas, bet joms trukdė mūsų artilerija. Tačiau sukliudyti sovietų pėstininkams judėti vakarų ruože per Vorios upę pasirodė neįmanoma.

Rugpjūčio 20 d. stojus į kautynes 82-ajam pėstininkų pulkui, kovinės grupės padėtis pagerėjo. Rugpjūčio 24 d. atsirado galimybė atmušti priešo masinę ataką vietovės iškilioje vietoje. Tačiau toliau į vakarus priešui pavyko užimti Bekrino ir Šatešo kaimus.

Rugsėjo 1 d. pulkininkas Karstas už asmeninį narsumą per kontratakas buvo apdovanotas Ritero kryžiumi. Rugsėjo 2 d. priešas surengė dar keletą atakų, tačiau jos visos buvo sėkmingai atmuštos. Tik rugsėjo 6 d. įsakyta pagal išankstinį planą iš šių gynybos pozicijų pasitraukti. Batalionas grįžo į savo diviziją turėdamas apie 80 kovoti galinčių karių. Tai mažai grupei sutalpinti užteko nedidelio barako į vakarus nuo Gžatsko įkurtoje miško stovykloje „Nord".

Vokiečių gurguolė rytų fronte.

Mano patirtis pasirodė kur kas įdomesnė, negu sausais pulko istorijos žodžiais pateiktas vaizdas. Naktį batalionas buvo pakeistas, atitrauktas iš savo pozicijų į divizijos rezervą. Aš perdaviau savo skyriaus ruožą ir šovinių, kulkosvaidžių juostų bei rankinių granatų atsargą. Manėme, jog mums palengvės dėl to, kad nereikės visa tai nešiotis. Drauge su savo skyriumi žygiavau mums nurodyto telkimosi rajono kryptimi.

Pakeliui prie mūsų prisijungdavo viena kuopa po kitos. Netrukus drauge žygiavo ištisas batalionas. Traukėme vienas paskui kitą žąsele su dideliais tarpais, kad būtų patirta kiek galima mažiau nuostolių dėl priešo oro antskrydžio ar apšaudant artilerijai. Iš Žabino batalionas pasuko į Gžatską, į miške, už keleto kilometrų šiauriau miesto įrengtą stovyklą. 1941 m. vasarą šioje stovykloje buvo įsikūręs rusų Vakarų fronto kariuomenės vyriausiojo vado Timošenkos štabas.

Kuopos viršila hauptfeldfebelis Melinas, griežtas ir šaltakraujis žmogus, širdo ant vairuotojų ir arkliais kinkytų vežimų vadeliotojų. Įsakymus galingu balsu jis svaidė it griausmus. Į Gžatską vedė keletas kelių. Tas, kuris nutiestas per Štaroję, buvo ilgesnis, bet mūsų transportui patogesnis. Ir vis tiek akomponuojant rinktiniams keiksmams, arklius ir mašinas teko traukti iš lipnaus purvo.

Pakeliui tarp mūsų ėmė sklandyti gandas, jog esame paskirti į armijos rezervą ir bus leista šiek tiek pailsėti. Aš tuo patikėjau, bet prityrę frontininkai – ne. 1942 m. rugpjūčio 13 d. ankstyvą šviesų rytą atvykome į miške įrengtą stovyklą ir įsikūrėme barakuose. Keletą valandų numigau. Apie vidurdienį mums davė pavalgyti, paskui parodė kino filmą. Tuo metu, kai filmo „Didysis šešėlis" seansas dar nebuvo pasibaigęs, bataliono adjutantas šūktelėjo: „Pavojus!" Nepraėjus nė penkioms minutėms, batalionas jau buvo pasirengęs žygiuoti. Vos atvyko armijos autokolona, mus iškart įlaipino į mašinas. Buvo pasakyta, kad rusai prasiveržė prie Juchnovo, tad mus meta užkimšti to plyšio.

Važiuoti tuščia vietove, tik šen ten paįvairinama krūmų ar miško, atrodė ypač malonu. Važiavome ir stačiomis, ir sutūpę ar prisėdę ant dėžių su šaudmenimis. „Seniai“, kurie dalyvavo ir vasaros, ir žiemos puolime, atsitraukime į vakarus, sakė, kad mūsų laukia rimtas darbas. Mes, jaunesnieji, „panardinti į šitą mėšlą“, iš tiesų jautėme didelę įtampą, kurią galėjai pastebėti ir karininkų veiduose. Bet tai greičiau buvo smalsumas, negu baimė belaukiant, kaip pasiseks įvykdyti mūsų „gaisrininkų komandai“ skirtą užduotį.

Greta Savenkų kaimo, maždaug už trisdešimt kilometrų į šiaurės vakarus nuo Medynės, buvome išlaipinti. Iškart vieno būrio pajėgomis turėjome iš tos pusės, kurioje buvo priešas, sudaryti kovinės apsaugos grandį. Mano skyrius sugulė šalia kelio, vingiuojančio priešo pusėn. Iš užnugario pusės prie mūsų atbirbė motociklas su priekaba, iš kurios išsiropštė nepažįstamas karininkas. Mano raportas jį nustebino. „Dieve mano, vadinasi, pasitelktas ir pėstininkų 7-asis!“ Man tai nuskambėjo taip, tarsi jis būtų nustatęs, kad dabar nieko negali nutikti ir kad rusų prasiveržimas neabejotinai bus likviduotas.

Kai tik skubiai apsikasėme, pasirodė ryšininkas ir pranešė bataliono vado įsakymą skubiai atvykti pas jį. Vadas įsakė man su savo skyriumi atlikti už dviejų kilometrų nuo mūsų plytinčios miškingos vietovės žvalgybą. Reikėjo nustatyti, ar jos nėra užėmęs priešas. Taigi turėjau pirmąkart eiti žvalgybon. Tai jau buvo kažkas tikra, aktyvi mano stažuotės fronte pradžia. Nuo jos sėkmės priklauso viso mano gyvenimo siekių rezultatas! Aš painstruktavau savo karius ir leidomės vykdyti užduoties.

Kai priėjome mišką, jau pradėjo palengva temti. Traukėme eilute, nemenkai nutolę vienas nuo kito, bet jokių priešo buvimo požymių neaptikome. Tada perėjome miško plotą. Kaip buvau mokomas per rengimą Lotaringijoje, nuolat žvilgčiojau į kompasą tikrindamas mūsų maršrutą. Pagaliau padarėme ilgą puslankį kairėn, kelio pusėn ir pasukome atgal. Pusiaukelėje sutikome savo batalioną. Per tą laiką jis gavo įsakymą išsidėstyti pozicijose

< Kasti apkasus – sunkus darbas.

miško aikštelėje frontu priešo pusėn. Tas miško kyšulys, kurį mes vos tik perėjome, buvo dešinėn besidriekiančio didelio miško masyvo kraštas. Tai rusams teikė galimybę be kliūčių įsiskverbti į mūsų užnugarį. Tad pamėginta užkirsti kelią tam pavojui išdėstant 7-ąją kuopą pozicijose išilgai linijos, kuri tįso beveik stačiu kampu priekin išsišovusioms 5-osios ir 6-osios kuopų pozicijoms.

Mane nuvylė tai, kad mano skyrius buvo paliktas rezerve. Teko apsikasti iš naujo, be to, visiškai atviroje vietovėje. Tuo metu jau įsiviešpatavo naktis ir man pasirodė, kad toje pozicijoje teks tūnoti neilgai. Įsakiau savo žmonėms kasti negilius apkasus, tiesiog, kad jie tiktų keletą valandų pakankamai apsisaugoti nuo sviedinių skeveldrų. Apkasiukas, kurį išsikasiau sau, vos siekė kelius, taigi tokį, kad gulintis ant krūmų šakelių kūnas tik nebūtų aukščiau žemės paviršiaus. Mane tuoj apėmė nemalonus jausmas, tarsi gulėčiau kažkokiame karste.

Praslinko naktis, atėjo rytas. Priešas, kaip mums buvo sakyta, rengėsi atakuoti. Iš savo „karsto" neramiai stebėjau, kaip dešiniau 7-osios kuopos ruožo, už 300–400 metrų nuo mūsų paskiros rudos figūros šokinėjo per mažą proskyną pamiškėje. Sprendžiant pagal judėjimo kryptį, jos stengėsi prasiskverbti į miško kyšulį, kuris dabar liko bataliono užnugaryje. Rusai tarsi demonstravo savo įprastinę „sunkimosi" taktiką. Galima buvo numanyti, kiek prireiks laiko kuopai ar dar didesniam padaliniui susiburti miške už mūsų. Apie tą judėjimą buvo pranešta į batalioną.

Paskui atėjo mano lauktas įsakymas. Su savo skyriumi turėjau užimti poziciją tankiame miške 7-osios kuopos kraštutiniame sparne, veidu į vakarus. Apšaudymo sektoriaus iš esmės nebuvo. Vietomis tik matyti penkių–dešimt metrų pločio protarpiai. Man iš kairės įsitaisė mūsų seno pažįstamo Krekle rio skyrius. Iš dešinės visai neturėjome kaimynų. Kai Krekleris ir aš pamatėme vienas kitą, nei vienas, nei kitas nepagalvojome apie drauge tarnautą laiką, kai pamažu virtome kareiviais. Mes tiesiog paspaudėme vienas kitam ranką ir tarsi vienu balsu ištarėme: „Na, ir pakliuvome, vyruti, į maišalynę!"

Iš naujo prasidėjo sena apkasų kapstymo istorija. Kai tą darbą baigėme, pradėjo lyti. Iš dangaus čiurškė nenutrūkstamos plonytės srovelės. Po kurio laiko turėjome peršlapti kiaurai. Apie priešą nebuvo nieko girdėti. Galėjome tik įtarti, jog rusai turėtų tūnoti kažkur „priekyje" miške ir kad jų daug. Užsimetę brezentinius apsiaustus, prisidengdami šakelėmis, mėginome gintis nuo vis smarkesnio lietaus. Netrukus vanduo ėmė slūgsoti ir apkasuose. Ėjo valandos, bet lietus vis nesibaigė. Vėjo ūžavimas, lietaus šnaresys ir vis tamsesnė naktis mus beveik privertė pamiršti, kad esame fronte ir turime saugotis priešo. Paskyręs patrulį sėsdamas apkaso balutėje ant apversto šalmo, pamėginau bent kiek atsipalaiduoti.

Iš snaudulio mane išbudino įsakymas drauge su dviem kareiviais eiti į mišką žvalgybon. Reikėjo nustatyti, kur yra rusai. Tai man atrodė beprasmiška. Buvo jau vidurnaktis, visiška tamsa. Tą užduotį laikiau beveik neįvykdoma. Juk nieko neaptikčiau, praslinkčiau pro apkasus, kuriuos išsikasė rusai, nieko nepastebėjęs. Be to, kad ir turiu kompasą, galiu paklysti ar net pataikyti į rusų apkasą. Bet kuriuo iš šių atvejų žvalgyba, kurią man įsakyta atlikti, liktų be pageidaujamų rezultatų.

Pasirinkau du savanorius ir išėjome. Buvo taip tamsu, jog kiekvienas iš mūsų turėjome griebtis vienas už kito, kad neišsiskirtume. Tarpais vis stabtelėdavome, pritūpę stengėmės klausytis, bene kažką išgirsime. Bet miško tankmėje pro lietaus šnaresį neprasimušė joks kitas garsas ir nieko negalėjome įžiūrėti. Laikydamas rankose automatą, pirštu liesdamas nuleistuką, stengiausi skverbtis priekin, tikėdamasis, kad štai į mane iš tamsos staiga bus pradėta šaudyti, kad susidursiu su rusu ar bent jau atsitrenksiu į medį.

Po kurio laiko proskynoje, kurią mes greičiau pajutome, negu įžvelgėme, pasigirdo iš lietaus „simfonijos“ išsiskiriantis garsas. Iškart parkritome ant žemės ir pamatėme, kaip grupė rusų, šešetas, o gal aštuonetas, ėjo per laukymę. Aš mačiau dangaus fone išsiskiriančius žmonių ir paprastų senojo pavyzdžio rusiškų šalmų siluetus. Jie gana arti praėjo pro mus ir pranyko tamsoje. Dvejetas mano žmonių, prityrusių vyresniųjų jefreitorių, nemėgino nė krepštelėti, kad neišsiduotų. Bet mano širdis tarsi apmirė. Aš sulaikiau kvėpavimą ir spustelėjau nuleistuką. Automato spyna trūktelėjo priekin, bet šūvių nepasigirdo. Ginklas užsikirto. Nepaisant tos nesėkmės, nieko pikta nenutiko. Pro lietaus ir vėjo šnaresį rusai nieko neišgirdo! Mes apsisukome ir pagal kompasą, šiaip taip apčiuopdami kelią, pasiekėme savo pozicijas. Pranešiau, ką pastebėjome, ir tuo viskas baigėsi.

1942 m. rugpjūčio 15 d. apie pusę antros nakties, beveik po dviejų dienų, pasirodė lauko virtuvė. Ji atgabeno atšalusios ir jau spėjusios prarūgti pupelių sriubos. Nieko nepaisydami ją godžiai srėbėme. Apkase prisidengdamas brezentu, nuo kurio varvėjo vanduo, pasišviesdamas lajine žvake, išardžiau automatą ir pavaliau jį šlapiais pirštais. O užsikirto todėl, kad per žvalgybą vidun pateko smėlio ir vandens.

Atviroje vietoje jau pradėjo švisti, bet miške vis dar buvo tamsu. Nauja diena mums atėjo tik trečią valandą nakties. (Vokiečių kariuomenė vadovavosi Berlyno, o ne Vidurio Europos laiku. – red. pastaba.) Kaip tik tuo metu iš priešo pusės pasigirdo vyriški balsai. Tai reiškė, kad priešai juda priekin. Garsiais balsais rusai susišaukinėjo, kad nepakriktų. Jie vis artėjo. Mums reikėjo prisileisti juos prie savęs per 10 metrų, nes iš toliau jų nematytume. Dar kartą apėjau apkasus ir daviau nurodymus, ypač kulkosvaidininkui. Ne tik man, bet ir jam tai turėjo būti pirmasis tikras mūšis. Šis jaunuolis iš

Priešakinėse pozicijosę, pamiškėje, kulkosvaidžio MG-34 tarnyba. 1942 m. vasara.

Pomeranijos atvyko su papildymu prieš keletą dienų. Pirmąkart nuo Rusijos kampanijos pradžios Silezijos pulkas buvo papildytas ne iš Silezijos atvykusiais kariais. O kol kas mes stovėjome savo apkasuose ir žvelgėme į pamiškę, iš kurios jie turėjo išlįsti.

Štai jie – pagaliau! Visa priešais mus plytinti vietovė tiesiog užtvindyta rusvų figūrų! Atrodė, kad jas būriais spjaudė miškas. Sprendžiant iš puolėjų judėjimo krypties ir akių žvilgsnių, jie ketino traukti pro mus iš dešinės. Mes ėmėme šaudyti į juos iš sparno. Keletą papliūpų paleido kulkosvaidininkas. Į ką jis šaudė? Atrodė, kad niekam nepataikė, nes nemačiau, kad rusai kristų. Bet jis turėjo pataikyti, juk tie buvo vos per dešimt žingsnių nuo mūsų! Šįkart mano automatas neužsikirto. Bet pastebėjau, kad šaudau visai nesitaikydamas. Aš tiesiog spaudžiau nuleistuką ir tiek, o šaudžiau per viršų. Tad nuleidau vamzdį žemiau.

Iš rusvų figūrų masės priekin iššoko jaunas rusų kareivis ir sviedė granatą į kulkosvaidininką. Tas dar mėgino išlįsti iš apkaso ir pakeisti poziciją, o tuo metu mėginau jį dengti ugnimi. Granata sprogo ir vargšas vaikinas, pusiau išlindęs iš priedangos, parkrito ant savo kulkosvaidžio. Mano skyriaus žmonės atsitraukė atgal. Jų negalėjau matyti. Aš stovėjau vienas, o tuo metu prie mano kojų atriedėjo granata. Šokčiodamas kairėn dešinėn aš puoliau bėgti atgal, nes nieko daugiau negalėjau nuveikti. Teko palikti ir žuvusį kulkosvaidininką, ir jo ginklą.

Padangėje – grupė bombonešių Ju-87.

Praėjo gana daug laiko, kol iš bataliono buvo gautas įsakymas mano skyriui grįžti atgal. Aš nuvykau pas kuopos vadą, kuris džiaugėsi, jog mes spėjome atsitraukti. Skyrių jis paliko rezerve savo vadavietėje. Mes sulipome į „karstiškus" apkasus, likusius po praėjusios nakties, ir iškart pradėjome juos gilinti. Ramybė truko neilgai. Priešas dar labiau ėmė spausti 5-ąją ir 6-ąją kuopas. Teko atmušti dar vieną ataką. Po keleto valandų buvo paskelbta, jog būsime paremti iš oro, ir įsakyta patiesti atpažįstamuosius audeklus. Sausumos kariuomenė visada turėjo tuos audeklinius signalus, kuriais parodydavo savo buvimo vietą vokiečių aviacijai. Tai buvo maždaug vieno kvadratinio metro ploto oranžinės audinio atraižos ar vėliavos su svastika. Juos reikėjo patiesti ant žemės, ant pastatų stogų ar ant transporto priemonių. Pasigirdęs garsus aviacinių motorų gaudesys rodė, kad artėja lėktuvai. Tie atskrendantys bombonešiai mums pakėlė ūpą.

Nepaisant itin sudėtingų aplinkybių, pajutau jėgų antplūdį. Rusų aviacijos mes dar nė karto nematėme. Iš pradžių atskrido grandis pikiruojamųjų bombonešių Ju -87. Garsiai kaukdami jie beveik vertikaliai smigo žemyn. Pradėjo sproginėti bombos. Paskui priešą atakavo eskadrilė Ju-88 ir pagaliau bombonešiai He-111. Nelaimė, priešais 5-osios kuopos ruožą jie numetė bombas per arti saviškių. Buvo žuvusiųjų ir sužeistųjų. Tarp jų – ir puikus kuopos vadas vyresnysis leitenantas Eskenas. Praėjo nedaug laiko ir staiga pasigirdo šūksniai: „Tankai, tankai!" Tada pirmąkart gyvenime išgirdau būdingą niūrų, nepamirštamą, sielą slegiantį sunkiųjų tankų variklių burzgesį.

Pirmasis, iš kairės, pasirodė žvalgybos šarvuotis, kuris pervažiavo tiesiog per mūsų pozicijas, išropojo į kelią ir ramiai nudardėjo tolyn. Jis priartėjo net prie bataliono vadavietės, kur buvo sudaužytas vienintelis šūvis iš 50 mm prieštankinės patrankos. Kadangi, tūnodamas rezerve, nieko neveikiau, tad galėjau stebėti, kaip artileristai leido mašinai prisiartinti, o tada iš 30 metrų atstumo ją pamušė. Iš šarvuočio išlindo iškėlęs rankas kruvinas ir išsiterliojęs tepalu basakojis rusas.

Po keleto dienų mūsų kuopos vadas papasakojo, kad, pasak to belaisvio, rusai į tankus sodino net ištisas šeimas. „Vyras buvo mechanikas vairuotojas, žmona taikėsi pabūklą ir šaudė iš pabūklo, o paauglys sūnus užtaisinėjo". Tuo visai buvo galima patikėti. Netrukus, kai buvo pamuštas šarvuotis, nuo miško pusės, iš tos vietos, kur anksčiau išsidėstė 7-oji kuopa, garsiai šaukdamas išbėgo vienas rusas. Ar tas pagyvenęs žmogus norėjo perbėgti pas mus, ar pageidavo, jog patys pereitume pas rusus, nežinia. Jis mojavo iškelta ranka ir kimiu balsu rėkė: „Kamrad, kamrad!" Staiga rusas išsitraukė iš kišenės granatą, išlupo kaištį ir pakėlė sprogmenį aukštyn. Granata sprogo ir sužalojo jam ranką. Tada garsiai staugdamas šoko atgal į mišką. Ko jis norėjo, mums atrodė mįslė.

Rusai vėl atakavo pagrindinę gynybos liniją. Tankai šaudė iš patrankų ir kulkosvaidžių, be to, buvome apšaudomi iš minosvaidžių. Priekyje pėstininkai šaukė „ura!" ir jau atrodė, kad prasiverš. Su stipria ugnies priedanga atvyko ryšininkas ir pranešė tai, kas ir šiaip buvo aišku. Apginti pozicijas jau nebuvo galimybės. Vyresnysis leitenantas Bajeris, nelaukdamas įsakymo iš bataliono, nusprendė keletą šimtų metrų atsitraukti. Jo įsakymu visa kuopa perbėgo trumpą plotelį lygios vietos. Kai kariai atsitraukė iki kuopos vadavietės linijos, vadas irgi ėmė bėgti, o drauge su juo – ir aš. Vyresnysis leitenantas iki baltumo išblukusiu vasariniu kiteliu su gelsvai rudu diržu priešui atrodė geras taikinys. Jis bėgo kaip sprinteris per sporto varžybas ir akimirksniu aplenkė kuopą. Paskui mus griaudėjo tankai, šaudydami iš visų ginklų, kuriuos tik turėjo, o mūsų žmonės bėgo priekyje jų. Kurgi mūsų prieštankiniai pabūklai? Nedidelės įdubos, kurioje dabar mūsų kuopa turėjo išsidėstyti, pakraštyje stovėjo bataliono vadas Kelhaueris, tiesus, nejudantis ir be priedangos. Tik iš jo sudrėkusių akių matėme, kaip jį tai paveikė. O dar

> Prisidengdami tankais T-34, raudonarmiečiai atakuoja. 1942 m.

< Pamuštas sovietų tankas su pakibusio ant jo vokiečių pabūklu Pak-35/36.

tie žodžiai: „Bajeri, drauguži, negalima taip bėgti drauge su vaikinais!..“ Buvo matyti, jog yra sukrėstas dėl to, kad vokiečių pėstininkai neatlaikė priešo spaudimo ir pasitraukė iš pozicijos be vyresnybės įsakymo. Tai, kad viskas vyko tvarkingo atsitraukimo forma ir kad paskui žmonės vėl išsidėstė gynybos linijoje, šiuo atveju ne ką tereiškė. Anksčiau tokių įvykių pulko istorijoje niekada nebuvo. Gruodį prie Maskvos jiems teko atsitraukti. Bet tai vyko pagal įsakymą. Nors vis tiek, kaip pagarbiai pasakojo tie, kurie tuo metu ten buvo, pulkininko leitenanto skruostais riedėjo ašaros.

Kol bėgau lygia vietove, pasirodo, kulka prakiurdė mano kitelio dešinę kišenę. Šis atradimas privertė mane sustingti, nes toje kišenėje nešiojausi dvi mažas granatas, kurias vadinome „kiaušiniais“. O iš tanko patrankos paleisto sviedinio skeveldra perplėšė kuopos vado kelnes. Vienam feldfebeliui kulka pramušė granatą, kurią jis laikė rankoje. Laimė, nepataikė į sprogdiklį.

Priešas vėl ėmė smarkiau šaudyti. Teko skubiai apsikasti net tiems, kurie jau pavargo. Įduba, prie kurios krašto sustojome, priešo minosvaidininkus traukė it magnetas. Šaudė tiksliai. Tai mums buvo pavojinga. O aš vis dar stovėjau atviroje vietoje. Maždaug už 15 metrų nuo manęs mina pataikė į apkasą. Sprogimas išsviedė lauk šviesiaplaukį jefreitorių baltu kaip kreida veidu. Jis žnektelėjo per 5 ar 6 metrus nuo manęs. Minos krito ir sproginėjo visur. Pasigirdo šūksniai, nuo kurių tiesiog sustingo kraujas. Mirtinai sužeistas karys šaukėsi savo motinos. Anksčiau maniau, kad rašytojai panašių dalykų prisigalvoja. Po kurio laiko, matyt, nepakeliamoje agonijoje, jis pažvelgė į Bajerį ir šūktelėjo: „Ponas leitenante, nušaukite mane!“ Bajeris, kuris šiaip visada žinojo, ką atsakyti, tik trūktelėjo pečiais ir, netaręs nė žodžio, pasitraukė į šalį.

„Gailestingasis Dieve, tegul greičiau ateina vakaras“, – mąsčiau aš. Sutrikęs, nusiminęs dėl tų įvykių, pasislėpęs toje įduboje, aš negalėjau matyti priešo. Įstengiau apžvelgti vietovę tik per 50 metrų priešais save. Taigi pastebėčiau, kai rusai atakuos ir veršis priekin, galėčiau taikytis ir šaudyti, bet tik

tūnodamas ne kuopos vadavietėje, kurioje apšaudomas buvau pasmerktas lūkuriuoti ir negalėjau nieko nuveikti.

Pagaliau prasidėjo lemiamoji ataka. Du tankai KV-1 ir vienas KV-2 (56 tonų svorio ir ginkluotas 152 mm haubica) išriedėjo į kelią ir pervažiavo per bataliono pozicijas. Zenitiniai pabūklai dingo, prieštankinis dalinys buvo jau seniai prarastas. Priekyje sugriaudėjo: „Ura!“ Mūsų žmonės lindo iš apkasų ir traukėsi. Jų jau nebuvo galima sustabdyti. Tankai sutraiškė lauko tvarstomąjį punktą, kuriame kažkiek sužeistųjų laukė, kol bus išgabenti. Paskui tankai išsirikiavo trikampiu per 200 metrų už išsklaidytų bataliono likučių. Atviroje vietovėje taip jie dengė vienas kitą.

Šalia pamušto šarvuočio pastebėjau negyvą 7-osios kuopos būrio vadą. Vienas iš mūsiškių pasiėmė jo tarnybos knygelę ir nuplėšė žetoną su asmens numeriu. Jokių išorinių kūno pažeidimų nepastebėjau. Tikriausiai jam gyvybę atėmė kokia smulki skeveldra, pataikiusi į galvą ar širdį. Tuo metu, kai sustojau prie žuvusiojo, susiprotėjau, kad nematau nė vieno iš savo valdinių. Ore vėl ėmė aidėti riksmai „ura“, pasigirdo sviedinių švilpesys ir sprogimų trenksmai. Nebuvo matyti net kuopos vado. Tad leidausi paskui kažkokius kareivius, kurie mėgino nedidele lomele prisikapstyti iki miško, tikriausiai ketindami apeiti tankus. Pasivijau juos ir drauge nubėgome išilgai miško laukymės mėgindami prasibrauti pro šaudančius monstrus. Šiaip taip pavyko juos apeiti ir pasiekėme iš krantų išsiliejusią upę. Į vandenį krito iš kažkur atlėkusios kulkos.

Ėmiau bristi ir grimzdau vis giliau ir giliau. Viena ranka virš galvos laikiau automatą. Pačiose giliausiose vietose teko ir plaukti. Netrukus pajutau po kojomis dugną. Tarpais, tikriausiai iš tanko, į mus buvo šaudoma iš kulkosvaidžio. Turbūt rusas mus matė. Ką reikėjo daryti? Būdamas dar nepritykęs, maniau, kad tik vienas iš visos kuopos likau sveikas. Su manimi traukėsi

Vokiečių kariai mūšio lauke.

žmonės priklausė kitam padaliniui. Nusprendėme ieškoti savo užnugario dalinių, kurie turėjo būti įsikūrę gretimuose kaimuose.

Iki to meto, kai mes juos radome, jau prasidėjo naktis. Mane pasitiko kaptenarmusas. Neišgirdau nė vieno priekaišto žodžio. Jis žinojo, kas nutiko, be to, dar pasakojau visus savo nuotykius. Pasakojau ir buvo gėda, kad bėgau į užnugarį, į tą kaimą, užuot ieškojęs savo draugų. Viršila negaišo laiko. Jis pats įteikė naujus apatinius drabužius ir liepė išsimiegoti. Kitos dienos vidurdienį turėjau su lauko virtuve vykti į priešakines linijas. Viršila nuvedė mane į rusų namo kambarį, kuriame jau miegojo devyni žmonės iš įvairių dalinių. Aš atsiguliau šalia jų ant kietų medinių grindų pasidėjęs po galva savo kuprinę.

1942 m.rugpjūčio 16 d. rytą prabudau iš sunkaus tarsi švinas miego. Atrodė, jog tik ką buvau užsnūdęs. Nusiprausiau, nusiskutau, apsivilkau švarius apatinius drabužius – koks džiaugsmas! Paskui apžiūrėjau savo kišenes. Laiškai buvo išskydę, fotografijos sulipo ir tapo niekam tikusios. Bet, kas buvo dar prasčiau, įrašai mano knygelėje irgi pasidarė neįskaitomi. Kai kurie dokumentai, iš jų ir vairuotojo pažymėjimas, dingo. Mat įsidėjau juos į dujokaukės dėžutę kartu su dujokauke, o paskui, kai vadas įsakė atsitraukti, užmiršau pasiimti. Ankstesnėmis dienomis net nedrįsau pagalvoti apie savo fronto stažuotės laiko pabaigą. Bet faktas, kad kaip tik tą rytą atėjo įsakymas dėl mano grąžinimo į pulką, buvo aiški sėkmė. Dabar tik reikėjo prisikapstyti iki priešakinių linijų ir pranešti, kad atvykau. Jausdamas sieloje dėl to atsiradusį, palengvėjimą sėdau į vežimą.

Rusai laikinai nuščiuvo. Kuopa net nebuvo apšaudoma. Vadavietė įsikūrė name, o ne apkasuose. Vadas, mane pamatęs, nudžiugo ir nedelsdamas išdavė išvykimo pažymėjimą. Bajeris atrodė pavargęs, buvo seniai nesiskutęs. Pasak jo, „nepaaiškinamai pasisekė".

Kai jis stovėjo, prisispaudęs prie šieno kūgio, tanko patrankos sviedinys pradūrė keletą metrų šieno, dėl ko jo greitis taip sumažėjo, kad išorėn išlindo smaigalys, kuris įsirėmė tik į juosmens diržo sagtį. Tai smarkiai išgąsdino, bet viskas baigėsi gerai. Sviedinys nesprogo!

Vadas palinkėjo man laimingos kelionės namo ir paprašė perduoti linkėjimus savo pulko draugams ir aš išvažiavau. Nepaisant sunkių pastarųjų dienų įvykių ir to, kaip stengiausi patekti į karo mokyklą, atsisveikinti su kuopa buvo nelengva. Man atrodė, jog nenusipelniau, kad visa ši bjaurastis (tenka pavartoti deramą šio mūšio apibūdinimą!) baigiasi tik man. Tarp kitų žuvo ir mūsų senas draugas Krekleris. Batalionas, turėjęs 500 žmonių, sumažėjo iki penktadalio to skaičiaus. „Šeštojoje" liko tik dvidešimt šeši žmonės. Su tokiomis mintimis įlipau į sunkvežimį, kuris vyko į diviziją. Išvažiuojant iš kaimo, užpakalyje mūsų į kelio purvą krito sviediniai. Priešas stebėjo kelią.

ANTROJI DALIS

KARO MOKYKLA

A. Šeiderbaueriui išvykus į karininkų mokyklą, jo divizija kovas Rževo placdarme tęsė iki pat atsitraukimo 1943 m. kovą. Šiame žemėlapyje pažymėtos vermachto dalinių pozicijos kovo 1 d., atsitraukimo išvakarėse. Skaičius 252 žymi 252-osios pėstininkų divizijos dislokacijos vietą tarp Viazmos ir Gžatsko.

Mūšiai prie Gžatsko mane labai paveikė ir tai jutau dar ilgai. Rudžiui rašiau, kad man teko išgyventi „baisių ir bjaurių reiškinių“, bet ten, kur tai buvo reikalingiausia, „Dievo pagalba buvo greta“. Išskyrus keletą ranką kliudžiusių smulkių skeveldrų, likau sveikas. Mūsų vaikinai sakė, jog net žiemos mūšiai nebuvo tokie sunkūs, kaip šiomis baisiomis dienomis. Grįžti iš Gžatsko į Sen Avoldą mums prireikė aštuonių dienų. Atsimenu keletą sustojimų, kurie truko po keletą valandų, iš pradžių Viazmoje, paskui Maladečinoje ir

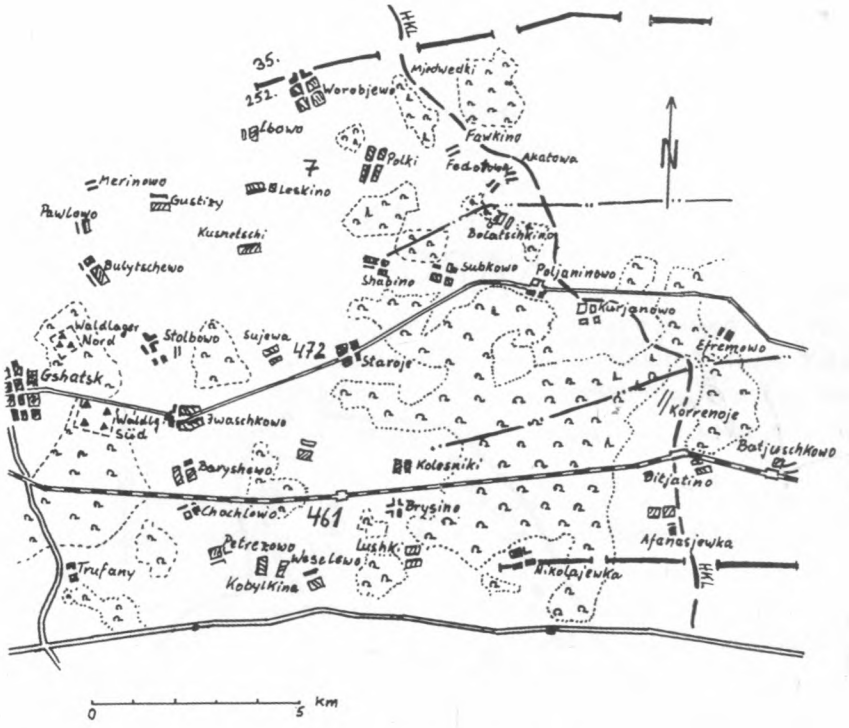

Vokiečių 252-osios pėstininkų divizijos dislokavimas. 1942 m.

Daugpilyje. Reguliariai traukiniai kursavo tik nuo Varšuvos, bet mums dažnai tekdavo persėsti iš vieno traukinio į kitą. Į Berlyną atvykome iki Silezijos stoties, o tada turėjome nusigauti iki Zoo stoties. Iš ten traukiniai kursavo į Mecą. Mes atvažiavome į Sen Avoldą, kur gavome keletą dienų atostogų.

Mano laiškuose rašyta, kad aplankiau Vienoje gyvenantį tėvą. Jį radau tenykštėje karo ligoninėje. Tik fronte prie Gžatsko sužinojau, kad jis irgi buvo Rusijoje. Per puolimą pietuose, kuris galiausiai baigėsi Stalingrade ir Kaukaze, jo medicinos dalinys pasiekė Staliną ir Artiomovską Rytų Ukrainoje. Per tą puolimą patyrė nemažų nuostolių, dėl ko pernelyg didelis krūvis teko tvarstomiesiems punktams ir lauko ligoninėms. Taip pat buvo pervargę ir medicinos tarnybos karininkai bei kiti dalinio darbuotojai. Sulaukęs penkiasdešimt metų dėl nervinio išsekimo pats pateko į ligoninę. Per susitikimą tėvas man papasakojo, kad jo negrąžino tarnauti į Rytų fronto užnugarį, pasiuntė į Vakarus, į Kambrą.

1942 m. rugsėjo 13 d. vėl buvau Sen Avolde. Iš ten mus, trejetą kursantų – Henšelį, Panovskį ir mane – pasiuntė į Mecą išeiti parengiamojo kurso prieš priimant į karo mokyklą. Ten buvo surinkta apie penkiasdešimt kandidatų į karininkus, kaip rašiau į namus, „pakartotinai išeiti abėcėlę“. Tai buvo naujos batų ir diržų valymo procedūros. Jei nepaisytum pavojaus žūti, rašiau aš, gyvenimas fronte „buvo kur kas geresnis“. Paprašiau motiną atsiųsti man

penkiasdešimt markių, nes alkome, o požiūris į mus buvo „apgailėtinas“. Vakarais eidavome į miestą, kur kokioje užkandinėje galėjome suvalgyti bent paprastą patiekalą nepateikdami maisto kortelių. Buvo numatyta, jog parengiamieji kursai truks iki spalio 9 d., o kursas karo mokykloje prasidės to paties mėnesio 12 d. Bet taip ir nežinojome, į kurią mokyklą būsime pasiųsti. Rugsėjo 29 d. paprašiau motiną nedelsiant apdraustu paketu išsiųsti mano pažymėjimą dėl arijų kilmės ir mano penktos klasės vokiečių kalbos pratimų rinkinį. Tėvas atsiuntė stenografijos vadovėlį, iš kurio kartkartėmis mokiausi. Gimnazijoje tai buvo fakultatyvinis dalykas ir aš jo nesimokiau, kad nepadidėtų mokslo krūvis. Buvo nuspręsta, jog rytais turime eiti tarnybą drauge su kuopa, bet „tai niekam nerūpi, rytą iki vėlumos gulime, o paskui einame į miestą“.

Mums trims iš 7-ojo pulko įsakyta vykti į Drezdeną, į Pirmąją pėstininkų mokyklą. Iš esmės ji buvo Noištato karo akademijoje, kur rengiami pėstininkų jaunesnieji karininkai, ir ją galėjai rasti pagal visai civiliai atrodantį adresą: „Marinen alėja, 11 namas“. Aš atvažiavau į Drezdeną spalio 12-osios ankstų rytą ir buvau pirmasis atvykėlis. Paskambinau į karo akademiją telefonu. Dieną nuvažiavau ten tramvajumi. Kadangi neturėjau minimalaus dviejų mėnesių fronto stažuotės termino, dėl priėmimo į mokyklą turėjau tam tikrų abejonių. Suprantama, kad palankus sprendimas man sukėlė palengvėjimo jausmą. Neabejotinai tam tikrą vaidmenį suvaidino tai, kad pulko vadovybė, žinodama priėmimo sąlygas, vis tiek pasiuntė mane į Drezdeną.

Maloni staigmena Popovskiui ir man buvo tai, kad beveik pusė mokyklos kursantų bei didelė dalis dėstytojų kilę iš pietų Vokietijos. Aš net patekau į vieną patalpą su Popovskiu. Iš esmės tai buvo butas su svetaine ir miegamuoju dviems. O vykstant karui, įtaisius dviaukštes lovas, bute teko apgyvendinti dvigubai daugiau žmonių. Taigi sutilpome aštuoniese. Be mūsų dviejų, ten įsikūrė dar šešetas kalnų šaulių, tarp kurių iškart pasijutome kaip namie.

Juos atsimenu iki šiol. Tai Ernstas Lauda iš Kapfenbergo, Hubertas Melcheris iš Obdacho, Adolfas Ašaueris iš Goizerno, Dautas iš Miuncheno, Jakobis iš Konstancos ir Zilinskis iš Štetino. Šis vaikinas iš Štetino stojo į kalnų kariuomenę dėl tos pačios priežasties, dėl kurios daugelis kilusiųjų iš pietų Vokietijos ir Austrijos, siekė patekti į laivyną. Ten susitikau su Bauerliu iš Štokerau, su vieno iš Rudžio bendraklasių broliu, taip pat su Klausniceriu, savo bendramoksliu iš Zonebergo muzikos mokyklos. Dar kartą skubiai parašiau į namus ir paprašiau atsiųsti mano arijo pažymėjimą, nes nearijams, įskaitant tuos, kurie buvo ketvirtadaliu žydai, neleista tapti karininkais.

Butas buvo itin komfortiškas. Gavome baltas paklodes, naudojomės vandentiekiu, o kambarius tvarkė valytojos. Aš rašiau, jog karo mokykla buvo „pats geriausias laikas iš visko, ką esu patyręs iki šiol būdamas kariškis“. Ten

reikėjo ne tik fizinių, bet ir proto bei dvasios gerų savybių. Viršininkai, visi karininkai, buvo specialiai parinkti žmonės. „Inspekcijos“, t.y. kurso, viršininkas buvo 19-ojo Miuncheno pulko kapitonas, grupės kuratorius – vyresnysis leitenantas Maltcanas. Dar atsimenu taktikos dėstytoją majorą Rozeną iš 49-ojo Breslau pulko. Inspekcija atitiko kuopą, o grupė – būrį. Kurso tikslas buvo padaryti mus būrių vadais, kurių pareigas normaliomis sąlygomis ėjo leitenantai. Mokymai vyko įžymiame kariuomenės poligone „Heler“ prie Drezdeno. Laisvo laiko turėjome mažai. Tą laiką, kurio atsirasdavo, panaudodavau bendraudamas su savo giminiaičiais, daugiausia su Lenerių – dėdės Rudolfo ir tetos Hanės – šeimoje. Tuo metu Rudolfas buvo labai užimtas. Jis dirbo vykdydamas užsakymą – Berlyno karių kapinėse statė memorialą garsiam Pirmojo pasaulinio karo naikintuvo lakūnui Richthofenui. Tuo pačiu metu jis kūrė Drezdeno operos ir Karo ministerijos pastato interjerą. Savo bute mes dažnai rengėme namų koncertus, kuriuose ypač sėkmingai dalyvavo iš Štirijos kilę Ernstas Lauda ir Hubertas Melcheris, tarnavę 28-ajame kalnų šaulių pulke. Tuo metu jų rezervinis dalinys buvo dislokuotas Marburge prie Dravos. Šiek tiek anksčiau jie lankėsi ten, kai buvo rengiama scenai Verdžio opera „Traviata“. Ernis Lauda buvo tiesiog sužavėtas užstalės arijos ir vis dainavo „Pakelkim, pakelkim mes taures linksmybių“. Jie abu dažnai pasijuokdavo vienas iš kito dėl savo meilės nuotykių Marburge. Paaiškėjo, kad Ernis vieną tokį vakarą Marburgo municipaliniame parke taip įsiaudrino, kad nusisegė diržą ir nusivilko lauko kitelį. Ernstas Lauda žuvo 1944 m. balandį. Hubertas Melcheris neteko kojos. Adolfas Ašaueris karą išgyveno sveikas ir laimingas. Kartą po karo jį sutikau „Ūžiančiame malūne“ jo gimtajame Goizerne. Ernsto Laudos tėvas vienu metu susirašinėjo su manimi ir aš susitikau su juo Šveidnice. Tada jis tarnavo prie „Pietų“ armijų grupės vyriausiojo vado feldmaršalo Keselringo štabo ir papasakojo man apie vieną nevykusį fiurerio įsakymą. Tuo įsakymu reikalauta, kad evakuodamasi iš Sicilijos kariuomenė pasiimtų sarkofagą su imperatoriaus Frydricho II (germanų imperatorius, Sicilijos karalius (1192–1250), Frydricho

< Vokiečių kario „Šturmo ženklas“. Juo kariai buvo apdovanojami už ypatingus nuopelnus atakuojant priešo pozicijas.

Barbarosos anūkas. – vert. pastaba). Tačiau Keselringas atsisakė įvykdyti įsakymą remdamasis tuo, kad viso jo turimo tonažo reikėjo išgabenti kariuomenei ir ginkluotei.

Pati ryškiausia mūsų grupės žvaigždė buvo labai gabus kursantas, kilęs iš Kirintijos Arnoldas Zupanas, jau apdovanotas pirmosios klasės Geležiniu kryžiumi ir sidabriniu „Šturmo ženklu“. Kalnų šauliai daug pasakojo apie Murmansko frontą, apie šviesias vasaros naktis ir tamsias žiemos dienas už poliarinio rato.

Sidabriniu „Šturmo ženklu“ apdovanotas karys.

Laikas prabėgo greit ir lapkričio viduryje išgirdome naujieną, jog kursai baigsis gruodžio 16 d. Geriausi kursantai, tarp kurių buvau ir aš, gruodžio 1 d. turėjo gauti feldfebelio laipsnį. Mes gavome siuvimo talonus. Brolį Rudį paprašiau gauti durklą, karininko diržą ir pistoleto dėklą, nes, sprendžiant iš visko, Drezdene tų daiktų nebuvo. Iš tikrųjų durklo man nereikėjo. Vis tiek būčiau galėjęs jį nešioti tik retais atvejais. Savo pirmąją karininko uniformą pasisiūdinau pas dėdės Rudolfo siuvėją. Milinę ir kitą uniformos komplektą užsakiau Šplinare pas Šteinbachų šeimos siuvėją. Gavau savo užsakytus drabužius prieš Kalėdų atostogas. Kitelis buvo pasiūtas iš geresnės medžiagos, o, siūdamas milinę, visą meistriškumą pademonstravo bohemietis siuvėjas iš Vienos.

Iš visos grupės dėstytojas vyresnysis leitenantas Maltcanas ypač pažymėjo mus, iš „Ostmarko“ (okupuota Rusijos teritorija – vert. pastaba) atvykusius kursantus. Mūsų pakėlimo į feldfebelius proga jis pranešė apie savo įvertinimus. Mane jis laikė „labai protingu“. Taip dar niekada nebuvau vadinamas. Jis pats buvo didelio intelekto ir labai kultūringas žmogus. Be to, parodė mums, ką reiškia elgtis kaip dera karininkui. Mūsų pakėlimas į leitenantus turėjo įvykti gruodžio 12 d. Savo šeimai pranešiau, kad turėčiau parvažiuoti namo trečiadienį, gruodžio 16 d. Aš paprašiau brolį Rudį pasitikti mane, o motiną paprašiau paruošti šventinį patiekalą iš visko, ką ji gali gauti. Tačiau prieš tai mums reikėjo važiuoti į Berlyną. Ten pagal tradiciją sporto rūmuose mums turėjo pasakyti kalbą fiureris.

Nuo Antalto geležinkelio stoties žygiavo visa karo akademija. Mus išskirstė į keletą grupių ir ėjome skirtingais maršrutais. Perėjome vieną Berlyno

Renginys vokiečių sporto rūmuose „Sportpalast", pastatytuose 1910 m. Šiuose rūmuose vyko daugybė Vokietijos sporto ir kultūros renginių. 1973 m. pastatas nugriautas.

kvartalą, kuris mus apstulbino tenykštėmis lūšnomis. Renginys vyko sporto rūmuose. Ten susirinko keletas tūkstančių jaunų karininkų. Adolfo Hitlerio teko laukti ilgai. Paskui buvo paskelbta, kad vietoj Hitlerio mums kalbės Reicho maršalas Hermanas Geringas. Buvo matyti, kad jis apimtas didelės psichologinės įtampos, kurią pabrėžė ir kalbos turinys. Vėliau sužinojome, kad kaip tik tą dieną prasidėjo Stalingrado tragedija. Tai ir buvo priežastis, kodėl nepasirodė Hitleris, ir tapo visiškai aišku, kodėl Geringas aukštino spartiečių bei jų karaliaus Leonido mirtį prie Termopilų: „Keliautojau, jei tu pasieksi Spartą, papasakok, jog matei mus gulinčius žuvusius, kaip dera pagal įstatymą". Reichsmaršalas tiesiog pakeitė žodį „įstatymas" žodžiu „pareiga" ir tarsi kalė mums: „Kaip liepė pareiga, kaip liepė pareiga". Pasibaigus jo kalbai, iškart turėjome žygiuoti į geležinkelio stotį ir išvykome atgal į Drezdeną.

Dieną prieš tai akademijos sporto salėje buvo perskaitytos pavardės tų, kuriems suteiktas karininko laipsnis. Pradėta nuo 1-ojo Kenigsbergo pulko ir nuo kalnų šaulių dalinių, kurie sąraše buvo paskutiniai. Mūsų, iš 7-ojo Silezijos pulko, susidarė trejetas, alfabeto tvarka: Henšelis, Popovskis ir Šeiderbaueris. Eilė atėjo greitai ir galėjome atsipalaiduoti jausdami malonų nuovargį.

Išvakarėse, naktį pagal mūsų leitenanto Rydlio įsakymą ant katilinės kamino iškėlėme „baltą vėliavą". Tam prireikė baltos paklodės, sukalti tam tikrą laikiklį ir užsikabaroti į 20 metrų aukščio statinį. Kadangi į kaminą buvo

galima ropštis jo išorinės sienos metaline lipyne, tai nebuvo ypač sunku, bet vis tiek reikėjo ir šiokios tokios drąsos. Tą užduotį įvykdyti ėmėsi ne kuris iš kalnų šaulių, kuriems, kaip atrodė, pagal kariuomenės rūšį, tai turėjo būti lengviau, o Popovskis. Vyresnysis leitenantas Maltcanas pranešė, kad užduotį įvykdė jo grupė – dvyliktoji trečiosios inspekcijos grupė.

Gavęs leitenanto laipsnį, tam tikru mastu tapau „suaugusiu“. Dar neturėjau nė devyniolikos metų ir ilgai galėjau likti tarsi paaugliu, nors jau buvau puskarininkis. Bet dabar galėjau verstis pats ir turėjau gauti algą iš savo sąskaitos Štokerau taupomajame banke. Tuo metu leitenantui mokėta 220 markių per mėnesį alga. Tai atrodė nemenka suma ne tik vakarykščiam gimnazistui, bet ir kariškiui, kuris turėjo gyventi vien iš tarnybinės algos ir fronto priedo. Bent jau buvo garantuotas nemokamas būstas. Galėjai turėti pastogę kareivinėse ir kariuomenės davinį, kuris jauno žmogaus skrandžiui daugiau ar mažiau pakankamas bei priimtinas. Kartu su piniginiu atlygiu gavome pašalpą – didžiulę sumą pasisiūti drabužiams – po 750 markių. Be to, geroji teta Lotė padovanojo man 50 reichsmarkių, kaip ji, pati vartodama senosios kaizerio kariuomenės žodyną, sakė, „ekipuotei“. Laiške mano motinai ji apie tai rašė ir jausmingai teigė, kad atrodžiau kaip jaunas bajoras. Tėvas labai rimtai man rašė:

„Dabar turėsi profesiją, būsi savarankiškas. Turėsi teisę tvarkyti savarankiškai savo ateities gyvenimą. Iš širdies linkiu, kad tau visada sektųsi ta laisve naudotis išmintingai ir teisingai. Tavo amžiuje žmogui daug ko reikia. Taip pat nuoširdžiai tikiuosi, kad ateityje paisysi ir savo tėvų patarimų. Žinoma, ir tėvų mintys bei planai gali būti neteisingi ir mes tai turime palikti nuspręsti Dievui, kitaip sakant, kam jis dovanos geriausią mintį. Bet, remdamasis savo patirtimi, galiu tau pasakyti viena, kad man gyvenime, jei pamiršdavau reguliariai melstis, viskas vykdavo ne taip, kaip reikėtų. Tegul taip niekada nenutinka tau! Ypač dabartiniu metu, kai gali grėsti daug pavojų. Nepamiršk melstis ir melsti geresnių dienų! Galbūt tau vėl teks kažkokiu būdu išeiti visą karjeros rinkimosi bei rengimosi jai procesą. Tikiuosi, kad galėsi to išvengti. Bet viską žino tik Dievas. Mano palaiminimas ir maldos lydės tave visada!“

Kalėdų atostogos praėjo laimingai, nors, jog bendra atmosfera atrodė anaiptol ne kalėdiška. Žemė buvo be sniego. Ilgėjausi tėvo. Jam buvo suteikta trumpalaikių atostogų dėl to, kad jo brolis, mano dėdė Erichas, žuvo mūšyje prie Ilmenio ežero, Rusijos fronto šiauriniame ruože. Taigi jis galėjo aplankyti Anelyzę, savo brolio našlę. Ji gyveno Aistinge, greta Švertbergo, su trimis mažais vaikais, kurių vardai Tėja, Haraldas ir Utė. Jis taip pat aplankė savo motiną, kuri gyveno Hadersdorfe, netoliese Veidlingo.

Aš pykau ant murmančių miestiečių, kurie nieko neprarado ir iš kurių šeimų niekas neišėjo į frontą, bet kurie vis tiek skundėsi dėl susiklosčiusios

situacijos. Iš mano klasės atostogavo Eivanas Vagneris, taip pat pėstininkų leitenantas, Erhardas Hameteris ir Frydlis Šifmanas, abu laivyno mičmanai. Su Frydlio Šifmano seserimi, vardu Herta, man užsimezgė netikėta ir neilga draugystė. Tačiau į pavasarį ji nuo manęs nusisuko. Reikia pripažinti, kad aš ateidavau į svečius pas Henką. Kartą užsukau pas jį dieną ir palikau hole savo kepurę, milinę ir durklą. Tas nenaudėlis Evaldas apsivilko mano uniformą ir savo tėvo dirbtuvėje nusifotografavo.

Paskui mokiausi kuopų vadų rengimo kursuose Deberico pėstininkų mokykloje prie Berlyno. Ten atvykau sausio pradžioje. Man su Popovskiu dviem teko kambarys tamsiose kareivinėse. Ten, priešingai nei prabangiomis sąlygomis Drezdene, vyravo nepalanki padėtis. Kareivinės buvo nekūrenamos ir todėl „žudomai šaltos". Valgio buvo „baisiai mažai" ir „prasto bei šalto". Naktį teko miegoti su apatiniais drabužiais, megztiniais ir sportiniais kostiumais, nes šaltis galėjo ir „pribaigti". Išvažiuoti į Berlyną leidžiama tik šeštadieniais ir sekmadieniais. Aš tuoj patyriau anginos, kuria vaikystėje sirgau beveik kiekvieną žiemą, priepuolį.

Savo gimimo dieną, 1943 m. sausio 13-ąją, kurią pažymėjau kaip pačią liūdniausią savo gyvenime, būdamas prastos nuotaikos, parašiau laišką broliui. Jis, kaip ir aš, norėjo tapti karininku. Paklausiau, ar pasiuntė savo prašymą, ir jei ne, tai patariau labai kruopščiai visa tai apgalvoti. Rašiau, kad tokiame jauname amžiuje ne visada pavyksta visai teisingai daryti likimą lemiančius sprendimus. Aš sakiau Rudžiui, kad nieko nėra blogiau, kaip neteisingai pasirinktos profesijos sugriautas gyvenimas. Sakiau, kad yra viena aplinkybė, dėl kurios jis turi ypač pagalvoti, kažkas, ką aš, deja, įsisąmoninau pernelyg vėlai, o būtent daugiausia dvasinis nevisavertiškumas ir tarnybos tuštybė. Todėl abejojau, ar gali ta profesija mano brolį patenkinti. O aš pats pagalvojau, kad galbūt po karo vienaip ar kitaip pakeisiu savo profesiją.

Teta Lilė, tėvo vyresnioji sesuo, tuo metu su šeima gyveno Berlyne. Dėdė Leopoldas Polis, kaip ir mano tėvas, buvo dvasininkas ir tarnavo Noikelno parapijoje. Iš esmės mano pasirodymas jų namuose motinai kėlė siaubą. Mano tėvai su Polio šeima susipyko dėl senelės. Bet mane Berlyne pasitiko maloniai ir jie aiškiai džiaugėsi, kad žengiau tą žingsnį, ypač atsižvelgiant į tai, jog nesutarimų atsirado dėl dėdės Leopoldo kaltės. Motinai priekaištaujant, aš nelabai teisinausi ir sakiau, kad užsukau norėdamas sušilti, ir pridūriau, kad dėdė man laikinai davė virintuvą ir pasiūlė elektrinį šildytuvą. Pasakiau, jog norėčiau, kad jie susitaikytų, net jei tik, kaip sakoma, „šalia židinio kuragalių". Iš tikrųjų susitikimas su giminaičiais man buvo itin vertingas, nes galėjau pas juos naktį iš šeštadienio į sekmadienį pernakvoti.

Vieną šeštadienį dėdės parapijoje vyko Rostoko universiteto paskaita tema „Jono liudijimas apie Kristų". Dėl anglų aviacijos antskrydžio paskaita

^ Anglų bombonešis „Avro Lancaster" virš Vokietijos.
V Berlynas po bombardavimų. 1945 m. vasaris.

buvo surengta slėptuvėje. Jautėmės kaip pirmieji krikščionys Romos katakombose. Girdėjome, kaip ore sproginėjo zenitinių patrankų sviediniai, o ant stogų biro skeveldrų kruša. Kitą dieną lankiausi mišiose dėdės bažnyčioje. Po ilgos pertraukos tai buvo man labai dvasiškai naudingas veiksmas. Be to, pavyko sėsti prie pianino ir pagroti, kaip tik mano siela troško. Dviejų pastoriaus Polio sūnų, kuriems tuo metu buvo 15 ir 13 metų, namie nebuvo. Kai šeima persikėlė į Berlyną, Volfgangas neperėjo į kitą mokyklą, bet toliau lankė gimnaziją Šleizingene. Ten jis gyveno internate ir pas tėvus atvažiuodavo tik atostogų. Helmutas buvo išgabentas iš miesto pagal jaunesniojo amžiaus vaikų evakavimo iš Berlyno programą.

Namie su tėvais liko tik Ilzė. Ji dainavo filharmonijos chore. Netrukus Berlyno įgulos bažnyčioje įvyko „Šventojo Motiejaus aistrų" koncertas. Ilzė

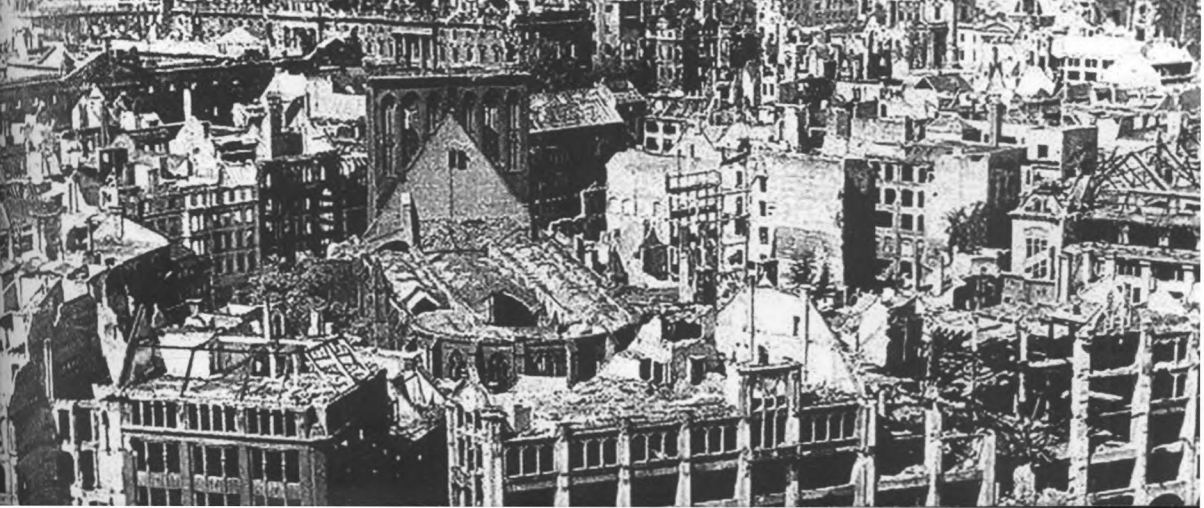

dalyvavo jame ir aš pasiklausiau to koncerto. Nutiko tai, kad eilėje priešais mane sėdėjo grosadmirolas Rederis su žmona. Tuo metu Rederis buvo karinio jūrų laivyno vyriausiasis vadas.

Vieną šeštadienio vakarą dėdė pastatė ant stalo butelį vyno. Tą butelį jam padovanojo vienas konfirmantas netrukus po to, kai prasidėjo karas. Vėliau jis žuvo mūšyje. Mes išgėrėme tą vyną, kaip pasakė lotyniškai dėdė Leopoldas, „Eduardui Feldmanui atminti".

Rudis padarė daug fotografijų, taip pat ir naudodamasis automatiniu spaustuku, – keletą autoportretinių etiudų. Tose nuotraukose matyti, kad yra linkęs juokauti, mėgsta dailumą. Mano bendraklasis Novakas rašė, kad Rudis buvo vienas iš „geriausiai aprengtų, pačių dailiausių, taigi ir garsiausių" jaunuolių mūsiškiame Štokerau.

Darbas buvo sunkus. Šeštadienį mokėmės iki pusiaudienio. Darbo dienomis – devyniasdešimt valandų. Žinoma, pirmaeiliai klausimai buvo susiję su pėstininkais, t.y. pirmiausia mokėmės vadovauti būriui, paskui – kuopai. Mokėmės taktikos, veiksmų mūšyje, naudotis ginklais, šaudyti. Ir vėl karininkai dėstytojai pasirodė kaip puikūs žmonės. Inspekcijos viršininkas buvo jautrus, matyt, labai linkęs įsižeisti aristokratas, kapitonas Koenenas. Vienas iš taktikos dėstytojų buvo Riterio kryžiaus kavalierius kapitonas Johansenas, o mūsų vyresnysis karininkas – kilęs iš Vienos vyresnysis leitenantas Brukeris. (Atsimenu dar vieną austrą majorą Vaceką, kurį atsitiktinai sutikau po karo Vienos gatvėje. Jis baigė karjerą Austrijos kariuomenės generolu, eidamas Vienos karo akademijos viršininko pareigas.)

Kartą dalyvavome mokomojo pėstininkų pulko parodomuosiuose manevruose. Demonstravome sustiprinto pėstininkų pulko ataką remiant

105 mm lengvosios lauko haubicos leFH-18 tarnyba transporteriu Zgkw. 3t Sd.Kfz. 11 rengiasi vykti į frontą. 1942 m.

lengvosioms, t.y. 105 mm lauko haubicoms, keturiems šturmo pabūklams ir lengvosioms 105 mm, lauko patrankoms. Mokymai buvo maksimaliai priartinti prie tikro mūšio sąlygų. Aišku, šaudymas buvo taiklus, o vadovavimo sistema pasižymėjo klasikiniu tikslumu! Tarp stebėtojų buvo dvidešimt kariuomenės generolų, penki SS kariuomenės generolai ir trys – iš liuftvafės. Dalyvavo apie 100 štabo karininkų ir beveik 20 KOP leitenantų, kuriems visa tai buvo anksčiau nematytas reginys. Savo „Leikomis" ir kitokiais aparatais jie sutartinai fotografavo kiekvieną sviedinio sprogimą.

Tuo metu, kai mokymas buvo iš tiesų įdomus, man vis tiek nelabai patiko, kaip sakyta anksčiau, „perdėtas „prūsiškumas", kaip visur ir visada". Tai aš supratau ir dabar suprantu ne Prūsijos dvasią savaime, o tą būdą, kurį, daugelio nereikšmingų žmonių nuomone, jie turėjo išreikšti. Tam tikru laipsniu Prūsijos dvasia gyvavo Potsdame, kurį mes vieną sekmadienį aplankėme. Paprasti seni namai, gerai žinoma įgulos bažnyčia ir tokia iš esmės kukli San Susi vasaros rezidencija mums tarsi sakyte sakė, jog Prūsijos karaliai, matyt, visada suvokė savo trūkumus ir savo galimybių ribas. Kaip pacitavo vienas iš dėstytojų kapitonas Šubertas, „maži dalykai Prūsiją padarė didžia".

Pasirengimas buvo didele dalimi grindžiamas pirmąja instrukcijos, pavadintos „Kariuomenės tarnybos taisyklės 300/1, vadovavimas kariuomenei" dalimi. Šių taisyklių įvadas – klasikinio aiškumo ir primena generolo fon Klauzevico pagrindinį veikalą „Apie karą". Pacituosiu jį:

„1.Karas yra menas, laisva, kūrybiška veikla, kuri remiasi mokslo pagrindais. Ji kelia pačius didžiausius reikalavimus asmenybės charakteriui.

2. Karo mokslas plėtojasi nenutrūkstamai. Naujos kariavimo priemonės nuolat teikia naujų ir kintamų formų. Reikia tiksliai numatyti šių formų panaudojimo pradžią, teisingai ir laiku įvertinti jų padarinius.

3. Situacijų įvairovė kare begalinė. Jos dažnai keičiasi ir retai kada pavyksta jas numatyti iš anksto. Nenuspėjami veiksniai dažnai turi lemiamą reikšmę. Individuali valia susiduria su priešo valia, esančia už jos kontrolės ribų. Trintis ir klaidos – tai kasdieniai reiškiniai.

4. Kariavimo instrukcijos negali baigtiniu pavidalu būti išdėstyti taisyklėse. Principai, kuriuos siūlo tos taisyklės, turi būti taikomos atsižvelgiant į situacijos aplinkybes. Nuosekliai atliekamas paprastas veiksmas yra patikimiausia pageidaujamo rezultato pasiekimo priemonė.

5. Atskirai asmenybei karas yra jos psichinių ir fizinių galimybių priešintis sunkiausias išbandymas. Todėl kare charakterio savybės svarbesnės už proto savybes. Daugelis asmenybių rodo ypatingas savybes mūšio lauke, bet jos nėra pastebimos taikos metu.

6. Armijoms ir kariuomenėms vadovauti reikia protingų, aiškaus mąstymo toliaregių, savarankiškus sprendimus darančių vadų, atkakliai ir energingai

juos vykdančių, ne pernelyg jautrių permainingoms karo aplinkybėms ir aiškiai suprantančių jiems skirtą didelę atsakomybę.

7. Karininkas visais atžvilgiais yra vadovas ir auklėtojas. Pažindamas savo valdinius ir vadovaudamasis teisingumo jausmu jis turi pasižymėti puikiomis žiniomis ir patirtimi, moraliniu tvirtumu, savitvarda ir drąsa.

8. Karininko, taip pat kareivio, einančio karininko pareigas, pavyzdys, jo elgesys daro tam tikrą poveikį kariuomenei. Karininku, kuris priešo akivaizdoje elgiasi šaltakraujiškai, drąsiai ir ryžtingai, pasitiki kariuomenė. Bet jis turi ieškoti būdų užkariauti valdinių sielas, turi išsikovoti jų pasitikėjimą suprasdamas jų mintis bei jausmus, taip pat nenuilstamai siekti jų gerovės. Tarpusavio supratimas yra pats tikriausias drausmės, esant pavojams ir sunkumams, pamatas.

9. Kiekvienam vadovui bet kuriose situacijose reikia nevengti imtis jam priklausančios atsakomybės. Pasitenkinimas dėl atsakomybės ėmimosi yra kilni vadovo savybė. Bet to nereikia siekti darant pernelyg savarankiškus sprendimus, nepaisant bendrų aplinkybių, reikalaujant iki smulkmenų vykdyti įsakymus ir nebūti priekabiam valdinių atžvilgiu. Savarankiškumas neturi virsti savivaldžiavimu. Kita vertus, teisingai ir protingai panaudojamas savarankiškumas yra didelės sėkmės pagrindas.

10. Nepaisant technikos laimėjimų, žmogaus vertybė yra lemiamas veiksnys. Mūšiui vykstant išskleista rikiuote, žmogaus svarba dar padidėja. Mūšio lauke, kuriame žmonės yra išsisklaidę, reikia tokių kovotojų, kurie gali mąstyti ir veikti savarankiškai, pasinaudoti bet kokia situacija apgalvotai, ryžtingai ir narsiai, įsitikinus, kad už sėkmę atsako kiekvienas. Ištreniruotas įprotis ištverti fizinius krūvius, pagarba sau, valios jėga, pasitikėjimas savimi ir drąsa teikia žmogui galimybę įvaldyti pačią sudėtingiausią situaciją.

11. Vadovo ir valdinio vertė lemia kariuomenės kovinę vertę, kurią papildo ginklų kokybė, jų priežiūra ir parengimas naudoti kovai. Kovinės vertės persvara gali kompensuoti karių skaičiaus trūkumą. Kuo didesnė kovinė vertė, tuo daugiau atsiranda galimybių vykdyti judrius ir efektyvius kovos veiksmus. Vadovavimo pranašumas ir kovinės vertės pranašumas yra patikimas pergalės pamatas.

12. Vadovai turi gyventi savo kariuomenės gyvenimą ir drauge su ja patirti pavojus ir nepriteklius, jų džiaugsmus ir negandas. Tik remdamiesi savo patirtimi jie gali spręsti apie savo kariuomenės kovinę vertę ir jos poreikius. Žmogus atsako ne tik už save, bet ir už draugus. Kiekvienas, kuris gali nuveikti daugiau, kuris yra gabesnis, turi nukreipti ir vesti tuos, kurie silpnesni, turi mažiau patirties. Taip išauga tikros draugystės, kuri atlieka svarbų vaidmenį santykiuose tarp vadovų ir valdinių bei padalinio viduje, jausmas.

13. Padalinys, kuris sukurptas tik paviršutiniškai, o ne ilgai mokantis ir rengiantis, kritiškais atvejais ir spaudžiant netikėtiems įvykiams, greitai patiria nesėkmę. Todėl nuo pačios karo pradžios būtinybė stiprinti ir palaikyti kariuomenės vidinę tvirtybę bei drausmę drauge su būtinybe ją mokyti visada buvo laikoma turinčia svarbiausią reikšmę. Kiekvienas vadovas privalo panaudoti bet kokias priemones, net pačias griežčiausias, prieš drausmės susilpnėjimą, prievartos, plėšikavimo, panikos aktus ir kitus kenksmingus reiškinius. Drausmė yra kariuomenės kertinis akmuo ir jos palaikymas griežtomis priemonėmis yra naudingas visiems.

14. Turi būti palaikomas didelis kariuomenės kovingumas, kad lemiamomis akimirkomis atitiktų pačius didžiausius reikalavimus. Bet kas, be reikalo varginantis kariuomenę, pakerta jos pasitikėjimą savo vadovybe.

15. Nuo paties jauniausio kareivio iki vyriausio visur žmonės turi būti skatinami savo sutikimu įtempti visas dvasines ir fizines jėgas. Tik tada bus išugdomi žmonės, kurie net pavojuje bus drąsūs bei ryžtingi ir silpnesnius draugus skatins atlikti žygdarbių. Taigi ryžtingi veiksmai kare yra svarbiausias reikalavimas. Kiekvienas, nuo vyriausio vado iki paties jauniausio kareivio visada turi atsiminti, kad aplaidumas jam užkraus didesnę naštą, negu klaidos renkantis ginklą".

Dar nepaminėjau žygio ir kitokių dainų, kurios turėjo didelę reikšmę man mokantis. Kareiviškos dainos pobūdis keitėsi. Žinoma, dar skambėjo dainos, kurias vokiečių kariuomenė dainavo per Pirmąjį pasaulinį karą. Dabar tas „liaudies dainas" reikėjo atlikti maršo tempu. Bet tarp dviejų karų, „hitlerjugendo" laikais, atsirado naujų dainų, kurių daugelis dainuotos „trankiau". Tačiau daugumai mano draugų toks dainavimo būdas nepatiko ir tai reiškėsi kaip tik renkantis dainas. Drezdeno karo akademijoje sukėlėme savotišką sensaciją, nes mūsų grupė, kurioje buvo daug kalnų šaulių, dainavo austriškas kareivių dainas. Mūsų mėgstama buvo pietų Tirolio daina su visai neprūsišku gerkliniu priedainiu po kiekvienos strofos. Prie tokių dainų priskirtinos „Joja mėlyni dragūnai", „Miško riešutas", „Dunda kanopos tiltu", „Žavinga diena", „Tolimoji tėvynė", „Aš – laisvasis šaulys". Man ypač patiko „Dunda kanopos tiltu".

Žinoma, nesame kavaleristai, bet mūsų nuotaiką atitiko šie žodžiai: „Mes jojam, jojam ir dainuojam, o kartus liūdesys širdy. Liūdesys mūsų neįveiks, mes jį išvysim". Ir paskutinėje strofoje: „Mes jojam, jojam ir girdim jau, kaip kova vyksta tolumoj. Suteik mums jėgų kautynėse, Viešpatie, tada mūs gyvenimas netuščiai praeis". Iš tų dainų, kurias traukėme vakarais, paminėsiu „Šventąją Tėvynę". Joje buvo šie žodžiai:

„Niekas neatims iš mūsų meilės gimtajai žemei ir tikėjimo ja.
Išsisupai tu plačiai, nėr pasauly gražesnės žemės.
Mus siunčia ją apginti.
Ir jei mirsim, tai pareiga mūsų sekėjų
Saugoti ją, kaip saugojom mes.
Ir Vokietija niekada nepražus“.

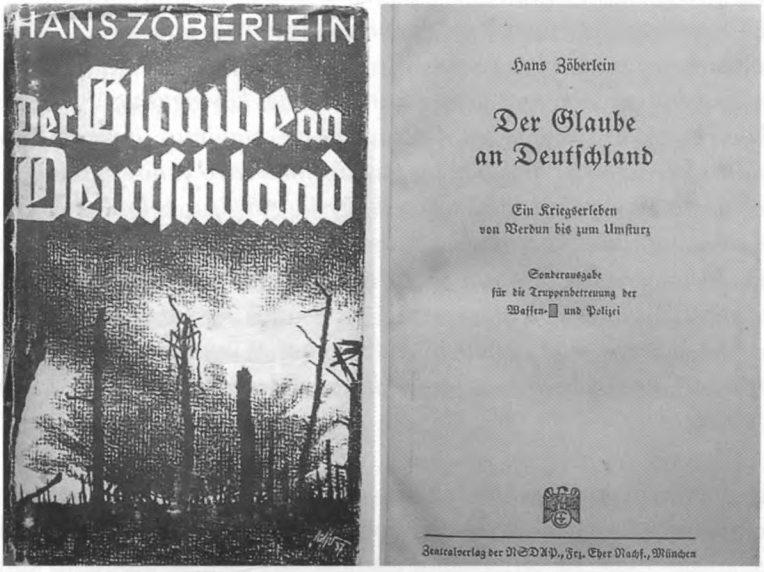

„Tikėjimas Vokietija“ – H. Cioberleino knyga, išleista per Pirmąjį pasaulinį karą. Pakartotinai išleista ir nacionalsocialistų valdymo metais.

„Tikėjimas Vokietija“ – taip vadinta gerai žinoma knyga, parašyta per Pirmąjį pasaulinį karą. Tikėjimas Vokietija apėmė mus visus, nepaisant, kokia ta Vokietija būtų. Šis tikėjimas skambėjo ir laiške, kurį dėdės Ericho bataliono vadas parašė tetai Anelyzai, kai Erichas žuvo mūšyje. Laišką skaitė visi giminaičiai. Ericho mirtis sukrėtė mus visus iki sielos gelmių. Mes džiaugėmės, kad toks fanatiškas nacionalsocialistas, kuris nutraukė ryšius su bažnyčia, bent jau susitaikė su mano tėvu. Tai mane labai paveikė ir apie tai parašiau laiške namiškiams. 1943 m. vasarį dideliame siuntinyje su obuoliais ir kitais daiktais, kuriuos gavau iš tetos Anelyzos, buvo ir Erichui skirtas stiklainis marmelado. Jis jau buvo patekęs į Rusiją, bet nespėjo pasiekti gavėjo.

ŠVEIDNICAS – NEMERSO GYNYBOS LINIJA

1943 m. balandžio pradžioje baigę kursus mes gavome dvi savaites atostogų. Tada Popovskis ir aš balandžio 15 d. turėjome atvykti į rezervinį dalinį, 7-ąjį rezervinį grenadierių batalioną, įkurdintą Šveidnico mieste, Silezijoje. Prieš keletą mėnesių Silezijos rezervinis armijos korpusas buvo grąžintas iš Elzaso ir Lotaringijos į Silezijos įgulas. Pirmąkart atvažiavome į tą vietą, apie kurią tiek daug pasakojo mūsų draugai. Manėme, kad nuo to meto ir net po karo tai bus mūsų namai. Šveidnicas vadintas „Silezijos Potsdamu". Prieš karą jame buvo įsikūręs 7-ojo pėstininkų pulko štabas, šio pulko 1-asis ir 3-iasis batalionai, 28-ojo artilerijos pulko štabas, jo 1-asis ir 2-asis divizionai, medicinos dalinys, karinės apygardos vadovybė, karo archyvas ir kariuomenės užnugario tarnybos.

Tuo metu Šveidnicas buvo Žemutinės Silezijos apygardos administracinis centras ir viduramžiais buvo taip pavadintos kunigaikštystės sostinė. Mieste veikė po dvi protestantų ir katalikų bažnyčias, vieną iš kurių pradėjo statyti 1330 metais kunigaikštis Bolkas II. Jos 103 m iškilusi trijų pakopų varpinė pastatyta 1613 m. ir yra pati aukščiausia Silezijoje. Stūksojo ten ir senosios rotušės pastatas su įžymiu rūsiu, netrūko įvairių paminklų.

Miesto ekonomikoje buvo svarbi elektros skaitiklių, statybos medžiagų, cigarų, adatų ir audinių gamyba. Plačiai buvo žinomos vietos alaus daryklos, gaminančios tada garsios markės „Šone" gėrimą, produkcija. Be to, veikė prekybos rūmai ir Reicho banko skyriai. Buvo dvi gimnazijos, teologijos institutas, žiemos agronomijos mokykla, dveji vaikų namai, pedagoginis institutas, teatras ir miesto archyvas. Mieste taip pat buvo įkurdintas apygardos teismas, miesto teismas, apygardos administracija, sporto automokykla ir keletas technikos mokyklų.

Senieji įtvirtinimai nugriauti 1868 m., vietoj jų įkurti gražūs parkai. Fontanas „Neptūnas", keturi fontanai miesto prekyvietėje ir 1718 m. pastatyta „Atminties kolona" pagyvino miesto vaizdą. Pasikeitė XVIII amžiuje iškilę pastatai. Iš karalių pilies išliko tik 1537 m. statytas „Renesanso portalas". Šveidnico miestas įkurtas XIII amžiaus pirmoje pusėje. Tada jis buvo stačiakampio formos gyvenvietė tarp dviejų kelių. 1620 m. įgijo miesto teises. Tai buvo pirmųjų Piastų rezidencija ir didelių švenčių rengimo vieta. Vėliau Šveidnicas virto antruoju po Breslau pagal svarbą Silezijos prekybos centru. Šveidnico kunigaikštystė įkurta 1291 m. ir 1326 m. susijungė su

Jauerio kunigaikštyste. Sosto įpėdinei Anai ištekėjus už karaliaus Karlo IV, 1368–1369 m. ji atiteko Čekijos karalystei. 1526 m. pateko Habsburgų valdžion, o 1742 m. atiteko Prūsijai.

1427 m. Šveidnicą buvo apsupę husitai, bet apsuptis baigėsi nesėkmingai. Per Trisdešimt metų karą 1642 m. miestą sugriovė Tortensono vadovaujami švedai. 1747 m. jį paėmę prūsai pavertė tvirtove. 1761 m. Šveidnicas apgaule vėl atiteko austrams. 1762 m. atkakliai besiginantį miestą užėmė prūsų kariuomenė, jis atiteko Prūsijai ir buvo sustiprintas keturiais fortais. 1807 m. miestą užvaldė prancūzai, kurie nugriovė visus išorinius įtvirtinimus. 1816 m. nuvertus Napoleoną, jie buvo atstatyti, bet paskui, 1867 m., vėl nugriauti. 1937 m. gegužės surašymo duomenimis, Šveidnice buvo 39 100 gyventojų, daugiausia protestantų tikėjimo. Tokia buvo pulko istorijoje išdėstyta Šveidnico praeitis.

Karininkus apgyvendinti kariniuose miesteliuose nepakako galimybių, todėl daugelis jų įsikūrė Šveidnice. Popovskis ir aš gavome numerį „Hindenburghofo" viešbutyje. Jis buvo pirmas, kuris mums pasitaikė, nes stovėjo šalia stoties. Aikštė turėjo skverelį, į kurį buvo atsukti mūsų pirmame aukšte įrengto kambario langai. Dėl tarnybos nereikėjo rūpintis, mes tiesiog laukėme, kada išvyksime į frontą. Po to, kai balandžio 29 d. išvažiavo Popovskis, aš pasijutau likęs vienišas. Bet netrukus atsirado gerų draugų. Vienas iš jų – vaikinas iš Linco, kitas iš Bohemijos, iš Francenbado ir dar vienas kursantas feldfebelis. Anksčiau jis buvo konfesinės bažnyčios dvasininkas, o dabar, sulaukęs keturiasdešimt metų, tikėjosi leitenanto laipsnio.

Iš laiško tėvui aš matau, kad daviau jam skaityti ir perrašinėti „Stalingrado laišką". Tai buvo sukrečiantis vieno dvasininko laiškas buvusiems savo parapijiečiams, kurie liko Stalingrade. (Iki šiol turiu jo kopiją.) Tame pačiame laiške prašiau tėvą skubiai atsiųsti cigarečių. Motina turėjo kortelių cigaretėms „specialiajam naudojimui" ir laikė jas atsargai, kad prireikus galėtų iškeisti į maistą.

Kareivinėse valgydino nesočiai. Kartą per keturiasdešimt kilometrų žygį patekau į kaimo užvažiuojamąjį kiemą ir mane pavalgydino už „ačiū", kitaip sakant, nereikėjo atiduoti nei kortelių, nei mokėti pinigų. Atsimenu savo pokalbį su šeimininke, kuri pamanė, jog esu iš Šveidnico. Turėdamas muzikinę klausą, aš galėjau gerai pamėgdžioti Žemutinės Silezijos tarmę. Ji apstulbo, kai pasakiau, kad esu kilęs iš rajono greta Vienos. Per tokius žygius kaimo vietovėmis aš pasinerdavau į savo mintis. Iš Breslau 1813 m. prasidėjo išsivaduojamoji kova prieš Napoleoną. Karalius Frydrichas Vilhelmas III tada įsteigė Geležinį kryžių. Šio paprastos formos apdovanojimo piešinį sukūrė puikus Berlyno architektas Šinkelis. Apie tai mažai kas žino. Būdamas Šveidnice, išsiaiškinau, kad liuteronybei paplisti Vokietijos rytuose Silezijos

Cobteno miestas vaidino Vartburgo vaidmenį ir kad kadaise Breslau universiteto studentai rengė į jį maldininkų keliones.

Kaip ir Sen Avolde bei Morchingene, Šveidnico kareivinių pastatuose, koridoriuose ir virš durų kabojo įvairių Žemutinės ir Aukštutinės Silezijos vietų herbai. Tai reiškė, kad kur bebūtum, galėjai matyti Tėvynės kampelį. Didžiuliame Berlyno „Tėvynės namų" pastate buvo kambarių, skirtų kiekvienai Vokietijos sričiai. Tai, kad iš esmės vermachtas rėmėsi platesne Didžiosios Vokietijos koncepcija, tam tikru mastu susilpnino ištikimybės savo vietovei principą. Bet ir jis jokiu būdu to neatsisakė. Bent jau aš tada sužinojau, kas yra Šveidnicas ir kuo mūsų pulkas buvo su juo susijęs taikos metu. Tai buvo, kaip sakoma senoje kariškoje dainoje, „mano tikrieji namai".

1813 m., Vokietijos karalius Frydrichas Vilhelmas III įsteigė Geležinį kryžių apdovanoti kovoje prieš Napoleoną pasižymėjusiems kariams.

Laukti įsakymo siųsti mus į frontą, ačiū Dievui, teko neilgai. Apsidžiaugiau, kai atėjo metas ir aš galėjau išsirengti kelionėn per Breslau į Minską. Ten turėjau atvykti į „Centro" armijų grupės „fiurerio rezervą". Tąkart neturėjau tokio „tikslo", kaip prieš metus. Nebuvo perspektyvos po keleto mėnesių stažuotės patekti į kursus. Mano tikrasis bandomasis laikas fronte dar tik prasidėjo, tuo labiau, kad dabar buvau karininkas. Apie tai, jog galiu būti sužeistas, nė negalvojau. Vadinamasis šūvis į tėvynę, kitaip sakant, sužeidimas, dėl kurio reikėjo evakuoti į tolimą užnugarį, galėjo kovos patirtį greitai nutraukti. Per Pirmąjį pasaulinį karą austrų kareiviai tai vadino „1000 guldenų vertu šūviu". Greičiau jaučiausi taip, tarsi važiuočiau pasitikti neapibrėžtos ateities. Prie to jausmo prisidėjo prisiminimai apie mūšius prie Gžatsko. Tai buvo savotiškas išgąstis dėl manęs laukiančio patikrinimo.

Netrukus pasiekėme Balstogę ir Stolpcus, punktą prie buvusios Lenkijos sienos. Drauge su manimi traukinio, gabenančio į frontą grįžtančius iš namų atostogininkus, kupė sėdėjo du finansų tarnybos karininkai ir vyresnysis karininkas gydytojas. Medikas vyko į ligoninę, du finansininkai – į savo užnugario tarnybą. Tie ponai vežėsi gerokai daugiau bagažo negu aš. Turėjau tik apgailėtiną karišką kuprinę. Išaušo, o traukinys slinko apie trisdešimt kilometrų per valandą greičiu per rajoną, kuriame gresia partizanų užpuolimo pavojus. Netikėtai pasigirdęs sprogimas nuvijo man snaudulį. Traukinys pasviro ir staigiai sustojo. Mediko portfelis nukrito nuo bagažo lentynos ir

kaukštelėjo man per pakaušį. Išorėje buvo girdėti šautuvų poškėjimas. Kulkos pramušinėjo vagono sienas ir langus. Traukinyje kilo didelis nerimas. Užnugarininkai ėmė panikuoti. Vienas finansininkas pradėjo šaudyti iš savo 6,35 mm pistoleto pro uždarytą langą. Aš mėginau jį nuraminti.

Paskui išlindau iš vagono ir nušokau į griovį palei pylimą. Palaukiau, kol nutils šautuvai. Greičiausiai šaudė vos keletas partizanų. Bet nuostolių būta nemenkų. Priekyje lokomotyvo prikabintas tuščias vagonas ir pats garvežys buvo nutrenktas nuo bėgių. Pirmojo iš ilgų ekspreso vagonų priekinė dalis suspausta taip, lyg būtų fanerinė. Buvo ir žuvusiųjų, ir sužeistųjų.

Po kelių valandų iš kito kelio posto atriedėjo rankinė drezina su darbininkais ir rytą pagaliau galėjome važiuoti toliau. Tuo metu buvo nustatyta sprogimo priežastis. Rusų improvizatoriai įsigudrino naudodamiesi smarkiai suraizgyta viela susprogdinti po bėgiais pakištą miną, iš visko sprendžiant, savadarbį užtaisą. Tada jie pranyko, prieš tai šūviais įvarę baimės dvejetui keliaujančių kariuomenės finansininkų.

Dėl šio įvykio bent jau per dvidešimt artimiausių metų aš niekada nesėdau į pirmąjį keleivinio traukinio vagoną.

Nuo Minsko mano kelionė vyko tolyn į vakarus. Po 1943 m. atsitraukimo operacijos kodiniu pavadinimu „Buivolas" iš Gžatsko teko pasitraukti. Aš turėjau važiuoti Spas Demjansko kryptimi ir sustoti Jelnioje. Ten daugelis

Operacija „Buivolas" (Buffol). Vokiečiai traukiasi.

Ties Jelnia.

namų buvo sugriauti. Sveiki liko keletas pastatų, kurie atrodė kaip šio pafrontės miesto vieni iš skiriamųjų bruožų. „Kareivių viešbutis" buvo vienaukščiame name. Kitą dieną į diviziją turėjo važiuoti mašina. Tad man teko palikti šiaudinį čiužinį – paskutinį minkštą patalą prieš atvykstant į priešakines linijas. Nusprendžiau dar pažiūrėti fronto kino teatre rodomą filmą „Salomėjos teisėjas".

Nespėjo dar baigtis kino seansas, kai pasigirdo priešo lėktuvų gausmas. Kai aplinkui jau krito bombos, visi ėmė bėgti į kino teatro rūsį. Iš patirties žinojau, kad jei girdi bombos švilpesį, tai yra geras ženklas, nes tada ji sprogs kažkur toliau nuo tavęs. Bet tą akimirką tai buvo menka paguoda. Teko tūnoti atsitūpus perpildytame rūsyje neturint jokios galimybės imtis ko daugiau. Maždaug septyniasdešimt kvadratinių metrų ploto patalpoje buvo susispietę apie 150 kariškių. Lubas laikė vos vienas stulpas. O bombos vis kaukė, sproginėjo.

Per vieną smūgių iš oro pertrauką jau buvau bemanąs ropštis lauk. Kaip tik tuo metu su manimi pradėjo kalbą mūsų divizijos lauko žandarmerijos tarnautojas ir pasiūlė drauge perbėgti į žandarų bunkerį. Pagal baltas kilpeles mano antpečiuose jis sumojo, jog esu iš „Septintojo". Taigi išbėgome iš rūsio ir labai apsidžiaugėme, kad ištrūkome iš to narvo. Bombardavimai truko iki pirmos valandos nakties, bet aukų buvo nedaug. Svarbiausia, kad tiesiogiai nepataikė į kino teatrą, ko labiausiai bijojome.

Iš Šveidnico išvažiavau gegužės 23 d. ir po dviejų įvairių įvykių kupinų dienų bei naktų atvykau į savo kuopą. Lauko pašto mašina iš Jelnios atvažiavau į Aleksejine įkurdintą vadavietę. Ten buvo įrengtas ir pagrindinis tvarstomasis punktas, veikiantis visu pajėgumu. Praėjusią naktį mūsų divizijos 461-ojo pulko vienas batalionas vykdė puolamąją operaciją, kurioje neteko pusės savo karinio personalo. Toliau kelias vingiavo pro žydinčias pievas ir sidabru švytinčius beržus kruopščiai nutiestais gruntiniais keliais. Vakare

pagaliau prisikapsčiau iki fronto linijos, kur, lyginant su kelionės nuotykiais, atrodė visai ramu.

Gegužės 25 d. parašiau tėvui, jog pulke mane „nuoširdžiai ir labai gerai" pasitiko. Susitikau su daugeliu žmonių, kuriuos jau pažinojau. Ramybė mūsų pozicijose „man buvo naudinga". (Jaučiau gana didelę įtampą.) Tik kartais buvome apšaudomi iš artilerijos ir minosvaidžių. Bet greitai, kaip rašoma mano laiške, turėsiu „priprasti" prie gyvenimo fronte, tada grįš ir ramybė. Aš dėkojau tėvui už tai, kad jis ir motina išmokė mane savo gyvenime tvirtai remtis krikščioniškuoju tikėjimu, nes jo tikra vertybė labiausiai atsiskleidžia fronte. Rašiau, kad man labai padeda Naujasis Testamentas, kurį davė tėvas. Jis parašė man dedikaciją iš 90-osios psalmės: „Tūkstantis kris priešais tave ir dešimt tūkstančių tau iš dešinės pusės, bet tu liksi nekliudytas". Todėl buvau „kupinas tikėjimo". Dievas pasirūpins, kad viskas būtų gerai.

Mūsų kuopos vadas buvo vyresnysis leitenantas „Šoršas" (schorsch – liet. valstietis – vert. pastaba) Hentšelis iš Aukštutinės Silezijos. Kuopos viršila – vyresnysis feldfebelis iš Tropau. Abu jie pašaukti iš atsargos ir dar 1942 m. apdovanoti Vokietijos Auksiniais kryžiais. Mano draugai Valteris Henšelis ir Liudvigas Popovskis buvo 11-osios ir 7-osios kuopų būrių vadai, o aš – 10-osios kuopos būrio vadas.

Tranšėjų ilgis kuopos ruože buvo vienas kilometras. Dešinysis sparnas saugojo „pašto traktą", kuris driekėsi per Ivanovo kaimą. Iš kadaise jame stovėjusių namų liko tik apanglėję rąstai ir sienų dalys. Du kuopos būriai tūnojo pagrindinėje gynybos juostoje. Trečias išsikišęs priekin eiti sargybą. Mūsų ruože nuotolis iki priešo buvo 1800 metrų. Sargybos postai išsidėstė per 800 metrų nuo mūsų. Kaip tik tokiam nuotoliui nustatėme savo šautuvų taikiklius. Kartais rusai paleisdavo kokį sviedinį iš minosvaidžio ar „račbumo" – taip pavadinome rusų lauko pabūklą, prieštankinę patranką, kuri šaudė į taikinį tiesiuoju taikymu, tad šūvio ir sprogimo garsai beveik susiliedavo. Toks garsas ir buvo apibūdinamas žodžiu „račbum".

Žmonių nuotaika buvo puiki. Žiema praėjo ir jie išgyveno atsitraukimą. Tad vėl buvo pradėjęs įsigalėti įsitikinimas, jog esame pranašesni už priešą. „Tokiame kare mes galime laikytis metų metus", – manė jie. Mūšiuose prie Gžatsko dalyvavo tik antrasis batalionas, o ne trečiasis, kuriame dabar tarnavau.

Per neapsižiūrėjimą pasiėmiau į frontą savo auksinį kišeninį laikrodį. Nešiojausi jį aliumininiame futliare. Jame iš vienos pusės buvo celofanu aptrauktas langelis, pro kurį galėjau įžiūrėti ciferblatą. Bet nepatogu buvo kiekvienąkart traukti jį iš kišenės, įsiūtos į juosmens diržą. Kadangi galėjau gauti man priklausantį vandens nepraleidžiantį rankinį laikrodį su juodu ciferblatu ir baltais švytinčiais skaičiais, surizikavau išsiųsti kišeninį laikrodį namo. Jis pasiekė namus, nors to ne itin tikėjausi, nes, nepaisant pačių

griežčiausių bausmių, vagysčių buvo daug. Nuo vagių nebuvo apdraustas net lauko paštas. O mano laikrodis buvo tas, kurį gavau iš Rudolfo Lenerio dovanų konfirmacijos proga. Iki to meto jis daugelį metų gulėjo ant jo rašomojo stalo.

Kartą pozicijas lankė divizijos vadas generolas leitenantas Melceris. Buvo patenkintas jų būkle, bet man padarė pastabą, kad nedėviu paapykaklio. Iš tiesų nė neturėjau, o vietoj jo dėvėjau gražią šilkinę purpuro spalvos šerpę. Bet nenorėdamas turėti nemalonumų, užsikišau ją už kitelio. Tokias kaklajuostes dėvėti garnizonuose buvo neįmanoma, bet čia, fronte, viršininkai į tai žiūrėjo pro pirštus. Tai, kad generolas mane „pagavo", dar ilgai nedavė man ramybės.

Tačiau diena pasitaikė tyli, ryškiai švietė saulė, tad nusprendžiau pasikaitinti už blindažo ant žole apaugusio šlaito. Bet netrukus išsigandau, jog galiu užmigti. Tai buvo nesaugu. Šalimais galėjo nukristi sviedinys – gulėjau juk atviroje vietoje. Kitą kartą rusai, užuot trikdę mus sviediniais, be jokių regimų priežasčių, ketvirtį valandos kaip pasiutę šaudė iš visokiausių šaulių ginklų. Tas apšaudymas negalėjo mums pakenkti nei blindažuose, nei tranšėjose. Bet tik nuolat švilpavo, zvimbė ir ceksėjo, o kad nebuvo jokių sprogimų, tai bendras garsas atrodė savotiškai unikalus. Kai prasidėjo apšaudymas, kuopos vado ordonansas atviroje vietoje buvo sužeistas į kulnį kaip tik tuo metu, kai šlapinosi.

Santykinai ramioje pozicinio karo aplinkoje padalinių vadams teko atlikti „atsakingųjų už tarnybos vykdymą" pareigas. Kai atėjo mano eilė, turėjau naktį tikrinti visą kuopos ruožą ir priešakinius postus. Tokie žygiai už pagrindinės gynybos linijos buvo jaudinantys ir gana pavojingi. Bet kuriuo metu galėjai susidurti su rusų žvalgybos patruliu. Tamsiomis naktimis, kaip teko girdėti, pasitaikydavo, kad ivanai, užmesdami ant kokio mūsų kareivio antklodę, jį pagrobdavo. Reikėjo judėti kaip galima tyliau, sustoti, įsiklausyti.

Be to, man buvo pavesta atlikti dar vieną užduotį. Turėjau kalbėtis su bataliono kareiviais teikdamas jiems „moralinę paramą", remdamasis man pateikta informacija. Taigi reikėjo vaikščioti į blindažus. Temos buvo tokios:

- Kareivis ir jo politinė misija Rytuose.
- Kareivis ir kitos rasės moteris.
- Lauko paštas kaip ginklas.

Turėdamas galvoje, jog mūsų pulko kituose batalionuose tokią užduotį vykdė kapitono laipsnį turintis karininkas, o aš buvau tik leitenantas, tuo labai didžiavausi. „Tenka draskyti save į gabalus", – rašiau motinai liepos 3 d.

Nesant pokyčių, įsivyravus santykinei ramybei, atsirado begalė gandų. Kai buvome dislokuoti Ivanove, pasklido kalbų, kad divizija bus atitraukta iš fronto ir permesta į Graikiją. Kaip paprastai esti, gandas į priešakines linijas atklydo iš užnugario. Kaptenarmusas susilažino su mūsų viršila iš statinės Smolensko alaus ir, žinoma, pralošė. Bet kuo jo ginčas su skeptiškai nusiteikusiu Palige pasibaigė, taip ir neišsiaiškinau.

Tuo metu kariuomenė netikėtai gavo įsakymą dalyvauti konkurse kuriant „Fronto kryžiaus“ eskizą. Frontininkai patys turėjo pateikti savo siūlymus dėl naujojo ordino. Jis turėjo būti kryžiaus formos ir rodyti, ar jo turėtojas tarnavo koviniuose daliniuose, ar užnugario padaliniuose, taip pat koks jo tarnybos laikas. Kuopos vadas ir aš drauge uoliai kūrėme savo siūlymus įkvėpimo daugiausia semdamiesi iš butelio konjako, kurį vyresnysis leitenantas skyrė iš savo sekmadieninio davinio.

Atsirado požymių, jog rusai planuoja puolimą. Jie šaudė į mūsų pozicijas naudodami sviedinius su distanciniais sprogdikliais. Tokie sviediniai sprogdavo dar ore. Taip buvo galima nustatyti, koks yra šaudymo tikslumas. O iš mūsų pusės virš priešo fronto skraidė dviejų fiuzeliažų Fokevulfo lėktuvas. Jis vykdė artimąją žvalgybą darydamas fotonuotraukas. Tas lėktuvas skraidė vidury baltos dienos ir priešo ugnis jį trikdė retai. Tuo paros metu rusai miegojo.

Naktį į Dvasių dieną (diena po Sekminių) aš drauge su savo būriu pradėjau eiti patrulinę tarnybą priešakiniuose postuose. Kareiviams tai reiškė tūnoti pusiau susilenkus tame pačiame mažame apkase ištisas dešimt parų. Iš priešakinių pozicijų priešo pusėn nusidriekusi vietovė atrodė kaip lygus smarkiai ištemptas brezentas. Pakelti galvą aukščiau brustvero buvo negalima, tai prilygo savižudybei. Pozicija buvo puikiai užmaskuota, tikėtasi, kad jos priešas neaptiks iki paskutinės minutės. Atskiri apkasai ir kulkosvaidžių

Užmaskuotos vokiečių pozicijos miške.

lizdai buvo sujungiami tranšėjomis, kurių gylis – vos iki kelių. Žmogui judėti dieną, net jei jis slinks susilenkęs, pasislėpti buvo negalima. Tokį apkasą pasiekti galima tik šliaužte. Per visą parą mums buvo tik apie penkias valandas pakankamai tamsaus laiko ištiesti kojas ir kiek pasimankštinti. Tomis valandomis mums atgabendavo paštą ir pavalgyti. Neturėjome net vandens nusiprausti. Negalėjome ir nusiskusti. Dantis valėmės kavos tirščiais. Dviejų metrų ilgio ir tokio paties pločio duobėje, kurios gylis per žmogaus ūgį, buvo rąstais uždengta mano vadavietė. Virš įėjimo pritvirtinome vielos gabalą, kuriuo galėjome susprogdinti už 20 metrų priešo pusėn įtaisytą prieštankinę miną.

Naktį prieš Dvasių dieną nutiko taip, kad iš tiesų mus aplankė Šventoji Dvasia. Lygiai vidurnaktį artilerija pabūklų salvėmis užgriuvo 1-ojo ir 2-ojo bataliono pozicijas, kurios buvo išsidėsčiusios tiesiai už mūsų ir į dešinę nuo mūsų. Prie jų prisijungė daugiavamzdžiai reaktyviniai minosvaidžiai. Kiekvienąkart, kai 24 ar 42 sviediniai krito žemėn užliedami viską aplink ryškia liepsna, tai atrodė fantastiškas reginys. Tapo aišku, kad netrukus prasidės priešakinių pozicijų ataka. Ar bus ji nukreipta prieš mano postą, ar prieš 3-iojo bataliono postą, nežinia.

Tuo metu pasigirdo tankų motorų tratesys. Rusai ketino atakuoti gretimą poziciją. Kitą naktį sužinojome, kad, atremiant ataką, vargšui Popovskiui kulka prakiurdė plautį, bet, išneštas iš priešakinės linijos, jis jautėsi patenkinamai. Buvo kalbama, kad atakavo ištisas rusų batalionas. Popovskio būrys laikėsi narsiai, bet patyrė nuostolių, o vienas sužeistasis pateko į nelaisvę. Jį pagrobę rusai pasitraukė drauge su tankais.

Praėjo beveik keturios savaitės, kai jau buvau fronte ir pagaliau gavau iš namų paštą. Bet apie tuo metu Prancūzijoje tarnavusį tėvą nebuvo jokios žinios. Rudis laukė šaukimo. Jį ėmė į tankų korpusą „Hermanas Geringas“ ir jis tuo labai didžiavosi, žaismingai aprašinėjo mokykloje viešpataujantį chaosą. Niekas iš jo klasės nenorėjo daugiau mokytis, vaikinai praleisdavo pamokas ir rengėsi tarnauti kariuomenėje. Rašė jis man ir tai, ko anksčiau nepasakojo. Vasarį per Štokerau važiavo keletas traukinių su 6-osios armijos likučiais ir ten jie sustodavo. „Bet tai buvo kažkas ypatinga: atgabentas ištisas kautynių laukas, jei taip galima pasakyti. Sudaužyti tankai, patrankos, arkliai ir kareiviai, visur prikreikta šiaudų, dėl ko visas tas vaizdas atrodė dar niūresnis“.

Kartą naktį bent šiokio tokio jaukumo teikianti benzininė lempa mano blindaže vos netapo nelaimės priežastimi. Būrio ryšininkas neatsargiai ją užkliudė ir apvertė. Išsiliejęs benzinas užsidegė ir liepsna apėmė mažą staliuką. Teko vilkti laukan dėžes su šaudmenimis, neišskiriant nė tos, kuri man atstojo pagalvę, ir tuo pačiu metu gesinti gaisrą. Deja, sudegė ir parkeris, viena iš mano konfirmacijos proga gautų dovanų.

Naktį iš birželio 23-iosios į 24-ąją mūsų batalionas buvo netikėtai pakeistas

batalionu iš 461-ojo pulko ir permestas į ruožą greta Nesterų kaimo. Visa divizija buvo pastūmėta į dešinę per vieną batalioną, taigi mes tapome pačiu kraštiniu batalionu dešiniajame sparne, sandūroje su kitu junginiu. Vos 10 kilometrų ilgio žygis atrodė visiems naudingas. Jau savaime judėjimas, nepaisant, kad teko neštis kuprinę ir daug šaudmenų, buvo mums gaivinanti permaina. Naujasis gynybos sektorius buvo įrengtas puikiai. Blindažai pakankamai gilūs ir uždengti storais rąstais. Visi ugnies taškai išdėstyti sumaniai. Tranšėjos iškastos žmogaus ūgio gilumo. Tik vielos užtvaros nebaigtos.

< Įėjimas į rąstais dengtą blindažą.

Žole apžėlęs kelias į Nesterus tįso per mūsų kuopos pagrindinės gynybos linijos vidurį. Mano būrio ruože buvo 50 metrų pločio miško plotas, per kurio priešakinį kraštą vingiavo mūsų tranšėja. Aukštos eglės kartu su žemais krūmais ir properšomis kraštovaizdį darė panašesnį į angliškąjį parką negu į tai, ką tikiesi išvysti Rusijos širdyje.

Pozicijos trūkumas buvo stačiakampis 50 metrų pločio laukas, kuris prasidėjo priešais tranšėją ir driekėsi per 200 metrų priešo pusėn. Tolimiausiame dešiniajame to lauko kampe anksčiau buvo išsidėstę kovinės saugos postai, bet iš ten buvo išvesti, nes naktimis jiems grėsė per didelis pavojus. Per krūmus galėjo prasiskverbti ištisos kuopos. Todėl kas naktį vietovei žvalgyti reikėjo siųsti patrulius.

Vieną naktį eilinį kartą apeidamas lauką, pastebėjau, kad rusai įsitaisė apkasuose, kuriuose anksčiau glaudėsi mūsų priešakiniai postai. Kai grįždami prisiartinome prie savo spygliuotosios vielos užtvaros, rusai ėmė šaudyti iš kulkosvaidžio tako per minų lauką ir vielos užtvaros pusėn. Matyt, stebėjo, kaip mes lindome pro užtvarą, nes sunkieji kulkosvaidžiai, kuriuos jie tikriausiai nutaikė dar dieną, pliekė itin taikliai. Negalėjome kaip dera prisispausti prie žemės ir taip turėjome laukti, kol baigsis šaudymas. Kai viskas nurimo ir mes sušokome į savo tranšėją, ryšininkas Grimigas pasakė, jog

buvo pats metas pakelti ranką ir gauti „šūvį į tėvynę“. Jis vėl praleido savo galimybę! Grimigas buvo savotiškas žmogus – atšiauria veido išraiška, bet nestokojo ir naivaus sąmojo, gerumo bei drąsos. Pajuokavimai apie „šūvį į tėvynę“ liudijo vadinamosios kiauliškos dvasios būsenos apraišką. Toks buvo paprasto vokiečių kareivio charakteris.

Mano geroji teta Lotė atsiuntė ištisą kompaktiškai išleistą, lauko paštui skirtą literatūros rinkinį. Matyt, jos akyse šmėkščiojo Pirmojo pasaulinio karo laikų apkasų romantikų sukurti pamokomieji „gerųjų tėvų su frontininkų barzdelėmis“ paveikslai, skirti skaityti mirksinčioje spingsulės šviesoje. Kad nenuvilčiau tetos, karštai dėkojau ir tuojau tas mažytes knygeles išsiunčiau į namus. Aišku, galėjau rasti laiko paskaityti, bet neturėjau tam reikalingos ramybės. Gyvenimo fronte įspūdžiai buvo dar pernelyg nauji ir pernelyg įvairūs, o gyvenimas apkasuose net pozicinio karo aplinkoje itin neramus, kad galėtum pasinerti į skaitymo malonumą. Daug laiko reikėjo rašyti laiškams. Pirmiausia motinai, kuri buvo šeimos šerdis, ir tėvui Prancūzijoje. Tiesa, Rudis kol kas lūkuriavo namuose, bet jam rašiau atskirai, papasakodamas tai, ko negalėjau rašyti motinai, kad ji nesikrimstų. Be to, turėjau draugų ir pagaliau merginą. Mano jausmai tada buvo nukreipti į Madę Skorpil. Tačiau ji netrukus nuo manęs eilinį kartą nusisuko, nors toliau nešiojausi jai atminti skirtą bažnytinę žvakutę.

Pateiksiu kai kurių žinių apie Skorpilių, su kurių sūnumi Erhardu lankiau mokyklą, šeimą. Erhardas ir jo vyresnysis brolis Hanibalas buvo kavalerijos vyresnysis leitenantas. 1941 m. sužeistas pateko į rusų nelaisvę ir žvėriškai nužudytas. Tai pavyko sužinoti iš jo draugų. Žinojo ir visas miestas. Visi penki Skorpilių vaikai atrodė iš išorės labai dailūs. Pati jauniausioji Elfryda – blondinė, mėlynakė, tankiais ilgais plaukais – buvo moteriškos gracijos įsikūnijimas. Buvo žaismingа, mokėsi kaligrafijos ir grojo smuiku. Tuo metu ji dar nenusprendė, ar eis mokytis į konservatoriją, ar į meno akademiją. Vėliau tapo dailininke.

Per mūsų naktinius darbus raizgant spygliuotosios vielos užtvaras turėjome didelių nuostolių dėl apšaudymo iš minosvaidžių. Buvo įsakyta kaip galima greičiau baigti tą darbą, nes tikėtasi vasarą rengiamo priešo puolimo. Mums taip pat teko imtis didesnių atsargumo priemonių prieš kareivių užpuolimus ir grobimus. Buvo kalbama, jog pastaruoju metu specialiai parengtos rusų grupės prasiskverbdavo į mūsų kariuomenės pozicijas grobti nelaisvėn karių. Vienu metu toje pačioje vietoje turėjo darbuotis ne mažiau kaip dešimt žmonių. Priešingu atveju priešas galėjo pagrobti vieną ar du spygliuotąją vielą raizgančius kareivius.

Mano blindažo stogas su trimis bendro 1,2 metro storio rąstų sluoksniais buvo pakankamai saugus, kad galėtum ramiai miegoti. Apskrita metalinė

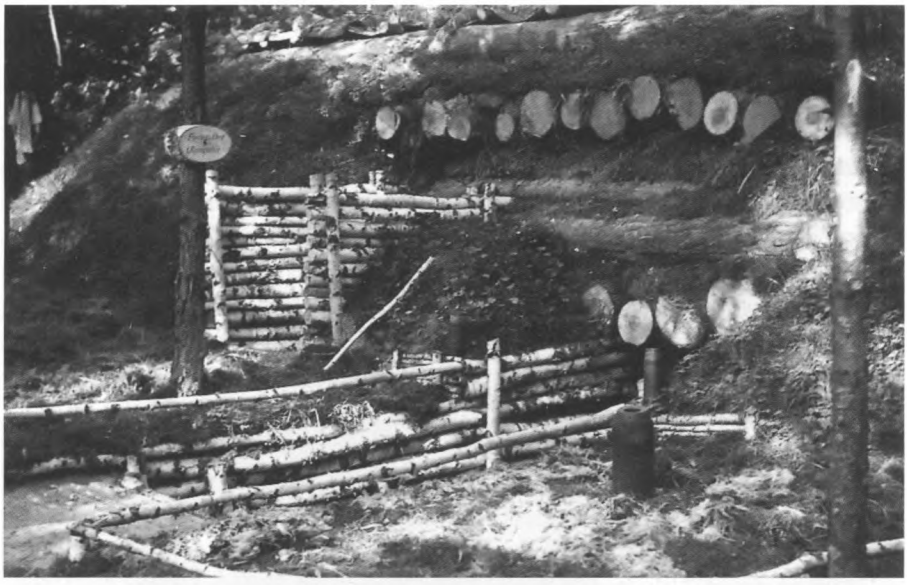

Nuotraukoje aiškiai matyti storų rąstinių blindažo perdangų sluoksniai.

krosnelė, vinimis sukaltas mažas staliukas ir dvi iš beržo padarytos kėdės – štai ir visi mano „dienos kambario“ patogumai. Už maišinės medžiagos užuolaidos įtaisytos lovos. Pagal tuometinę tranšėjų technologiją buvo numatyta meistruoti ir medines lovas. Be paprastų lentų, kurios turėjo tokį pranašumą, kad galima gulėti ant lygaus paviršiaus, ant jų dar patiestas į hamaką panašus vielinis guolis. Ypač buvo geras mano guolis iš jaunų berželių kamienų, kurie linko nuo kūno svorio ir jaučiausi, lyg gulėčiau plunksnų patale. Kartais, kai tekdavo užmigti švintant, leisdavau sau prabangą nusiauti batus ir savo „patale“ pasijusti dar maloniau.

Tranšėjų kultūra reiškėsi ir kitais būdais. Ant stalo priešais „langelį“ – pusės kvadratinio metro skylę šviesai užpakalinėje blindažo dalyje, pusantro metro gylyje, puikavosi Madės portretas. Vienas meistras jį nuspalvino, įdėjo į beržinius rėmus, vietoj stiklo uždengęs celofanu. Būrio sanitaras Nikelis sumeistravo man „prietaisą“ pasikabinti laikrodžiui. Tai buvo tiesiog iki dugno nupjauta šviečiamojo sviedinio tūtelė, kurios dugnas dantytas ir tie prilenkti danteliai prilaikė fotografiją.

Bet blindažo gyvenimo ramybė neretai buvo drumsčiama. Kartą rusai turbūt pastebėjo dūmus. Jie paleido į blindažą net 75 sviedinius iš „račbumo“. Du iš jų pataikė tiesiai į priedangą, bet, laimė, mes nenukentėjome.

Pozicija prie Nesterų kaimo turėjo tą pranašumą, kad galima buvo nepastebėtam prasiskverbti iš užnugario į priešakines linijas. Tad pavykdavo laiku atgabenti karštus pietus. Bet rusai tikriausiai pastebėjo, kuriuo metu dalijamas maistas. Dvi dienas iš eilės jie tiksliai skelbė pietų metą šaudydami iš minosvaidžio. Pietų metas buvo pakeistas iš 12.30 į 13.30, bet kai tik imta pilstyti sriubą į katiliukus, pradėjo kristi minos. Žmonėms, kurie atnešė

Sovietų artilerijos pabūklo ZIS-3, vokiečių vadinto „rač-bum", pozicija.

sriubos ir pavalgė patys, tas trukdymas buvo dvigubai nemalonus, nes su pilnais bakeliais rankose jiems buvo sunkiau slėptis. O jei išliesi sriubą, tai gausi pylos iš draugų.

Taigi paaiškėjo, kad rusai klausėsi mūsų pokalbių telefonu prisijungdami prie antžeminio ryšio linijų, sudarytų tiesiog iš laidų, tvirtinamų prie žemės metaliniais strypais. Nors kodiniai šaukiniai nuolat keitėsi, pavyzdžiui, birželio pirmąją savaitę aš buvau „kuprinė", rusai daug ką įstengė numanyti. Nebuvo galima nuslėpti vado kalbos su valdiniu tono ir atvirkščiai. Iš tiesų, kalbantis telefonu, reikėjo praleisti karinius laipsnius bei pareigas, bet dėl įpročių ir išmoktų kreipimosi formų kildavo nesusipratimų, kai vietoj „tikrai taip, ponas majore", reikėjo tiesiog tarstelėti „taip" ar „ne". Jei buvo gerai girdėti, tai pakankamai mokantis vokiškai besiklausantis galėjo daryti išvadas remdamasis tuo, jog vienas pokalbio dalyvis šneka klusniu, o kitas – komanduojamuoju tonu.

Kartą naktį užkliudžiau vielą priešais mūsų gynybos ruožą. Persigandęs pamaniau, kad tai bus mūsų padėta priešo pėstininkams skirta „šokinėjanti" mina, prie kurios rusai pritvirtino savo vielą. Ji galėjo išsiųsti mane „į dausas". Bet, ačiū Dievui, tai buvo kas kita, tikriausiai klausymosi linija. Mes pradėjome vielą patyliukais vynioti, o tai atrodė nelengva, nes laido ilgis buvo 600 metrų. Buvo jaučiamas priešinimasis, ypač iš pat pradžių. Ko gera, jos gale tupėjo rusas. Kaip sakė Grimigas, kai sujudo ausinės, „jam tikriausiai akys ant kaktos išlipo".

Naktį iš birželio 5-osios į 6-ąją mūsų gretimos divizijos batalionas, atakavo „Dangun Ženginio" kalvą, kuri kyšojo priešais mūsų ruožą. Ataka prasidėjo po dešimt minučių trukusio artilerijos parengimo. Pavyzdžiui, Nesterų kaimą užgriuvo 80 stacionarių salvinių įrenginių ugnis. Prieš keletą dienų mačiau tuos įrenginius iš toli palei bataliono vadavietę. Jie atrodė kaip kampuoti mediniai rėmai, panašūs į molbertus, aukščio maždaug iki pusės

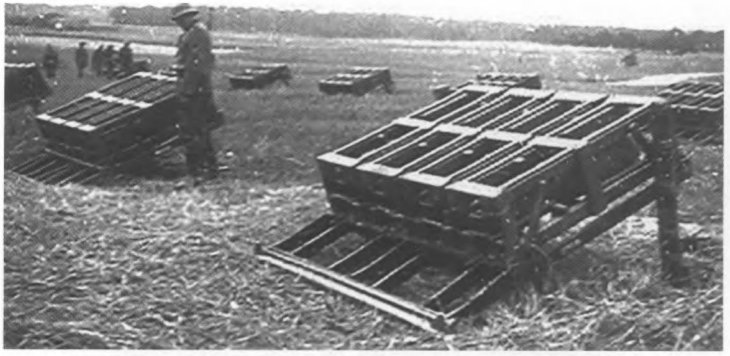

< „Do-Geschoss" – reaktyvinė salvinės ugnies sistema, naudota apšaudant, taip pat ir Nesterų kaimą.

< Vokiečių kariuomenė buvo ginkluota įvairia raketine technika. 24-osios tankų divizijos transporteris Sd.Kfz. 251 su sunkiaisiais salvinės ugnies sviediniais. 1942 m.

< Skrieja iš reaktyvinės salvinės ugnies sistemos įrenginių paleisti sviediniai.

> Amerikiečių nelaisvėje: „Do-Geschoss" konstruktorius V. Dombergas, H. Aksteris, V. fon Braunas, H. Lindbergas. (V. fon Braunas raketų V-1 konstruktorius).

žmogaus ūgio. Sviediniai buvo tiesiog raketos, kurios paleistos skleidė stiprų veriamą garsą. Tačiau operacija liko be rezultatų.

Iš pulko iki mūsų paskui atsklido žinia, kad iš rusų priešakinio posto, įrengto ant kalvos, į nelaisvę pateko tik vienas žmogus. Tai buvo aštuoniolikmetis uzbekas, kuris nekalbėjo rusiškai. Artimiausias uzbekiškai mokantis vertėjas buvo armijos štabe. Jis pamanė, jog vyriokas silpnaprotis, nes net negalėjo pasakyti, nei kada atvyko į poziciją, nei kuriam daliniui priklauso. O gal tiesiog nusprendė nieko nesakyti?

Vienintelis valdinys, su kuriuo turėjau problemų, buvo puskarininkis Brinkmanas, 8-ojo skyriaus vadas. Jo tranšėjoje trūko tvarkos. Nepaisant mano pastabų, nebuvo remontuojamas iš lentų padarytas grindinys, prastai maskuojama ir t.t. Tai buvo tie „mažmožiai, kurie Prūsiją padarė didžią". Brinkmanas buvo „pajūrio" žmogus, jūreivio išvaizdos ir eisenos, vis susimąstęs traukė savo pypkę. Negaliu pasakyti, jog jis man nepatiko, bet, matyt, kaip reikia jo nepaauklėjau. Gerai sekėsi bendrauti su Silezijos ir Sudetų vokiečiais. Bet su Brinkmanu santykiai nesiklostė. Galbūt jam atrodžiau per jaunas.

1943 m. jau daug kalbėta apie naujus ginklus, kurie turi nulemti karo baigtį. Bet kol kas jų beveik neregėjome. Kulkosvaidis MG-42, kurį rusai vadino „elektriniu" ir kurių savo kuopoje turėjome keletą, buvo tik kuklus naujovių pranašas. Aišku, lyginant su MG-34, tai didelis patobulinimas. Jis buvo kur kas geresnis: greičiau šaudė su beveik nejuntama atatranka. Tad kai mes tuo metu gavome „Mitraljezą", prancūzišką Pirmojo pasaulinio karo laikų kulkosvaidį, sarkastiškoms pastaboms ir šmaikštiems juokeliams nebuvo

Kulkosvaidžio tarnyba prie „Mitraljezo" – („Mitrailleuses Hotchkiss", 1914 m. modelis).

galo. Ta pabaisa buvo ir keletą kartų sunkesnė, ir sudėtingesnė naudoti, negu mūsiškis kulkosvaidis. Viena, kas buvo jame „gera", tai auksu spindinti žalvarinė rankenėlė. Tas ginklas buvo užtaisomas kasetėmis po 20 šovinių. Kai kasetę įstatai į kulkosvaidį ir paspaudi nuleistuką, jis pradeda vienodai tarškėti svaidydamas kulkas nežinia kur tolyn.

Sekmadieniais maistas buvo geresnis, gaudavome ir po nedidelę porciją šnapso. Tai buvo paprastas, primenantis naminę degtinę gėrimas, dažnai pasaldytas dirbtiniu medumi. Kai vadas išgerdavo, tai įsakydavo man dieną atvykti pas jį į blindažą. Tarp kuopos įrangos buvo ir lauko radijo imtuvas, paprastai nešiojamas ant nugaros. Sekmadieniais galėjome klausytis populiarios laidos „Liaudiškas koncertas". Tai buvo pageidavimų iš fronto koncertas. Kadangi labai ilgėjausi muzikos, lankydamasis kuopos vadavietėje, jaučiausi esąs aukštesniame kultūros lygmenyje.

Vyresnysis leitenantas Hentšelis mėgavosi sekmadieniu kaip tik galėjo, įsakęs atvesti jam žirgą, kuris buvo atvarytas drauge su vežimu, gabenančiu kuopai maisto. Paskui jojo į užnugario zoną, kaitinosi pirtyje, taigi „gerai praleido dieną". Aišku, buvo visai normalu ir leistina viršininkui kartais išvykti į užnugarį, jei nepaisysime, kad „darbininkams ir tarnautojams" ne viskas gerai pavykdavo. Jis įsakė iš virtuvės sandėlio atgabenti man ir kuopos viršilai Paligei konjako. Tai mus labai nudžiugino.

Kartą su Palige šiek tiek padauginome, mums taip apsisuko galvos, kad ėmėm vaikščioti be jokios priedangos po tranšėjos brustverą kaip po espanadą. Tai prieštaravo įsakymams ir buvo prastas pavyzdys visiems. Greičiausiai rusai irgi buvo girti ar bent jau miegojo ir praleido progą surengti šaudymo pratybas į mus kaip į taikinius. Linksmybių įkarštyje artėjant vakarui, paleidome raudonų ir žalių raketų. Raudona spalva paprastai reiškė „šaudyti, priešas atakuoja", o žalia – „nutraukti artilerijos ugnį". Aišku, tos raketos buvo pastebėtos ir mes prisidarėme nemalonumų, nes žmonės kitame laido gale vis klausinėjo, ką tai reiškia. Iki šiol stebiuosi, kad mums viskas laimingai baigėsi.

Liepos pradžioje gavau tėvo laišką, kuriame buvo rašoma:

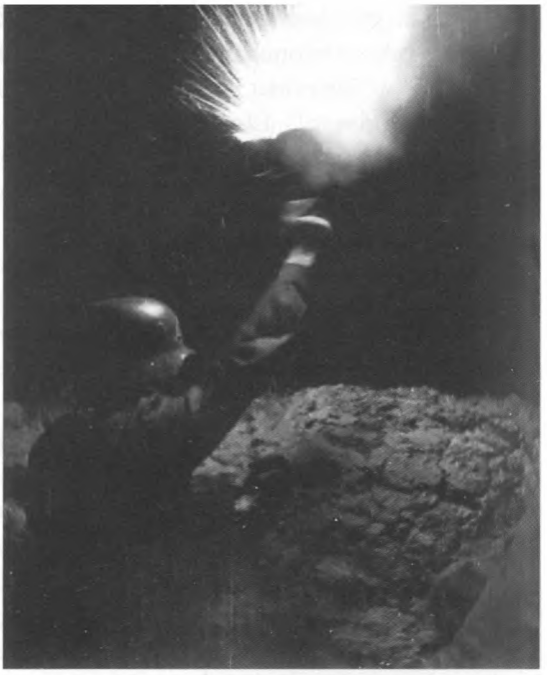

Vokiečių kareivis šauna signalinę raketą.

„Dabar bent jau aš galiu susidaryti kažkokį įspūdį apie tavo dienos ir nakties gyvenimą. Tavo aprašymas labai primena mano išgyvenimus nuo 1915 iki 1918 metų. Rami pozicija – tai puiki dovana, tik aš manau, kad kaip tik Rusijoje jūs niekada negalėsite kliautis tuo, jog taip ir bus. Statykite aplink mus sieną, ir tokią, kad priešas į ją žvelgtų su siaubu. Aš čia pasakosiu žmonėms tai, ką pasakė tavo skyriaus vadas, tai yra, kad kiekvienas padorus kareivis nešiojasi savo lauko maldaknygę kišenėje ant krūtinės. Čia, Vakaruose, aplinkybės nėra paprastos. Dažnai tenka susidurti su tikrais ištižusiais gašlūnais, kuriems viskas pernelyg gerai sekasi, kad jie imtų mąstyti apie kažką rimta. Jei man leistų sveikata, verčiau jau tarnaučiau Rytuose, negu čia“.

Ruože įsivyravusią santykinę ramybę man sutrikdė įsakymas parengti smogiamąją grupę. Po nesėkmingos „Dangun žengimo“ operacijos dabar buvo mūsų eilė veikti. Iš „Fokevulfo“ padarytų žvalgybos nuotraukų buvo galima spręsti, kad priešo pozicijų sistema parengta ne prasčiau nei mūsiškė. Pro didinamąjį stiklą centimetras po centimetro ieškojome silpnesnio ruožo, per kurį būtų patogiau veržtis. Kitą naktį porą valandų pašliaužiojau po priešlaukį siekdamas nustatyti, ar mūsų pirmtakų paliktas priešakinis kovos postas kitame jaunuolyno krašte yra užimtas. Kaip tikėjausi, tai pavykus nustatyti, mano smogiamosios grupės užduotis būtų pusiau atlikta. Jei ten nebus pernelyg daug sargybinių, galėtume išsiversti ir be sunkiųjų ginklų.

Aš norėjau pasiimti dešimt žmonių ir artimiausiomis naktimis atsargiai viską išžvalgyti. O dabar ištisą ketvirtį valandos pragulėjau ant pilvo per 50 metrų priešais dešinįjį jaunuolyno kampą, paskui ropinėdamas aptikau gerai įspaustą pėdsaką ir pagaliau išgirdau kažkokį rusą pusbalsiu šūktelint: „Idi siuda“! Gerai, kad jis į išgirstą šiugždesį neatsakė kitaip, man mažiau suprantamai...

Nemerso gynybos linijoje pirmąkart susidūriau su skleidžiama per garsiakalbius priešo propaganda. Mane apstulbino staiga pasigirdusi „Vienos miško pasakų“ melodija. Paskui ėmė šūkauti agitatorius: „Fricai, eik šen, pas mus, gausi pudingo!“ Tas nevykęs raginimas perbėgti atrodė juokingai, bet dar kvailiau nuskambėjo kita vilionė: „Podmošjės pievoje jūsų laukia tūkstantis nuogų bobų“. Visa, kas ten dar buvo tauškiama, man atrodė nepakenčiamai primityvu, įskaitant ir pažadą, kad iš rusų kasdien triskart gautume šilto valgio. Tai galėtų sugundyti nebent ivaną, bet visai neatitiko mūsų gyvenimo įpročių. Beje, ko verti tie tauškalai, vėliau, nelaisvėje, teko patirti man pačiam. Agitatorius taip pat pliauškė, esą, rusai turi itin tikslių žinių apie mūsų ruožą ir nutuokia, kokie daliniai išsidėstę priešais juos. Jis netgi ėmė vardyti pulkų ir batalionų vadus.

Vieną popietę su kuopos vadu ėjau į bataliono vadavietėje surengtą karininkų pasitarimą. Pakeliui vasaros kaitroje žingsniuodamas per parką primenančią vietovę, staiga pastebėjau, kad čionai nesu girdėjęs nei paukščių giedant, nei regėjęs juos skraidant. Tikriausiai sparnuočius išgujo karas, juk jiems nepatinka triukšmas.

Jei ne karas, tai ši mūsų išvyka būtų tiesiog sveikatai naudingas pasivaikščiojimas traukiant į artimiausią smuklę. Pulkininkas leitenantas Novakas, kuris vadovavo batalionui, buvo jau 45 metų, tuktelėjęs ir iš išorės atrodė šiek tiek panašus į restorano savininką. Jis pavaišino mus rusvu Smolensko alaus daryklos alumi. Mane, iš visų jauniausiąjį, Novakas maloniai, su draugiška simpatija pavadino „Bubiu“ (berniūkščiu), kas manęs anaiptol neįžeidė. Tame bendražygių rate, prie klasikinio beržinio stalo, susėdę ant tokio paties medžio taburečių žalioje pavėsinėje, puotavome ir smagiai šnekučiavomės. O kad šiltą vasaros dieną mums netrukdė nė šūvių garsai, tai toje rytų vokiečiams būdingoje šiurkštoko abejingumo aplinkoje, galėjome bemaž pamiršti, jog vyksta karas ir kad visi esame Rytų fronte, Rusijos gilumoje.

Po smagaus popietės pobūvio naktį vėl nušliaužiau į priešlaukį. Parodžiau kitiems dviem kariams į „lizdą“ vedančius pėdsakus. O prieš vidurnaktį pastebėjome nuo Nemerso pusės traukiančius trejetą rusų, tikriausiai maisto nešėjus ar žvalgus.

Kitą popietę 11-ojoje kuopoje aplankiau Valterį Henšelį, su kuriuo vakar neturėjau galimybių pasišnekėti ramioje aplinkoje. Jis man papasakojo stulbinamą istoriją, kuri nutiko prieš keletą dienų. Per trumpą, bet smarkų susišaudymą, į kurį ir mes atkreipėme dėmesį, rusų „medžiotojų“ grupė prasmuko į jų ruožą. Mitruoliai nepastebėti prislinko prie bunkerio ir neabejotinai kurį laiką jį stebėjo, paskui, įžengė vidun ketindami miegančiuosius nudaigoti. Bunkeryje prie stalo sėdėjo vienintelis skyriaus vadas ir rašė žmonai laišką. Pamatęs pro atviras duris rusą, o už jo su atkištu automatu dar vieną, nė

kiek neišsigando. Puskarininkio būta nuovokaus. Staigiu rankos judesiu jis nušlavė nuo stalo „Hindenburgo šviesą“ (kareivišką spingsulę) ir patalpa staiga paskendo tamsoje. Tada, iš visų jėgų surikęs, paskelbė pavojų, taip rusus tiesiog priblokškė. Nei iššovę, nei numetę rankinę granatą, įsibrovėliai galvotrūkčiais spruko. Tačiau ir sugauti bent vieną iš jų taip pat nepavyko.

Siekiant užkirsti kelią gerokai padažnėjusiems panašiems nakties įvykiams, buvo įsakyta stiprinti sargybą kad budėtų ne mažiau kaip po tris žmones. Tai apsunkino mūsų „nakties gyvenimą“, ypač, kad naktį pakeisti sargybinius iš esmės buvo neįmanoma. Mat slinkti tranšėja turėjome tik po trejetą. Taigi ir aš nuo šiol ne taip, kaip anksčiau, kai vaikščiojau tik su ordonansu, turėjau kulniuoti su dviem žmonėmis. Laimė, ši tvarka galiojo vien tamsiuoju paros metu, kuris tomis dienomis truko tris keturias valandas.

Per kitas naktis taip pat supažindinau su užduotimi paskutinius smogiamajai grupei atrinktus žmones. Vidurnaktį ilgai stebėdami nustatėme, kad tie trys rusai, kuriuos anąkart matėme, dažnai tik atsitiktinai praeidavo pro šalį. Tikriausiai būtų buvę visai nesunku tokią grupę paimti nelaisvėn.

Mano smogiamosios grupės veiksmų planas buvo baigtas ir jam pritarė pulko vadovybė. Turėjome būti itin dėmesingi ir naujai pasirengti netikėtai paleisti kulkosvaidžių ugnį, nes priešas žinojo, kur yra mūsų takas per minų lauką. Kad išvengtume pavojaus, susitariau su 9-ąja kuopa, mūsų kaimyne iš kairės, jog per PKL pereisime jų taku. Per savus minų laukus ketinome atsargiai slinkti iš dešinės nuo mūsų kuopos ruožo ir priešakinėje kovos pozicijoje puslankiu sudaryti sargybos „lizdą“. 150 metrų atstumą teks įveikti šliaužte, kol iki tikslo priartėsime per 20 metrų. Tam buvo skirta 30 minučių. Lygiai vidurnaktį turėjo prabilti visa divizijos artilerija ir dvi minutes šaudyti į Nemersą bei aptiktas priešo ugniavietes.

5

1943 METŲ DIDYSIS PUOLIMAS

Gegužę pakeliui į frontą pastebėjau traukinyje kažkokius civilius ponus. Jie sakė, kad yra tarptautinės komisijos nariai, vykstantys į Katynę tirti masinių žudynių aplinkybių. Katynė yra už dvidešimt kilometrų į vakarus nuo Smolensko. Pateiksiu Mejerio enciklopedinio žodyno 9-ojo leidimo ištrauką:

„1943 m. vasario pabaigoje miške prie Smolensko vokiečių kareiviai aptiko masinę daugiau kaip 4000 lenkų karininkų kūnų palaidojimo vietą. Jie buvo sovietų paimti į nelaisvę Rytų Lenkijoje 1939 m. rugsėjį ir laikomi Kozelsko lageryje. Remdamiesi keliais tyrimais, įskaitant ir tuos, kurie atlikti per karą, bei vėlesniais, 6-ajame dešimtmetyje, atsakinga už jų žūtį laikoma sovietų vyriausybė. Kai vokiečių kariuomenė išėjo iš Katynės, SSRS pateikė kaltinimus, kuriuose teigiama, jog nusikaltimą įvykdė vokiečiai. Tai nėra įrodyta".

Svarbu pažymėti, kad ta byla nebuvo iškelta per Niurnbergo karo nusikaltimų procesą. Tačiau tada, 1943 m. gegužę, mes sužinojome, kad ant nužudytųjų

Katynėje vokiečių kareivių aptikta lenkų karininkų, mokytojų, dvasininkų, kuriuos, sovietai 1939 m. paėmė į nelaisvę ir NKVD nužudė, masinė kapavietė miške prie Smolensko.

kūnų buvo aptikti įrašai, kurie nutrūko kaip tik tuo metu, 1940 m., kai tie lenkai buvo rusų nelaisvėje.

Ramiu pozicinio karo laiku vokiečių kareiviams buvo rengiamos išvykos į tas masines kapavietes. Iš mūsų kuopos buvo paskirtas vienas žmogus. Po trijų dienų jis grįžo ir mums papasakojo savo įspūdžius. Jis vis dar jautė „nosyje puvėsių kvapą". Taip bent baigdamas pasakoti sakė.

Liepos pabaigoje išgyvenau dar vieną didelį nusivylimą. Pulko vado įsakymu turėjau palikti savo būrį ir vykti į pulko štabą, kur buvau įtrauktas į „fiurerio rezervą". Įsakymas buvo gautas kaip tik tuo metu, kai turėjo prasidėti priešo puolimas. Savo būriui vadovavau sėkmingai. Išsikovojau valdinių pasitikėjimą. Atrodė, atsirado proga pasirodyti, ko esu vertas kaip fronto karininkas. Man visai nepadėjo tai, ką pulko vadas pasakė guosdamas. Jis tikino, jog turėčiau „džiaugtis", kad norėjo mane „apsaugoti", nes manė, jog esu vertas daugiau, negu vadovauti tik šaulių būriui.

Kitas keletą dienų jaučiausi tiesiog sudirgęs. Šiek tiek mane ramino tai, kad gavau tarsi kokią savotišką kompensaciją – buvau priskirtas prie pulko adjutanto. Taigi bent jau neturėjau tiesiog sėdėti be veiklos. Pulko štabo veikla ir žmonės, kurie ten dirbo, buvo įdomūs. Pulkininką Eizenhartą-Rotę mačiau nedažnai, tad negalėjau susidaryti apie jį aiškios nuomonės. Po rudens puolimo jis buvo perkeltas į Belgradą, feldmaršalo fon Veichso štabą. Po kurio laiko jis, susipykęs su kažkuo dėl arklio, nusišovė.

Pulko adjutantas kapitonas Štokeris buvo vokiečių repatriantas iš Meksikos ir pagal profesiją aktorius. Tad kalbėjo taisyklinga vokiečių literatūrine kalba, gyvai valdė mimiką ir nuolat buvo šiek tiek įsilinksminęs. Tačiau jis greitai man išaiškino, ką turėsiu veikti. Kruopščiai ištyriau pulko fronto ruožą ir rengiau visą dokumentaciją. Rašiau įsakymų juodraščius ir sveikinimus gimtadienių proga. Tad popieriuje man teko kreiptis į majorus taip: „mano brangusis toks ir toks..." Net jei ir maniau, kad iš to kažkas išeis, vis tiek pykau dėl savo paikumo. Nejau „dėl to" turėjau atsiskirti nuo savo būrio!

Vakarais sėdėjau pionierių būrio vado leitenanto Ukso blindaže. Jis buvo iš Vienos, iš 1-ojo rajono Pašto skersgatvio. Pionierių būryje radau dar vieną kareivį iš Vienos, kuris mokėsi konservatorijoje fortepijono klasėje. Prieš pašaukiamas mokėsi Bethoveno koncertą „do minor". Su leitenantu Franke, kuris irgi buvo priskirtas fiurerio rezervui, dažnai blindaže dainuodavau. Atsimenu jo mėgstamą dainą, populiariąją „Labai gera naktis". Frankė buvo maždaug 30 metų amžiaus mokytojas, labai malonaus būdo, tikriausiai geras žmogus. Neseniai buvo vedęs, bet netrukus žuvo mūšyje.

Lankydamasis 2-ojo bataliono ruože 7-osios kuopos vadas vyresnysis leitenantas Bekeris pasiūlė man nežinomos markės cigaretę, kurią ištraukė iš labai didelės dėžutės. Į mano nuostabos kupiną klausimą, iš kur tokių gavęs,

pasakė, jog kuopa turi „krikštamotę“ bulgarę, pagyvenusią damą iš Sofijos. Mat ji anksčiau gyvenusi Vokietijoje ir pamėgusi šią šalį nuo pačios jaunystės. Bekeris pasakė, kad ji pasirinko 7-ojo pulko 7-ąją kuopą norėdama tapti šio dalinio rėmėja. Ji siuntė kuopai dideles „meilės dovanas“ ir taip susiejo savo prietaringą prieraišumą prie laimingųjų skaičių su draugiškumo vokiečiams demonstravimu.

5-osios kuopos tranšėjose ir ant spygliuotosios vielos užtvarų gulėjo šešetas nukautų rusų. Jie atakavo auštant. Likusius gyvus rankinėmis granatomis nuvijo būrio vadas leitenantas Astas. Leitenantas, senas kovos žirgas, pažįstamas visam pulkui, buvo augalotas žmogus, kurio išvaizda visai atitiko jo pavardę (Ast vokiškai šaka. – vert. pastaba). Jis pasakė, kad „šitų laidoti neverta, nes vis tiek rytoj jų ateis dar daugiau“. Jis man pranešė, jog, pasak belaisvio, ataka turi prasidėti kitą dieną. Visiška priešingybė Astui buvo jo kuopos vadas Heinas. Visų vadinamas „draugužiu Heinu“, pusantro metro ūgio, ir iš tiesų buvo mažas. Jo apskritas, geraširdiškas veidas bei mažutės akys tryško gudrumu ir linksmybe. Kai aš lydėjau vyresnįjį leitenantą Rauprichą iš mūsų artilerijos pulko 2-ojo diviziono, Heinas davė mums daug šnapso, nes buvome, sakė jis, „paskutiniai svečiai prieš ataką“.

Likus dienai iki tikėtinos atakos, buvo pasiųsti lėktuvai smogti priešo kariuomenės telkimosi rajonams. Išskrido keletas eskadrilių bombonešių Ju -88 ir He-111. Rusai išdėstė stulbinamą skaičių zenitinių pabūklų, kurie be

Bombonešis Ju-88, praskrendantis virš vokiečių kolonos.

> Kulkosvaidžio MG-34 tarnyba atremia priešo ataką.

pertraukos šaudė. Vienam He-111 tiesiogiai pataikė sviedinys ir jis krito žemėn atskiromis dalimis. Tai aš su vyresniuoju leitenantu Heinu mačiau būdamas jo ruože. Mūsų artilerija taip pat šaudė į rusus.

Grįždami į pulko vadavietę, ėjome pro 8-osios baterijos poziciją. Artileristai triūsė nuogi iki juosmens, leitenantas padėjo jiems užtaisyti pabūklus. Pulkas veikė manydamas, jog priešas kitą dieną atakuos. Armijos vadas įsakė naktį atitraukti kovinę apsaugą. Įsakymas buvo toks pats aiškus, kaip kapitono Štokerio įsakymas pulkui su žodžiais pabaigoje: „Taigi visiškai pasitikėdami Dievu mes atliksime savo pareigą!"

Naktį aš pabudau nuo kurtinamo trenksmo. Lygiai 3.40 pradėtos apšaudyti mūsų pozicijos iš 500 pabūklų vamzdžių. Šaudė haubicos, patrankos lengvieji ir sunkieji minosvaidžiai bei reaktyviniai įrenginiai. Atrodė, tarsi kažkoks antgamtiškas būgnininkas pašėlusiai muša savo būgną. Toje vietoje, kur buvau, už dviejų kilometrų nuo pagrindinės gynybos linijos, susidarė įspūdis, kad mūsų tranšėjos tiesiog ariamos. Pulko vadavietė buvo įrengta miško aikštelėje, įduboje, už artilerijos pozicijų, ir viskas buvo apimta didelio kalibro pabūklų ugnies. Kai netoliese sprogdavo 122 ar 152 mm kalibro sviediniai, krūpčiojo žemė ir siūbavo didžiulės eglės, tarp kurių buvo įrengti mūsų blindažai. Ore švilpdamos lakstė didelės skeveldros. Atsitrenkusios į medžius, baisiomis vagomis išdraskydamos žemę.

6.20 įsiviešpatavo tyla. Beliko pažiūrėti, koks pustrečios valandos trukusio artilerijos parengimo efektyvumas, ar išgyveno tranšėjose užsiglaudę žmonės ir ar yra pajėgūs atsispirti priešui. Galbūt rusai per mišką pereis be kliūčių. Bet jau po keleto sekundžių, kai baigėsi artilerijos pabūklų ugnis,

galima buvo girdėti šaudant iš įvairių šaulių ginklų. Pro aiškų rusų automatų tratėjimą girdėjome ir mūsų vaikinų kulkosvaidžių papliūpas. Pulko bunkeryje buvo daug darbo. Visi telefono laidai, jungiantys batalionus su kuopomis, buvo nutraukti. Pirmuosius pranešimus galėjome gauti tik per radiją. Ryšininkai buvo pasiųsti atkurti telefono ryšio.

Sužinojome, kad pagrindinė gynybos linija laikėsi nepaprastai tvirtai. 10-oji kuopa, kuriai tik neseniai pradėjo vadovauti kapitonu tapęs „Šoršas" Hentšelis, atmušė rusus sėkmingai kontratakuodama. Priešui pavyko įžengti tik į Ivanovo kaimo likučius, kur sunkiai sužeistas vyresnysis leitenantas su savo 6-osios kuopos kareivių nedidele grupe buvo apsuptas. Už 2-ojo bataliono vadavietės priešas buvo sustabdytas. Tam tikras laimėjimas pasiektas dėl 1-ojo bataliono kontratakos. Iš mūsų blindažo mačiau, kaip priekin patraukė bataliono, iki to meto palikto rezerve, padaliniai. Su jais buvo 3-iosios kuopos vadas vyresnysis leitenantas Klausas Nikolajis ir kandidatas į karininko laipsnį puskarininkis Eberhardas Kernas. Jis šlubavo, nes po 1941 metų žiemos liko be dešinės kojos didžiojo piršto. Bet Kernas, užuot likęs namuose, nusprendė grįžti į frontą. Iki vidurdienio, išsiuntęs į užnugarį didelį skaičių sužeistųjų, atėjo leitenantas Astas su peršautu petimi. „Niekšai, bjaurybės!" – keikėsi jis. Ir pranešė, jog rusai iš tikrųjų įsiveržė į jo tranšėją, kaip ir prieš vieną dieną, bet su savo žmonėmis priešus vėl privertęs nešdintis.

Paaiškėjo, kad rugpjūčio 6 d. per pustrečios valandos trukusį artilerijos parengimą rusai į visą mūsų divizijos ruožą paleido 50 tūkstančių sviedinių. Paskui atakavo devynių šaulių divizijų ir dviejų tankų brigadų pajėgomis. Priešais mūsų pozicijas ir ten, kur rusai prasiveržė, aptikome 3 tūkstančius jų lavonų. Pulkininkas fon Eizenhartas didžiavosi savo pulko laimėjimais. Kasdien jis, stovėdamas savo „Kiubelvagene", važiuodavo į priešakines linijas. Prašymą bent kartą pasiimti mane jis atmetė sakydamas, kad aš ten pateksiu „gana greitai".

Tuo metu leitenantas Frankė išvažiavo ir aš iš „fiurerio rezervo" pulke likau vienas. Man vėl teko nusivilti. Mat gavau įsakymą joti į kaimą, per dešimt kilometrų nutolusį nuo vadavietės. Mano užduotis – lydėti užnugario kolonas per itin judrią kelių sankryžą. Tai kaimas, kuriame iki rusų atakos buvo įkurdintas mūsų divizijos prieštankinis divizionas ir pionierų kuopa. Taigi lydimas vieno vaikino iš pulko kavalerijos būrio susinervinęs tuojau ir išjojau į užnugarį. Kai nusigavome iki plento, virš mūsų jau plerpė mažas sovietų lėktuvas. Tikėdamasis, kad jis pradės bombarduoti, laikiau arklį pritraukęs vadžias ir man pavyko jį suvaldyti. Bet netrukus labai arti nukrito bomba ir tas kuinas, išsigandęs sprogimo trenksmo bei ryškaus žybsnio, metėsi priekin ir nešė mane nežinia kur. Tik su dideliu vargu pavyko jį apraminti.

Kai, vykdydamas įsakymą, nulydėjau gurguoles per kelių sankryžą, susitikau su savaeigių pabūklų baterijos vadu. Jis pelnytai didžiavosi savo valdinių laimėjimu. Iš beveik šimto mūsų divizijos gynybos ruože sunaikintų tankų didelė dalis buvo jų darbas. Tačiau tai, kad užnugario daliniai jau pradėjo trauktis, aiškiai rodė, jog fronto linija netrukus pasistūmės į vakarus. O pats aiškiausias požymis buvo mano nauja užduotis: tapau netrukus prieš tai divizijoje suformuoto įtvirtinimų statybos štabo adjutantu.

Iš divizijos istorijos sužinojau, kad tuo metu pradėjome trauktis iš gynybos linijos „Buivolas“, kuri driekėsi maždaug per Dorogobužą, Jelnią, Spas Demenską, į naują gynybos liniją kodiniu pavadinimu „Pantera“. Atsitraukimas turėjo vykti dviem etapais per porą savaičių. Tada kariuomenė turėjo sustoti ir įsitvirtinti Gomelio–Pronios upės–Lenino linijoje ir toliau rajone ryčiau Vitebsko. Divizijos įtvirtinimų statybos štabui vadovavo kapitonas Miuleris. Iki to meto jis vadovavo 2-ajai kuopai.

Miuleris buvo aukštas ir maloniai atrodantis žmogus, tamsiaplaukis, tamsiai rudų akių ir tankiomis blakstienomis. Pulkininkas fon Eizenhartas vadino jį „liepsnaakiu“ ar „Miuleriu Skaliku“. Ir iš tikrųjų jo išorė priminė tos kilnios veislės šunį. Dar būdamas greta Drezdene įsteigto miškininkystės instituto studentas jis susipainiojo su profesoriaus dukterimi, kuri tapo nėščia, tad nedelsdamas ją vedė. Tuo metu tai buvo visai įprasta. Miuleris buvo labiau linkęs į ekstravagantiškumą ir laiškus žmonai rašė jo ordonansas vyresnysis jefreitorius Petcoldas, kuris taip pat paskirtas į štabą – raštininku.

Štabui taip pat priskirta po vieną karininką iš artilerijos pulko, prieštankinio diviziono ir pionierių bataliono. Artilerijos karininkas vyresnysis

Nepaisant mitų apie mechanizuotąjį vermachtą, pagrindinė transporto priemonė iki pat karo pabaigos vokiečių kariuomenėje buvo arklių traukiami vežimai.

leitenantas Rauprichas, su kuriuo susipažinau prieš rusų ataką, buvo draugiškas. Su Miuleriu rinkau įtvirtinimams vietas pagal pėstininkų poreikius, o kitų kariuomenės rūšių atstovai mums turėjo teikti reikalingą pagalbą. Pagal tą schemą Raupricho užduotis buvo nustatyti priešakinių artilerijos stebėtojų išdėstymo vietas. Mums buvo skirtas automobilis –„Kiubelvagenas“, kuriuo važinėjome po vietovę. Vairavo jį vyresnysis jefreitorius Moravicas, priskirtas mums iš 14-osios artilerijos baterijos. Tiesioginius įtvirtinimų statybos darbus vykdė divizijai priklausantis statybos batalionas, apie kurį papasakosiu vėliau. Batalionui priklausė dvi transporto kolonos, sudarytos iš arklių traukiamų vežimų. Vienai iš jų vadovavo pagyvenęs juodbruvas kapitonas Fokė, Sudetų vokietis, pagal profesiją – viešbučių savininkas. Vakarais, kai aš savo viršininko vardu įsakinėjau, jaučiausi, lyg būčiau nedidelės statybos firmos bendrasavininkis, kasdien planuojantis, kaip geriau panaudoti savo brigadininkus ir darbininkus bei medžiagas.

Mano nepasitenkinimas dėl to, jog negalėjau pasižymėti didelėje operacijoje, išsisklaidė ir net įstengiau įžvelgti to įtvirtinimų statybos „verslo“ teigiamas puses. Nevertėjo paniekinamai žvelgti į tai, kad čia, užnugaryje, buvo galima naktį miegoti, nusivilkti kitelį ir net nusimauti kelnes. Tuo labiau jog į priešakines linijas grįžo ramybė. Seniai jau taip gerai nesijaučiau. Apsistojome nedideliame Liadų kaime, gyvenome švariame dviejų kambarių kaimiškame name. Šeimos galva nuo karo pradžios tarnavo Raudonojoje armijoje. Nuo to meto žmona apie jį nieko negirdėjo. Ji net nežinojo, ar jis gyvas, bet atrodė kupina nuolankios kantrybės. Kambario kampe kabojo ikona, kuri ten buvo ir valdant bolševikams. Vietos partinis darbuotojas tyčiojosi iš ikonos, bet nesakė, jog ją laikyti namuose yra nusižengimas. Tos moters žodžiais, kaimo žmonės į jį nekreipė ypatingo dėmesio.

Į rėmą be stiklo buvo įdėtos kelios fotografijos, tarp jų, kaip Rusijoje įprasta, ir numirėlio nuotrauka. Giminaičiai apstoję atvirą karstą. Moterys galvas apsirišusios skarelėmis, o vyrai apsivilkę plačiais baltais marškiniais.

Ta moteris gyveno viena su dešimties metų dukra Ženia. Mus labai jaudino džiaugsmu sušvintantis Ženios veidas, kai pasiūlydavome iš savo kuklių atsargų kokį saldėsį. Ji, kaip ir motina, apstulbusi žiūrėjo mūsų rodomas fotografijas iš Vokietijos. Moteris mums duodavo savo iškeptos duonos, kuri buvo drėgna, sunki, į ją pridėta daug pelų. Žinojome, kad taip elgdamasi ji į mus žvelgia kaip į svečius, ir patys jai duodavome, ką galėjome.

Priešais numatomą gynybos ruožą plytėjo buvusio tarybinio ūkio dirbamoji žemė. Plačios naudmenos buvo valdomos zonderfiurerio (ypatingojo įgaliotinio) žemės ūkiui. Jas saugojo du vokiečių policijos tarnautojai. O kalbant apie patį įgaliotinį, galima pasakyti, jog anksčiau jo gyventa „kaip karaliaus“. Jis sakė, kad derliai buvo prasti. Trūko darbo jėgos ir technikos žemei

tinkamai įdirbti. Priešais administracijos pastatą plytėjo nuo 1941 metų likusios vokiečių kapinės, kurias nuniokojo partizanai. Man buvo nesuprantama, kodėl zonderfiureris neliepė jų atkurti.

Rugpjūčio 22-ąją, Rudžio gimimo dieną, gavau motinos laišką su grėsmingomis žiniomis. Ji rašė, jog ištisą savaitę vermachto suvestinėse minimi rajonai „į vakarus ir pietvakarius nuo Viazmos". Ji numanė, kad minima ta vieta, kurioje tarnavau aš. Be to, rašė ji, kartą buvo paminėta „Silezijos pėstininkų divizija". Motina krimtosi dėl manęs labiau nei reikėjo, bet kaip iš anksto galėjau įspėti, kad jos nuogąstavimai bent jau tuo metu buvo nepagrįsti? Po kelių dienų tarp kaimo gyventojų kilo sumaištis. Mat seniūnas, garbaus amžiaus žmogus, gavo žinią, kad 18 metų sulaukę asmenys, t.y. gimę 1925 m., turi būti surinkti ir išgabenti į Vokietiją priverstiniams darbams. Kadangi visi jauni žmonės buvo Raudonojoje armijoje, tai galiojo tik trims merginoms. Į seniūno prašymą pagelbėti niekas negalėjo atsiliepti. Net nebuvo galima nustatyti, iš kokios valdžios jis gavo tą įsakymą.

Kitomis aplinkybėmis Liados kaimo apylinkes būtų galima pavadinti tiesiog nuostabiomis. Miškas, krūmai, nedidelė pelkė, pieva ir gilioje griovoje sruvenantis mažas upelis atrodė kaip nuolat besikeičiantis paveikslas. Kariniu požiūriu „vietovė" turėjo trūkumų, o daugeliu atvejų buvo tiesiog niekam tikusi. Norint sudaryti reikalingą apšaudymo sektorių, reikėjo pašalinti keletą šimtų kvadratinių metrų augalijos. Kitoje vietoje problemiška buvo tai, kad kariniam personalui į gerokai žemiau esančią poziciją teks leistis nuo šlaito viršutinės dalies. Ten reikėjo išdėstyti kovinę apsaugą. Turinčiųjų ten budėti padėtis buvo nepavydėtina, nes ir toje vietoje būta ruožų, kuriuose tektų stoti į artimąjį mūšį.

Apeidami vietovę, braudamiesi pro aukštus meldus, pastebėjome žmogaus skeleto dalis. Saulės nubalinti pliki kaulai buvo išdraskyti paukščių. Tikriausiai tai buvo 1941 m. kautynėse dė Jelnios kyšulio žuvusio kareivio skeletas. Tai buvo rusas. Kiek toliau pamatėme vis dar šalmu pridengtą kaukolę su pasmakrės dirželiu. Bet mąstyti apie mitinį kareivio mirties paveikslą neturėjome laiko. Apsidairęs pastebėjau dvi pusiau apžėlusias žole fanerines dėžes, forma primenančias cigarų dėžutes. Tai buvo rusų prieštankinės minos. Patekome į minų lauką! Atgal kelią tyrėme žengdami tiesiog ant pirštų galų, atviroje vietoje manevruodami it šachmatų lentoje.

Dėl tų minų darbus atlikti bus gerokai sunkiau. Galima tikėtis darbo padalinių karinio personalo netekčių. Neturint tikslaus žemėlapio visur slypėjo pavojus. Be to, mes net negalėtume užtikrinti, kad į naujas pozicijas perkeliamai kariuomenei jų užnugario rajonas nebūtų užminuotas. Jei tai buvo tik prieštankinės minos, kurios sprogsta prispaustos tam tikro svorio, pavojus būtų mažesnis. Bet neturėjome pagrindo manyti, jog taip ir yra.

„Kiubelvagenas" – vokiečių visureigis, sukonstruotas F. Poršės ir gamintas „Folksvageno" gamykloje. Jam buvo panaudoti paprasto „liaudies automobilio" KdF-Wagen mazgai.

Tarsi patvirtindama mūsų nuogąstavimus, kad šiame rajone pridėliota minų prieš pėstininkus, kitą dieną arklių traukiamas vežimas užkliudė ant kelio įkastą miną ir buvo sudraskytas į gabalus. Kitoje vietoje ant pėstininkų minos užmynė vietos gyventojas rusas. Vargšas išgulėjo vienišas su nuplėšta pėda visą naktį ir mirė. Tirdami tą vietą, kurioje buvo susprogdintas mūsų vežimas, nustatėme, kad mūsų „Kiubelvageno" padangų žymės įspaustos vos už 10 centimetrų nuo kelio vėžių. Turbūt kokio angelo ranka išgelbėjo mūsų Moravicą. Po to liepiau jam važiuoti tik gerai pravažinėtomis vėžėmis.

Po keleto dienų svečiavausi pas kapitoną Kryglelį, „šlovingojo" statybos bataliono vadą. Jis gyveno vienas mažame namelyje. Ordonanso neturėjo, jį aptarnavo vietos moteris Vera, maloni ir inteligentiška braižytoja iš Balstogės, kuri neslėpė savo bolševikinių įsitikinimų ir tikėjimo Sovietų Sąjungos pergale. Bet jai tai nekliudė gyventi su Krygeliu, sulaukusiu daugiau kaip keturiasdešimt metų, kaip vyras ir žmona. Ji buvo apskritaveidė, raudonskruostė, iškilia krūtine ir visada geros nuotaikos. Net jei Vera apsimetinėjo, tai jos padėtyje vis tiek būta visų priežasčių džiaugtis, nes vienintelis darbas, kurio iš jos reikalauta, – rūpintis kapitonu Krygeliu.

Ne tik aš, bet ir su manimi buvęs vietos vadas, abu buvome pritrenkti Krygelio begėdiško atvirumo, kai jis nepaisė doro gyvenimo ir santuokinės ištikimybės principų. Be to, panašiai elgėsi ir jo valdiniai. Civiliai asmenys, aišku, vien moterys ir paauglės, nebuvo saugomos, jas tiesiog prižiūrėjo pulko orkestro muzikantai. Aš girdėjau, jog kiekvienas iš tų feldfebelių ir puskarininkių,

būtinosios karo tarnybos muzikantų, turėjo savo „žmoną“ iš moterų darbininkių. Mane prablaivė tai, kad net mūsiškiai užnugaryje mėgavosi prabanga ir kad tie „etapiniai kiaulės“, palikę tokį ryškų pėdsaką literatūroje apie Pirmąjį pasaulinį karą, naujosios Vokietijos dvasios dar nebuvo išnaikinti.

Tačiau ir man teko pasinaudoti užnugario tarnybos patogumais, kai Krygelis įsakė statybos štabo darbuotojams patiekti jautienos kepenėlių ir keptą žąsį. Prie stalo Krygelis papasakojo apie vieną žmogų iš jo kuopos, kuriai jis vadovavo Rusijos kampanijos pradžioje. Tas žmogus, kuriam kiaurai, per abu smilkinius buvo peršauta kaukolė, ne tik išgyveno, bet ir buvo grąžintas į tarnybą!

Apie rugsėjo 10 d. tarpinėje gynybos linijoje buvo iš esmės baigta kurti tranšėjų sistemą ir atėjo įsakymas mūsų štabą perkelti dar toliau į užnugarį. Kapitonas Miuleris turėjo išvykti į frontą ir imti vadovauti 461-ojo pulko batalionui. Drauge išėjo ir jo ordonansas Petcoldas, atrodantis kaip vidutinio amžiaus valdininkas. Kai aš ir Miuleris išvažiavome į lauką žymėti pozicijų, Petcoldas, kaip statybos kompanijos sekretorius, aiškiu braižu rengė jų tikslius aprašymus. Tai darydamas jis visada sakė ir rašė „mes“. Petcoldas net rašė savo šefo laiškus „ištekėjusiai merginai“ – taip Miuleris vadino savo jaunąją žmoną. Miuleris pasirašinėjo tuos laiškus, prieš tai pridėdamas savo trumpų pastabų. Jaunajai žmonai netrukus teko apraudoti savo vyrą, nes tų pačių metų rugpjūtį Miuleris žuvo mūšyje prie Nevelio. Sklido kalbos, kad jam buvo peršautas kaklas ir dėl to mirtinai nukraujavęs.

Keletui dienų štabui ėmėsi vadovauti vyresnysis leitenantas Grabšas. Jis buvo nepaprastai ambicingas, beveidis ir nedraugiškas žmogus, kuriam buvo kiek daugiau nei 30 metų, iš profesijos optikas. Kai jis išvažiavo, štabui vadovauti teko man.

Tuo metu geležinkelio atšaka pro tarybinį ūkį periodiškai važinėjo trofėjinis šarvuotasis traukinys, atimtas iš rusų per 1941 m. mūsų puolimą. Aš nesupratau, kaip jį pavyko pritaikyti važinėti europietiška vėže. Traukinys buvo ginkluotas vokiškomis prieštankinėmis bei zenitinėmis patrankomis ir jį apžiūrėti atrodė įdomu. Bet pėstininkui tai buvo nelabai tinkama vieta. Tame plieniniame karste mes jautėmės nekaip. Verčiau jau tūnoti tranšėjoje, žemės motinos įsčiose.

Fronte vėl prasidėjo judėjimas. Mūsų sektoriuje keliais nusidriekė užnugario kolonos. Užnugario daliniai turėjo savo transporto priemonėmis gabenti tik tokius krovinius, kurie turėjo didelę reikšmę kariaujant, pavyzdžiui, šaudmenis, maistą ir pašarą. Bet aš mačiau ir daug kitų daiktų, kuriuos vis tiek užnugarininkai gabenosi. Pasitaikydavo mašinų, prikrautų minkštų baldų su sėdinčiomis ant jų moterimis. Jų „šviesybės“ iš tiesų savo dislokavimo vietose galėjo įsitaisyti komfortiškai. Jie, pasak vienos dainos, turėjo visa, „ko tik vyriškis gali panorėti“.

< Pradedamos kasti tranšėjos.

Jau ilgą laiką buvo pastebimas aviacijos aktyvumas. Pasitikti priešo bombonešių, naikintuvų ir žvalgybos lėktuvų į orą kilo negausūs liuftvafės orlaiviai. Sklido kalbos, jog šiame rajone veikia naikintuvo lakūnas Novotnas, mano kraštietis iš Vienos. Jei tai buvo jis, vadinasi, mačiau, kaip jis tą dieną, kai mes kraustėmės iš savo namų Liadų kaime, numušė tris lėktuvus. Kai mes atsisveikinome su Ženia ir jos gerąja motina, abiejų akys ašarojo.

Atsitraukiant mano statybos štabas dar pasistūmėjo į užnugario gilumą. Kaimuose prasidėjo kova dėl įsikūrimo vietų. Kartais man kildavo keblumų dėl patalpos, reikalingos mano štabo darbui. Negalėjau rasti kito būdo norėdamas pabrėžti mūsų darbo skirtingumą nuo kitų užnugario padalinių veiklos, kaip tik ant grindų išskleisti topografinius žemėlapius. Tik kartą nusileidau, nes reikėjo skirti patalpą tvarstomajam punktui. Bet su kitais užnugario dalinių žmonėmis nesiceremonijau. Kepėjai, mechanikai ir kiti ankstyvą rudenį geru oru galėjo miegoti lauke, o jei lyja, tai pastatyti palapines. Bet aš savo tranšėjų išdėstymo schemų negalėjau rengti lietuje.

Žymėjau vietovėje vieną liniją už kitos, vieną tranšėją po kitos. Mūsų darbininkai turėjo savo dienos išdirbį beveik padvigubinti. Vienas po kito iš statybų štabo buvo paimami karininkai ir grąžinami į frontą. Aš tapau stebėjimo punktų ir artilerijos ugnies pozicijų išdėstymo vietų specialistu. Dažnai teužtekdavo laiko stovint mašinoje pažymėti tranšėjų liniją ratų paliktomis vėžėmis. Stebėdamas vietovę, taip ištreniravau „akį“, jog net taip pažymėjus „aklų kampų“ niekada nesusidarydavo.

Keliai, kuriais važinėjau, buvo atsitraukimo keliai su visais atsitraukimui būdingais požymiais. Jie buvo „išpuošti“ paliktomis mašinomis, vežimais su lūžusiomis ašimis, sudaužyta įranga, bombų duobės, skeveldros ir daugybė

kritusių arklių su išpūstais pilvais, stiklinėmis akimis. Nuo jų sklido nepakenčiama smarvė. Vokiečių kariuomenė Rusijoje naudojo 2,7 milijono arklių. Iš jų 1,7 milijono tapo karo aukomis. Arkliai irgi buvo mūsų draugai. Dažnam mūsų plyšo širdis žiūrint į sužeistą arklį, apimtą priešmirtinio siaubo ir kančių, nuo kurių jį tegalėjo išvaduoti kulka.

Nuo to meto aš kasdien laukiau įsakymo dėl statybos štabo išformavimo. Atrodė, kad į užnugarį slenka viskas, juda net pati žemė, nekalbant jau apie žmones.

Srove plaukė frontas, komunikacijos ir dalis Rusijos civilių gyventojų. Kai kurie rusai traukė į rytus. Matyt, jie norėjo pereiti fronto liniją ar pasislėpti ir palaukti, kol atsitraukdami vokiečiai praslinks pro juos. Kai dvi moterys norėjo pasitraukti iš statybos bataliono, feldfebelis muzikantas porą kartų šovė į orą. Tad „mankos“ grįžo ir prašė jį atleisti.

V Atsitraukiant palikti vežimai, karinis turtas ir negyvi arkliai.

6 AZAROVO KAPINĖS – PIRMIEJI SUŽEIDIMAI

Rugsėjo 20 d. pagaliau gautas įsakymas išformuoti statybos štabą. Likę jame žmonės grąžinti į savo dalinius, o statybos batalionas pajudėjo į vakarus. Pakeliui į frontą pulke ir divizijoje išgirdau paskutines naujienas. Nuostoliai buvo dideli. Pulkui vadovavo neseniai atvykęs pulkininkas leitenantas Dorna, kilęs iš Reino srities. Kapitonas Krauzė, anksčiau vadovavęs 11-ajai kuopai, vietoje pulkininko leitenanto Novako tapo 3-iojo bataliono vadu. Novakas paskirtas pulko vadu kitoje vietoje. Krauzę ir kapitoną Henšelį, apdovanotus Vokietijos Auksiniais kryžiais, Novakas vadino bataliono „korseto sąvaržomis“. Teko pradėti vadovauti 10-ajai kuopai, kurioje vasarą buvau būrio vadas. Bet iš to meto joje liko tik dvejetas. Kapitonas Henšelis žuvo

< Vokiečių kariai pozicijose.

mūšyje. Vyresnysis feldfebelis Paligė ir niūrusis vyresnysis jefreitorius Grimigas buvo sunkiai sužeisti. Mūsų „ugniaakiui" kapitonui Miuleriui taip pat buvo lemta netrukus didvyriškai pasitikti mirtį. Tačiau labiausiai mane nuliūdino Valterio Henšelio mirtis. Jis žuvo mūšyje rugsėjo 5 d.

Valteris labai didžiavosi, kai 1942 m. po stažuotės fronte jis liko vienintelis iš mūsų grupės, grįžęs namo su Geležiniu kryžiumi. Tas apdovanojimas iš dalies tapo kompensacija dėl jo išvaizdos ir patirtos neteisybės. Jam tarnyboje teko iškentėti daug pajuokų ir sukandus dantis tik atsikirsti savais pašmaikštavimais. Buvo jis anaiptol ne gražuolis, nedidukas ir visada jo vienas petys ir galva pasvirę vienon pusėn, o veidas apskritas, kampuotas ir visas nusėtas spuogais. Bet didžiausias pašaipų objektas buvo didelės, atsikišusios ausys. „Valteri, nuleisk ausis" ar: „Henšeli, laikykite savo sklandytuvo sparnus po šalmu". Svaidydamiesi tokiais ir panašiais juokeliais, smaginosi šio vaikino draugai ir instruktoriai. Dėl apsimestinio „pasipūtimo" jo kalba buvo greita ir neaiški. Kartais virsdavo burbėjimu, o dėl to Henšelis patirdavo dar daugiau priekaištų.

Dėl tų fizinių savybių jis tiesiog negalėjo daryti palankaus įspūdžio, o tai blogai bet kuriam kareiviui. Tad Valteris juokino draugus ir nervino instruktorius. Tačiau jis buvo mums geriausias žaibolaidis. Priekaištai, į kuriuos jis reagavo iš pažiūros ramiai, vieną sekmadienį pasiekė aukščiausią viršūnę. Kadangi jo uniforma atrodė netvarkinga, tad, pradedant nuo rytinio patikrinimo, ir vėliau jis turėjo kas penkiolika minučių atvykti pas budintį puskarininkį pirmiausia su žygio ekipuote, paskui apsivilkęs paradine–išeigine uniforma ir pagaliau sportine apranga. Mes palaikėme jį kaip mokėjome, padėjome persirengti ir guodėme, kad nepravirktų. Paskui, po pietų, leitenantas suminkštėjo ir nuo bausmės jį atleido. Pats nemanė, jog prie jo neteisingai kimbama, lygiai taip pat, kaip nebūtume manę ir kiti iš mūsų, taip nutikus jiems patiems. Jis kentė tarnybos sunkumus, nes tai buvo jo tarnybos dalis.

Bet kuris, norėdamas tapti prūsų karininku, žinojo, jog kelias į tikslą nebus rožėmis klotas. Žinojo, kad pirmiau, negu ateis eilė duoti įsakymus, turi išmokti paklusti ir kad bus muštruojamas labiau nei kiti. Valteris buvo šaltkalvio iš Reichenbacho sūnus. Jam karininko karjera teikė galimybę pakilti šiame pasaulyje. Dėl viliojančios perspektyvos tapti karininku su feldmaršalo lazdele savo kuprinėje jis, kurio tėvas tarnavo mechaniku viename iš užnugario dalinių, būtų sutikęs iškęsti kur kas didesnių sunkumų už tas trivialias ir trumpas akimirkas. Kai jis sakė: „Tam, kuris prisiekė Prūsijos vėliavai, daugiau nėra nieko, ką galėtų pavadinti savu", tai jam buvo tikra tiesa.

Prieš Naujuosius 1942-uosius metus Henšelis Morchingeno klube kiek padaugino. Vienas draugas, taip pat nusigėręs, ištepliojo jam veidą batų tepalu. Atsikėlus, po dviejų valandų, jam taip ir nepavyko pakankamai nusiplauti.

Pusvalandžio žygis „po šautuvu“ per miestą mus šiek tiek prablaivė. Grįžus į kareivines, rezervinio dalinio vadas surengė naujametę rikiuotės apžiūrą. Kadangi „seniokas“ tikriausiai pats buvo „užmynęs ant kamščio“, Valterio laimei, nepastebėjo jo „gutalinu“ išteplioto veido. Taigi bent tąkart Valteris neatkreipė į save dėmesio. Bet tada, 1943 m. rugsėjį, supratau, kad jis daugiau neprasikrapštys savo mieguistų akių ir, kaip anksčiau laimingas, su džiaugsmu nešūktelės iš savo lovos, pamėgdžiodamas radijo diktorių: „Labas rytas, šiandien antradienis, 1943 metų rugsėjo 6 diena...“

Vadovauti 10-ajai kuopai pradėjau apie rugsėjo 20-ąją. Kuopos karinio personalo sumažėjo iki būrio. Atvykau į kuopą per atsitraukimą. Tuo metu rusai mūsų nespaudė ir trauktis galėjome dieną. Pro žiūronus galėjome matyti, kaip jų priešakiniai patruliai atsargiai slenka priekin. Kadangi vietovė netrukdė žygiuoti išskleista rikiuote, traukėmės taip pat, kaip anksčiau puldami. Kilometro pločio pilka kolona žygiavo į stepę panašia lyguma. Žmonės savo šautuvus laikė vamzdžiais žemyn, ėjo nuleidę akis. Kartais karininkai sustodavo, atsigręždavo ir žiūrėdavo pro binoklius. Tarsi nematomos rankos judinama išskleista vėduoklė mes palikome paskui save tylinčią žemę. Apėmė atsisveikinimo su ja jausmas.

Gavęs įsakymą, turėjau dar kartą apsižvalgyti, kad ištirčiau vieną kaimą šiek tiek nuošaliau mūsų maršruto. Kai drauge su dviem pasikviestais kareiviais prisiartinau prie kaimo, į mus pasipylė šautuvų šūviai. Kulkos kapojo šlapią žolę. Ivanai, neleidę prieiti mums prie kaimo pakraščio, padėjo labai greitai atlikti užduotį. Įsitikinome, jog kaimas buvo užimtas priešo, ir galėjome pasitraukti perbėgdami iš vienos pusės į kitą. Tai nebuvo paprasta, nes toje vietovėje neturėjome kur pasislėpti.

Divizijos atsitraukimo maršrutas driekėsi piečiau Smolensko. Dabar daugiau negalėjau tikėtis, jog galiu pamatyti šį miestą ketvirtąkart. Pasigailėjau, kad patingėjau jį kaip reikia apžiūrėti anksčiau. Dabar jau man niekada neteks paklaidžioti palei Dangun žengimo soborą ir pasėdėti prie Boriso Godunovo laikų įtvirtinimų sienų. Tai buvo tai, ką aš ketinau padaryti veikiamas Kolenkūro atsiminimų. Tada būčiau pažiūrėjęs į degantį miestą nuo tvirtovės sienų, kaip jį regėjo ir aprašė Viurtembergo artilerijos majoras 1812 metais. Jis nupiešė Smolensko tvirtovės su jos masyviais bokštais ir dailiais statiniais paveikslą. Tas, kuris savo rankose laiko Smolenską, valdo Rusiją – bent jau tuomet taip sakyta. Anais laikais miestas buvo tai rusų, tai lietuvių, tai lenkų ir pagaliau vėl – rusų. Bet mokytis iš istorijos – ne mano amžiaus žmogui. Tai, kad karo lemtis pasikeitė, nuo manęs irgi visiškai nepriklausė. Naktį į rugsėjo 25-ąją mes traukėme per Monastyrščiną. Tai šen, tai ten degė koks namas ir gaisrų šviesoje buvo matyti buvusios cerkvės ir švarūs mediniai trobesiai. To mažo miestelio vakarinėje dalyje neilgam laikui apsistojome.

Vokiečių kariai žygiuoja į naujas pozicijas.

Ten pradėjau vadovauti 3-iajai kuopai. Joje taip pat liko tik 28 žmonės. 1-ajam batalionui, kuriam priklausė kuopa, vadovavo kapitonas Bajeris. Jis buvo mano kuopos vadas 1942 metais.

Bajeris nusprendė iškankintiems žmonėms leisti pamiegoti. Savaitėmis jie tegalėjo pamiegoti po dvi tris valandas per parą. Kitas mūsų sustojimas buvo Voropajevo kaimo pakraštyje. Net dabar galėjome tikėtis ne daugiau kaip keturių valandų poilsio. Mirtinai pavargę žmonės gulė ant žemės, o kuopų vadams dar reikėjo susirinkti į pasitarimą batalione, kur pasakyta, kad atsitraukimas bus atnaujintas rytą.

Pasitarimą nutraukė pasirodęs vienas feldfebelis, kuris traukė per kaimą norėdamas „kažką suorganizuoti". Dievas žino, ką jis ten tikėjosi rasti. Bent jau pranešė, jog iš tamsos buvo sustabdytas šūksnių „Stok!" Tad pasuko atgal. Tai Bajerį aiškiai sunervino ir savo griežtu berlyniečio tonu pasakė: „Ką jūs, tai buvo rusų savanoriai, kuriems arkliai susispardė, nustokit tauzyti". Niekas iš aplinkinių jam neprieštaravo, nenorėjo drumsti ilgai lauktos ramybės. Aš paskyriau sargybinius ir, pasidėjęs po galva šalmą, atsiguliau ant kietų grindų.

3.30, kaip buvo įsakyta, batalionas susirinko kaimo gatvėje. Kuopos stovėjo gretomis. Netikėtai gatvėje pasigirdo šūviai. Dar neatsikvošėję iš miego žmonės krito, pasigirdo šauksmai. Prasidėjo panika. Visi ėmė bėgti ir niekas neklausė mano komandų. Aš pasičiupau ant žemės gulinčią kulkosvaidžio šovinių juostą, apsijuosiau ja kaip šerpe kaklą ir nubėgau paskui kitus. Bebėgdamas keletą kartų atsigręžiau ir pamačiau keletą kavaleristų ir pėstininkus, galbūt pėsčiuosius kazokus. Atrodė keista, jog saujelė priešo kareivių privertė mus bėgti. Bet niekas nesustojo. Kažkuris kiaulė numetė kulkosvaidžio

juostą, kurią dabar aš tempiau ant kaklo. Dar vienas kulosvaidininkas, kurį pasivijau, numetė dėžę su šoviniais. „Nususęs niekšeli!“ – surikau ir spyriau jam į užpakalį. Kai šis pagriebė dėžę, liepiau jam likti su manimi, tikėdamasis rasti kulkosvaidininką. Bet niekas taip ir nesustojo. Pamačiau, kaip buvo nušautas bataliono medikas daktaras Kolbas, mėginęs atsukti į priešą kulkosvaidį.

Ramus, visai nedidvyriškas žmogus padarė tai, ką turėjome padaryti mes, fronto karininkai. Pagaliau pavyko gauti kulkosvaidį ir rasti du kulkosvaidininkus. „Mes trise liekame čia, jei ir turėsime mirti. Aišku?“ „Tikrai taip, ponas leitenante“, – pasigirdo atsakymas. Sugulėme už kauburio. Kiek pasikapstę kastuvu, įsirengėme šiek tiek pridengtą poziciją. Abu kulkosvaidininkai visai ramiai, įgudusiai užtaisė kulkosvaidį. O rusai tuo metu stabtelėjo, matyt, ketindami mus persekioti toliau. Pro šalį prabėgo paskutiniai mūsų bataliono kareiviai, o tada pirmasis mūsų kulkosvaidžio tarnybos numeris paleido keletą papliūpų. Ivanai krito ant žemės ir išsislapstė tarp vietovės nelygumų. Per penkiolika minučių tvarka batalione buvo atkurta. Kapitonas Bajeris sudarė gynybos liniją. Kai pagaliau už mūsų sutratėjo kitas kulkosvaidis, mes trise trumpais perbėgimais atsitraukėme prie savųjų.

Iš mano kuopos liko vienas MG-42 ir 15 žmonių. Mes perėjome Smolensko plentą ir į vakarus nuo jo nusidriekusius prieštankinius griovius. Kitame kaime man drauge su kuopa teko likti vietoje iki 14.00 ir pridengti kitus. Abiejose kaimo ir kelio, kuriuo traukėmės, pusėse plytėjo didelis laukas. Ar buvo dar kokių ariergardų ir kur jie, nežinojome.

Ištisą valandą buvo ramu, priešas niekur nepasirodė. Vienas žmogus stebėjo aplinką, o aš su keletu kareivių sėdėjau palei namą ant suoliuko. Švietė saulė, mėlynas rudens dangus buvo be debesų. Aš ištiesiau priešais save kojas,

Sovietų kavalerijos ataka. 2-ojo Ukrainos fronto kazokai.

susikišau rankas į kelnių kišenes ir užsnūdau. Praėjus vos keletui minučių, mane išbudino šūviai. Atbėgo patrulis ir pranešė, kad iš įdubos su prieštankiniais grioviais pasirodė kavaleristai. Kai jis ėmė šaudyti, tie pranyko. Po 15 minučių įtempto laukimo kavaleristai pasirodė vėl. Jie buvo apsivilkę rusiškomis rusvomis uniformomis, bet su kvadratinėmis kepurėmis. Iš pradžių buvo dešimt, paskui dvidešimt ir vis daugėjo. Išsirikiavę linija jie šuoliais leidosi mūsų kaimo pusėn.

Tikriausiai tai buvo apie šimto raitelių eskadronas. Jie vis artėjo. Tas anachroniškas paveikslas mane tarsi užhipnotizavo. Bet po keleto sekundžių susigriebiau ir pradėjau įsakinėti. Priešai jau priartėjo per 300 metrų, kai iš dešinės nuo mūsų, matyt, iš artimiausio kaimo, pradėjo šaudyti nežinomo dalinio greitašaudžiai zenitiniai pabūklai. Tuo metu, kai atskiri arkliai stojosi piestu ir ant žemės krito keletas kavaleristų, iš šaulių ginklų paleidome ugnį ir mes. Bet tos šimtinės likučiai vis tiek lėkė į mus. Mes, stovėdami visu ūgiu, tratinome į tą žmonių bei arklių masę.

Ataka žlugo, po lauką blaškėsi arkliai be raitelių. Vos keletas kavaleristų įstengė apsisukti ir pasiekti įdubą. Likę be arklių sužeisti kazokai kulniavo atgal. Ant žemės garsiai žvengdami blaškėsi sužaloti arkliai. Kadangi turėjome taupyti šovinius, nustojome šaudyti kavaleristams pavymui. Pagrindinis nuopelnas atremiant ataką, aišku, priklausė mūsų zenitiniam daliniui. Jis galbūt išgelbėjo mus nuo pražūties. Bet šis epizodas priminė man tuos kazokus, kurie netikėtais antpuoliais vargino Napoleono „Didžiąją armiją", besitraukiančią iš Maskvos.

Netrukus pagal įsakymą pasitraukėme iš šio kaimo ir aptikome karvių bandą. Kadangi turėjome įsakymą nieko, kas gali būti naudinga priešui, nepalikti, mūsų kulkosvaidininkas į nieko pikta neįtariančius galvijus paleido keletą papliūpų. Turėjo būti taip pat sudeginti visi tinkami kariuomenei įsikurti pastatai. Pagal 1941 m. priešo naudotą „išdegintos žemės taktikos" pavyzdį buvo naikinamas visoks turtas, kurio negalėjome pasiimti: transporto priemonės, ginkluotė, įranga, maisto produktai.

Aš vėl buvau savo dalinyje. Po dviejų savaičių, per kurias nenusimoviau batų, mano kojos taip sutino, kad jau ir negalėjau nusiauti. Liepiau iš artimojo užnugario kartu su lauko virtuve atgabenti man guminių batų porą ir autus. Kai gavau tai, ko prašiau, galėjau pamėginti persiauti. Bijojau, jog batus teks prapjauti, bet viskas pavyko normaliai. Man pagelbėjo ketvertas vyrų: kiekvieną batą traukė dvejetas, o dar pora laikė už rankų ir pečių. Tarsi mėgindami perplėšti į keturias dalis, jie tempė mane į skirtingas puses. Bet tai pagelbėjo ir mano ištinusios kojos buvo išlaisvintos.

Jau prasidėjo ruduo. Artėjo vadinamosios bekelės metas. Kai nelijo, dienos atrodė dar šiltos, bet naktimis temperatūra smarkiai krito. Šalome. Mus

< Liepsnojančiame kaime.

šildė tik degantys kaimai. Užnugaryje veikiantys padaliniai rūpinosi, kad paliekami kaimai būtų paversti pelenais. Net naktys pasidarė šviesios. Pagal degančių kaimų liepsnas galėjome nustatyti žygio kryptį, net jei neturėtume žemėlapių bei kompasų. Kelio, kuriuo traukėmės, žemė taip pat atrodė išdeginta. Bet dėl to anaiptol nesijautėme taip, lyg būtume paskui save sudeginę tiltus.

Atsimenu vieną naktį degančiame kaime. Mes stovėjome prie ugnies, stengdamiesi atgauti jėgas, džiovinomės kojas, šildėmės rankas. Atrodė, tarsi būtume persikėlę šimtmečius į praeitį ir kad mus šildo bei šią sceną apšviečia princo Eugenijaus Savojiečio kariuomenės laužas. Tuo metu lyg buvome pamiršę, kad įkandin mūsų slenka priešas ir kad jis netoli. Atrodė, tarsi aplinkui ramu ir esame saugūs. Visi, kurie liko gyvi iš bataliono, ir kareiviai, ir karininkai, stoviniavo aplink degančius rąstus. Žiūrėjome į siaučiančią ugnies stichiją, rūkėme, gėrėme arbatą ar šnapsą iš žygio gertuvių, šnekučiavomės, mąstėme apie tolesnį kelią. Degdami traškėjo rąstai ir šiaudai, neramiai prunkštė kitų dalinių arkliai. Gaisro įkaitintame ore sklandė senos medienos ir supuvusių šiaudų kvapas. Ugnį atlaikė tik mūrinė krosnis su aukštu kaminu.

Lietus nepliaupė ištisomis paromis be pertraukos, bet užeidavo šuorais ir trukdavo kelias valandas. To užteko, kad patvintų upeliai. Ten, kur anksčiau vandens buvo iki kulkšnų, dabar teko bristi iki kelių ar net iki juosmens. Prietemoje stebėjau, kaip kėlėsi per upę artilerijos brigada. Takas vedė prie vandens stačiu šlaitu, o kitoje pusėje taip pat staiga kilo aukštyn į krantą. Artileristams teko arklius raginti, kad trauktų iš visų jėgų. Pasigirdo komanda „Šuoliu!“ ir šūksniai „Karašo, karašo!“, kaip tada mes kalbėjome, ir šešeto arklių kinkinys nubildėjo akmenuotu taku. Balnuose sėdėdami artileristai tvatino arklius, o tie, kurie sėdėjo ant pirmagalių, įsikibo vieni į kitus. Į patvinusio upelio vandenį krintant lietaus čiurkšlėms, bebaimiai arkliai pervilko haubicą į kitą statų krantą. Tai buvo dailininko teptuko vertas judesio ir jėgos paveikslas.

Jau 48 valandas mūsų kuopoje tarnavo naujasis būrio vadas apie 40 metų leitenantas Bertramas, anksčiau buvęs reichsvero puskarininkis – tai matėme iš dviejų mėlynų antsiuvų. Tik neseniai jį atrado viena iš komisijų, kurios tikrino giliame užnugaryje dislokuotą kariuomenę ieškodamos frontui tinkamų asmenų. Jis tarnavo generolo Melcerio kuopoje, kai šis dar buvo šimtatūkstantinės vokiečių kariuomenės kapitonas. Tačiau naudos iš jo buvo maža. Mokomojoje aikštėje įgytas pasipūtimas, siaubingas saksoniškas tauškesys ir aiškus baiminimasis bet kokių pavojų šiek tiek mus pajuokino. Jis pranyko taip pat netikėtai, kaip ir atsirado, be jokių regimų priežasčių. Tuo metu buvo kalbama, jog pėstininkų leitenanto gyvenimo vidurkis, kitaip sakant, laikas, kurį jis su savo padaliniu gali išbūti fronte ir nežūti ar nebūti sužeistas, tėra 13 dienų. Leitenantui Bertramui tas laikas buvo gerokai trumpesnis.

Rugsėjo 30-osios vakare kėlėmės per Vichros upę. Aš nusileidau į pakrantę. Norėjau gerti. Pasisėmęs delnu, gurkštelėjau vandens su dumblo prieskoniu. Ant stataus vakarų pusės kranto aptikome jau parengtas pozicijas. Jų trūkumas buvo tas, kad tranšėjos siekė šlaito vidurį. Ten buvo ketinama atlaikyti frontą. Tranšėjos iškastos taip, kad neliktų aklų kampų ugnies sektoriuje priešais pozicijas. Kai kitą dieną gavome įsakymą trauktis, šių pozicijų trūkumas tapo akivaizdus. Priešas jau užėmė kairįjį krantą ir atsitempė ten keletą prieštankinių pabūklų. Iš jų galėjo šaudyti į mūsų tranšėjas tiesiuoju taikymu, dėl ko būtų tekę jas nedelsiant palikti. Šaudant tam pavojingam pabūklui, buvo sunku ir neatsargu kapstytis tranšėja aukštyn.

Kai užsikabarojome ant šlaito viršūnės, paaiškėjo ir mūsų netikėto įsakymo atsitraukti priežastis. Iš kairės, užnugaryje, atsirado rusų ir matėme, kaip jie slenka prie tilto, kuris jungė nedidelės upės, Dniepro intako, krantus. Mums kaip tik reikėjo juo persikelti. Supratę, kuo tai gresia, mes vienu metu su rusais pradėjome veržtis tilto link. Jei rusai būtų tuojau ėmę šaudyti, nebūtume niekaip gyvi pasiekę tilto. Tačiau priešai nešaudė ir aš nusprendžiau savo žmonių nestabdyti. Prisimindamas Voropajevo įvykius, pamaniau, jog įrengti gynybos poziciją kitoje pusėje ir be to nebus paprasta. Bet kuriuo atveju man, tegul ir su vargu, pavyko laimėti, nors, išrėkdamas komandas ir besikeikdamas, užkimau. Vienas apkūnus vyresnysis jefreitorius pareiškė, kad jo širdis nesveika ir turi grįžti. Aš atsakiau, jog bėgti jam nereikia, tačiau bet kuriuo atveju geriau likti ten, kur yra, negu grįžti į neseniai paliktą poziciją. Paskui, jau kitoje pusėje tilto, kai persekiojančius rusus pirmąkart taikliai apšaudėme, jie ramybės netrikdė iki vakaro.

Naktį atsitraukėme dar toliau. Kuopa savo turtą sukrovė į vežimą. Kaip ir praėjusią naktį, į vieną vežimą sudėjome kulkosvaidžius, šovinius, antklodes ir įsodinome du žmones, kuriems skaudėjo kojas. Mažas arkliokas, apskritai ištvermingesnis už mūsų gerų veislių kariuomenės žirgus, taip pat jau buvo

kone išsimušęs iš jėgų. Jį teko raginti ne tik šūksniais, bet ir lazdos smūgiais. Pagaliau mūsų arklys sustojo, jo šonai sudrebėjo ir gyvulys suklupo. Bet mūsų kareiviai, kurių krovinį arklys turėjo tempti, nenurimo. Vienas mėgino jį švelniai kalbinti vokiškais ir rusiškais žodžiais, o kitas rengėsi dar kartą tvoti lazda. Ir arkliukas, vėl tarsi įgijęs jėgų, trūktelėjo priekin. Tačiau netrukus parkrito ir daugiau neatsikėlė. Žmonės keikdamiesi pradėjo iškrauti ginklus ir reikmenis. Kai po daugelio metų skaičiau knygą „Nusikaltimas ir bausmė“, toje vietoje, kur rašoma apie Raskolnikovo sapną, prisiminiau aną vaizdą. Įtūžęs Mikolka grasina savo arkliui vėzdu ir šaukia: „Mano turtas!“

< Pažliugusiu rudens keliu traukiantys vokiečių kariai.

Kaip ir anksčiau, žygiavome naktimis, neretai po 30 kilometrų. Ryšininkams tai buvo dar didesnis nuotolis, nes jiems reikėjo ir išnešioti pranešimus. Žygio pradžioje žmonės šnekučiuodavosi, bet paskui palengva aptilo ir tapo nebylūs kaip naktis.

Man tuo metu beliko džiaugtis savo kojų būkle. Neatsirado jokių pūslių, odos nutrynimų, sumušimų požymių. Juk buvau pėstininkas nuo galvos iki kojų. Žygio sunkumus didino alkis. Kartą nutiko taip, kad lauko virtuvė neatvažiavo dvi paras iš eilės. Užnugario tarnybos pasitraukė taip toli į vakarus, jog kasdienių rūpesčių sūkuryje dėl pernelyg didelių nuotolių valgis sugedo. Baigėsi duona ir margarinas. „Geležinio davinio“ – mažos dėžutės labai riebių mėsos konservų ir nedidelės pakuotės sausų produktų – liesti nebuvo leista. Kaimuose, jei jie dar nebuvo sudeginti iki pamatų, nieko negalėjome rasti. Beturčiams gyventojams tiesiog nieko neliko. Kartą rytą vienas sumanus vaikinas aptiko keletą bičių avilių. Mūsų kuopa, taigi visi 20 žmonių, kabino rankomis ir laižė saldžią lipnią ir kartoką medaus masę, kurią tušti skrandžiai neiškart norėjo priimti. Atsimenu, kaip pastebėjome kabančių ant pomidorų stiebų dar nė neparaudusių vaisių. Valgėme ir morkas, ropes, beveik nenuvalytas, bet dėl to jokių skrandžio sutrikimų nepatyrėme.

Kartą kareiviai gavo man „nešulinį gyvulį“, kitaip sakant, arklį. Šis gyvulys vietoj vadžių turėjo virvę, bet neturėjo nei pavadžio, nei balno. Jis leido man prieiti ir vienu šuoliu ant jo užšokau. Batalionas tada žygiavo naktį. Sėdėti ant lygios arklio nugaros ir tuo pačiu metu judėti man atrodė beveik netikėtinas jausmas. Bet maloniai jaučiausi, tik kol pasiekėme kitą kaimą. Kai jojau pro sudegusį namą, nukrito deganti sija ir pažėrė kibirkščių. Mano arklys išsigando, šoktelėjo ir ėmė lėkti drauge su manimi. Taip prašuoliavau pro gaisrus ir pro lėtai viena paskui kitą žengiančias bataliono gretas. Sustabdyti savo kuino neįstengiau ir, netekęs pusiausvyros, ėmiau slysti nuo jo nugaros. Pakrypęs kairėn tiesiog neįstengiau atleisti virvės, atstojančios man pavadį. Arklys lėkė per kaimą, o aš kybojau jam po kaklu, dešiniąją koją užmetęs ant sprando. Paskui jis ar tiesiog nurimo, ar per smarkiai jam spaudžiau sprandą. Tačiau šios netikėtos ir pavojingos situacijos komiškumas visus pralinksmino ir geranoriški juokeliai manęs nė kiek nepykdė.

Spalio 4 d. sužinojome, kad prieiname paskutinę gynybos liniją, ir atsitraukimas baigėsi. Ta naujiena suteikė jėgų ir mūsų pavargusiems kūnams, ir dvasiai. Bataliono vadas paskelbė, kad naujosios pozicijos buvo gerai įrengtos ir kad mūsų laukia lauko virtuvės su daugybe maisto. Turėjome gauti fronto davinius, šiek tiek saldumynų ir švarius apatinius drabužius be utėlių. O svarbiausia, paskelbta, jog į mūsų kuopą atėjo papildymas. Kuopos karių skaičius vėl tapo įprastinis.

„Išdegintos žemės“ taktikos pėdsakai: kaimai, paversti degėsių krūvomis.

< Vokiečių karių laisvalaikis blindaže.

Už dviejų kilometrų nuo pagrindinės gynybos juostos buvo nedidelis Puplų kaimas. Kadangi juo galėjo pasinaudoti priešas išdėstyti kariuomenei bei kliudyti mums apžvelgti vietovę ir šaudyti, karinės aplinkybės vertė jį sunaikinti. Tokio nemalonaus darbo mūsų kuopai dar neteko imtis. Bet ar tame kare buvo vietos kilnumui? Mano kuopai įsakyta padegti namus kairiojoje gatvės pusėje. Ten, netoliese Smolensko ir „didžkelio", kitaip sakant, plento, maži mediniai namukai turėjo daugiau civilizacijos požymių, negu regėjome iki šiol. Buvo aišku, jog esame netoli didelio miesto – tai matėme pagal nikeliuotą lovą, kurią pastebėjau viename name.

Išskyrus keletą senių, gyventojai pasitraukė iš kaimo. Tų, kurie liko, raukšlėtais veidais tekėjo ašaros. Visiškai nusenęs žmogus, kuris pažino, jog esu karininkas, pakėlęs rankas dejavo ir prašė mane pagailėti namo, kuriame glaudėsi visą gyvenimą ir kuriame norėjo numirti. Jis mane sugraudino. Atrodė keista, jog nuolatinė propaganda ir daugybė šioje žiaurioje kampanijoje patirtų įspūdžių neįstengė visai nuslopinti paprastų žmogiškųjų jausmų. Aš kovojau su savo pareigos jausmu ir man pasidarė lengviau, kad valdiniai mane suprato, kai jiems liepiau neliesti šio senuko namo.

Kuopa patraukė toliau ir padegė kitą namą. Senukas mėgino bučiuoti man rankas ir linkėjo ilgų gyvenimo metų. Ramindamas jį, stengiausi įtikinti, kad sektų, ar ugnis nuo gretimos sodybos nepersimeta į jo namą. Jei tarp mano kareivių būtų pasitaikęs koks „fanatikas", tai dėl šio ruso būčiau patekęs į karo tribunolo teismą. Bet tokių nebuvo. Kai tik žmogus patenka į frontą, jis naujai atranda tikrąsias savo savybes.

Vakare įsitaisėme naujose pozicijose. Kuopos ruožas atrodė parengtas vykusiai. Pozicija buvo su mažu nuolydžiu, patogiu apšaudymo sektoriumi

ir gerai apžvelgiama iš įdubos, už kurios vietovė vėl kilo dūmais paleisto kaimo pusėn. Dėl dūmų ir vis dar nenukritusiais lapais medžių taip ir nepastebėjau, ar liko sveikas to senuko namas. Apskritai tranšėjos buvo išdėstytos gana gerai, bet daugelyje vietų be brustverų. Neužteko laiko įrengti tokius blindažus, prie kurių pripratome poziciniame kare. Tačiau aptikome keletą gana didelių pusantro metro gylio duobių. Daugelis jų buvo uždengtos plonu sluoksniu medinių sijų. Vienoje tokioje duobėje ir įrengiau savo vadavietę. Keletu glėbių šieno pavyko tą vietą šiek tiek apšiltinti.

Lauko virtuvė iš tiesų atriedėjo. Gavome didžiules porcijas kepeninės dešros su trintomis bulvėmis. Kadangi kuopos karių skaičius neatitiko etatinio skaičiaus, tai žuvusiųjų ir sužeistųjų porcijos atiteko gyviesiems. Vakarieniaujant tai neturėjo ypatingos reikšmės, nes žmogus vis tiek negali suvalgyti daugiau nei pajėgia. Tačiau šnapsu, tabaku ir sausaisiais fronto daviniais likusieji gyvi pasimėgavo kaip pridera. Daugelis šeimos galvų maisto perteklių net išsiuntė į namus. Aš taip pat išsiunčiau siuntinį devynerių metų seseriai Lyzl.

Ypatingą džiaugsmą kėlė pašto dalijimas. Per puolimą jis mūsų nepasiekė. Per tris dienas gavau 25 laiškus. Spalio 8 d. įstengiau atsakyti į penketą motinos laiškų. Rašiau, kad fizinė įtampa netrukus turėtų baigtis. Bet mes ir toliau gyvenome be jokių papildomų patogumų. Problemos dėl prausimosi ir skutimosi nebuvo pašalintos.

Atvyko pastiprinimas. Nustebau sužinojęs, kad tarp naujai atvykusiųjų buvo žmonių iš Lotaringijos ir Liuksemburgo. Jų tėvynė – Reicho dalis, tad buvo pašaukti į karo tarnybą. Bet ypatingu entuziazmu jie nepasižymėjo. Dauguma apimti nerimo, be to, prastai parengti. Tiesa, malonų įspūdį darė aukštas šviesiaplaukis žmogus iš Dudelingo, kuris iškart naujoje aplinkoje pasijuto esąs savas. Kita vertus, naktį dingo vienas puskarininkis. Niekas nematė, kaip jis išėjo. Tai buvo Kačmarekas, 40 metų vyriškis, kilęs iš Aukštutinės Silezijos. Jis gerai kalbėjo lenkiškai ir rusiškai, o fronte išbuvo tik keletą mėnesių. Iki tol visada tarnavo gurguolėje. Man buvo skaudu, kai suvokiau, jog tikriausiai perbėgo pas priešą.

Ankstų spalio 5-osios rytą mane išbudino mūsiškių MG-42 tratėjimas ir gerai girdimos rusiškų automatų papliūpos. Su dviem ryšininkais nubėgau į pagrindinę tranšėją. Prie manęs prišoko kursantas stažuotojas ir pasitiko žodžiais: „Tai ivanai!“ Stvėriau jį už krūtinės, paliepiau sekti paskui mane ir nuskubėjau tolyn. Tranšėjoje gulėjo žuvęs rusas. Parengęs automatą, ėmiau apžiūrinėti tranšėją. Vienas iš mano ryšininkų šūktelėjo: „Štai jie!“ Mes šiek tiek pavėlavome. Mūsų patikimasis feldfebelis Geisleris jau spėjo atmušti priešo šturmo grupės ataką.

Paskutiniai du ivanai nuo mūsų ugnies krito neutralioje juostoje. Dvejetas pasidavė nelaisvėn. Trejetas gulėjo tranšėjoje negyvi, tarp jų vadas,

Смерть немецким оккупантам!

КРАСНАЯ ЗВЕЗДА

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ОРГАН НАРОДНОГО КОМИССАРИАТА ОБОРОНЫ СОЮЗА ССР

№ 5 (5376) 7 января 1943 г., четверг ЦЕНА 20 КОП.

Наши войска наносят врагу большой урон в живой силе и технике. С 19 ноября 1942 г. по 5 января 1943 г. юго-западнее и южнее Сталинграда взято в плен 144.150 солдат и офицеров противника. За время с 1 по 5 января 1943 г. противник потерял только убитыми свыше 20.000 человек.

Погоны Маршалов Советского Союза, Генералов Красной Армии

Генерал-майор

Генерал-лейтенант

Генерал-полковник

Генерал Армии

Маршал Советского Союза

Погоны генералов медицинской, ветеринарной службы и высшего начальствующего состава военно-юридической службы

Laikraštis „Krasnaja zvezda" praneša apie naujų karinių laipsnių įvedimą Raudonojoje armijoje. 1943 m. sausio 7 d.

jaunesnysis leitenantas. Mes pasklaidėme jo dokumentus. Naujokai, kurie nė karto neregėjo žuvusių rusų, prisiartino prie lavonų su baimingu smalsumu. Juos apstulbino rusų reikmenų primityvumas. O mus, „senius", – pernelyg dideli leitenanto antpečiai. Praėjusiais metais tų tradicinių atpažinimo ženklų rusai neturėjo. Jie atsirado po Stalino pareiškimo apie „Didįjį Tėvynės karą", kai „darbininkų ir valstiečių žemė" vėl tapo „motinėle Rusija", kuriai gresia pavojus, tad ji šaukiasi savo sūnų pagalbos.

Vakare į mūsų ruožą atvyko pulko vadas Dornas, kuris išklausė pranešimą apie priešo rytinį vizitą. Tiesa, jis manęs nevadino „mažyliu", kaip vasarą Novakas, bet, kaip ir Novakas, iš tiesų tėviškai manimi rūpinosi. Prie Dorno diržo buvo prikabinta gertuvė, iš kurios jis mums pasiūlė išgerti. Tai buvo geras, šildantis konjakas.

Viltis, kad šiame ruože atsipūsime, nepasitvirtino. Naktį į spalio 12-ąją buvome pakeisti ir pasiųsti į užnugario zoną, į kaimą už 10 kilometrų nuo fronto linijos. Iki vidurdienio mums pavyko priešo netrukdomiems pamiegoti. Permesti mus sunkvežimiais šiaurės pusėn planuota antroje dienos pusėje. Tuo metu ten vyko mūšiai, kurie Rusijos kampanijos istorijoje įsitvirtino „kautynių dėl Smolensko plento" pavadinimu.

Susidarė kritiška situacija.

Rusai vis atakavo ir keliose vietose pralaužė mūsų gynybą.

Naktį į spalio 13-ąją pratūnojome Lenino kaime. Kuopa buvo papildyta iki 70 žmonių ir aš radau jiems du kambarius rusų name. Buvo siaubingai ankšta. Miegoti galėjome tik ant vieno šono ir visiems pasisukus į vieną pusę. Apsiversti neįmanoma, nes dėl to turėjo sujudėti visa eilė. Bjaurus kvapas, ankštybė ir utėlės trukdė normaliai miegoti. Nuolat kuris kankinamas utėlių krūptelėdavo. Be to, dar pasirodė „pelėda" – rusų biplanas, gerai mums pažįstamas iš karo apkasuose patirties. Po jojimo netoliese Jelnios mane šis lėktuvas ėmė erzinti, tad vilties užmigti neturėjau. „Pelėda" iš tiesų numetė keletą skeveldrinių bombų. Viena iš jų pataikė į mūsų namo šiaudinį

stogą. Laimė, ji nesprogo, priešingu atveju būtume smarkiai nukentėję.

Dieną pro mus su baterija pražygiavo vyresnysis leitenantas Rauprichas, mano pažįstamas iš statybos štabo. Aš sustabdžiau jį ir ėmiau klausinėti, kokia yra padėtis. Jis pasakė, kad jo artilerijos pulkas gavo įsakymą įsirengti ugnies pozicijas. Buvo ir kitų naujienų. Vyko trečias kautynių dėl Smolensko plento etapas. Netoli nuo tos vietos į mūšį buvo mesta lenkų divizija bei sovietų moterų daliniai. Rauprichas sakė, jog pats matė belaisves moteris. Jis nesistebėjo, kad rusams pavyksta nelėtinti puolimo tempo ir tuo pačiu metu kovoti gynyboje. Ir dar pasakė, jog, trūkstant transporto, priešo vadovybė vertė vietos moteris, senius ir vaikus keliais ridenti statines su benzinu.

Sutemus, kaip buvo įsakyta, pasistūmėjau su savo kuopa priekin. Man reikėjo sudaryti vieną gynybos liniją priešais proveržio ruožą. Išsikasėme apkasus, kareiviai prinešė šiaudų bei šieno, kad būtų šilčiau ir minkščiau. Saulė dar šildė, bet naktys darėsi vis šaltesnės. Tuo metu iš artimojo užnugario mums atgabeno milines. Jų negalėjome nusivilkti dieną, nes neturėjome kur padėti. Todėl, kai paros temperatūros skirtumas buvo 20 laipsnių, turėjome vilkėti tuos pačius drabužius.

Iki pagrindinės gynybos linijos buvo apie trys kilometrai. Iš priešakinių linijų sklido artilerijos pabūklų šaudymo ir sviedinių sprogimo garsai, kartais imdavo tarškėti ir šaulių ginklai. Susirėmęs keliais su savo ryšininku sėdėjau vienviečiame apkase. Šalome ir negalėjome užmigti. 22.00 bataliono ryšininkas iškvietė mane į gretimo dalinio vadavietę, kur jau įsikūrė mūsų štabas. Drebėdamas nuo šalčio ir keikdamasis, ėjau paskui jį.

Kapitonas Bajeris buvo paskirtas bataliono vadu į mūsų divizijos 461-ąjį pulką. Todėl mane priėmė naujasis vadas, majoras Braueris. Jis ką tik atvyko iš Norvegijos. Braueris dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare, bet nieko nenutuokė apie Rytų frontą, atrodė susirūpinęs ir sutrikęs. Iš esmės batalioną valdė adjutantas, leitenantas Bukšas. Aš gavau įsakymą nedelsiant pasistūmėti priekin ir dalyvauti kontratakoje. Reikėjo panaikinti kyšulį mūsų gynyboje. Priešo įvarytas pleištas buvo 100 metrų gylio ir 220 metrų pločio. Vidury kyšulio – kapinės. Mano kuopa, remiama trijų šturmo pabūklų, turėjo dalyvauti bet kurioje atakoje. Į kairę ir dešinę nuo manęs, iš pagrindinės gynybos linijos turėjo atvykti 1-osios ir 2-osios kuopos šturmo grupės. Nuo 10.35 iki 10.40 į pralaužą turėjo šaudyti artilerija. Paskui mums reikėjo pajudėti priekin.

To dalinio, kurio ruože priešas prasiveržė, leitenantui įteikiau raštelį su pranešimu, kad persikeliu į pradinę liniją. Jis ėjo drauge su manimi ketindamas papasakoti apie tai, kas įvyko. Kuopa eilėmis su penkių žingsnių ilgio tarpais pajudėjo priekin. Aš norėjau atakuoti dviem pleištais. Vienai grupei turėjau vadovauti pats, kitai – feldfebelis Geisleris. Tai atrodė būtina, nes tamsoje negalėjau apžvelgti viso atakos ruožo, tad pasiklioviau Geisleriu.

Raudonosios armijos minosvaidininkai mūšyje. Kadangi visi sovietų kariai dėvi naują uniformą, galima daryti prielaidą, kad tai surežisuota nuotrauka.

Atėjus metui, už mūsų pasigirdo šturmo pabūklų motorų ūžesys. Iki pralaužos vietos mus skyrė 300 metrų. Leitenantas iš kito dalinio nurodė kryptį – kapinių pusėn, dar kartą paspaudė man ranką ir pasišalino.

Aš instruktavau skyrių vadus. Prislopintais balsais, tarsi priešas būtų visai arti, jie perdavė įsakymą toliau esantiems kariams. Paskui prabilo artilerija. Salvėmis mūsų artilerija daužė tą vietą, kur turėjo tūnoti priešas. Pasirodė šturmo pabūklai. Per penkias artilerijos šaudymo minutes mes iki numatyto tikslo priartėjome per 100 metrų. Kai tik artilerija nutilo, pradėjo šaudyti priešai. Dabar tarp mūsų sproginėjo artilerijos bei minosvaidžių sviediniai. Rusai vieną po kitos leido šviečiamąsias raketas.

Vietovę, kurią visai neseniai blankiai apšvietė mėnulis, dabar užliejo degančio magnio šviesa. Kareiviai būriavosi aplink šturmo pabūklus tikėdamiesi jais prisidengti nuo kulkų ir skeveldrų. Bet verčiau reikėjo ieškoti priedangos duobėse ir metras po metro kapstytis priekin. Atrodė, jog praėjo ištisa amžinybė nuo to meto, kai šturmo pabūklai sustojo. Priešas šaudė nė kiek ne menkiau kaip iš pradžių. Atrodė, kad sprogimai tarsi aria žemę. Šviečiant raketoms, buvo matyti kryžiai ir kapų kauburėliai. Tarp jų šmėsčiojo panašios į šmėklas figūros, kurios šaudė į mus iš automatų. Jos atakavo. Pro sprogimų trenksmus prasimušė garsus jų šūvių tratesys.

Tame pragare reikėjo nuspręsti, kaip elgtis toliau. Nuo kapinių mus skyrė apie 50 metrų. Mūsų ataka nenutrūko, žmonės veržėsi priekin. Nežinojau, kiek jų dabar buvo. Man įsakyta išvalyti pralaužos ruožą. Nuo tikslo mane skyrė tik vienas, paskutinis ryžtingas šuolis. Ar reikia, esant taip arti tikslo, įsakyti atsitraukti? Toks įsakymas gali tiek pat kainuoti kaip ir ataka.

Nusprendžiau atakos nenutraukti. Reikėjo tik vieno šuolio. Aš pašokau ir riktelėjau: „Hura!“ Šaukdamas „hura!“ bėgau priekin, nežinodamas, kiek draugų paklus mano šūksniui.

Staiga deginantis skausmas privertė mane griūti į duobę. Aš mačiau, kaip už 20 metrų priešo kareivis taikėsi į mane iš automato. Jei šūvis būtų manęs nesustabdęs, būčiau lėkęs kaip beprotis toliau. Tada tas rusas metė į mane granatą. Ji sprogo ant duobės, kurioje susiriečiau, krašto ir mane apibėrė žemės grumstais. Reikėjo grįžti atgal, šliaužte, ritantis nuo vieno šono ant kito.

Paskui pasilenkęs, šlubčiodamas ėmiau bėgti, kartais įšokdavau į kokią duobę. Sušvilpė skeveldra, kuri praplėšė man skruostą ir vos nekliudė dešiniosios akies.

Mūsų ataka buvo atmušta ir priešas daugiau šviečiamųjų raketų neleido. Blyškioje mėnulio šviesoje mėginau įžvelgti savo kuopos likučius. Be žuvusiųjų, mačiau keletą sužeistųjų, susirietusių duobėse ar šliaužiančių atgal. Kai kurie kareiviai susibūrė priedangose po du, po tris. Pasigirdo balsas: „Ponas leitenante!“ Aš pačiupinėjau savo pilvą ir nusprendžiau, jog sužeistas buvau lengvai. Mane kažkas vėl pašaukė: „Ponas leitenante, čionai!“ Kol mėginau įsiklausyti, iš kur sklinda balsas, ir kapstytis ton pusėn, mane išvertė iš kojų dar viena kulka. Nusiritau į duobę. Girdėjau dejuojančiais balsais šaukiantis sanitarų. O priešas nepaliovė šaudęs. Tad nebuvo laiko patikrinti, ar rimta yra mano trečioji žaizda. Bet pajutau tarsi palengvėjimą, supratęs, jog ir ši greičiausiai nėra pernelyg pavojinga.

Vos spėjau priglusti prie duobės krašto, kai visai arti sprogo mina. Į duobę įvirto iš skausmo šaukdamas žmogus. Iš balso pažinau, jog tai pagyvenęs vyresnysis jefreitorius, kuris prieš tai kaip tik mane ir šaukė. „Aš netekau rankos“, – sudejavo jis. Pamačiau, kad jo plaštaka siūbavo pirštinėje. Jis vis dejavo ir prašė atsegti diržą. Ėmiau čiupinėti jo kūną ir kai pasiekiau sagtį, mane apėmė siaubas. Užčiuopiau švelnius, šiltus jo vidurius. Mano ranka įsibedė jam į pilvą, kuris atrodė perplėštas per visą kūno plotį. „Eisiu ir atvesiu sanitarus“, – pasakiau žinodamas, jog jam jau niekas nepadės. Bet aš negalėjau tiesiog nueiti ir palikti jį mirti. Juk jis vykdė mano įsakymą.

Praėjo keletas minučių. Atrodė, kad nuo pradžios atakos praėjo ištisa amžinybė, nors buvo tik šiek tiek po vidurnakčio. Sunkiai sužeistas vyresnysis jefreitorius nutilo, ėmė trūkčiojamai kvėpuoti. Mačiau, kaip blizga jo akys, ir pajutau, kaip sveikoji ranka tiesiasi prie mano rankos. Paskui pasigirdo mirštančiojo atodūsis. „Ai, ponas leitenante...“ – sušnabždėjo nelaimingasis ir jo galva nusviro į šoną. Mane vėl apėmė siaubas. Beliko, šliaužiant nuo vienos duobės prie kitos, judėti toliau.

Tvarstomajame punkte aptikau pusę savo kuopos karių. Iš septyniasdešimt žmonių sveiki liko tik penkiolika. Dvidešimt, kaip atrodė, buvo negyvi.

Šturmo pabūklas StuG-III Rytų fronte.

Taigi man labai pasisekė. Pirmoji kulka dviejose vietose kliudė pilvo paviršių. Antroji smigo tarp dviejų šonkaulių virš blužnies. Aš galėjau vaikščioti beveik be pašalinės pagalbos, tik palinkęs priekin. Sužeistieji buvo išvežti šturmo pabūklais. Mane užkėlė ant šarvų drauge su feldfebeliu Gleiseriu, kurio ranką sužalojo sprogęs skeveldrinis sviedinys. Pulke buvome perkrauti į sanitarines mašinas ir nuvežti į Gorkų stotį. Ten stovėjo parengtas sanitarinis traukinys. Aš radau laiko pranešti vadui apie žlugusią operaciją. Pulkininkas leitenantas dėl šios prastai parengtos ir skubotos avantiūros, kurioje jis nedalyvavo, tik liūdnai palingavo galva. Batalionas buvo laikinai priskirtas kitam daliniui.

Iki šiol atsimenu neapsakomą palengvėjimo jausmą, kurį jutau, kai gulėjau judančiame vagone. Traukinys riedėjo per Minską, važiavome Vilniaus kryptimi. Kelionėje žvelgiau pro pertvarkyto prekinio vagono langelį. Vaizdas buvo nepamirštamas. Vakaruose spindėjo besileidžianti saulė. Jos rausvoje šviesoje plytėjo žemė be namų, be medžių ir krūmų. Šiaurinėje horizonto pusėje kilo tamsiai violetinė audros debesų siena. Priešais ją stūksojo vieniša sniego baltumo cerkvė.

Parašiau į namus apie dvi savo žaizdas ir kad ilgai gydytis nesitikiu. Bet per dešimt dienų dėl pilvo žaizdos kilo uždegimas, tad prireikė operuoti. Chirurgas buvo medicinos tarnybos vyresnysis karininkas, vidutinio amžiaus rudaplaukis mažas, kresnas žmogus. Kai atsibudau iš narkozės, jis pasišaipė iš mano karininkiško „išpuikimo“. Vis dar veikiamas eterio, nuklydau į apmąstymus apie tai, kaip gera iš sąmonės nugrimzti į nesąmoningą būseną. Buvau atleistas nuo bet kokios atsakomybės ir visai dingo mintys apie pareigą. Chirurgo skeptiška veido išraiška rodė, jog jis nesuprato, apie

ką kalbėjau. Matyt, visai nenutuokė apie užkrautą ant devyniolikmečio kuopos vado pečių atsakomybės naštą.

Lipdamas nuo operacinio stalo, ištariau: „Ačiū jums, ponas daktare". „Neverta dėkoti, mano berniuk", – atsakė jis į mano labai rimtai pasakytus žodžius.

Karo ligoninė buvo įkurdinta moterų vienuolyno ligoninėje, sename, storasieniame pastate. Man įsirėžė į atmintį paviršutiniški prisiminimai apie Haliną, lenkę, medicinos instituto studentę, kuri budėjo dieną. Bet iki šiol tarsi regiu prieš savo akis naktinės slaugės, su kuria kas vakarą ilgai kalbėjausi, paveikslą. Tai buvo „Dievo namams priklausanti" septyniasdešimt metų vienuolė, puikiai išauklėta dama iš lenkų bajorų giminės, jau 44 metus našlaujanti. Padrika vokiečių kalba man, atidžiam klausytojui, moteris pasakojo apie savo seniai prabėgusią trumpą jaunystę. Gyveno ji Varšuvoje, bet ilgam laikui įsikurdavo ir Paryžiuje bei Londone. Metų metus budėjo tik naktimis. Galbūt tada jausdavosi labiau priartėjusi prie „amžinosios nakties"? Kasdien į ligoninę ateidavo vienuolikos metų mergaitė, kuri pardavinėjo laikraščius. Buvo aiškiai matyti, kad ji menkai pavalgiusi. Mergaitę visi mūsų palatos ligoniai užjautė. Netgi sukūrėme savotišką „labdaros draugiją" pagelbėti jos šeimai: mokėjome už kiekvieną 10 pfenigų kainuojantį laikraštį dvidešimt ar trisdešimt kartų brangiau. Jos akys tiesiog švytėjo dėkingumu. Lapkričio 3 d., kai buvome laipinami į sanitarines mašinas ir vežami į stotį, „mūsų" mažoji numylėtinė dar ilgai mums įkandin mojavo ranka.

Nudžiugau, jog sanitarinis traukinys atriedėjo į Vernigerodę, nuostabų kurortinį miestelį Harco kalnuose. Kadangi buvau geros nuotaikos, tai jis

Transporto lėktuvas Messerschmitt Me-323 „Gigant" galėjo gabenti 23 tonas krovinių.

man tarsi priminė Zenebergą ar Tiuringijos mišką. Pakeliui keletas sužeistųjų buvo iškrauti Halberštate. Paties miesto vaizdų mano atmintyje neliko, bet gerai prisimenu, kaip virš mūsų praskrido „Gigantas“. Tai buvo naujasis transporto lėktuvas, kuris galėjo oru gabenti vieną tanką ar ištisą kuopą kareivių su ginkluote. Didžiulis šešiamotoris lėktuvas, po tris kiekviename sparne, sužeistiesiems padarė didelį įspūdį, ypač dėl skleidžiamo triukšmo. Mums tai buvo ženklas, jog Reicho galia nepalaužta.

Kadaise Verningerodė buvo kunigaikščio Štoltenbergo–Verningerodės rezidencija. Jo pilis kyšojo virš miesto, kurio skiriamasis bruožas buvo prašmatnūs viešbučiai ir senoviniai plytų namai su mediniais karkasais. Ten pastatyta keletas sanatorijų, iš kurių į vieną buvau pasiųstas. Ji vadinta „Dr. Kajenburg“. Matyti, taip pavadinta pagal gydytojo pavardę, kurio našlė ją ir išlaikė. Sanatorijoje gydėsi 20 karininkų, kurių žaizdos buvo ne pernelyg sunkios ir visi galėjo vaikščioti. Kasdien iš karo ligoninės ateidavo gydytojas. Sanatorijos režimo laikytasi griežtai. Man tai atrodė neįprasta „feodalinė“ aplinka. Palata turėjo radiją, balkoną su vaizdu į Brokeno kalną, o specialiame kambaryje – biliardą. Maistas buvo geras, bet „visai nedaug cigarečių“, kaip aš skundžiausi laiške tėvui.

Iš savo draugų, įvairaus amžiaus karininkų, atsimenu tris. Mano palatoje gyveno dvasininko iš Augsburgo sūnus leitenantas Utmanas. Po manęs jis buvo pats jauniausiais. Dar atsimenu Bambergo kavalerijos pulko vyresnįjį leitenantą poną Langeną iš Miuncheno. Jis, kilęs iš žinomos leidyklos „Langenas ir Miuleris“ bendrasavininkių šeimos, atrodė labai kultūringas žmogus. Draugiškas buvo ir rezervo pulkininkas dr. Vutclis, mokslininkas, tyręs vokiečių kalbą ir meno istoriją. Buvo paskirtas į 45-ąją Linco pėstininkų diviziją. Vėliau jis gavo Riterio kryžių, o po karo tapo vienos iš Austrijos žemių vyriausybės vyresniuoju patarėju.

Norėdami iš sanatorijos patekti į miestą, vieną tarpustotį pavažiavome siauruoju geležinkeliu, kuris buvo nutiestas nuo Vernigerodės stoties iki Brokeno, paties aukščiausio Harco kalno. Dieną ar vakarais dažnai eidavome į kavinę. Kartą net užkopėme į Brokeną, kelionėje mąstydami apie Gėtės Faustą ir apie Bloksbergo kalno raganas. Gruodžio 5 d. laiške iš sanatorijos rašiau tėvui, kad turėjau trumpalaikių atostogų ir buvau nuvažiavęs namo į Štokerau. Papasakojau apie puikiai parengtą „Traviatą“ Vienos valstybės operoje. Tačiau pridūriau, kad vienintelė problema buvo niekam tikęs tenoras, „kaip beveik visada nutinka Vienoje“.

Bet man visai nepatiko tai, kas vyko namuose, mano šeimoje. Mane tai taip suerzino, jog „iš tikrųjų ima noras juos tiesiog sumušti“. Kaip tik taip savo kalėdiniame laiške broliui Rudžiui atsiliepiau apie užnugario dejuotojus. „Jų šviesybės“ neverti tų aukų, kurios sudedamos fronte“, rašiau aš. „Tai mane siutina! Tada ėmiau iš jų šaipytis. Taigi siaubingai nervinau daugelį žmonių, ypač merginų!“

Vokiečių kapinaitės. 1943 m.

Pranešiau Rudžiui, kad daug laiko praleidau su jo dviem bendraklasiais. Vienas iš jų, Egonas Papricas, pravarde „Kitis“, vėliau žuvo mūšyje. Kitas buvo Ernstas Foglis, pravarde „Avis“. Po karo jis tapo fabriko savininku ir buvo žinomas kaip šiuolaikinės muzikos kūrėjas. Su šiais dviem draugais aš vieną vakarą susėdau palošti pokerio. Bet juk buvau naujokas! Iš tikrųjų lošiau taip prastai, kad į vakaro pabaigą pralošiau visą savo mėnesinę algą. Labiausiai laiške skundžiausi, kad „mano mergina tapo ne mano“. Baigdamas tą laišką, klausiau, kada vėl pasimatysime, „nes mane apėmęs toks jausmas, jog karas daugiausia truks tik vienerius metus, jei tokia bus Dievo valia“.

Vernigerodėje gavau kuopos raštininko puskarininkio Volfo laišką. Jis pranešė, kas įvyko kuopoje man išvažiavus. Rašė, kad pagal mano raštą buvo nuspręsta apdovanoti du žmones, būtent sanitarus. Tą įsimintiną mūšio dieną priešui itin smarkiai apšaudant, rusų kapinėse jie didvyriškai atliko savo pareigą. Tai buvo kapelionas, puskarininkis Jašekas, kurį pristačiau 1-osios klasės Geležiniam kryžiui, ir vyresnysis jefreitorius Belekė, kurį siūliau apdovanoti 2-osios klasės Geležiniu kryžiumi.

„... Po sunkių mūšių spalio 15 d. kuopa vėl papildyta. Lapkričio pabaigoje buvome permesti geležinkeliu prie Nevelio. Nuo lapkričio 8 d. patyrėme nuostolių: 20 žuvusių ir 50 sužeistų žmonių. Leitenantas Liudvigas, kuris ėmė vadovauti kuopai, taip pat buvo sužeistas. Majoras Braueris ir bataliono adjutantas leitenantas Bukšas žuvo mūšyje.

Linkiu, ponas leitenante, tikrai gerai pasveikti ir tikiuosi jus greitai pamatyti. Jūsų kalibro kuopų vadai, atkaklūs ir drąsūs, nuoširdžiai besirūpinantys apkasuose budinčių kareivių gerove, yra mūsų žmonių geradariai. Todėl bus lengviau atlikti mums skirtas sunkias užduotis“.

1944 METŲ DIDYSIS PUOLIMAS

Jau Vernigorodėje tapo žinoma, kad po kalėdinių atostogų būsiu pasiųstas į kursus sveikstantiesiems karininkams. Tokie kursai buvo rengiami visose karinėse apygardose. Man reikėjo išvykti į Freivaldau–Grafensbergą, į tuometinę Sudetų sritį. Šis nedidelis miestas Altfaterio kalnuotoje vietovėje – taip pat kurortas, tad ir buvome įkurdinti vienoje sanatorijoje. Paskaitos ar kariniai žaidimai naudojantis smėlio dėžėmis vyko rytais ir truko vos po tris keturias valandas. Šiuose kursuose sutikau seną draugą kapitoną Heiną. Nuo praėjusių metų pavasario jis, turėdamas vyresniojo leitenanto laipsnį, vadovavo mūsų pulko 2-ajai kuopai. Iš Heino sužinojau, jog rusų puolimo pradžioje 1943 m. rugpjūčio 6 d. iš pulke tarnavusių 40 karininkų liko tik trys. Kiti žuvo ar buvo sužeisti. Visi batalionų vadai, kaip ir daugelis gerų draugų, krito mūšyje. Sausio 11 d. labai sukrėstas tėvui rašiau: „Kovo mėnesį vėl būsime pasiųsti į Rusiją. Kartais tiesiog sudrebu, bet pasikliauju Dievu“.

Sanatorija turėjo slidžių. Tad kai kurie iš mūsų, jei tik netrukdė prasti orai, o sniegas tinkamas, traukdavo paslidinėti. Kalnuotoje vietovėje atsirado gerų galimybių ir slidinėti, ir pasivaikščioti. Atsimenu, kaip slankiojome Aukštutinio Lipovyj Lugo ir Žemutinio Lipovyj Lugo kaimų gatvėmis. Jų pavadinimai irgi buvo tokie pat neįprasti, kaip ir aplinkinis kraštovaizdis. „Valgis, – rašiau motinai, – ne itin gausus, bet mes sužinojome, jog galioja nutarimas, pagal kurį karininkai, kurie dar nesulaukė 21 metų, turi teisę prie savo davinio kasdien papildomai gauti po 200 gramų dešros! Apstulbęs iždininkas iškart patvirtino, kad šis priedas bus išduodamas!“

Freivaldau nebuvo toks prašmatnus kurortas, kaip Vernigorodė. Jokių pramogų ten nepasitaikė. Po vakarienės Heinas ir aš drauge su artileristu vyresniuoju leitenantu Silvestru dalį laiko praleidome drauge, o tada atsigulėme. Galima sakyti, nežmoniška savaites, mėnesius trunkanti įtampa atsiliepė didžiuliu miego poreikiu. Kartais po 10 valandų nakties miego guldavau į patalą tuoj po pietų ir miegodavau dar keturias valandas iki vakarienės. Taip buvo pasiekiamas tikrasis mūsų kursų tikslas – pasveikimas. Bent jau tai svarbu buvo man!

Po Freivaldau išbūtų penkių dienų atvykau į Šveidnicą, kur susitikau su daugeliu senų pažįstamų ir gerų ginklo draugų. Tarp jų buvo vyresnysis leitenantas Klausas Nikolajis. Jis 1943 m. rugpjūtį, kai vadovavo trečiajai kuopai, buvo sužeistas. Susidraugavau su juo ir mes dažnai lankėmės

teatre, užsukdavome į „Hindenburghofo“ viešbutį, kuriame gyvenau praėjusiais metais. Sveikstančiųjų kuopos vadas Klausas turėjo patalpą kareivinėse. Aš gyvenau viešbučio savininko Potlerio namuose, atskirame kambaryje. Dar vienas pažįstamas buvo leitenantas Hekelis, gerai žinomos šeimos, Noitišene turinčios skrybėlių gamybos dirbtuvę, narys.

Vieną sekmadienį nuvažiavau į Machrišą–Šenbergą aplankyti savo draugo kursanto Bormano iš Breslau. Jis buvo sužeistas per pirmąją stažuotę fronte, tad nelankstė kojos per kelį. Kitą kartą Nikolajis, Hekelis ir aš drauge su dviem teatro aktorėmis buvome išvykę iš Šveidnico prie Frankenšteino užtvankos. Šveidnice veikė gana padorus provincijos teatras. Kai klausiausi Flotovo operos (Frydrichas fon Flotovas, 1812–1833 – vokiečių kompozitorius. – aut. pastaba) „Marta“, tenoro partiją atliko kažkoks Aleksandras fon Kriudeneris. Tai buvo jau gana senas ponas ir, kaip kalbėta, turintis daug vaikų.

Rezervinio bataliono vadas buvo kapitonas Brandtas. Aš ir Nikolajis savoje aplinkoje vadinome jį „šturmuotoju Brandtu“, pagal tuo metu gerai žinomą romaną „Kovos metas“, t.y. metas prieš ateinant į valdžią nacistams. Bataliono adjutantas buvo leitenantas dr. Valeris, kuris civiliame gyvenime Egene dirbo advokatu. Tam tikru mastu Valeris atliko bataliono vadybininko darbą. Bet kuriuo atveju jis atrodė panašesnis į verslininką negu į karininką. Leitenanto laipsnį jis gavo Čekoslovakijos kariuomenėje. Tuo metu viena žygio kolona kiekvieną mėnesį vyko į Prancūzijos Atlanto pakrantę, kur neseniai pašaukti vyresniojo amžiaus rezervistai ir visai jauni kareiviai išeidavo papildomą rengimą. Balandį Valeris mane paskyrė juos lydėti. Tada, kai gavau reikalingus dokumentus, jis pavėdėjo mane į šalį ir išgirdau stebėtiną siūlymą. Be komandiruotės pažymėjimo ir be atostogų liudijimo turėjau išvažiuoti iš Sen Makseno ir vykti į Bordo nupirkti jam kažkokių daiktų. Tą neteisėtą siūlymą iškart atmečiau, net nesiteiraudamas smulkmenų. Tačiau atsakydamas Valeris tik trūktelėjo pečiais.

Visai natūralu, jog tokia kelionė geležinkeliu per Vokietiją ir pusę Prancūzijos atrodė malonesnė negu kelionės po Rusiją. Kur kas įvairesnis kraštovaizdis. Anksčiau net nepažinojau Reino srities ir niekada nesilankiau vakariau Meco. Vere – didelėje prekinėje stotyje į pietus nuo Paryžiaus – mačiau karinių ešelonų. Prekiniuose sąstatuose įsiterpę cisterniniai vagonai su vynu. Netrukus pasklido kalbų, kad vieno dalinio kareiviams šūviu iš pistoleto pavyko „prisisiurbti“ prie vienos cisternos. Po trumpo laiko mūsų ešelono kareiviai su savo katiliukais jau bėgo į tą vietą. Kai pasirodė karinis patrulis, nustatyti, kas būtent tai padarė, jau buvo neįmanoma. Kol kulkos pramušta skylė buvo užtaisyta, verčiau jau reikėjo laikyti po ja pakištus katiliukus ir pripildyti juos iki kraštų. Netrukus vynas ėmė veikti ir palydovams teko nuolat stebėti, kad nekiltų skandalų. Žmonės gulėjo ant šiaudų prekiniuose

vagonuose, kiekviename jų buvo maža geležinė krosnelė. Palydovams specialiai skirtas atskiras keleivinis vagonas. Per išlaipinimą Sen Maksene viename iš Šveidnico vagonų krosnelė apvirto. Šiaudai užsidegė ir žmonės paskubėjo greičiau iš ten išsikapstyti. Ačiū Dievui, pamaniau aš, jog tai nenutiko traukiniui riedant per Prancūziją.

Grįždami važiavome pro saulės nutviekstas Luaros pilis. Kareivinės Sen Maksene, buvusioje prancūzų pėstininkų mokykloje, man nepatiko. Kelionė atgal nebuvo įdomi, išskyrus nebent tai, jog teko važiuoti per nepažįstamą šalį, o tai vis tiek yra tam tikras prasiblaškymas. Bet didžiausią įspūdį man padarė Paryžius. Tuo metu galiojo įsakymas bet kuriam vermachto karišKiui, oficialiai atvykstančiam į Paryžių ar per jį važiuojančiam, leisti sustoti mieste 48 valandas apžiūrėti įžymybių. Su vienu leitenantu, kito Silezijos garnizono pionieriumi, aš taip pat pasinaudojau ta teise. Mes gavome dvivietį kambarį viešbutyje „Grand Hotel de Opera". Tas viešbutis buvo rekvizuotas apgyvendinti karininkams. Maloniai nustebome, jog ten taip pat buvo nors ir nelabai pakaitinto, bet šilto vandens.

Išėjo taip, kad Paryžiuje praleidome sekmadienį ir pirmadienį, kaip balandžio 9 d. rašiau tėvui, spėdami apibėgti svarbiausias miesto įžymybes. Apžiūrėjome Paryžiaus katedrą, Luvrą, Invalidų rūmus, pasivaikščiojome po Trokaderą ir Eliziejaus Laukus. Ant Triumfo arkos, šalia kurios kaip tik keitėsi vokiečių sargyba, tarp Napoleono karų bei kautynių dviejų atmintinų vietų, pamačiau Holabriuno miestelio, išsidėsčiusio netoli nuo mano gimtojo Štokerau, pavadinimą. Prieš dvejus metus į Eifelio bokštą tėvas per pustrečios valandos užlipo ir suskaičiavo visas pakopas. Tačiau, man lankantis Paryžiuje, buvo galima pakilti tik iki apatinėje dalyje esančio restorano. Bet vis tiek iš ten atsivėrė puikus vaizdas ir įsitikinau, kad Paryžius kur kas didingesnis miestas negu Viena ar Berlynas.

Velykų proga rašytame laiške tėvui pasakojau

< Vokiečių kariai Paryžiuje, netoli Eifelio bokšto.

apie gerą velykinį pamokslą, kurį pasakė Šveidnico parapijos bažnyčios pamokslininkas konfesionalistas. Spėjau, jog per Velykų šventes tėvui teko daug dirbti. Tame pačiame laiške jam priminiau, kad motinos gimimo diena yra balandžio 11-oji, nes žinojau, kad tėvas lengvai pamiršdavo tokių šeimos įvykių datas.

Pakeliui iš Paryžiaus man pavyko ištaikyti vieną dieną ir patekti į Štokerau. Tai pasirodė lengva, nes kariuomenės atostogautojų ešelonai išvykdavo iš Rytinės geležinkelio stoties vakare po 19.00 kas 15 miučių. Į Breslau pusėn riedantį traukinį pavėlavau. Į Vieną važiavo du traukiniai, iš kurių vienas jau išvyko. Geležinkelio komendantūroje paaiškinau, į kokią situaciją patekau, ir įrodžiau, jog man „būtinai" reikia gauti vietą Vienos traukinyje. Stoties sargybinis, senas austrų rezervistas, supratingai linktelėjo galva.

Kai atvykau į Šveidnicą, sužinojau, kad Lignico mieste netikėtai mirė mano draugo, leitenanto Liudvigo, tėvas. Drauge su vyresniuoju leitenantu Libigu, kuris taip pat buvo kilęs iš šio miesto, nuvykau į laidotuves. Liudvigo šeima turėjo viešbutį ir po laidotuvių visi susirinko jo nedidelėje salėje. Vyresnysis leitenantas Libigas, buvęs puskarininkis, išsitarnavęs iki karininko laipsnio, buvo palikęs Lignice gyventi žmoną, bet matėsi su ja retai. Mat Šveidnice turėjo meilužę, operos dainininkę Paulchen Fogt. Ji atrodė trapi, balsas silpnas, bet buvo labai malonaus būdo. „Martoje" Fogt dainavo frau Fliut partiją.

Libigas buvo rezervinio bataliono žygio kuopos vadas. Į šią kuopą patekdavo visi karininkai ir kareiviai, kurie po sužeidimų jau išbuvo savo laiką sveikstančiųjų kuopoje. Kai tik būdavo pripažinti tinkamais rikiuotės tarnybai, joje laukė, kada bus pasiųsti į frontą. Pats Libigas jautė skausmus skrandyje. Jis, kaip ir pagrindinė rezervinio bataliono dalis, buvo laikomas tinkamu užnugario garnizono tarnybai. Deja, aš taip pat buvau vienas iš tokių. Man ne itin patiko kareivinių gyvenimas ir norėjau greičiau patekti į frontą.

Tuo metu radau sau įdomų užsiėmimą. Buvau paskirtas atsakinguoju už vos tik suformuoto žygio bataliono personalo karinį rengimą. Batalionas buvo sudarytas iš žmonių, kurie pagal amžių negalėjo dalyvauti Pirmajame pasauliniame kare. Jie pašaukti visai neseniai, būrių ir kuopų vadai neturėjo fronto patirties.

Aš turėjau sudaryti mokymo planus ir prižiūrėti karinio personalo mokymo procesą lauke bei šaudykloje. Juokais mes vadinome šių amžiaus grupių žmones „slaptuoju ginklu". Bet iš tiesų naujų ginklų, kurie turėtų nulemti karo baigtį ir kurių taip tikėtasi, niekur nebuvo matyti.

Betarnaudamas žygo batalione, iš esmės buvau be priežiūros. Pavyzdžiui, galėjau sau leisti pasiilginti pietų pertrauką. Tuo metu pasėdėdavau karininkų klube, o paskui galėjau eiti į kavinę. Kodėl užsukti į kavinę man tapo taip svarbu, papasakosiu vėliau.

< Rusijos išvaduojamosios armijos (ROA) kariai.

Aš gerai pažinojau žygio bataliono, kuriame mokiau karinį personalą, vadą. Jis buvo įsidėmėtinos biografijos žmogus. Majoras Norbertas Freizleris gimė apie 1890 m. Moravijoje, Noitišeno mieste. Tai buvo senosios Austrijos kariuomenės karininkas. 1914 m. rugsėjį jis, vyresnysis leitenantas, gavo III klasės kryžių „Už karinius nuopelnus" ir tuo aiškiai didžiavosi. Bet netrukus pateko į rusų nelaisvę ir kalėjo Sibire maždaug iki 1920 m.

Jis buvo iš tų nedaugelio karininkų, kurie įstojo į Čekoslovakijos kariuomenę, teisingiau, buvo priimti joje tarnauti. Bet vos šiaip taip pavyko išsitarnauti iki štabskapitono. Jo žodžiais, dėl to, kad yra vokietis, tai galėjo būti pats aukščiausias laipsnis, kurį galėjo gauti. Paskui, priimtas į vermachto gretas, suteiktas majoro laipsnis. Dėl puikaus rusų kalbos mokėjimo jam buvo pavesta mokyti vadinamosios „Vlasovo armijos" rusų savanorius. Viena iš majoro Freizlerio veiklos sričių toje tarnyboje buvo prie Norvegijos krantų esančių Lofoteno salų komendanto pareigos. Jis buvo neaukštas, pražilęs, „stipraus" tipo, gyvo temperamento, išraiškingo veido vyriškis. Jam patiko šnekučiuotis su manimi, be to, ir pats galėjo papasakoti įdomių istorijų. Karininkų klubas ir valgykla buvo, kaip paprastai, kareivinių miestelio teritorijoje – atskiras pastatas su keletu didelių kambarių. Savaime suprantama, prie stalo buvo galima prieiti tik pasirodžius vadui, o pradėti valgyti, tik kai jis pakelia šaukštą. Tuo metu Vokietija buvo pirmoji šalis pasaulyje, kurioje maisto normos buvo vienodos ir karininkams, ir kareiviams. Bet karininkų valgykloje valgyti pagaminama skaniau, nes jai paprastai vadovaudavo geras virėjas, kuris gaunamus produktus mokėjo racionaliau panaudoti ir gaminti skanesnius valgius. Aišku, 20 ar 50 karininkų pagamintas maistas buvo kur kas geresnis ir įvairesnis, negu tas, kuris išvirtas ištisam batalionui.

Toje valgykloje paragavau išgarsėjusio patiekalo, pavadinto „Silezijos

Летчики-патриоты

Доблестные сыновья русского и немецкого народов в совместной борьбе уничтожат большевизм!

То, чего мы не знали...

„Lakūnai – patriotai. Šlovingi rusų ir vokiečių tautų sūnūs kartu naikina bolševikus!“ ROA laikraščio straipsnis apie Rusijos išvaduojamosios armijos aviaciją.

dangaus karalystė“, iš labai švelnių, beveik tirpstančių burnoje mielinės teršlos kukuliukų su slyvomis ar vaisių mišiniu. Patiekalo unikali ypatybė buvo tai, kad pridėta plonai supjaustytų rūkytos mėsos griežinėlių, dėl ko jis įgyja aiškiai išreikštą prieskonių aromatą. Po pietų paprastai eidavau į kambarį ir sėsdavau į gilų krėslą, tad galėjau ištiesti kojas, ramiai pasnausti. Karininkų vakarėliai manęs, kaip būdavo Morchingene, jau taip labai nedomino. Mat alkoholio dabar gaudavome labai mažai. Tik 1944 m. balandžio 20-ąją, fiurerio gimimo dieną, kai mums buvo surengta iškilminga vakarienė, galėjai gerti kiek nori. Aš skambinau pianinu ir smaginomės iki vėlyvos nakties. „Mėgaukis karu, taika bus siaubinga“ – toks buvo mūsų linksmybių leitmotyvas.

Paskui prasidėjo visai kito pobūdžio iškilmingas renginys. Per mano pranešimą kapitonui Brandtui dalyvavo pulkininkas, pavarde Verneris. Aš mačiau jį anksčiau „Hindenburghof“ viešbutyje. Verneris vadovavo kariuomenės kino studijai, kuri iš Berlyno persikėlė ir kurį laiką buvo Šveidnice. Jis pats įsikūrė, kaip ir dera jo laipsniui, Kamrau, grafo Keizerlingo dvare, maždaug už 12 kilometrų nuo miesto. Verneris man pranešė, kad kitą šeštadienį turėjo švęsti savo jaunos giminaitės gimtadienį. Jiems trūko vieno vaikino ir juo teko būti man. Kaip tik tada sužinojau, kad ieškojo mokančio elgtis visuomenėje jauno karininko ir pasirinko mane.

Tas įvykis pasirodė įdomus. Pirmiausia man neteko lankytis tituluotų asmenų, gyvenančių į rytus nuo Elbės, namuose. Šeštadienį pulkininkas Verneris pakvietė pasivažinėti jo automobiliu. Kamrau buvo mažas kaimelis dvaro teritorijoje, o pati sodyba – pilis ir keletas ūkinių pastatų. Savininkas buvo, jei manęs neapvilia atmintis, filosofo Keizerlingo pusbrolis. Šeima kilusi iš Baltijos bajorų, o pats grafas anksčiau tarnavo kamerheriu Vilhelmo II dvare.

Prisimenu kambarių anfiladą, iš kurių paskutinis buvo grafo kabinetas. Visi kambariai skoningai, o nemaža jų ir prabangiai įrengti, su prašmatniais baldais. Taip pat daug paveikslų, piešinių bei fotografijų su dovanojimo įrašais, ypač jo didenybės portretų. Grafas, kuriam ką tik buvau pristatytas, atrodė neaukštaūgis, prisidengęs plikę peruku.

Iš pažiūros jis priminė vienišių mokslininką, o ne dvaro savininką. Svarbiausias asmuo namuose buvo septyniasdešimtmetė grafienė, kuri pradėjo su manimi ilgą pokalbį. Ji tarsi dvelkė natūraliu kilnumu. Apie kitus svečius, įskaitant ir pulkininką Vernerį, atsiminimų man neišliko, bet jaunus žmones prisimenu gerai.

Pirmiausia ten buvo iškilmių kaltininkė, baronienė Viola fon Richthofen, kuriai ką tik sukako 25 metai. Buvo jos brolis, atsargos leitenantas pėstininkų uniforma, dėl sužeidimo netekęs inksto. Jų tėvas buvo Lotaras fon Richthofenas, įžymiojo Manfredo, „raudonojo lakūno“, brolis. Lotaras Richthofenas pasitiko savo mirtį 1930 m., kai tarnavo civilinėje aviacijoje lakūnu. Buvo vedęs namų, kuriuose užaugo jo vaikai, šeimininkų dukterį. Viola vienoje Breslau karo ligoninėje dirbo Raudonojo Kryžiaus medicinos sesele. Ta mėlynakė blondinė buvo draugiška, bet elgėsi kažkaip motiniškai.

Paaiškėjo, kad ji draugavo su froilein fon Harnes iš hugenotų šeimos. Ypač daili ir grakšti atrodė Becina fon Rop, jauna dama, kilusi iš provincijos dvarininkų – visiška priešingybė į guvernantę panašiai froilein Harnes. Pati jauniausia atrodė labai simpatiška ir linksma froilein Karlovic, kuri sakė, kad jos brolis, tankų kariuomenės vyresnysis leitenantas, tuo metu tarnavo Badene, netoli Vienos. Iš jaunuolių, be Richthofeno, dalyvavo Violos mokyklos draugas, paprastas vaikinas, sirgęs vaikų paralyžiumi, todėl netinkamas karo tarnybai. Tačiau jis didžiavosi prisisegtu sportiniu ženkleliu, gautu už laimėjimus invalidų varžybose. Dalyvavo ir vyresnysis leitenantas ryšininkas „Konis“ fon Falkenhauzenas, 25 metų vyriškis ilgais glotniai sušukuotais plaukais, dėl ko jo išvaizda apskritai tarsi priminė spanielių.

Aišku, vizito dalis buvo ir arklidžių bei ūkio pastatų apžiūra, taip pat pasivaikščiojimas po parką. Greta pilies žvilgėjo nedidelis tvenkinys su vandens lelijomis. Pokalbis vyko laisvai ir gyvai. Pasirodo, pageidauta, kad nakvočiau, netgi man buvo parengtas atskiras kambarys, kuriame (suprantama!) radau dantų šepetėlį. Kadangi ypatingo kvietimo negavau, tad savojo

nepasiėmiau. Prieš vakarienę susirinkome į svetainę, kur šeimininkai pasiūlė aperityvo. Pagaliau nuskambėjus gongui, patraukėme į valgomąjį. Vyrai lydėjo damas. Reikėjo nusilenkti arčiausiai esančiai damai, imti ją už rankos ir lydėti prie apskrito ir gana didelio stalo, prie kurio galėjo patogiai susėsti dvylika žmonių. Patiekalai pagaminti iš karo meto produktų ir visai ne „aristokratiški". Jie pasiekdavo mus iš apačioje įrengtos virtuvės specialiu keltuvu, tada, sudedami ant stalo viduryje įtaisyto sukiojamojo padėklo. Tad nereikėjo einant ratu valgius dėliotis kiekvienam atskirai.

Mums, jaunuoliams, tai buvo linksmas vakaras, tuo labiau jog truko iki vėlyvos nakties. Savo jaunystės metais galėjau, kai reikia, smarkiai gurkštelėti ir neiškrypti iš normalaus elgesio vėžių. Tad vakarą praleidau nepaprastai smagiai. Rytą nustatytu laiku sėdau į savo vietą prie pusryčių stalo. Pusryčiai vyko „šeimyniškai", prie to paties apskrito stalo. Paskui pasakiau, jog rengiuosi grįžti į Šveidnicą. Grafas norėjo pasiūlyti karietą su vežėju, bet mandagiai atsisakiau. Man iš tiesų vertėjo paėjėti pėsčiomis, ypač tokį nuostabų gegužės sekmadienį, kai, tykiai žingsniuodamas kaimo keliu, gali pajusti tikrą pasivaikščiojimo malonumą.

Aš taip apskaičiavau savo kelią, kad į karininkų valgyklą įėjau kaip tik prieš pačius pietus. Pakeliui mąsčiau apie savo vakarykštės dienos įspūdžius ir iš anksto džiaugiausi, jog kitą savaitę susitiksiu su Gizela. Mat keliskart po pietų karininkų valgykloje stengiausi greičiau patekti į miesto aikštėje veikiančią kavinę. Ten seniai atkreipiau dėmesį į gimnazistes, kurias lengvai galėjau atpažinti iš jų portfelių bei pokalbių turinio. Nepraėjo nė trejų metų, kai pats dar lankiau gimnaziją, tad buvo malonu stebėti tas guviai besišnekučiuojančias merginas. Viena iš jų man ypač patiko ir netrukus ją įsimylėjau. Ji buvo septyniolikmetė, kaštoniniais plaukais ir nuostabiai atviro veido, linksma, bet nestokojo ir rimtumo. Aišku, jos nepažinojau, tad nebuvo kaip pabendrauti. Atvažiuodavau prie gimnazijos, kai baigdavosi pamokos. Keliskart man pavyko ją pamatyti ir supratau, kad ir ji mane pastebėjo. Merginos tankūs plaukai dengė kaktą bei skruostą ir krestelėdama galvą ji atmesdavo juos atgal, tarsi švysčiodamas karčiais šuoliuojantis kumeliukas. Negaliu apsakyti, kaip man patiko tas judesys, kuris įsirėžė atmintin visam gyvenimui. Jos akys buvo vienu metu tamsiai rudos, pilkos ir žalios, su tamsiu rainelės apvadu. Skvarbios, nepaprastai švelnios, jos, kaip man atrodė, spindėjo begaliniu iš širdies kylančiu gerumu ir šiluma.

Gegužės 9-osios vakarą dėl laimingo sutapimo turėjau progą pasišnekėti su ja itin jaudinančiomis, man atmintinomis aplinkybėmis. Ėjau pro Laisvės bažnyčią, pastatytą kaip dėkingumo ženklas Trisdešimtmečio karo pabaigos proga. Aplink didelį, erdvų pastatą su mediniu karkasu dar tik pradėjusios skleisti pirmuosius žalius lapus stūksojo senos liepos. Į parką panašiame

šventoriuje ir prie jo prisišliejusiose kapinėse tą vakarą mane apėmė ypatinga nuotaika, kažkoks liūdesio bei laukimo jausmas. Įėjau į bažnyčią, iš kurios sklido choralo akordai. Stengdamasis netrukdyti besimeldžiantiesiems, neieškojau vietos atsisėsti ant suolo, o tiesiog prigludau prie kolonos. Mano žvilgsnis nukrypo į merginą ir staiga pažinau, kad tai Gizela. Ji buvo nulenkusi galvą ir suglaudusi rankas. Net nustebau, kad pamačiau ją bažnyčioje. Pasirodė, atėjo aplankyti savo motinos, kuri mirė vos keletui dienų praėjus po dukrelės gimimo. Nors pamaldos dar nesibaigė, bet ji išėjo iš bažnyčios. Patraukiau įkandin, atsilikdamas pagarbiu atstumu. Pamačiau, kaip ji sustojo prie savo motinos kapo ir tik kai vėl ėmė eiti tolyn, kapinių vartų link, pamėginau prakalbinti. Ji rimtai pažvelgė į mane savo didelėmis akimis ir jose, kaip man atrodė, atsispindėjo nuostaba ir švelnus priekaištas. Bet gal taip man tik atrodė, nes juk buvau netikėtas pašnekovas.

Paskui susitikdavome kai tik Gizelai pavykdavo po pamokų gimnazijoje rasti laiko. Vaikščiojome po „Ratą“ – buvusios tvirtovės sieną, kuri kadaise juosė miestą, o dabar tiesiog virto prašmatniu bulvaru. Kartais dviračiais išvykdavome į užmiestį ir ten klaidžiojome iki vėlaus gegužės vakaro. Susiradome mėgstamą vietą – į vakarus nuo miesto, ten, kur plentas kilo įkalnėn, Burkersdorfo pusėn, laukymėje įrengtą suoliuką. Toje vietoje parkas virto mišku. Žemiau buvo matyti mielas mūsų gimtojo Šveidnico miesto pastatų su saulės nutviekstais bokštais ir stogais vaizdas.

Bet laikas bėgo greit ir man atėjo metas vykti į frontą. Per pastaruosius mėnesius pasidarė aišku, kad karininko profesija greičiausiai nebūsiu patenkintas. Jei nuspręsčiau likti kariuomenėje, reikėtų bent jau siekti generalinio štabo karininko karjeros. Bet pirmiausia turėčiau įgyti kapitono laipsnį, taigi reikėjo daug laiko. O kol kas teko vėl grįžti į frontą. Bet man jau buvo nusibodusios tos kareivinės, kuriose netrūko pralaimėjimo nuotaikomis užsikrėtusių žmonių ir niekšų, mėginančių išvengti tarnybos fronte.

Norėjau išeiti „į lauką, laisvėn“, troškau patekti į fronto draugystės aplinką, pajusti, kad priklausau bendruomenei, ko ypač siekia kiekvienas jaunas žmogus. Tokį jausmą patyriau tik ten, daugiau niekur. Ar tai gerai, ar blogai, bet mano vieta ten. Taip buvo „teisinga“.

Mano siekį patekti į frontą lėmė dar viena aplinkybė. Gavau 2-osios klasės Geležinį kryžių, sidabrinį šturmo ženklą ir sužeistojo ženklelį. Bet neturėjau trokštamo 1-osios klasės Geležinio kryžiaus ir ženklo „Už artimąsias kautynes“. Be jų, kaip man atrodė, negalima tapti „tikru pėstininkų karininku“. Todėl pasirašiau dokumentą, kad esu pasiryžęs savanoriškai tarnauti fronte, nors medicinos komisija nepripažino manęs tinkamu. Netgi tai, kad į mano gyvenimą netikėtai įžengė Gizela, negalėjo pakeisti šio sprendimo.

Aš dar kartą parvykau namo trumpų atostogų, kurias gaudavome kas

mėnesį. Kadangi esu kilęs ne iš Silezijos, o nuo garnizono iki gimtojo miesto buvo daugiau kaip 300 kilometrų, gavau keturias dienas. Tad radau būdą maksimaliai išnaudoti kiekvieną tų dienų minutę. Iš Šveidnico išvažiavau vidurnaktį Rytų geležinkeliu, o grįžau Šiaurės Vakarų linija per Bohemiją ir Gerlicą, kuriame persėdau į kitą traukinį, vežantį iki Šveidnico. Vakare, prieš išvykdamas į tėviškę, prie stoties esančiame viešbutyje su draugais išgėriau, tad į traukinį įlipau jau „pribrendęs“. Kamenece persėdau į Vienos kryptimi iš Breslau vykstantį atostogininkus gabenantį traukinį. Buvau pavargęs ir nusigėręs.

Vagone užsnūdau, bet netrukus mane išbudino sargybinis, šūkaujantis „Mitelvaldė, Mitelvaldė!“ Pamaniau, kad įlipau ne į tą traukinį, tad iššokau į peroną ir paklausiau, kur yra į Vieną riedantis traukinys. Stoties žandaras pasakė, jog aš iš jo ką tik išlipau. Grįžęs į vagoną ėmiau mąstyti, kaip prablaivėti. Iš dalies tai man pavyko. Kai atvažiavau į Štokerau, mokyklos draugas Valteris Haklis pasitiko mane stotyje. Jis, parvykęs iš Italijos fronto, jau keletą dienų praleido namie. Buvau „didžiai pasveikintas“ – vieną po kitos aplankėme net keletą užeigų, kuriose nemenkai išgėrėme. Taigi mane pavargusį Valteris parlydėjo namo, palikdamas globoti besijuokiančiai motinai.

Grįžęs į Šveidnicą, sužinojau, kad su kita žygio kuopa turėjau vykti į frontą. Birželio 4 d., sekmadienį, atėjo metas išvažiuoti. Surinkau kuopą, išklausėme generolo instruktažą. Pražydo alyvos, tad liepiau priskinti žiedų nuo gyvos tvoros šalia kareivinių, kad kiekvienas kareivis turėtų prie krūtinės prisisegęs alyvų šakelę. Su pulko orkestru priešakyje mes patraukėme į stotį. Tai buvo vienintelis kartas visame mano kariškame gyvenime, kai žygiavau su visos sudėties orkestru. Mes traukėme per Peterštrasę, per Rotušės aikštę stoties link. Aš žygiavau kuopos priešaky.

Prie savo buto Peterštrasėje lango stovėjo Gizela. Ji atėjo ir į stotį. Kuopa jau sulipo ir mes galėjome šiek tiek pasišnekėti vieni. Atsisveikinimas buvo sunkus. Ne tik jai, bet ir man. Mergina padovanojo man knygą „Tiems, kurie vyksta į pavojingą kelionę“. Tai buvo Valterio Flekso, „jaunimo bangos“ poeto, žuvusio fronte 1918 m., atminimui skirtas almanachas. Stovėjau su Gizela kiek nuošaliau nuo kitų žmonių palei neaukštą tvorelę. Ji vilkėjo ryškią vasarinę suknelę su aukšta talija. Merginos akyse sužvilgo ašaros ir mes atsisveikindami pasibučiavome. Traukinys pajudėjo. Gizelos veidas ir figūra netrukus virto kažkuo neapibrėžta, o paskui tegalėjau įžvelgti jos suknelę lyg baltą taškelį. Pagaliau ir jis pranyko. Žodžiai, kuriuos ji įrašė toje knygoje buvo šie: „Vienatvės valandoms fronte, iš visos širdies, tavo Gizela“.

Liepos 6 d. mes stovėjome Lodzės prekinėje stotyje, kuri tuo metu vadinta Locmanštatu. Mus pasiekė naujiena, kad Prancūzijoje išsilaipino sąjunginikų kariuomenė. Net jei mes, paprasti kariškiai, nieko ir nenutuokėme,

Sąjungininkų kariuomenė išsilaipina Normandijoje. 1944 m. liepos 6 d.

koks iš tiesų yra karo įvykių paveikslas, tai dabar visiems pasidarė aišku, kad prasidėjo lemiamoji karo stadija. Tačiau, jog tai galėjo Vokietijai baigtis pralaimėjimu, niekas nemąstė. Pakeliui į frontą visus mus, tūnančius prekiniame vagone, laikinai suartino ypatingos vienybės jausmas. Atvykusi į vietą

mūsų grupė turėjo tuojau išsisklaidyti po įvairius dalinius bei padalinius, bet tą akimirką kiekvienas išgyveno visiems bendrą nežinomo, nors dar ir tolimo pavojaus jausmą. Pasišnekėjus apie tą naujieną, pasidarė tylu, paskui kažkas prislopintu balsu uždainavo. Netrukus prisijungė kiti ir pagaliau senoje, pažįstamoje melodijoje susiliejo visų mūsų kareivių balsai:

Paimk mane už rankų, vesk
Pergalės šlovėn ir amžinybėn.
Negaliu nė žingsnio vienas žengt,
Ženkime drauge lemties tolybėn.

Kai nuskambėjo pirmoji dainos strofa, toliau ją ėmėm traukti choru. Man padarė stiprų įspūdį, kad tiek daug žmonių mokėjo antros ir trečios strofos žodžius.

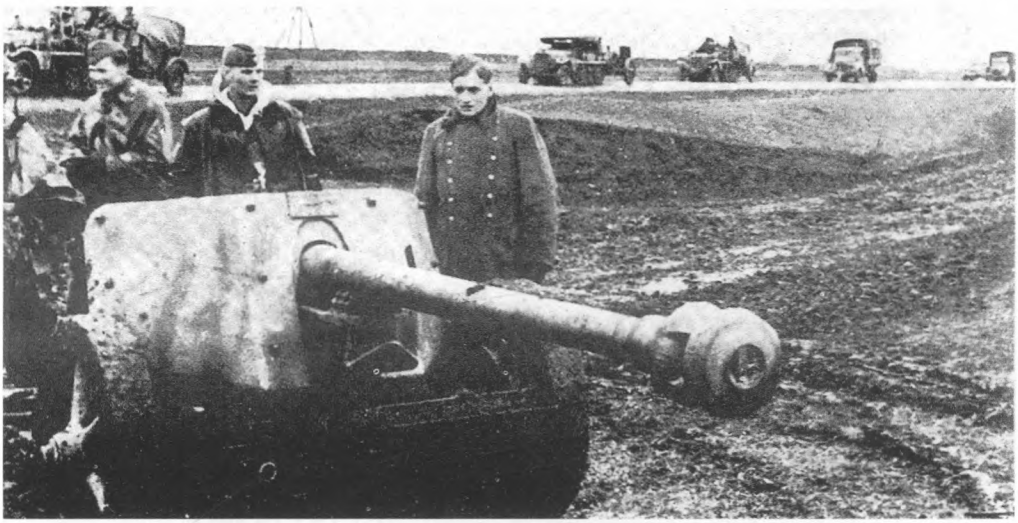

Prieštankinis pabūklas dengia atsitraukiančius vokiečių dalinius prie Vitebsko.

Birželio 11 d. mes atvykome į paskirties vietą. Pervažiavome Varšuvą, Vilnių, Daugpilį, Maladečiną ir Polocką, beveiki iki paties Vitebsko ir baigėme kelionę Lovše. Ten buvo įkurdinta divizijos vadavietė. Žmonės paskirstyti, kaip ir numatyta. Dauguma pėstininkų pateko į neseniai performuotą 7-ąjį grenadierių pulką. Be jo, divizijai buvo priskirti dar du pulkai: 461-asis ir 472-asis. Aš patekau į 472-ąjį pulką, kuriame tapau 2-ojo bataliono adjutantu. Jam vadovavo kapitonas Miuleris, kuris buvo vienas iš septynių Freivaldau kalnų kurorte sveikstančių 7-ojo pulko karininkų. Kai jis sužinojo, kad atvykau su žygio kuopa, tai paprašė paskirti mane savo bataliono adjutantu.

Mūsų 252-oji pėstininkų divizija neoficialiai vadinama „Ąžuolo lapas“, užtikrino gynybą dviejų armijų – „Centro“ ir „Šiaurės“ – sandūroje. Tai mūsų junginiui kėlė ypatingą pavojų, nes kaip tik tokiose sandūrose priešas stengiasi smogti svarbiausius smūgius.

Rusų puolimas turėjo prasidėti pačiu artimiausiu metu. Su ta žinia ir buvome pasitikti. Taigi sudaryti performuotiems padaliniams ir jiems parengti beliko suskaičiuotos dienos, geriausiu atveju savaitės. Liepos 15 d. majoro fon Garno atskiram fuzilierių batalionui, išskleistam pagrindinėje gynybos juostoje, pavyko numušti rusų žvalgybos lėktuvą. Tarp jo „keleivių“ buvo generalinio štabo karininkų, apžiūrinėjančių vietovę, kuria turėjo pulti jų kariuomenė.

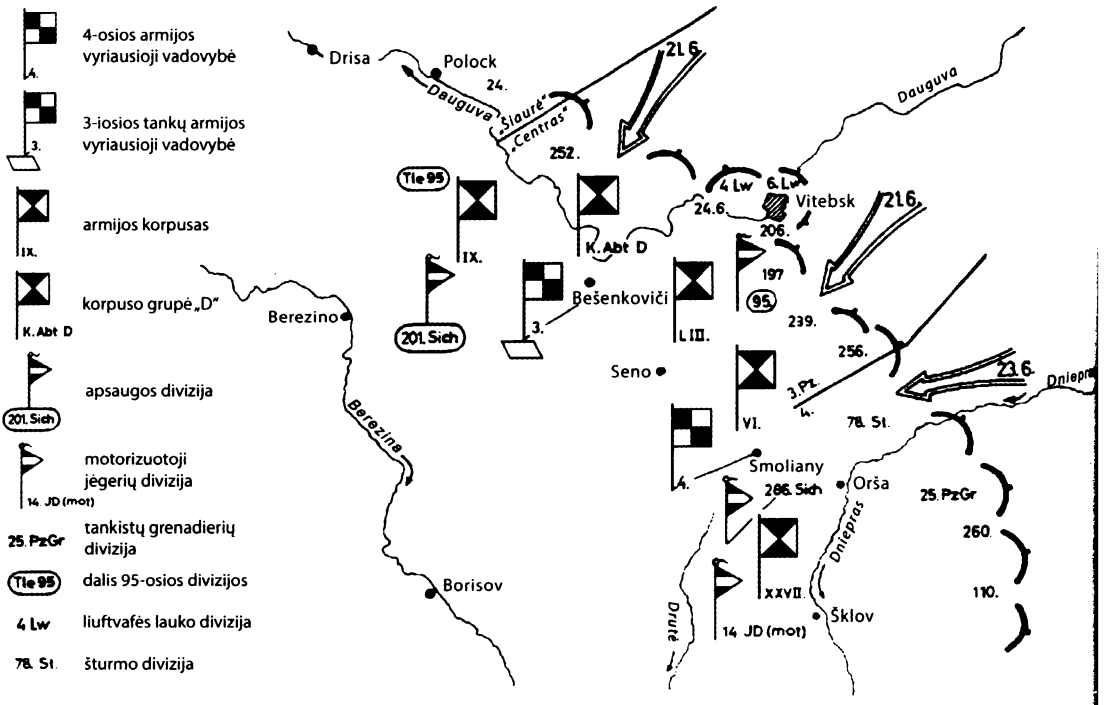

Armijų grupės „Centras“ dalinių dislokavimas prie Vitebsko 1944 m. birželį, prasidedant sovietų puolamajai operacijai. Nurodyta 252-osios divizijos, kurioje tarnavo A. Šeiderbaueris, buvimo vieta.

Mūsų batalionas formuotas skubotai. Buvau atsakingas už įsakymų parengimą, perrašymą ir karinio personalo reikalus. Susitaikiau su tuo, kad nebuvau paskirtas į 7-ąjį grenadierių pulką. Vien tai, jog vadovavau bataliono štabui turėdamas pavaldų budintįjį karininką, ryšininkų ir pasiuntinių, man atrodė visiškai naujas dalykas.

Birželio 18 d. vyko mokymai, į kuriuos buvo įtrauktas visas bataliono karinis personalas. Kapitonas Miuleris ir aš juose dalyvavome jodinėdami arkliais. Mano kariškas žirgas, baltas kumelys Hansas buvo savotiško būdo. Išlaikyti jį per nurodytą distanciją – puse kūno atsiliekant nuo vado žirgo buvo nelengva. Be to, jis dar nuplėšė mano juosmens diržą spausdamas mane prie sienos. Kad neprispaustų kairės kojos, teko greitomis šokti iš balno. Šituo bataliono mokymu baigėsi mano „kavaleriškas gyvenimas". Paskui pajodinėti jau nebuvo galimybių. Birželio 20 d. batalionas pasiųstas į Lovšos kaimą palei Vitebsko–Polocko geležinkelio liniją. Dabar jau nebuvo abejonių, kad rusai pradės puolimą birželio 22-ąją, per trečiąsias šios kampanijos metines. 21-osios vakare vadas kapitonas Miuleris pasikvietė visus bataliono karininkus atšvęsti naujų pareigybių. Daugeliui tai kartu virto ir atsisveikinimu.

Cituoju 7-ojo grenadierių pulko istorijos autorių Romualdą Bergnerį: „Didžiausias vokiečių ginkluotųjų pajėgų pralaimėjimas Antrajame pasauliniame kare buvo „Centro" grupės sutriuškinimas per 1944 m. birželio 22 d. prasidėjusį Raudonosios armijos puolimą Baltarusijoje". Tai, kad tos operacijos pradžia sutapo su trečiosiomis „Barbarosos" plano įgyvendinimo metinėmis, anaiptol nebuvo atsitiktinis dalykas. Tą datą sovietų vyriausioji vadovybė pasirinko specialiai. Tai priminė pačią tamsiausią Rusijos valandą ir turėjo sutvirtinti Raudonosios armijos kareivių puolamąjį polėkį, įkvėpti juos, kad visomis jėgomis siektų laimėti. Pagal „Bagrationo" planą Raudonoji armija turėjo smogti galingų smūgių šešiuose vienas nuo kito nutolusiuose fronto ruožuose. Šie smūgiai turėjo būti suduoti iš esmės vienu metu siekiant suskaidyti vokiečių gynybą ir neleisti atmušti sovietų atakų.

Istorikas Andreasas Hilgruberis įrodė, jog Trečiojo reicho žlugimas tiesiogiai priklausė nuo „Centro" armijų grupės kracho. 1944 m. birželio 22 d. prasidėjo Raudonosios armijos bendras puolimas „Centro" armijų grupės fronte. Vokiečių grupuotės Vitebsko, Oršos, Mogiliovo ir Bobruisko rajonuose buvo apsuptos. Tačiau masinis sovietų puolimas vakarų kryptimi vyko toliau. Katastrofos mastai didėjo. Karių skaičiaus netektimis jo padariniai buvo dvigubai reikšmingesni, negu pralaimėjus prie Stalingrado. O strateginiai padariniai – dar didesni.

Į šiaurę nuo Vitebsko, kur kovojome, sovietų kariuomenė pradėjo pulti birželio 22-osios ankstų rytą. 64 kilometrų ilgio frontą gynė 9-asis armijos korpusas, priklausantis korpuso „D" kovinei grupei ir 252-ajai pėstininkų divizijai. Puolė aštuonios 43-iosios armijos divizijos. Prie jų netrukus prisijungė 6-osios gvardijos armijos divizija. Jų užduotis buvo pralaužti 25 kilometrų pločio fronto ruožą. Svarbiausiuose pralaužimo ruožo punktuose šaulių divizijas rėmė dviejų tankų brigadų pajėgos. Buvo smogta ruože, kurį gynė 252-osios pėstininkų divizijos daliniai. Naktį iš birželio 21-osios į

< Apkasuose.
1944 m. birželis.

22-ąją rusai pasistūmėjo prie mūsų pozicijų. 4.00 prasidėjo apšaudymas iš artilerijos, o 4.20 jie pradėjo ataką. 7-ojo grenadierių pulko 1-ojo bataliono ir atskiro fuzilierų bataliono ruožuose priešas pralaužė frontą.

Šie duomenys paimti iš oficialios 7-ojo pulko istorijos. Kiek pats atsimenu, uraganas prasidėjo 3.05, lygiai tuo pačiu metu, kaip ir 1941 m. birželį. Priešo ugnis buvo sutelkta į pagrindinę gynybos liniją. Į kaimą krito tik atskiri didelio kalibro sviediniai. Mes jau seniai pasitraukėme iš kaimo namų ir glaudėmės tranšėjose greta. Aš prabudau nuo sviedinių sprogimų dundesio pamiegojęs vos valandą. Tas mūšis šnapso ir nuovargio iškankintoje mano galvoje prasidėjo tarsi nuo griaustinio trenksmų. Iki 5.00 batalionas gavo įsakymą atsitraukti į tam tikslui iš anksto parengtą antrąją tranšėjų liniją. Tai buvo gera naujiena, nes jei priešas jau atakavo visu frontu, reikėjo tikėtis, jog netrukus bus apšaudomas ir mūsų užnugaris. Tada klius mūsų ugnies pozicijoms, kaimams ir keliams, t.y. tiems taikiniams, kuriuos seniai jau stengėsi nustatyti priešo žvalgyba.

Pradėjome trauktis, priešais mus šaudė priešo artilerija, už mūsų sproginėjo sviediniai. Pagaliau divizija buvo perkirsta į dvi dalis. Jai tiesiogiai priklausė 7-asis grenadierių pulkas, atskiras fuzilierių batalionas ir mūsų 472-ojo pulko 2-asis batalionas. Tačiau mūsų 5-oji kuopa, kuri buvo išskleista kairiajame sparne, 1-asis batalionas, mūsų pulko štabas, taip pat visas 461-asis pulkas buvo nublokšti į šiaurės vakarus. Apie 5-osios kuopos likimą kitą dieną

nebuvo jokių žinių. Tuo metu antroji gynybos linija tapo pagrindine. Be to, reikėjo skubiai likviduoti pralaužą mūsų kairiajame sparne.

Su kapitonu Miuleriu eidami išilgai pagrindinės gynybos linijos, pastebėjome 88 milimetrų prieštankinį pabūklą netoli miško įrengtoje pozicijoje ir nusitaikiusį į Lovšos kryptimi vingiuojantį kelią, kuriuo rusai naudojosi permesti tankams. Keliu riedėjo T-34. Vienas šūvis – ir tankas užsidegė. Kitas riedėjo paskui jį. Jį kliudė kitas sviedinys. Tankas sustojo ir iš jo išlindo tepalu išsimurzinusi figūra. Pasirodė trečias tankas, kuris lėtai riedėjo pro tuos du pamuštuosius. Mūsų prieštankinio pabūklo taikytojas atidžiai jį stebėjo, paskui iššovė. Ir vėl – tiesiogiai pataikyta: visas bokštelis išlėkė į orą, iš jo išsiveržė ugnies stulpas.

Po trumpo vienos valandos poilsio naktį į birželio 22-ąją visiškai be miego kitą naktį, aš taip pat nenumigau naktį iš birželio 23-iosios į 24-ąją. Mūsų vadavietė buvo įrengta priedangoje, kuria tikriausiai anksčiau naudojosi darbų tvarkytojas dar kuriant antrąją tranšėjų liniją. Rytą mes vis tiek dar laikėmės. Apie vidurdienį pagal įsakymą atsitraukėme prie geležinkelio linijos Vitebskas–Polockas. Priešas spaudė mus iš užpakalio, geležinkelio pastatai buvo apšaudomi. Greta stoties, kurioje vos prieš 14 dienų išlipau iš traukinio, bataliono likučiai traukėsi per geležinkelio liniją. Šumilino stotyje stovėjo pasirengęs išvykti į Polocką prekinis sąstatas. Jis kaip magnetas traukė mūsų kareivius. Miuleris ir aš, prarėkdami gerkles, stengėmės priešintis tam kariuomenės pakrikimui. Su dideliu vargu mums pavyko surinkti bataliono likučius.

Tačiau kai kurie žmonės, pamatę galimybę pabėgti, panoro ja pasinaudoti. Jie sulipo į garvežį ir ėmė įkalbinėti mašinistą kaip galima greičiau išvažiuoti. Kai sąstatas pagaliau pajudėjo, mūsų batalionas jau buvo susitvarkęs ir spėjo pasitraukti už geležinkelio linijos. Traukinys, nenuriedėjęs ir 100 metrų, priešo pradėtas apšaudyti iš prieštankinio pabūklo. Tiesioginis pataikymas į garvežio katilą nutraukė tą kelionę. Keleiviai iššoko iš vagonų ir nubėgo pylimu tolyn.

Atėjus sutemoms, gavau įsakymą kontratakuoti. Su mūsų štabo žmonėmis išmušėme rusus iš Verbalų kaimo trobesių. Kadangi rusų buvo nedaug, o mes šaukėme it bepročiai „hura“, ta operacija pavyko gana lengvai. Vakare į priešakines linijas iš divizijos buvo atgabentas mūsų žvalgybos agentas – rusiška uniforma apsivilkęs armėnas. Naktį jis turėjo atlikti žvalgybą rusų kariuomenės pozicijose ir grįžti. Tuo metu paaiškėjo, kad pralauža kairiajame sparne vis platėja. Per keletą kilometrų vokiečių kariuomenės visai nebuvo.

Birželio 25 d. divizijos likučiai turėjo persikelti per Dauguvą. Aplink Ulos kaimą ir greta jo nutiesto tilto buvo sudarytas placdarmas, kurio pusę užėmė mūsų apdaužytas batalionas. Rusai atsargiai slinko priekin, nedarydami didelio spaudimo, bet kartais imdami intensyviai šaudyti. 11.30 gau-

Susprogdintas tiltas per Dauguvą. 1944 m.

tas įsakymas pasitraukti iš placdarmo, nes tiltas per Dauguvą turi būti susprogdintas 12.00. Tuo metu artilerija traukėsi iš pozicijų ir negalėjo mūsų paremti ugnimi. Liko trys šturmo pabūklai. Mes nusprendėme, užuot išdėstę juos pozicijose kitame krante, laikyti prie savęs. Kapitonas Miuleris leido kitam daliniui pirmiau pasitraukti iš placdarmo. Pats jis norėjo persikelti su paskutiniu šturmo pabūklu. O aš siūliau, kad tie, kurie mokėjo plaukti, nedelsiant trauktųsi. Taigi, užuot rinkęsi prie tilto, kuris turėjo būti netrukus susprogdintas, ar ėję per jį, būtų galėję perplaukti upę.

Miuleris nusprendė neatsisakyti savo sumanymo, bet laikas slinko, o, artėjant 12.00, ir jis ėmė pastebimai nervintis. Pagaliau 11.55 mums neliko kitos išeities, kaip užsiropšti ant šturmo pabūklo ir važiuoti per tiltą. Drauge su 15 kareivių aš ir Miuleris sulipome ant kovos mašinos. Mums teko kopti į patį viršų. Kiekvienas stengėsi prisidengti savo draugais. Rusai šaudė iš visų pusių ir į šarvus kaukšėjo kulkos. Bet mes toliau kabinomės vienas už kito. Laimė, tik du kareiviai buvo lengvai sužeisti. Lygiai 12.00 pervažiavome platų medinį tiltą. Kitoje pusėje mūsų laukė karininkas pionierius, kuriam pasakėme, jog pasitraukėme iš placdarmo paskutiniai. Mums nulipus nuo šturmo pabūklo, netrukus pionierius detonavo sprogmenis. Eidami tolyn matėme, kaip didžiulis sprogimas tiltą sudraskė į gabalus. Į vandenį ir ant upės krantų krito nuolaužos.

Už penkių kilometrų Dauguvos ištakų link išsidėstėme pozicijose fuzilierių batalionui iš dešinės. Mūsų kaimynė buvo korpuso „D“ grupė, tiksliau, jos likučiai. Pirmąją rusų puolimo naktį korpuso grupė pasitraukė iš Labeikų kaimo, kuris dabar taip pat liko mums iš dešinės. Turint pakankamai pajėgų,

ši pozicija galėjo būti tiesiog ideali. Puikiai įrengta tranšėja driekėsi išilgai Dauguvos vakarinio kranto stačiu šlaitu, kurio aukštis vietomis siekė iki 10 metrų. Tiesioginė ataka per 16 metrų pločio upę iš esmės buvo negalima.

Mums skirtame gynybos ruože net radau laiko pasigėrėti kraštovaizdžiu. Jis priminė angliškąjį parką su pievelėmis ir atskirai stūksančiomis medžių bei krūmų grupėmis. Plieskiant vasaros saulei, kitoje upės pusėje matėme puikų vaizdą. Kol kas priešas nešaudė. Aš aptikau civilinio pavyzdžio motociklą, kuris, matyt, buvo paliktas ten dirbusių „Todto organizacijos" statybininkų. Tad nuvažiavau keliuku per pievą siekdamas užmegzti ryšį su mūsų kaimynais. Vietoj uždegimo rakto įkišau medinę skiedrelę ir, kad ir atrodė keista, bet mažylis „Durkop-125" ėmė veikti. Tačiau tą kelią stebėjo priešas. Viskas vyko gerai, kol į mane nukrypo rusų prieštankinė patranka. Pirmasis sviedinys krito nuo manęs toli, bet antrasis vos nepargriovė, kai mėginau apvažiuoti pirmojo sprogimo išmuštą duobę. Pajutau, kaip pralėkęs trečias sviedinys sukėlė vėjo šuorą, ir nusprendžiau toliau nevažiuoti.

Vakare Miuleris grįžo iš už mūsų įkurdintos pulko vadavietės. Kol kapitono Miulerio nebuvo, tai nemiegojęs penkias naktis ir keturias dienas, net tada galėjau numigti vos tris valandas. Mūšiai ir dažna pozicijų kaita bei padriki Miulerio veiksmai, be to, ir iš pradžių nuryta „Pervitino" tabletė neleido man pailsėti daugiau kaip 100 valandų. Aš nuolat budėjau. Todėl, dabar, išsitiesęs ant minkštų žalių samanų, miegojau kaip užmuštas. Paskui, kad visai prabusčiau, prireikė dar pusvalandžio.

Miuleris parsinešė įsakymą atmušti iš priešo Labeikų kaimą. Man jis atrodė it kuoktelėjęs. Kalbėjo nerišliai ir netvirtai laikėsi ant kojų. Tikriausiai

Vokiečių kariai atakuoja.

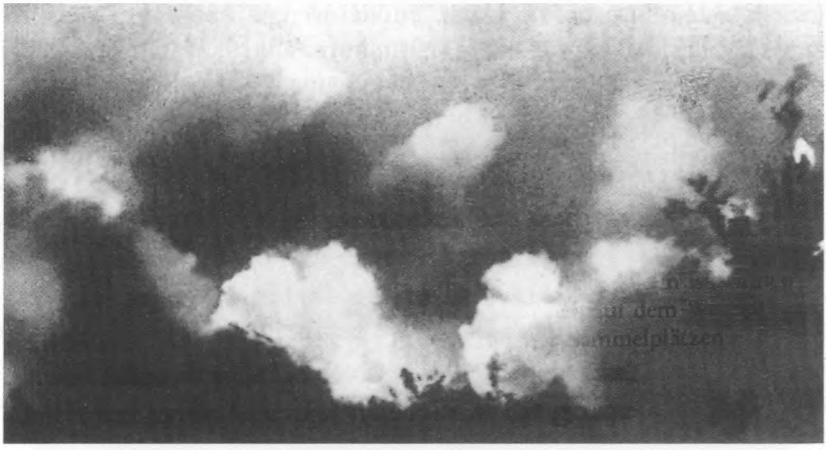

Apšaudymas miškingoje vietovėje. 1944 m. birželis. Raudonoji armija, turėdama kiekybinę artilerijos persvarą, dažnai naudojo „ugnies bangos" taktiką.

pernelyg smarkiai gurkštelėjo pulke ar, kas atrodė dar tikriau, jam užteko ir nedidelės dozės, nes buvo, kaip ir aš, pervargęs. O galbūt jautė artėjančią savo mirtį. „Prasti reikalai, Šeiderbaueri", – tai buvo pirmieji jo ištarti žodžiai. Paskui išklojo smulkmenas. Atakoje turėjo dalyvauti visas bataliono štabas. Labeikas reikia pulti iš šiaurės ir pietų išilgai Dauguvos ir būtinai užimti. Tai turėjome padaryti be artilerijos, be šturmo pabūklų ir apskritai be sunkiosios ginkluotės, net neturėdami pakankamos informacijos apie priešą, tik kliaudamiesi galybe, kurios pavadinimas „hura", ir nakties tamsos „moraline parama".

Saulei nusileidus, pajudėjome priekin. Kai tik rusai pastebėjo, kad prasideda ataka, paleido šviečiamąsias raketas ir mūsų pusėn nukreipė prieštankines patrankas bei minosvaidžius, kurie jau buvo permesti per Dauguvą. Nedideliame pušyne, netoliese priešo pozicijų, mūsų ataka įstrigo. Atrodė, jog tą ugnies sieną įveikti neįmanoma. Prieštankiniai sviediniai sproginėjo atsitrenkę į medžius. Tarp jų švilpdami krito skeveldriniai ir fugasiniai sviediniai. Tame dundesyje paskendo žmonių balsai. Miško tamsą kapojo trasuojamosios kulkos. Kai magnio raketų šviesa užgeso, nakties miško tamsa mus ėmė dar labiau slėgti.

Man atrodė, jog Miuleris galutinai kuoktelėjo. Mojuodamas pistoletu jis šaukė „hura", bet atakuojantieji nepasislinko nė per žingsnį. Pagaliau jis mane pasiuntė į kairįjį sparną, kur ėmiau ieškoti 7-osios kuopos vado leitenanto Kistnerio. Slėpdamasis už pušų, pamažu slinkau priekin ir pasiekiau tranšėjas Dauguvos pakrantėje. Vietoj leitenanto Kistnerio aptikau porą įsakymo laukiančių kareivių. Rusai šaudė iš visų ginklų, kokius tik turėjo. Netikėtai viskas nutilo ir iš priešo pusės pasigirdo šūksniai „hura", kurie darėsi vis

garsesni. Vienu metu net pamanėme, jog tai buvo gretimo dalinio į rytus nuo mūsų ataka. Iki šiol apie juos neturėjome jokių žinių.

Bet atakuojantieji priartėjo stebėtinai greitai ir iš jų gerklinių balsų supratome, jog tai rusai. Pamėgdžiodami mūsų „hura“ jie galbūt tikėjosi, jog taip mus išgąsdins labiau negu rusiškas „urr-ra-a!“ Kadangi, sprendžiant iš visko, jie puolė išilgai tranšėjos, įsakiau kareiviams iš ten išlįsti ir slėptis į šalį nuo tranšėjos. Taip galėjome leisti rusams pralėkti pro mus ir patys sušokti į tranšėją, o tada apmėtyti juos granatomis. Kareiviai išsikapstė į dešinę tranšėjos pusę. Tuo metu, kai gąsdinantis „ura“ beveik fiziškai sukrėtė mane, aš pasukau į kairę nuo tranšėjos, greit įlindau į krūmus ir staiga netekau žemės po kojomis. „Status krantas!“ – suspėjau pagalvoti. Taigi slydau ir ritausi žemyn. Galiausiai, lėkdamas žemyn galva, persiverčiau, nusiritau tolyn ir dribtelėjau ant minkšto Dauguvos pakrantės smėlio. Skardžio būta ne mažiau kaip 20 metrų aukščio. Aš nesumojau, kad reikia atsižvelgti į tai, jog Labeikų kaimas išsidėstęs aukštesnėje vietoje, ir pamiršau, kokio aukščio yra upės krantas.

Likau visai vienas. Man atrodė, jog toje visiškoje priešaušrio tyloje neliko nieko kita, kaip mėginti kažkaip grįžti pas savuosius. Nuėjau išilgai stataus kranto apie 200 metrų pasroviui, kol radau vietą, kur buvo galima užsiropšti į viršų. Aplinkui viešpatavo ramybė, bet nežinojau, kur rasiu ir ar apskritai rasiu kapitoną Miulerį bei savo štabą. Kad jie turėjo pasitraukti iš pušyno, nė neabejojau. Aplinkiniu keliu pasiekiau bataliono vadavietę, kurioje glaudėsi keletas sužeistųjų. Paskui patraukiau tolyn. Pakeliui sutikau vieną iš mūsų ryšininkų. Jis pasakė, jog kapitonas Miuleris žuvo. Netrukus jis buvo parneštas. Prieštankinis sviedinys perskrodė krūtinę. Ataka žlugo. Aš įsakiau batalionui grįžti į pradinę poziciją.

Kai išaušo, išvykau į pulko vadavietę. Pasiėmiau žuvusį kapitoną. Paguldėme kūną į motociklo priekabą, aš sėdau ant užpakalinės sėdynės, negyvėlio galvą pasidėjau ant kelių ir užspaudžiau jam akis. Jo tokiame paprastai pažįstamame, gyvame veide sustingo vienišumo ir nepaprasto nuovargio išraiška. Kelias kilo aukštyn, reikėjo važiuoti per mišką išilgai Ulos upės, kol pasiekiau medinį namą, kuriame įsikūrė pulko vadavietė. Vadovauti pulkui, tiksliau sakant, jo likučiams, teko majorui Arnulfui fon Garnui. Anksčiau jis buvo atskiro fuzilierių bataliono vadas. Kol pranešiau apie visa, kas nutiko, dvejetas pulko štabo ryšininkų kasė sode kapą, į kurį paguldėme Miulerio kūną. Majoras fon Garnas ir dar keletas žmonių stovėjo aplinkui. Garnas pradėjo maldą „Tėve mūsų“ ir visi prie jo prisijungė. Paskui užmetėme po saują žemės ant brezento, į kurį buvo suvyniotas kūnas, ir kareiviai užkasė kapą.

Mūsų batalionas liko be vado. Jam vadovauti ėmė leitenantas Malvicas. 1943 m. rugpjūtį jis vadovavo 6-ajai kuopai ir buvo sunkiai sužeistas į šlaunį. Aš išvažiavau drauge su juo motociklu į mūsų vadavietę. Įsakymas buvo

atakuoti Labeikas dar kartą. Po to, ką išgyvenome praėjusią naktį, turėtume imtis kažkokios gudrybės. Reikėjo ir ne kuopos dydžio pajėgų. Buvo planuojama, kad pusė bataliono aplenks pušyną iš dešinės. Kita pusė drauge su Malvicu ir manimi turės skverbtis tranšėja stataus kranto viršuje. Tad nusprendžiau pažvelgti į tą vietą, iš kurios vakar nusiritau. Kadangi priešas naktį taip atkakliai gynėsi, mes neturėjome nė menkiausios vilties, kad pakartotinė ataka pavyks.

Kai šįkart prisiartinome prie Labeikų kaimo, buvo visiškai tylu. Jokio šaudymo negirdėti, nors priešas jau seniai turėjo pastebėti mūsų judėjimą. Pagaliau prieš paskutinį šuolį mes sušukome „hura“, kaip parašyta statute, ir puolėme priekin. Iki paskutinės akimirkos bijojome, kad priešas specialiai mus prisileis artyn, o tada visus išguldys. Bet jokio priešinimosi nepatyrėme. Pakeltomis rankomis raudonarmiečiai lindo iš apkasų ir pasidavė nelaisvėn. Paėmėme keturiasdešimt belaisvių, tris prieštankinius pabūklus, minosvaidžių, kulkosvaidžių ir vieną vokišką šturmo pabūklą. Be to, išvadavome šešis sužeistus savo draugus. Jie buvo iš tų dalinių, kurie dar anksčiau užėmė tą gyvenvietę. Buvo sunkiai sužeisti, bet jų nepribaigė, rusų medikai net sutvarstė.

Mūsų džiaugsmas dėl mažos pergalės prie Labeikų kaimo truko neilgai. Sužinojome, jog divizijos dešiniajame sparne priešas nubloškė mūsų menkas užtvaras ir veržėsi priekin. Taigi fronto liniją reikėjo vėl perkelti atgal. Antroje dienos pusėje, kai vos spėjome įsitvirtinti Labeikose, padėtis staiga pasikeitė. Ryšys su kaimynais iš dešinės vėl nutrūko. Kelias iš Ulos į Lepelį, kuris vingiavo mūsų užnugaryje išilgai upės, buvo užkimštas transporto priemonių. Visi, kurie galėjo judėti, stengėsi patekti į nedidelę Ulos gyvenvietę, nes tenykščiu tiltu norėjo persikelti į kitą pusę ir kitais keliais trauktis toliau.

< Įprastinė sovietų puolimo taktika – tankus lydi pėstininkai.

Tuo metu mes nerimaudami laukėme įsakymo atsitraukti. Kai jis pagaliau buvo gautas per radiją, tai pagal visus požymius matėme, kad pavėluotas. Kai įvairūs bataliono padaliniai priartėjo prie Ulos upės, kelyje jau ryškėjo masinio bėgimo vaizdas. Mačiau, kaip dardėjo šuoliais genamų arklių traukiami vežimai, riedėjo motorinės transporto priemonės, tarp kurių šmirinėjo bėgantys kareiviai. Iš visko sprendžiant, paskui juos riedėjo rusų tankai . To bėgimo vaizdas, artėjantys priešo tankai, šaudantys iš patrankų ir kulkosvaidžių – visa tai ir sukėlė bataliono likučių paniką. Dabar nė vienas vadas negalėjo sulaikyti savo valdinių. Staiga dingo vyresnysis leitenantas Malvicas. Aš įsakiau vis dar aplink mane esantiems savo nedidelės štabo grupės žmonėms bet kur persikelti per upę ir susirinkti kitame krante. Buvo aišku, kad iki tilto nenusigausime. Netikėtai pats sau patekau į pakelės griovį, vėl visiškai vienas, o pro šalį visu greičiu riedėjo du priešo tankai. Abu apsėsti jais važiuojančių pėstininkų. Tas fantastiškas vaizdas taip mane apstulbino, kad nė nepamaniau, jog galėčiau šaudyti jiems pavymui. Be jokios priedangos tiesiog stebėjau tą sceną. Paskui vis tiek sumojau, jog reikia perbėgti kelią ir pasiekti upės krantą.

Nusiraminęs nusprendžiau pasiieškoti kokio medinio daikto, kad būtų lengviau kapstytis per upę plaukte. Radau netgi rąstą. Paskui prie manęs prisijungė sanitaras. Tai buvo rudaplaukis Belekė iš mūsų bataliono. Jį pažinojau nuo praėjusį rudenį vykusio įsimintino mūšio palei kapines prie Lenino gyvenvietės. Belekė nusitraukė viršutinius drabužius ir pasakė, jog yra prastas plaukikas. Aš nuvilkau maždaug pabėgio dydžio rąstą prie vandens. Tada liepiau Belekei sėsti priešais mane ir pasakiau, kad rąstas išlaikys mus abu. Belekė nusitvėrė už rąsto. Pasidarė patogiau, kai liepiau jam išskėsti rankas ir laikyti vandens paviršiuje. Nenusivilkęs uniformos pats atsisėdau ant rąsto už Belekės. Nuo mūsų svorio rąstas nugrimzdo maždaug pusmetrį, tad mes iki krūtinės panirom į vandenį.

Upė nebuvo nė 20 metrų pločio, tad per ją galėjome lengvai ir greitai perplaukti. Tačiau skubiai sumanytas mano planas buvo kartu ir šiek tiek nuplaukti pasroviui. Norėjau perplaukęs upę prisijungti prie savųjų. Dešiniajame krante kareiviai ir įvairiausių laipsnių karininkai mėtė ginklus, šaudmenis, reikmenis ir vilkosi nuo savęs drabužius. Aš šūktelėjau jiems, kad ieškotų kokių medžio gabalų. Bet žmonės buvo apimti panikos ir šoko į vandenį, nors kai kurie nemokėjo plaukti.

O aš rankomis „valdžiau“ savo rąstą saugodamas automatą, kad nesušlaptų. Jį teko diržu prisirišti prie kaklo. Srovė buvo labai smarki. Netikėtai už mūsų vandenį ėmė taškyti iš kulkosvaidžio paleistos kulkos. Pamėginau atsigręžti ir suprasti, ar tai atsitiktinis šaudymas, ar priešas į mus šaudo specialiai. Pasijudinau iš vietos ir vandens prisisėmęs guminis batas nuslydo

nuo kojos. Vanduo jį tiesiog nutraukė. Iš apmaudo nuspyriau batą ir nuo kairės kojos.

Maždaug už kilometro per šią nepamirštamą kelionę kairiajame krante aptikau majorą fon Garną, kuris avėsi batus. Jis perplaukė upę vienas, o, būdamas nuovokus žmogus, batus nusiavė iš anksto. Mes priplaukėme prie jo ir išlipome į krantą. 252-osios pėstininkų divizijos istorijos 205 puslapyje šie įvykiai aprašomi taip:

„Birželio 26 d. priešas keliose vietose persikėlė per Ulos upę ir, slinkdamas susikertančiomis kryptimis, įsibrovė į menkai ginamas divizijos pozicijas iš užnugario. Išvargintas kariuomenės personalas, kuris be pertraukos kovėsi nuo birželio 22 d., neturėjo galimybės pamiegoti, jam trūko maisto. Išnaudojusi beveik visus šaudmenis kariuomenė kaudamasi pamėgino trauktis per Ulos upę. Priešo smarkiai apšaudomi, negalėdami naudotis tiltais, neturėdami valčių nedaugelis likusių sveikų žmonių stengėsi pasiekti priešingą krantą. Tie, kurie nemokėjo plaukti, kabinosi už tų, kurie mokėjo ir drauge su jais grimzdo į gelmę. Mokantys plaukti gabeno per upę sužeistuosius, plaukdami į vieną ir kitą pusę net po keletą kartų, kol pajėgė. Daugelis pakliuvo mirčiai į nasrus. Kitos dienos rytą keliuose pasirodė pusnuogių žmonių, kurie neturėjo nieko, išskyrus ginklus. Buvo padaryta visa, kas įmanoma juos aprengti ir grąžinti į rikiuotę“.

Drauge su majoru fon Garnu žingsniavau norėdamas pasiekti beprecedenčio atsitraukimo kelią, vingiuojantį nuo Ulos pietų pusėn. Boilekė atsiskyrė nuo mūsų mėgindamas ieškoti užnugario tarnybų ir vėl gauti uniforminę aprangą. Tokių kaip jis buvo nemažai. Keliu traukė visokius laipsnius turintys kareiviai ir karininkai. Visi jie skubėjo, daugelis be viršutinių drabužių, be ginklų ir amunicijos. Fon Garnas pasakojo, kad pulko štabo karininkas vyresnysis leitenantas Kriugeris permetė per upę telefono laidą, už kurio laikydamiesi galėjo persikelti penkiolika plaukti nemokančių žmonių. Tarp jų pateko vyresnysis feldfebelis Miuleris, vienintelis žmogus iš mūsų bataliono apdovanotas Riterio kryžiumi. Jis sakė, jog perplaukė tik su apatiniais drabužiais ir kepure, kurioje laikė paslėpęs savo brangųjį apdovanojimą. Atsitraukimą dengė šaltakraujiškai veikdama palei kelią įsirengusi poziciją prieštankinio pabūklo tarnyba. Narsieji artileristai vieną po kito pamušdavo priekin besiveržiančius priešo tankus.

Aš, vis dar basas, padėjau majorui surinkti mūsų dalinių žmones. Tarp jų atsirado toks pats basas, kaip aš, leitenantas iš prieštankinio diviziono. Karšta vidudienio saulė greitai išdžiovino mūsų drabužius. Aš išsaugojau savo ginklą, šovinius, planšetę ir uniformą, bet labai nervinausi, jog netekau batų. Man atrodė, kad basam yra gėdinga įsakinėti. Greitomis surinkome 7-ojo pulko likučius, o mano bataliono likučiai buvo priskirti pulkui.

Tarp pulko štabo turto buvo ir priešcheminės apsaugos aprangos komplektų. Bet svarbiausios aprūpinimo daiktais atsargos buvo užnugaryje, už 80 kilometrų nuo mūsų. Kol pulko štabo hauptfeldfebelis įstengs gauti man deramus batus, gal net paims juos iš sužeistojo, turėjau vaikščioti apsiavęs apsaugine avalyne. Tie „kamašai" iš asbestinio audinio su kietais padais buvo užrišami iš užpakalio žemiau kelių. Antrajame pasauliniame kare pagal tiesioginę paskirtį jie nebuvo naudojami. Štai su tokia laikina ekipuote, trukdančia net normaliai vaikščioti, ėmiau vykdyti 7-ojo grenadierių pulko štabo ryšių karininko pareigas. Vėlesnėmis dienomis drauge su kilusiu iš Berlyno vyresniuoju leitenantu Kriugeriu dalyvavau atliekant rizikingas užduotis sunkiame ir pavojingame mūsų atsitraukimo kelyje.

Armijų grupės „Centras" kariai žygyje.

8

„KLAJOJANČIAME KATILE“ – NUO DAUGUVOS IKI RASEINIŲ

9-ajam armijos korpusui, kuriam priklausė 252-oji pėstininkų divizija, 1944 m. birželio 22-oji prasidėjo nuolat traukiantis. Tai truko pusantro mėnesio. Atsitraukdama iš Vitebsko rajono korpuso kariuomenė nužygiavo apie 500 kilometrų ir sustojo tik prie Reicho rytinės sienos, Rytų Prūsijoje. Patirta didžiulių nuostolių. Priešui pralaužus „Centro“ armijų grupės frontą, korpusas neteko ryšio su kaimynu iš dešinės. Tačiau mums buvo visų svarbiausia, jog kairiajame sparne atsirado properša tarp mūsų ir „Šiaurės“ armijų grupės, kuriai buvo priskirta gana daug divizijos dalinių ir padalinių. Tos properšos plotis kito ir kartais siekė iki 70 kilometrų. 9-ojo korpuso, kuris priklausė „Centro“ armijų grupei, vadovybei buvo priskirti 252-osios pėstininkų divizijos ir korpuso „D“ kovinės grupės likučiai. Prie jų prisijungė nusilpę kitų sutriuškintų junginių daliniai. Mūsų divizijai priklausė 7-asis grenadierių pulkas, atskiras fuzilierų batalionas. 7-asis pulkas priglaudė ir mano bataliono likučius. Kai pasitraukėme iš pozicijų prie Dauguvos, pulkas buvo priskirtas korpuso „D“ grupei. Birželio 30 d. jis grąžintas į 252-ąją diviziją.

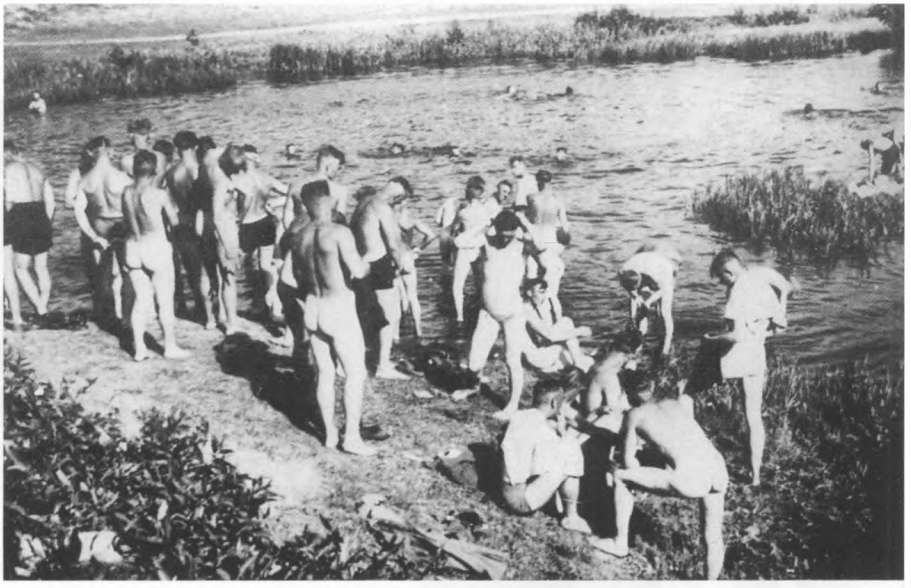

Maudynės po žygio.

Birželio 29 d. majorui fon Garnui pavyko gauti pulkui keletą Geležinių kryžių. Bemaž be jokių ceremonijų jie buvo išskirstyti tarp nedaugelio prityrusių kareivių ir karininkų. Kai grįžau iš kelionės pusiau vikšriniu motociklu po pulko dalinius, Garnas iškart prisegė man prie krūtinės 1-osios klasės Geležinį kryžių. Ir jau buvo gautas įsakymas man vėl vykti į tokią pačią kelionę. Tad džiaugtis ir didžiuotis trokštamu apdovanojimu tiesiog neturėjau laiko. Bet vis tiek buvau laimingas, nes praėjusią dieną gavau iš užnugario naujus guminius batus.

O kitą dieną teko skubiai trauktis nesustojant net naktį, iki ryto. Manėme, kad pulkas turės progą pailsėti už 20 kilometrų nuo priešakinių patrulių, kurių mes apskritai neturėjome, išsidėstymo vietos esančiame punkte. Tą vietą – žemumoje, palei tvenkinį – mes radome. Iškankinti žmonės pasidėjo ginklus ant žemės ir dauguma jų tuoj subrido į šiltą dumbliną vandenį. Keli šimtai karių, visas pulkas, turškėsi, plaukiojo, prausėsi ir skutosi. Daugelis susitvarkė greitai ir sugulė medžių pavėsyje bent kiek pamiegoti. Fon Garnas ir aš prieš atsipalaiduodami pirmiausia išdėstėme apsaugos sargybinius ir užmezgėme ryšį su divizijos štabu.

Poilsis truko mažiau nei pusvalandį, nes pasigirdo motorų ūžesys. Pamanėme, kad tai mūsų šturmo pabūklai, kurie buvo išdėstyti priešais mus. Bet atrodė nesuprantama, kodėl jie jau traukėsi atgal, nors buvo dar tik vidurdienis. Mūsų nuostaba greitai išsisklaidė. Iš už gelstančių javų lauko, dengiančio žemumą iš šiaurės ir vakarų, pasirodė tankas T-34. Paskui jį riedėjo dar du. Tankai, atsukę patrankų vamzdžius į dangų, lėtai šliaužė aukštyn. Jie smarkiai išgąsdino besimaudančius ir besiilsinčius žmones. Vėl kilo panika. Bet po keleto šimtų metrų bėgimo karininkams pavyko juos sustabdyti ir grąžinti atgal.

Vyresnysis leitenantas Malvicas, kuris šiek tiek prieš tai atvyko pas majorą Garną, įsakė man nedelsiant vykti paskui jį ir „sutvarkyti“ tankus. Pro krūmus, per tankius rugius prišliaužėme prie jų. Ką norėjo daryti Malvicas, buvo neaišku. Nė vienas neturėjome jokių ginklų, išskyrus šiuo atveju beverčius pistoletus. Nieko negalėjome padaryti, kol kuris iš rusų nekyštelės iš liuko. Pirmasis tankas stovėjo palei krūmus per 10 metrų nuo mūsų.

Kad drąsuolis laimėtų, reikia tuo metu turėti tinkamą ginklą. Tokio – nei „pancerfausto“, nei magnetinio kumuliatyvinio užtaiso ar prieštankinės minos – neturėjome. Tuo labiau kad pirmojo tanko įgula mus pastebėjo. Tankistai apšaudė mus kulkosvaidžiais ir Malvicas buvo sužeistas į koją. Tada net jam paaiškėjo, jog reikia trauktis. Bet teko nustebti, nes tankai pasuko atgal. Galbūt įtarė mus turint kažką jiems grėsminga.

Greitomis įrengtoje pozicijoje išsilaikėme iki vakaro, nes įgijome prieštankinę patranką. Ją įstūmėme į krūmus ir gerai užmaskavome. Kai prasidėjo

< Sovietų tankistas pateko į vokiečių nelaisvę.

tankų ataka, aš su Garnu buvome drauge su artileristais. Iš 30 metrų nuotolio jie tiesiogiai pataikė į paties pirmojo tanko bokštelio viršutinę dalį. Mašina užsidegė ir iš jos išlindo dvi suodinos figūros aukštai pakeltomis rankomis. Nukreipęs į rusus automatą skyriaus vadas paėmė juos nelaisvėn. Fon Garnas paliepė pulko arklių traukiamu vežimu išgabenti juos į užnugarį. 22.00 pulkas atsitraukė. Ariergardas turėjo likti iki vidurnakčio. Tik tada pasitraukėme ir mes su Garnu.

Naktį pulkui pavyko kiek atitrūkti nuo priešo. Dieną žygiavome toliau. Aš turėjau galimybę važiuoti. Į vakarus nuo Kubličių platus smėlėtas kelias daugelį kilometrų vingiavo per mišką. Šiame rajone ilgą laiką slėpėsi partizanai.

Tačiau birželį mūsų 3-iosios tankų armijos vadas generolas pulkininkas Reinhartas, tikėdamasis, jog gali tekti trauktis, savo pajėgas metė kovai su partizanais. Bet užkasti aptiktus lavonus nebuvo laiko. Tad kai kuriose mūsų kelio

vietose tvyrojo bjauri smarvė. Buvo kalbama, jog miškuose riogsojo šimtai lavonų. Birželio kaitroje tas puvimo dvokas vis stiprėjo. Teko užspausti nosį ir kvėpuoti pro burną. Kai kurie mūsiškiai net užsimaukšlino dujokaukes.

Prieš 132 metus iki mūsų tuo keliu traukė į Maskvą „Didžioji armija". Netoliese šios vietos prasideda Berezinos upė su daugybe intakų. Per 1941 metų puolimą mūsų pulkas kėlėsi per šią upę netoli tos vietos, kurioje 1812 m. įvyko istorinis mūšis. 1941 m. kasant apkasus, buvo rastas Napoleono kariuomenės ženklas – erelis ir Prancūzijos vėliavos kotas. Ta relikvija nedelsiant nugabenta į kariuomenės vyriausiąją būstinę fiureriui. Tai, kad traukėmės panašiai kaip prancūzai, mus veikė gniuždomai.

Pakeliui į Glubokoję – miestelį prie Lenkijos senosios sienos – iš kaimo sodybos tiesiai prieš „Kiubelvageną" išbėgo kiaulė. Paskui puolė bėgti tolyn. Bet visureigis tą vargšą padarą pavijo, pervažiavo ratais. Kareiviai kiaulę sulaužytomis kojomis įmetė į mašiną. Vakare lauko virtuvės personalas mus vaišino kiauliena. Ta proga majoras fon Garnas leptelėjo: „Kitąkart priešais mašiną privalo iššokti ne kiaulė, o veršelis!"

Liepos 4 d. mes pasiekėme Dunilovičius, iš kur turėjau važiuoti į Novopajevą ir nukreipti batalioną į jam skirtas pozicijas. Vos spėjau nušokti nuo motociklo, kai pasigirdo pažįstamas „Stalino vargonų" kauksmas. Mano vairuotojas įstūmė motociklą į krūmus ir sugulėme ant minkšto smėlėto kelio. Virš mūsų pralekiančių reaktyvinių sviedinių garsas priminė orą skrodžiančio gigantiško dalgio švilpesį. Sviediniai krito ant namų, į sodus, sproginėjo gatvėse. Iš viso sprogo 42 stambaus kalibro sviediniai. Laimė, niekas nenukentėjo. Mums, seniams, šis ginklas jau nedarė didelio psichinio poveikio. „Palaiminimas" baigėsi, mes pakilome, nusipurtėme dulkes ir nuvažiavome ieškoti savo bataliono.

Tą vakarą eilinį kartą lankiausi pas pulko gydytoją. Jis jau keletą kartų dūrė man švirkštu į užpakalį, tad vos ne vos galėjau vaikščioti. Buvo įšvirkščiama preparato, vadinamo „Cebionu", t.y. vitamino C. Tuo metu pulko medicinos tarnybos viršininkui daktarui Helvegui nelabai buvo ką veikti. Savo tvarstomojo punkto pulkas neturėjo, o dėl greito traukimosi nuostoliai buvo nedideli. Sužeistieji tiesiog iš batalionų buvo nedelsiant gabenami į užnugarį. Kartais atrodė, kad gydytojas vaidino pulko štabo vaidmenį. Kiekvienąkart, kai buvo išduodami nauji žemėlapiai, kurių visada trūko, man teko su juo kovoti. Pagaliau susivokiau, jog aš, štabo karininkas, vis tiek turėjau daugiau teisių gauti tų žemėlapių.

Liepos 4 d. traukėme per Postavus (Pastovį). Apšaudžius priešo artilerijai, visas miestas liepsnojo. Dieną prieš tai, per ankstesniąją išvyką į kariuomenės dalinius, važiavau per šį miestą, kai buvo dar nekliudytas. O dabar nuo vėjo gaisrai tik plėtėsi. Nuo daugybės liepsnojančių medinių namų sklido toks

karštis, kad porąkart pamėginus pervažiuoti per miestą atviru automobiliu, teko traukti pro šalį. Visos autotransporto priemonės buvo priverstos išsukti iš kelio. Kad nekiltų pavojaus mūsų brangiajam „Kiubelvagenui“ su radijo stotimi, nuvažiavome du kilometrus atvira vietove tiesiog priešais išsiveržusius priekin rusų tankus. Paskui išsikapstėme į kelią, kuris vingiavo vakarų pusėn. Pakelėje buvo primėtyta daug ričių brangiai kainuojančio telefono kabelio. Greičiausiai jos atiteks priešui, kaip jau nutiko kariuomenės tiekimo sandėliui į rytus nuo miesto. Nepaisydamas grasinimo karo lauko teismu, už tą kabelį atsakingas žmogus nesutiko išdalyti jo atsargų iki to meto, kol jau pradėjo sproginėti pirmieji rusų tankų paleisti sviediniai.

Tuo metu mūsų aplinkoje buvo populiarus pasakymas: „Mes nešdinamės“. Vien jau dėl traukimosi tempo neturėjome laiko pamiegoti. Teko išnaudoti kiekvieną ketvirtį valandos, kad bent snustelėtume. Vieną dieną atsiguliau ant mūsų automobilio oda aptrauktos užpakalinės sėdynės. Kai vairuotojas Augustas Vercas, tirolietis iš Verglio, priėjo prie mašinos, jis nepastebėjo, kad mano dešinė koja nukarusi išorėn. Važiuodamas atbulai namo kieme, taip arti privažiavo prie sienos, kad man prispaudė koją. Prabudau rėkdamas ir keikdamasis. Beje, vėlai vakare tas pats pasikartojo. Aš su Garnu būdami ariergarde, važiavome atgal į pulką atsiimti šturmo pabūklo. Užsnūdau. Tamsoje mums teko apvažiuoti į vakarus bėgančių etninių vokiečių koloną, kurią lydėjo policininkai. Pro miegus nepastebėjau, kad mano

Ilgos pabėgėlių kolonos dažnai užtverdavo kelius, trukdydamos vokiečių kariuomenės judėjimui.

koja nukaro nuo kovos mašinos krašto ir buvo prispausta prie arklių traukiamo vežimo, kurį mes lenkėme. Tačiau vėl viskas baigėsi gerai ir aš džiaugiausi, kad nepatekau į ligoninę.

Mums buvo gaila tų pabėgėlių , nes atrodė abejotina, kad jie įstengs judėti toliau tokiu pačiu tempu. Kuo toliau slinkome į vakarus, tuo keliuose darėsi ankščiau. Dažnai buvo kalbama, jog užnugario daliniuose vyko audringų scenų. Aukštieji karininkai, nuolat naudodamiesi jų laipsnių suteiktomis teisėmis, reikalavo beatodairiškai paklusti. Jie neleido jaunesniesiems vadams pirmiausia atitraukti savo dalinių ir reiškė teisę būti pirmesni.

Taip pat buvo žinių apie žmones, kurie eismą kreipė neteisingu keliu. Dar 1943 m. vasarą buvome įspėti dėl mūsų kariuomenės pozicijose atsirandančių nepažįstamų karininkų. Tai buvo rusų siunčiami „Laisvosios Vokietijos" žmonės, apsivilkę policininkų ar karininkų uniformomis ir įsitaisę kelių sankryžose. Buvo kalbama, kad jie kreipė kariuomenę į apsupimo katilus. Bet aš buvau įsitikinęs, jog mums taip nenutiks. Majoro fon Garno sąžiningumas ir tvirtumas buvo pakankamas garantas, jog nepaklysime ir nepasuksime neteisingu keliu. Kartais, kai nebūdavau ariergarde, drauge su Garnu, man teko atlikti pulko kolonos tikrojo vedlio vaidmenį. Važiavau pusiau vikšriniu motociklu priekyje ir savo žibinto žalia šviesa rodžiau kelią mašinų vairuotojams. Mes nė karto nepaklydome.

Kartą naktį artilerijos diviziono vadas kapitonas Kaupkė per lauko garsiakalbį paskelbė, kad rusai pradėjo šaudyti. Per garsiakalbį girdėjome šaudant iš šautuvų ir kulkosvaidžių. Tai reiškė, jog rusai užėmė kaimą kairėje nuo mūsų. Ten su savo pabūklais buvo Kaupkė. Tuo pačiu metu priešas užėmė ir kelią, kuriuo traukėmės. Rusų priešakiniai daliniai ne vienąkart mėgino mus aplenkti ir atkirsti mūsų kelią. Po sunkių paieškų mums vis tiek pavyko miško keliais išvesti pulko koloną iš apsupties.

Kitą dieną, liepos 10-ąją, majoras Garnas ir vyresnysis leitenantas Kriugeris kažkur dingo. Aš likau pulko štabe su kapitonu Grabšu, kuris, gavęs pulko adjutanto pareigybę, atėjo vietoj sužeisto vyresniojo leitenanto Štolco. Netikėtai gavome nepatvirtintą pranešimą, kad rusai prasiveržė labai arti mūsų. Judrusis Grebšas įsakė kontratakuoti visomis štabo karinio personalo pajėgomis. Mes nužygiavome maždaug kilometrą į rytus, bet neaptikome jokių rusų ir niekas į mus nešaudė. Ataka baigėsi tuo, kad Grebšas sušuko „hura" ir, mojuodamas virš galvos planšete, puolė priekin. Bet buvo, kaip sakoma, tik „daug triukšmo dėl nieko".

Liepos 11 d. peržygiavome Labanorą. Taikos metu tai tikriausiai buvo idiliškas kaimas tarp Lietuvos ežerų. Savo kelionėse į pulko padalinius aš niekada neužmiršau, jog man pasisekė, kad neteko kulniuoti pėsčiomis. Juk net batalionų vadai šimtus kilometrų traukė savomis kojomis. Naktimis, kai

aplenkdavau išvargintų žmonių kolonas, jaučiausi esąs kaltas, kad man buvo taip patogu. Bet jau tikrai nepavydėjo mano „ratų“ kapitonas Huzenetas, kuris, žuvus kapitonui Miuleriui, vadovavo 2-ajam batalionui.

Iš veido panašus į berniuką, šviesiaplaukis, jis net pačiomis sunkiausiomis aplinkybėmis buvo draugiškas. Net ir tada, kai droviai prašė mane skirti jam šturmo pabūklą ir kai prašė pasakyti majorui Garnui, kad galės atsilaikyti valandą ar dvi. Susidraugavau su Huzenetu vos su juo susitikęs. Jis nuolat nekantriai laukė naujienų apie mūsų ir kaimynų padėtį. Bet plyšys iš kairės vis platėjo. Nuo 17 kilometrų liepos pradžioje jis padidėjo iki 70 kilometrų. Korpusas mums iš kairės kovėsi be priskirtų dalinių. Tai buvo panašu į klajojantį katilą ir ten patekusiai kariuomenei teko kovoti siekiant išlaikyti atvirą kelią trauktis į vakarus.

Mane visiškai užvaldė atsitraukimo saugumo užtikrinimas. Kaip pamišėlis laksčiau motociklu po mūsų batalionus, šturmo ir prieštankinių pabūklų tarnybas, pionierių dalinius ir perteikdavau įsakymus, kuriuos saugojau tik savo galvoje, nes nebuvo jokių dokumentų. Turėjau visus rasti naudodamasis žemėlapiu, neretai kliaudamasis vien intuicija. Dažnai man kilo pavojus pakeliui užmigti ir, kai vairuotojas staigiai stabdo privažiavęs duobę ar kokią kitą kliūtį, galėjau iškristi iš motociklo priekabos. Kartais iš debesų staiga išnyra rusų naikintuvas ar sovietų iš Amerikos gautas dvimotoris bombonešis „Martin“ ir bombarduoja kelią, kuriuo traukėmės. Tada šokame nuo motociklo, kone jam dar nesustojus, ir slepiamės kur tik galime.

Kartą vakare grįžau į pulko štabą ir pamačiau priešais vieną kaimo namą gulintį sunkiai sužeistą rusų gvardijos kareivį. Ant jo krūtinės kabojo keletas ordinų. Jis lydėjo du pulkininkus, kurie savo taip pat amerikietišku džipu išklydo iš kelio. Griovyje įsitaisęs kulkosvaidininkas iš arti suvarpė mašiną ir abu karininkai buvo nukauti.

Tuo metu mąsčiau, kaip būtų gerai atostogas praleisti šioje šalyje. Pagyventi viename iš tų mažų meldais dengtų namų, pavaikščioti basomis po įkaitusį kaimo kelių smėlį ir išsimaudyti šiltame tamsių ežerų vandenyje. Tai būtų tiesiog nežemiškas malonumas. Kai mes – majoras Garnas ir aš – turėjome laiko bei galimybių, tai nusivilkdavome uniformas ir panirdavome į kurį iš daugybės Lietuvos žemumos ežerų. Tačiau net ir tokie malonumai kartais baigdavosi liūdnai. Vieną tokią dieną korpuso štabo viršininką pulkininką leitenantą ištiko infarktas.

Liepos 12 d. Alantoje mano tarnybos pulko štabe laikas baigėsi. Reikėjo grįžti į priešakines linijas ir imti vadovauti kuopai. Tai reiškė toliau trauktis *per pedes apostolorum*, t.y. „apaštališkai, savomis kojomis“. Per naktį nužygiavome 25 kilometrus. Atrodė stebėtina, kad beveik nepavargau. Alantos kaime teko pasirengti gintis žiedu. Kai kuopa išsikasė tranšėjas ir

buvo išrinktos pozicijos kulkosvaidžiams, man atėjo į galvą mintis užsikabaroti į mūrinės bažnyčios smailiastogę varpinę, kurioje įsitaisė artilerijos stebėtojas. Iš varpinės langelio žvelgiau pro žiūroną vis tolyn ir tolyn į rytus ir mačiau ryto saulės nušviestus laukus, pievas, kelius, miškus, ežerus ir siaurą upelį. Bet tyla ir ramybė truko neilgai. Netrukus mane ir stebėtoją išvijo iš varpinės rusų prieštankinio pabūklo šūviai. Rusai neabejotinai nutuokė, jog iš varpinės juos stebėsime, tad, vis taikliau jiems šaudant, turėjome lipti žemyn.

Tai, kad vėl patekau į priešakines linijas, tik sustiprino pasitikėjimo savimi jausmą. Dabar žinojau, jog kas bepasirodytų priešais mus, tai galėjo būti tik priešai. Ten buvo nepaprastai pavojinga ir tas pavojus niekada nesibaigdavo. Tad fizinė įtampa visada balansavo ties mūsų galimybių riba. Tačiau

NARA, T.78, Roll. 136, f. 6065422

NARA, T.78, Roll. 136, f. 6065424

NARA, T.78, Roll. 136, f. 6065436

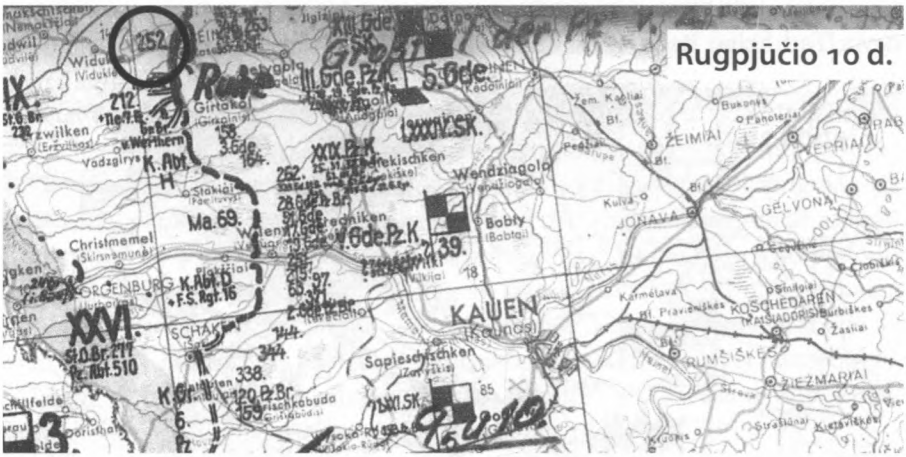

NARA, T.78, Roll. 136, f. 6065437

buvo gerai tuo, jog nereikėjo bijoti netikėto priešo užpuolimo. Savo motociklu kaip štabo karininkas važinėjau toli po miškus, nuklydęs nuo priešakinių linijų, mūsų užnugaryje.

Kartą iš miško išlindo dvejetas rusų. Tai įvyko taip netikėtai, kad iš pradžių tiesiog sutrikau. Bet kai priešai atakavo, užimdavo pozicijas ar jų šturmo grupė prasibraudavo prie mūsų naktį, tai buvo įvykiai, kuriems aš visada buvau pasirengęs.

Traukimasis ir su tuo susijusi sumaištis patvirtino šią taisyklę, pavyzdžiui, tais atvejais, kai į vakarus prasiveržda vo ir prisijungdavo prie mūsų sutriuškintų dalinių likučiai. Liepos 13 d. mes išsidėstėme gynybos pozicijose, per kurias tįso geležinkelio linija. Iki mūsų pylimu dar prisikapstė feldfebelis ir dvejetas kareivių. Paaiškėjo, kad jie priklauso daliniui, kuris gina kariuomenės tiekimo bazę, ir kad bazės viršininkas leido jiems trauktis be įsakymo. Pati bazė, aišku, nebuvo evakuota, dėl ko šie laimingai likę sveiki žmonės turėjo išklausyti nemaža nemalonių žodžių iš mano kareivių.

Per kitą nakties žygį sustojome du kartus. Pirmąkart todėl, kad į griovį

įvažiavo 15 tonų sveriantis artilerijos vilkikas. Tačiau didžiulė mašina išsikapstė iš purvo, nes turėjo gervę, o šalia stūksojo tvirtas medis, už kurio buvo galima užkabinti plieninį lyną. Antrąkart sustojome artėjant rytui. Žygiuojant vienas grenadierius stabtelėjo, atsigulė ant nugaros ir pasakė, jog toliau eiti neturi jėgų. Kadangi jokio transporto neturėjome, teko pagalvoti, kaip su juo pasielgti. Po penkių minučių atokvėpio mes pasiskirstėme jo ekipuotę, įskaitant šautuvą bei šalmą. Dvejetas kareivių, priekaištaudami maždaug taip: „Pagalvok apie savo senutę, drauguži", paėmė jį už parankių ir padėjo atsikelti. Remdamasis į draugus nusilpėlis ėjo toliau. Po kurio laiko jau galėjo žygiuoti savarankiškai. Kai priėjome paskirties vietą, tas kareivis dėkojo mums, kad jo nepalikome. Štai tokie yra tie pėstininkai!

Nespėjus man kaip reikia įsigilinti, teisingiau sakant, „įgriūti", į kuopos vado reikalų esmę, kai buvau grąžintas į pulką. Man pasisekė. Tas tris dienas priešas mūsų pernelyg nevargino ir naujų sunkumų nepasitaikė.

Bet daliniui papildyti atvyko naujų karininkų. Majoras fon Garnas norėjo, kad pulko štabe ryšių karininkas būtų jam pažįstamas žmogus, o ne naujokas leitenantas. Man vos tik atvykus į pulko štabą, prasidėjo priešo ataka. Vienas iš pirmųjų iš priešakinių linijų išneštas žmogus buvo ponas Huzenetas. Aš tyčia sakau „ponas", kad pabrėžčiau tai, jog vokiečių kariuomenėje buvo įtvirtinta taisyklė karininkams tarpusavyje vienam į kitą kreiptis prie pavardės priduriant „pone". Kreipiantis į vyresniuosius, vietoj pavardės vartojamas karinis laipsnis. Ne tarnybos aplinkoje, pavyzdžiui, stotyje, jei karininkas nepažįstamas, reikėjo kreiptis: „gerbiamasis drauge".

Ponui Huzenetui buvo sužeistas plautis. Šis geras jaunas žmogus buvo vos dvejais metais vyresnis už mane. Jo nuolat žvalus veidas dabar atrodė blyškiai geltonas. Bet jis gana greitai pasveiko ir grįžo į pulką. Spalį gavo Riterio kryžių, be to, iš apdovanojimų turėjo „Sužeistojo auksinį ženklą" ir „Artimosios kovos auksinį ženklą". 1945 m. jis žuvo mūšyje.

Vakare įsikūrėme sename užmiesčio name. Šturmo pabūklai liko greta pulko vadavietės. Jų įgulos, neįpratusios nakvoti arti priešakinių linijų, išsikasė apkasus, kuriuos iš viršaus pridengė kovos mašinos. Taip jiems susidarė dviguba apsauga.

Kitą dieną įsitaisėme vis dar gerai išlikusiose Pirmojo pasaulinio karo vokiečių pozicijose. Jose aptikome net smarkiai apaugusių krūmais betonuotų bunkerių. „Rytų pylimas" buvo puikiai įtvirtintas ir giliai ešelonuotas gynybos ruožas, kuris turėjo sulaikyti priešo puolimą. Bet, kaip ir dauguma gandų, tai pasirodė netiesa. Mus nuolat persekiojo mintis, kad toje kampanijoje Rytuose mūsų seneliai pasiekė pergalę, po kurios buvo sudaryta taika. Per Pirmąjį pasaulinį karą jie prasiveržė į priešo teritoriją tik kelis šimtus kilometrų, o mes beveik pasiekėme pačią Maskvą, bet apie taiką nebuvo nė kalbos.

Vokiečių savaeigis pabūklas StuG III Rusijoje.

Mes turėjome trauktis toliau. Kadangi ritomės atgal, tai tie nedaugelis kelių tarp rytų ir vakarų dažnai buvo užkimšti transporto priemonių. Dėl to kartais tekdavo ilgai stovėti ir įnirtingai ginčytis, kokia tvarka turi judėti kolonos. Tai kol kas buvo aktualu tik koviniams padaliniams ir nedideliems užnugario daliniams, kurie vieni kitiems įrodinėjo savo pirmenybės teises, remdamiesi laipsnių ir pareigybių pranašumais. Dideli užnugario daliniai jau prieš kelias dienas atvyko į Marijampolę, netoli nuo Reicho sienos.

Siekiant sumažinti persekiojančio priešo spaudimą, liepos 15 d. buvo pasitelkta mūsų aviacija. Nors išskleidėme oranžines atpažinimo marškas su svastikomis, mūsų žygio kolonos turėjo nuostolių. Buvo sužeistas ir štabo „Folksvageno“ vairuotojas. Todėl jį dabar valdė vyresnysis leitenantas Kriugeris, kurį fon Garnas pasiuntė vadovauti dideliam užnugario daliniui. Štabo karininkui tai atrodė ne itin „deramas“ darbas, bet buvo naudinga, kad tas pareigas eina energingas žmogus. Garnas pasakė, kad jam užteks tik manęs vieno.

Vakare gautas pranešimas, jog žuvo kapitonas Grebšas. Jis vos spėjo perimti vadovavimą 2-ajam batalionui, kai buvo sužeistas mano draugas Huzenetas. Kai jis tapo bataliono vadu, man pasirodė, kad nenorėjo imtis vadovavimo pareigų. Numaniau, jog jis nujautė artėjančią mirtį. Paskui gailėjausi dėl savo netikusių minčių apie jį. Tai buvo puikus optikos meistras, kilęs iš Aukštutinės Silezijos Beitcheno miesto. Po jo mirties gauta žinia, kad už veiksmus prie tilto per Ulą 1944 m. liepą apdovanotas Riterio kryžiumi. *De mortuis nil nisi bene* (lot.) – apie mirusiuosius [kalbama] arba gerai, arba nieko.

Pridursiu dar jaudinančią smulkmeną, susijusią su mūsų traukimosi laiku. Kumeliukai, mums žygiuojant, sekė paskui motinas ir žindo jų spenius eidami. Tai atrodė liūdnas reginys. Liepos 17 d. buvome atskirti nuo

korpuso grupės „D“ ir grąžinti mūsų divizijos priklausomybėn. Divizijos adjutantas majoras Ostreichas laukė mūsų Švenčionių miesto pakrašty, kaip tėvas laukia savo paklydusių vaikų.

Sėdėdamas ant sodo suoliuko, kaip Napoleonas III per susitikimą su Bismarku, jis pasakojo mums apie padėtį divizijoje. Pirmiausia generolas Melceris ketino performuoti 472-ojo grenadierių pulko 2-ąjį batalioną, kuriame buvau įrašytas adjutantu. Jis sakė: jei tai pavyks, divizijos vadovybei, be pėstininkų pulko, atiteks dar vienas padalinys ir mes daugiau nebūsime naudojami kitiems daliniams papildyti. Specialiai man majoras pasakė įsimintiną dalyką, esą, buvau įrašytas į žuvusiųjų sąrašą. Iš pradžių į tai nelabai kreipiau dėmesį, nes buvau žvaliai nusiteikęs. Bet kiek vėliau kilo nemalonių minčių apie tėvus ir apie Šveidnicą, kur ši žinia galėjo aplinkiniais keliais pasiekti Gizelą.

Kitą dieną, liepos 18-ąją, su majoru Garnu išvažiavau į divizijos štabą gauti įsakymų. Per artimiausias 48 valandas turėjau įsikurti anaiptol kukliame viešbutyje, kuris anksčiau buvo Lietuvos prezidento rezidencija. Baltai nudažytas pastatas stūksojo Lėno ežero pakrantėje. Kol majoras buvo pas generolą Melcerį, aš atsisėdau į erdvioje salėje stovintį didelį oda apmuštą krėslą, atsirėmiau į minkštą atkaltę, ištiesiau kojas ir užsnūdau.

Iš snūdo mane išbudino generalinio štabo pirmasis karininkas pulkininkas leitenantas Hugas Binderis. (Pareigybė vokiečių kariuomenės junginių štabuose, į kurią buvo skiriami generalinio štabo akademijos absolventai. – aut. pastaba). Jis pasakė, kad prie Ulos aplamdytas mano batalionas artimiausiu metu turės būti performuotas. Iš bataliono bus pašalinti ten patekę 7-ojo pulko žmonės. Be to, pasak jo, neseniai atvyko papildymas, įskaitant puskarininkius. Man tai buvo skaudus atsisveikinimas, ypač su narsiuoju majoru fon Garnu. Jis buvo kilęs iš Rytų Prūsijos ir tapo karininku po 12 metų tarnybos liktiniu. Šneideris turėjo pirmosios klasės kryžių „Už karinius nuopelnus“, kuriuo apdovanojami užnugario dalinių kariškiai. Į Rytų frontą jis buvo atvykęs pirmąkart.

Binderis numatė užduotį, kurią batalionui reikėjo atlikti. Užlenktas divizijos kairysis sparnas buvo pridengtas iš šiaurės. Korpusas, teisingiau sakant, tai, kas iš jo liko, kaudamasis turėjo trauktis į vakarus, neturėdamas jokio ryšio su kaimynais. Jo žodžiais, didžiausia problema buvo dėl nutrūkusio ryšio su „Šiaurės“ armijų grupe, kurios fronte susidarė 55 kilometrų pločio plyšys. Tikėtasi, jog pagal aplinkybes divizijos vadovybė atsiųs mums šturmo pabūklų. Batalionui priskirtas 14-osios prieštankinių pabūklų baterijos būrys, kuris iš 472-ojo štabo bei užnugario dalinių turėjo gauti automobilių. Paskui vyko pasitarimas. Binderis buvo kilęs iš Švabijos. Nuo 1938 m. jis tarnavo Insbruke, kalnų šaulių dalinyje. Sužinojęs, kad esu austras, pradėjo šneką apie Tirolį. Buvo matyti, jog Binderis, tvirto kūno sudėjimo žmogus, lygiais

juodais plaukais ir tamsiai rudomis akimis, išsiskyrė aukštu intelektu. Tai atitiko mano supratimą, koks turi būti generalinio štabo karininkas. Jo kelnės buvo su ryškiai raudonais lampasais, su dviem plačiomis baltomis juostelėmis – priklausomumo generaliniam štabui ženklu.

Kitą kartą sustojome Kavarske. Šis mažas miestukas liko divizijos kairiajame sparne. Aš vėl buvau bataliono adjutantas. Bataliono štabą įkurdinau buvusio ministro kukliame kaimiškame name. Iš visko sprendžiant, gyventojai iš jo išvyko visai neseniai. Bibliotekoje kartu su knygomis svetimomis kalbomis aptikau ministrų, kelių šalių diplomatų ir komersantų vizitines korteles iš to meto, kai Lietuva buvo nepriklausoma respublika, dar neprijungta prie Sovietų Sąjungos.

Kadangi mums pavyko laikinai sustabdyti priešo puolimą, mes – kapitonas Šneideris ir aš – nusprendėme pasižvalgyti po miestuką. Užsukome į katalikų bažnyčią ir ten susitikome su kunigu, kuris mus pakvietė pietų. Senasis šeimininkas pavaišino mus patiekalu iš kietos kaip puspadis jautienos ir kietais kaip akmuo kukuliukais su paprastu pienišku padažu. Valgius nešė maloni, išdžiūvusi iš senatvės ekonomė. Jis pasakė, jog Dievas jam pagelbės, kaip anksčiau, tad nesitrauks iš savo parapijos.

Antroje dienos pusėje užnugario administracijos sprendimu visi šaukiamojo amžiaus sulaukę vyrai turėjo susirinkti ir būti išgabenti į Vokietiją. Tai daryta, kad puolanti rusų kariuomenė jų nepaimtų į Raudonąją armiją. Prie mūsų ašarodamas priėjo senasis kunigas, kuris buvo pakvietęs mus pietų, drauge su jauna moterimi. Jis paprašė paleisti vargonininką, kuris tik ką susituokė su šia moterimi. Nors Šneideris ir neturėjo tokių įgaliojimų, jis klausiamai pažvelgė į mane ir aš sutikdamas linktelėjau galva. Kunigui leidome pasiimti „vargonininką“, tos moters vyrą.

Paliktoje vaistinėje mūsų bataliono medikui atsirado šio to reikalinga, ką galėjo pasiimti. Man buvo vertingiausias daiktas vaistininko namuose aptiktas pianinas. Kaip troškulio kamuojamas žmogus puola prie vandens, taip aš sėdau prie instrumento ir pirmąkart per keletą mėnesių juo skambinau.

Kitą dieną priešas ėmė mus spausti. Atakavo Sibiro šauliai. Ministro namą teko palikti, paskui, remiami šturmo pabūklų, vėl jį atsiėmėme. Naktį pasitraukėme iš šio miestuko. Liepsnojo priešo artilerijos sudeginti mediniai namai. Į padangę kilo dūmų kamuoliai. Tamsaus dangaus fone ryškiai švytėjo geltoni ir raudoni liepsnos liežuviai. Kai aš, pasukęs į vakarus, motociklu važiavau iš miesto, šiltą vakarą, jutau šiurpulį. Man buvo labai neramu dėl senojo žilo kunigo.

Kavarske, pirmąkart per keturias savaites gavome paštą. Motinos, tėvo ir Gizelos, kurie domėjosi vyriausiosios vadovybės suvestinėmis, laiškai buvo kupini nerimo dėl mano likimo. Tėvas vylėsi, kad aš likau Vitebske. Jis skaitė

pranešimus apie mūšius šiame mieste ir aplink jį. Dėl Pirmajame pasauliniame kare įgytos patirties jis mokėjo skaityti tarp eilučių.

472-ojo pulko 2-asis batalionas nebuvo tiesiogiai pavaldus divizijai, o patikėtas 7-ojo pulko vadui majorui fon Garnui. Liepos 21 d. mums buvo įsakyta atmušti iš priešo Pagirių kaimą, kurį rusai užėmė prieš dieną. Vadovauti atakai atvyko pats pulko vadas. Joje dalyvavo ir mūsų kovos draugai, trys mašinos iš 232-osios šturmo pabūklų brigados. Prisijungiau prie majoro Garno ir drauge su juo patraukiau rengtis atakai. Paskui atriedėjo šturmo pabūklai ir batalionas, sklisdamas į šalis, išėjo iš miško. Aš drauge su Garnu važiavau ant pirmojo šturmo pabūklo, kol priešai, šaudydami iš prieštankinių patrankų ir šaulių ginklų, privertė mus nulipti žemėn. Bet kaimą užėmėme nesustodami.

Buvo matyti, kad rusų pėstininkai neteko to polėkio ir ryžto, kurį rodė per puolimą. Rusai tiesiog bėgo. Išriedėdamas iš kaimo, nuo tilto nugarmėjo sunkusis tankas „Stalin“. Įgula išlindo ir pasislėpė, skubiai išmontavusi ir pasiėmusi optinius prietaisus. Ištraukti iš upelio didžiulę mašiną buvo neįmanoma, nes neturėjome tam reikalingų priemonių. Tad mūsų žmonės prikišo sprogmenų į patranką bei variklio skyrių ir sprogimai išvedė tanką iš rikiuotės.

Bataliono vadavietę įkurdinau kaimo pakraštyje stovinčio namo rūsyje. Kareiviai vidun prinešė šiaudų. Tad naktį tikėjomės tame patale kiek numigti. Tačiau atrodė stebėtina, kad galėjau išmiegoti be pertraukos net penkias valandas.

Sovietų sunkusis tankas IS-2 (Josif Stalin).

5.00 iš divizijos paskambino generalinio štabo antrasis karininkas. Jis klausė, kur buvo tie du kareiviai, kurie turėjo atvykti pas jį 5.00, o tada važiuoti į Karaliaučių kažkokio vikšrinio traktoriaus.

Nesuprasdamas, apie ką jis šneka, paklausiau, kuriuos kareivius jis turi galvoje ir ką jie turėjo nuveikti. Generalinio štabo karininkas, taip pat pavarde Binderis, bet vardu Georgas, pratrūko: „Jūs ką – iš proto išsikraustėte, leitenante, juk kalbėjausi su jumis naktį ir sakiau, ką turite nuveikti!“ Labai pagarbiai pastebėjau, jog jis klysta. Man pasisekė numigti ir tuo metu su niekuo nebendravau. Dar pridūriau, kad greičiausiai jis kalbėjosi telefonu su bataliono vadu. Jau tikrai įpykęs numetė ragelį.

Po kurio laiko man paskambino telefonistas jefreitorius Hermensas, kurį aš vadinau Hermiu, ir pranešė, kad naktį buvo skambinta iš divizijos štabo ir teirautasi, ar esu aš. Hermensas mus sujungė ir generalinio štabo antrasis karininkas liepė man 5.00 pasiųsti du žmones į divizijos vadavietę. Jie turėjo važiuoti į Karaliaučių pasiimti dviejų mašinų RSO, t.y. *Raupenshlepper-Osf*, kitaip sakant, vikšrinių vilkikų. Telefonistas pasakė, kad būdamas mieguistas aš į paliepimą atsakiau visai nekariškai, kelissyk kartodamas „taip, taip“. Tad mano viršininkas keletą kartų klausė: „Jūs girdite mane, Šeiderbaueri? Leitenante, ar jūs mane girdite?“ Į tai aš atsakinėjau „taip, taip“, o paskui padėjau ragelį. „Hermi, bukagalvi, velniai griebtų, tu žinojai, kad miegojau ir ne viską iškart supratau. Kodėl manęs deramai neišbudinai?“ – priekaištavau jam telefonu. Bet šaunusis vaikinas atsakė: „O aš pamaniau, jog ponui leitenantui reikia šiek tiek pamiegoti“.

Mūsų divizijos štabe atsirado didelis lengvasis automobilis „Medford“ atviru kėbulu. Man teko jį kartu su vairuotoju atsiimti iš užnugario dalinio. Antroje dienos pusėje išvažiavome į divizijos štabą gauti naujų įsakymų. Pasinaudojau ta galimybe atsiprašyti generalinio štabo majorą „Šoršą“ Binderį. Pakeliui iš Pagirių į vakarus kiek aukštėjančia vietove, kuri buvo gerai apžvelgiama priešo, mus pastebėjo rusų tanko „Stalin“ įgula. Ji paleido mums įkandin keletą sviedinių, bet, laimė, nepataikė. Vairuotojas, kuris anksčiau tarnavo Olandijos policijoje, išsuko iš kelio ir šūkaudamas „karašo, karašo!“, toliau važiavo zigzagais per pievas ir laukus.

Liepos 22-osios vakare buvo pranešta apie pasikėsinimą į fiurerį. Tai mus labiau nustebino negu užrūstino. Reikšti nuomones apie tą įvykį tiesiog nebuvo laiko. Pagalvojau tik, kad neabejotinai tai buvo išdavystė. Bet, kita vertus, mąsčiau sau toliau, būtų netikėtina, kad žmonės su tokiomis pavardėmis, kaip Štaufenbergas, Bekas, Viclebenas ir Moltkė, galėjo išduoti Vokietiją. Pamaniau, jog jie galbūt veikė ne prieš Vokietiją, o jos labui.

Kitą dieną batalionas gavo užduotį išlaikyti aštuonių kilometrų ilgio gynybos ruožą. Kadangi trūko pajėgų, galėjome ginti tik tris ruože esančius

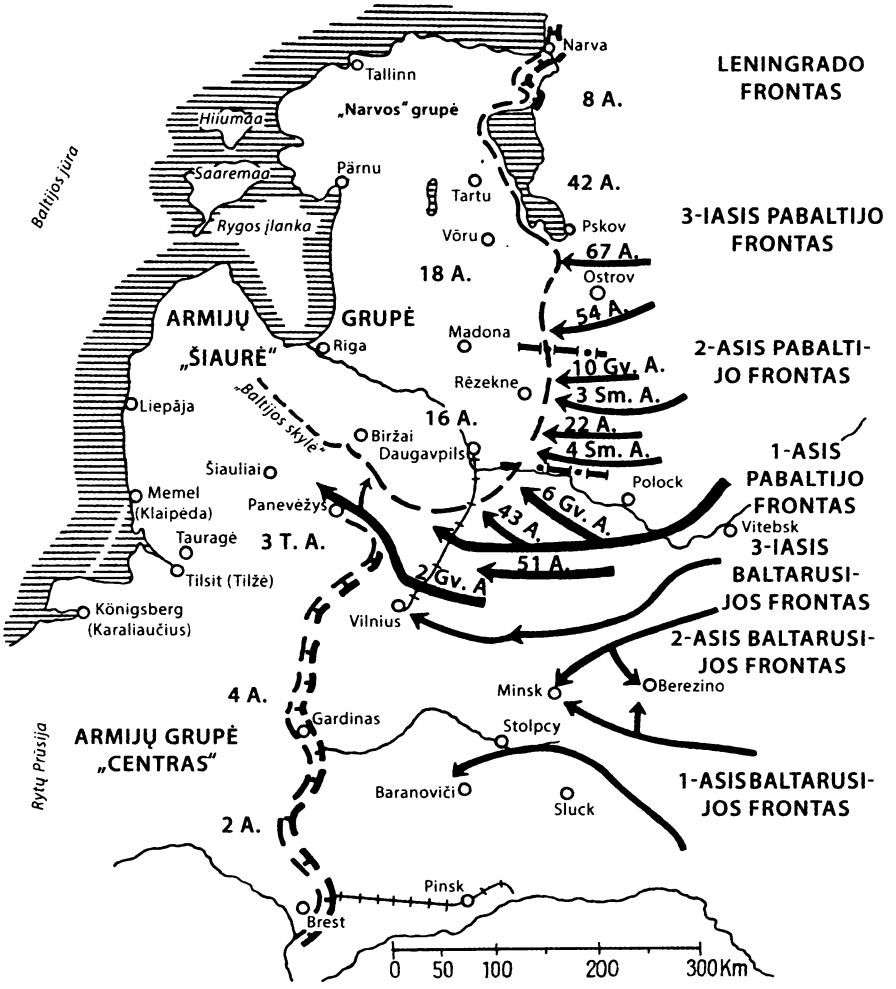

Fronto padėtis Baltijos šalių teritorijoje 1944 m. liepos 23 d. A. Šeiderbauerio 252-oji pėstininkų divizija, priklausanti 3-iajai tankų armijai, tuo metu nesėkmingai mėgino sulaikyti priešą į rytus nuo Šiaulių.

kaimus – mūsų atramos punktus. Į pozicijas turėjo eiti visas bataliono štabo personalas. Mes įsitvirtinome Dvariškių atramos punkte. Deja, trauktis turėjome pietų kryptimi. Tad ant kelio, vingiuojančio į vakarus, surikiavau motorines transporto priemones. Taip pasielgiau todėl, kad kaip tik man teko ir įvertinti aplinkybes, ir pasirūpinti pajėgų išdėstymu. Man atrodė, kad kapitonas Šneideris nemoka vadovauti batalionui. Jis aiškiai netiko tai pareigybei. Nesuprasdamas, kaip reikia vadovauti atskiram sustiprintam batalionui, jis savo pietų Prūsijos tarme tiesiog sakė: „Veikite, Šeiderbaueri, veikite".

Dvariškių kaimas įsikūręs šiek tiek pakilesnėje vietovėje. Gerai prižiūrimi sodai ir kviečių laukai supo tvarkingus rąstinius namus šiaudiniais stogais. Sėdėti prie medinio stalelio, ant kurio padėta švari lėkštė, jau savaime buvo

malonumas. Ypač, kai mano ordonansas Valteris Hanelis suskato gaminti kiaušinienę su vietine bekoniena ir daryti sumuštinius su konservuota malta mėsa.

Pagaliau buvo atkurtas telefono ryšys ir galėjome susisiekti su kaimynais iš dešinės. Tada susėdome prie stalo kaimiškame name, kuriame įkurdinome ir savo vadavietę. Matyt, rusai dar tik stengėsi išsiaiškinti, kokia yra mūsų gynyba. Tikėjomės, jog niekas nepasikeis bent iki vakaro, kai turėjome pasitraukti iš šios pozicijos. Bet mums teko nusivilti.

Iš apsaugos pozicijų pusės pasigirdo šūviai. Tad motociklus pasiunčiau į užnugarį, artyn atsitraukti numatyto kelio, kuris dar buvo laisvas. Rizikuoti netekti motociklų negalėjau, nes tai sutrukdytų vykdyti mūsų užduotį pridengti sparną, kur ypač reikėjo judrumo. Susišaudymas dar tik prasidėjo, bet mūsų naujasis vadas jau „dingo“. Seniai pastebėjau, jog kritinėmis aplinkybėmis jis visada taip elgėsi. Tada jam nereikėjo nieko spręsti, nes net negalėjome jo prisišaukti telefonu. Turbūt puolančius rusus stebėjo pro žiūronus iš priedangos. Šaudymas neslopo ir buvo girdėti, kad rusai artėja. Reikėjo kviestis paramą. Kol sėdėjau prie telefono, pastebėjau, kaip pro mane į užnugarį slinko sužeistieji. Kiek vėliau mačiau ir sveikų kareivių. Tai reiškė, kad jie bėga. Visą tą laiką vadas nesirodė, o aš negalėjau atsitraukti nuo telefono ir iš tos vietos nieko, išskyrus kviečių lauką, negalėjau matyti.

Pulkas ir artilerija norėjo žinoti, kaip klostosi aplinkybės. Bent penkiolika minučių man sekėsi valdyti artilerijos šaudymą pagal žemėlapį. Paskui pamačiau, kaip daugelis mūsų kareivių traukiasi į užnugarį. Valteris su parengtu automatu sėdo prie lango, o aš tūnojau prie kito lango ir kalbėjausi telefonu su kapitonu Bundtu, mūsų divizijos artilerijos pulko vado adjutantu. Kai tik pasakiau, kad, sprendžiant pagal aplinkybes, galėsime ten likti vos keletą minučių, pamačiau rusų pėstininkus, kurie per kviečių lauką artinosi prie mūsų namo. Valteris ėmė šaudyti. „Traukiamės“, – įsakiau, o į telefono ragelį šūktelėjau: „Šaudyti į įtvirtintąjį punktą, ivanai greta namo!“

Nuplėšiau telefono aparatą nuo laidų, puoliau paskui Valterį ir išbėgau pro užpakalines duris kaip tik tuo metu, kai du raudonarmiečiai žengė į namą iš priekio. Kadangi buvau paskutinis iš visų atsitraukiančiųjų, man teko gerokai pabėgėti vejantis draugus. Pagaliau maždaug už puskilometrio juos pavijau ir galėjau pradėti rengti naują poziciją į pietus nuo kaimo. Dar kai buvau prie namo, pamačiau greta jo gulintį sužeistą kareivį, kuris maldaujamu balsu šūktelėjo: „Nepalikite manęs!“ Bet juk traukiausi paskutinis, tad kaip tai galėjau padaryti?.. Po keleto valandų, jau po pietų, Dvariškių kaimas, pagelbstint šturmo pabūklams ir keturvamzdėms zenitinėms patrankoms, buvo atmuštas. Aš įžengiau į tą kaimo namą ir netgi aptikau lėkštėje savo du sumuštinius.

Pats narsiausias mūsų bataliono karininkas buvo dvidešimtmetis leitenantas Blaškė. Pradedant nuo birželio, jis kurį laiką ėjo ryšių karininko pareigas, bet, batalioną performavus, tapo 6-osios kuopos vadu. Jo kuopa vykdė užduotį – pridengė mūsų kairįjį sparną. Blaškė turėjo ginti kaimą į pietus nuo Panevėžio. 6-oji kuopa pasitraukė iš pozicijų tik gavusi atitinkamą įsakymą. Rusai įsiveržė į kaimą iš keleto vietų ir Blaškė traukėsi paskutinis. Sėdėdamas motociklo priekaboje, nepaprastai smarkiai apšaudomas priešo, jis tratino iš automato į visas puses. Drauge su vairuotoju pasiekė miško aikštelę, kurioje prisijungė prie draugų. Liepos 28 d. atvykome į Kėdainius. Tai buvo mielas provincijos miestas, per kurį tekėjo neplati upė. Aukštai iškilusiame rytų krante, nuo kurio atsivėrė platus vaizdas į vakarus, buvo gimnazija. Joje įsikūrė bataliono vadavietė. Aš tuoj radau direktoriaus kabinetą, nes Lietuvoje, kaip ir Vokietijoje, gimnazijų direktoriai sėdėjo oda apmuštuose krėsluose. Jų kabinete buvo keletas, tad, galima sakyti, jog keletą valandų tas garbingąsias sėdynes „niekino“ išvargę mokiniai. Mums, vakarykščiams gimnazistams, kaip visada, buvo įdomu pasižvalgyti gamtos pažinimo kabinete. Jame buvo *homo sapiens* skeletas, paukščių iškamšų, fizikos prietaisų ir t.t. – viskas atrodė taip pat, kaip ir mūsų mokyklose. Apimtas juodojo humoro priepuolio aš skeleto kaukolę apmoviau šalmu ir ji atrodė kaip koks nukreipto prieš karą plakato modelis. Kartu tai man priminė rusų kareivio kaukolę su šalmu, kurią buvau anąkart aptikęs minų lauke prie Jelnios. Bataliono štabe atsirado naujas ryšių karininkas leitenantas Hegelis, su kuriuo bendrauti man nesisekė. Tai buvo bene keturiasdešimtmetis, kilęs iš Pietų Heseno, pagal profesiją mokytojas. Tačiau, tarsi pagal seną prietarą, jis dar buvo ir „visažinis“. Nepaisant to, buvo „profesiškai netinkamas vadovauti suaugusiems žmonėms“. Jam aiškiai nepatiko, kad turėjo būti pavaldus man ir kad kapitonas Šneideris paliko man laisvę vadovauti batalionui. Kartą Hegelis pamėgino „paveržti teises“, tad teko griežtai priminti jo pareigas. Taigi santykiai su juo buvo šalti ir įtempti, o štai su leitenantu Helmutu Kristenu mane siejo nuoširdi ir glaudi draugystė.

Kristenas buvo jam priskirto pulko prieštankinių pabūklų baterijos pabūklų būrio vadas. Jis su savo dviem patrankomis visada buvo ten, kur labiausiai reikėjo. Aplinkybes ištirdavo žaibiškai ir jam, priešingai nei Hegeliui, nereikėjo aiškinti, ką ir kaip daryti. Leitenantas Kristenas bei jo artileristai pasižymėjo „organizatorių“ talentu. Jie turėjo susitaupę benzino ir šaudmenų, o į Helmuto „Mersedesą“ vis buvo priklauta daug maisto ir gėrimų. Kadangi evakuojantis dažniausiai jam nereikėjo pernelyg laikytis nustatyto laiko, jis kai kada galėjo pradėti trauktis anksčiau nei būtina, o traukimosi kelią numatyti iš anksto.

Kristeno šeimai priklausė viešbučiai Opelne, Aukštutinėje Silezijoje ir Heidelberge. Tokia kilmė jam padėjo įgyti unikalią nuojautą, kur yra koks maisto sandėlis, be to, bendraudamas su viršininkais, visada pataikydavo rasti tinkamą kalbos toną. Kartą mums abiem drauge buvo išduota šampano. Tai nutiko 1944 metais Lietuvoje karštą vasarą traukiantis smėlėtu keliu. Mes gėrėme vyną kuris atsirėmęs į mašiną, kuris – atsisėdęs ant pakojos. Kitąkart žmonės parsinešė vos keleto dienų aviganės jauniklį. Traukdamiesi toliau vežėmės automobiliu ir šunytį. Tas dar toks nepaslankus padarėlis, kuriuo reikėjo rūpintis, jaudino kareivius. Jie šuniuką lepino, mėgo su tuo mažyliu žaisti.

Naktį į liepos 30-ąją vėl visiškai išvargęs pramiegojau netikėtą ataką. Žygyje priguliau ant mašinos užpakalinės sėdynės ir užsnūdau. Kai traukėme miškinga vietove, tai partizanai ar gal mus aplenkę Raudonosios armijos kareiviai koloną apšaudė ir apmėtė rankinėmis granatomis. Aš miegojau kaip užmuštas ir nieko negirdėjau. Kaip pasakojo mano ordonansas Valteris, manęs nebuvo įmanoma išbudinti. Jo žodžiais, kapitonas Šneideris sutriko, nežinojo, ką daryti, ir, užuot davęs teisingą įsakymą, pats kratė mane nesėkmingai mėgindamas pažadinti.

Rugpjūčio 1 d. prižygiavome Dubysos upę. Deja, ten mums nepavyko užtrukti. Vidurdienį ją peržengėme tiltu. Tada bataliono pagrindinė dalis patraukė tolyn į vakarus. Maždaug po valandos pajudėjome ir mes. Pakeliui man švystelėjo mintis, jog traukiu namo ir kad nuo birželio 22-osios visi mes tiesioginiais ar aplinkiniais keliais, vienaip ar kitaip vis tiek artėjome prie savo namų. Paskendęs tuose apmąstymuose, žingsniavau smėlėtu keliu pažeisdamas statutą, t.y. be ryšininkų. Pakeliui sutikau majorą fon Garną, to traukimosi meto ypatingą ginklo draugą. Mūsų batalionas vis dar buvo jam pavaldus.

Pulko istorijoje apie jį parašyta: „Nuolat besikeičiančiomis bendros sumaišties aplinkybėmis pulko vadas majoras fon Garnas neturėjo galimybės įsakinėti. Daugumoje atvejų tam nebuvo laiko, nes dažniausiai divizijos štabas buvo priverstas įsakymus perteikti žodžiu. „Trauktis nedelsint!“ – toks buvo įsakymas“.

Garnas man pasakė, jog, žiniomis iš divizijos, mums įveikti skirta kelio atkarpa Ariogala–Raseniai buvo paskutinis atsitraukimo etapas. Tai buvo viltinga naujiena. Net dabar, po keturiasdešimt trejų metų, matau, kaip žygiuojame drauge. Aš – greta savo pavyzdinio ir mylimo vado. Pasitaikė galimybė vėl jį pamatyti tik 1955 metais.

Mes žygiavome iš pietvakarių. Į Raseinius vedė du keliai, kurie, pažymėtina, tįso lygiagrečiai. Jau vidurnaktį išsidėstėme paskutinėje gynybos linijoje už kilometro į rytus nuo tų dviejų kelių ir maždaug už penkių kilometrų nuo miesto. Generolas Melceris telefonu pats man apibrėžė tą ribą. Jis vadovavosi vietovės ypatumais, bet rėmėsi generalinio štabo žemėlapiais, t.y.

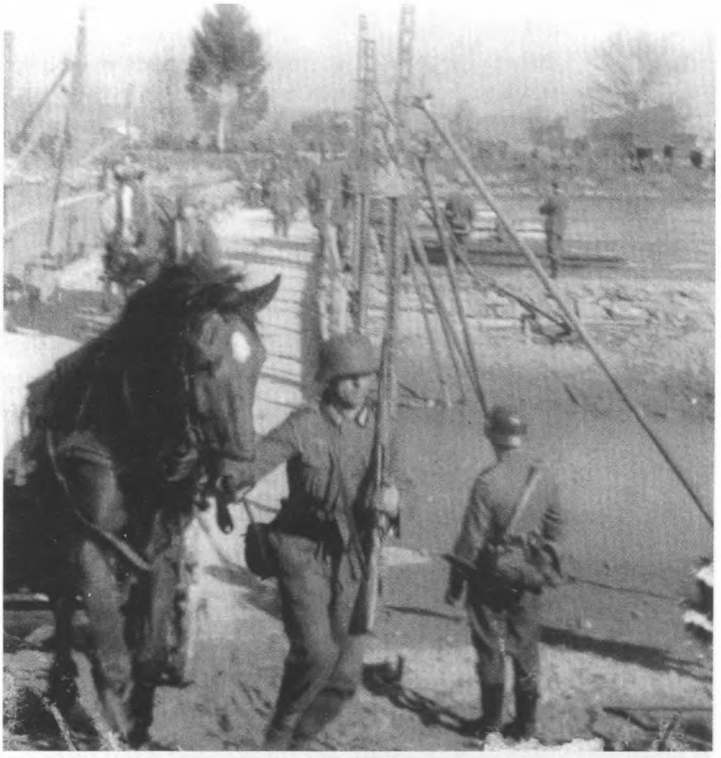

> Vokiečių gurguolė keliasi per upę.

„nuo to ar šio upelio ar kelio vingio iki ano posūkio, iki vietos, vadinamos Nadūkiais“ ir t.t. iki sandūros su korpuso grupės likučiais kairiajame sparne. Tačiau, būdamas jau vietoje, ignoravau griežtus įsakymo reikalavimus nenukrypti nuo man skirtos linijos nė per metrą. Jei būčiau aklai sekęs generolo nužymėjimais, tai mūsų pagrindinė gynybos linija turėjo vingiuoti žemumoje, už kurios per 500 metrų prasidėjo lėkšta įkalnė. Jei reikėtų trauktis apšaudomiems ar po atakos, mums tektų judėti įkalne į viršų, tad tik be reikalo patirtume nuostolių.

Kai apie savo ketinimus papasakojau kapitonui Šneideriui, jis dėl įsakymo nesilaikymo imtis atsakomybės pabijojo. Tik patraukė pečiais, bet konkretaus sprendimo neišsakė. Tada savarankiškai įsakiau pradėti rengti gynybos pozicijas ant kalvos už 50 metrų nuo miško aikštelės. Tad prireikus galėtume pasislėpti miške. Kai po keleto valandų generolas vėl paskambino, Šneideris nepanoro imtis atsakomybės ir prie lauko telefono teko prieiti man. Vildamasis, kad jis iš gretimo dalinio nesužinojo, kur būtent vingiuoja gynybos linija, ėmiau tiesiog drąsiai meluoti. Aš apibūdinau gynybos liniją taip, kaip ją įsivaizdavau, jei būčiau ją rengęs pagal įsakymo reikalavimus. Po mano pranešimo paaiškėjo, jog priešo pėstininkai jau nedidelėmis grupėmis ėmė skverbtis prie mūsų pozicijų, o netrukus mus pradėjo apšaudyti artilerija.

Matėme, kaip dviem keliais priešo tankai T-34 be kliūčių slenka priekin. Juos pavyko sustabdyti tik miesto pakraštyje, kur mašinos susidūrė su prieštankine užtvara.

Maždaug vidurdienį įžengėme į Raseinių miestą. Seniausias jo statinys buvo didžiulis senas moterų vienuolynas. Aišku, labai norėjau pasižvalgyti viduje, pamatyti viršininkę, taip sakant, sužinoti šį tą apie vienuolių gyvenimą. Tačiau tik priėjau prie maisto išdavimo langelio ir mandagiai paprašiau kiaušinienės. Kiek luktelėjusi jauna moteris, ne vienuolė, kyštelėjo man pro angą lėkštę, kurioje gulėjo tik vienas mažytis kiaušinis. Ji žvelgė į mane taip, tarsi būčiau maldavęs kasdieninės vargšams skirtos sriubos porcijos. Jai ir vienuolei, kuri vadovavo virtuvei, matant, Valteriui liepiau suvalgyti tą kiaušinį ir joms pasakiau, jog verčiau tegul savo atsargas pasaugo rusams, kurie tikriausiai jų šventenybėms pareikš tikrąją pagarbą.

Pateikiu divizijos istorijos Raseiniams skirtą ištrauką:

„Priešo tankai įsiveržė į Raseinius. 252-ajai divizijai kontratakavus, priešas buvo išmuštas iš miesto. Rugpjūčio 9 d., nors buvo pasitelkta 7-oji tankų divizija ir kovinė grupė „Vertern", iš Raseinių vėl pasitraukėme. Tačiau priešas, tenkindamasis pasiektu laimėjimu, toliau nesiveržė. Kalvelėje ir miesto pakraščiuose buvo išdėstyta: atskiras fuzilierų batalionas, 7-asis grenadierių pulkas, 472-asis grenadierių pulkas, artilerijos pulkas, prieštankinis divizionas ir pionierių batalionas. Rugpjūčio 15 d. pasitelkdami visas turimas mūsų divizijos pajėgas, pavyzdingai sąveikaudami su 7-ąja divizija, atsiėmėme Raseinių miestą ir ankstesnes pozicijas. Sunkiuose mūšiuose, kurie truko keletą dienų, šias pozicijas apgynėme.

Be jau minėtų dalinių, mūšiuose 252-osios divizijos ruože taip pat dalyvavo žvalgybos batalionas, SS 500-asis desantininkų batalionas, dvi šturmo pabūklų brigados, armijai pavaldūs artilerijos daliniai ir keletas 88 milimetrų savaeigių pabūklų. Rugpjūčio 15 d. divizija buvo paminėta vermachto vyriausiosios vadovybės suvestinėje. Liepą ir rugpjūtį prieš armijos 9-ąjį korpusą, taigi ir prieš 252-ąją pėstininkų diviziją priešas metė 5-osios gvardijos tankų armijos 3-iąjį gvardijos tankų korpusą ir 29-ąjį tankų korpusą. Šiuose įnirtinguose mūšiuose priešo pajėgos buvo išsekintos. Lietuvos gyventojai buvo nusiteikę geranoriškai ir pasirengę pagelbėti kariuomenei. Įsitvirtinus iš priešo atsikovotose pozicijose, prasidėjo dalinių performavimas ir vadovaujančiojo personalo papildymas.

Tuo pačiu metu į diviziją grįžo 461-ojo grenadierių pulko, 472-ojo pulko 3-iojo bataliono likučiai, artilerijos divizionas ir 2-oji pionierių kuopa. Su atvykusiu papildymu grįžo pasveikęs po sužeidimo pulkininkas Dornas, kuris ėmė vadovauti 7-ajam grenadierių pulkui. Majoras fon Garnas pradėjo vadovauti 461-ajam grenadierių pulkui. 472-ajam grenadierių pulkui vadovavo

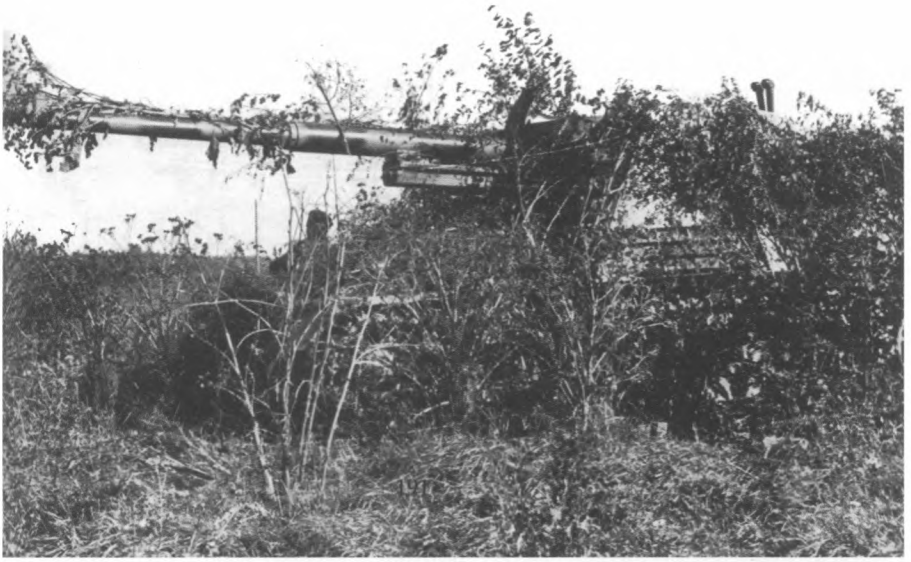

Gerai užmaskuotas 3-iosios tankų armijos, kuriai priklausė ir A. Šeiderbauerio 252 pėstininkų batalionas, savaeigis pabūklas „Nashorn" („Raganosis").

majoras Hercogas. Taigi junginys suformuotas naujai. Paėmus iš užnugario dalinių ir įstaigų transporto priemones, taip pat dėl sutrumpėjusių komunikacijų ir sumažėjus transporto apkrovai, apskritai junginys tapo paslankesnis".

Rugpjūčio 5 d. mesdami į kovą dideles pėstininkų ir tankų pajėgas rusai užėmė pusę miesto, įskaitant iš toli matomą „Rytinę" kalvą, ant kurios buvo ligoninė ir moterų vienuolynas. Priešas taip pat užėmė prie miesto besišliejančią žemumą ir už jos kylančią kalvą. Iš savo vadavietės galėjau matyti priešo tankų, riedančių per žemumą ir artėjančių prie mūsų pozicijų, ataką. Tankai greit artinosi prie mūsų artilerijos pabūklų pozicijų. Gerai užmaskuotos haubicos jų tykojo krūmuose. Pro namo langą mačiau, kaip artileristai sunaikino septynis tankus. Jie šaudė tiesioginiu taikymu sviediniais su smūginio aktyvinimo sprogdikliais. Paskutinysis tankas buvo priartėjęs prie jų per 50 metrų.

Mano bataliono štabui, taigi ir man, vėl pasisekė. Iš pradžių batalionas buvo rezerve. Vėliau pradėta nuo jo atskirti vieną kuopą po kitos ir priskirti kitiems daliniams. Savo kovinio ruožo mes neturėjome, tad mano darbas buvo kiek galima greičiau perteikti įsakymus dėl padalinių priskyrimo kitiems batalionams ir prižiūrėti jų vykdymo procesą.

Tuo metu miestas buvo smarkiai apšaudomas. Apie tankų atakos žemumoje atmušimą nedelsdamas pranešiau majorui fon Garnui. Jo vadavietė buvo viename miesto name, iš kurio ta vieta nebuvo matoma. O mes išsidėstėme miesto vakariniame pakraštyje, vienaukščiame name, kuris stūksojo medžio apdorojimo gamyklos teritorijoje. Gamyklos vartai buvo uždaryti, gyventojai ir darbininkai dingo. Name buvo įrengta rūkykla, kurioje eilėmis kabojo dideli gabalai bekonienos. Šeimų galvos nepraleido tos progos ir, skubiai išsidaliję laimikį, rengė namiškiams skirtus siuntinius.

Pamuštas sovietų tankas miške prie Raseinių.

Mano draugas Helmutas Kristenas drauge su savo artileristais įsikūrė nedideliame ūkyje į pietus nuo mūsų. Dieną užsukau pas jį. Lazdyno krūmo pavėsyje išgėrėme iš kariuomenės sandėlio gauto burgundiškojo vyno butelį. Jo mažasis šunelis tupėjo nuleidęs galvą. Buvo aiškiai matyti, kad serga. Po keleto dienų jis nugaišo nuo maro. Nepadėjo nei kruopšti globa, nei kariuomenės veterinaro pagalba.

Mūsų vadavietė gamyklos teritorijoje buvo anaiptol nesaugi. Šalimais vis sproginėjo sviediniai. Kai aštuoni tankų pabūklų sviediniai pralėkė kiaurai sienas virš mūsų galvų, perkėlėme vadavietę per tris šimtus metrų į vakarus, į mažą pakelės namelį. Tuo metu gavome papildymą – apie šimtą žmonių. Tai buvo visai jauni vaikinai. Vos juos pradėjus skirstyti į bataliono padalinius, rusai paleido keletą sviedinių į kelią priešais namą. Tie vaikinai taip persigando, kad daugelis net nesusivokė pasislėpti. Trejetas buvo nukauti vietoje, dar du – sužeisti skeveldrų. Kiti ilgai negalėjo atsitokėti nuo išgyvento sukrėtimo.

Naktį rusai, matyt, iš lėtųjų biplanų išmėtė virš mūsų pozicijų agitacinių lapelių. Vieną iš jų pakeliui į pulko vadavietę pakėliau. Joje rašyta, kad, pereinant jų pusėn, garantuojamas saugumas ir informuojama apie liepos 20-osios įvykius. „Hitleris budeliui Himleriui įsakė negailestingai susidoroti su vokiečių generolais ir karininkais, kurie jam pasipriešino. Hitleris nušalina prityrusius generolus ir pakeičia juos nevėkšlomis sukčiais ir avantiūristais iš SS. Traukitės iš fronto, grįžkite į Vokietiją ir įsijunkite į kovą su Hitleriu bei jo kraugeriška klika". Bet situacija nebuvo tokia paprasta, kaip aiškinta atsišaukime. Niekas iš mūsų nemanė, jog visa esmė yra tik „Hitlerio klikos" gelbėjimas.

Rugpjūčio 14 d. prasidėjo kontrataka, kurioje dalyvavo 7-asis grenadierių pulkas, remiamas bataliono „Tigrų" ir „Panterų", dviejų reaktyvinių minosvaidžių pulkų ir dviejų armijai priklausančių artilerijos dalinių.

Pulkininkas Dornas vėl tapo vadu.

Jo adjutantas buvo kapitonas Nikolajis, mano draugas, su kuriuo drauge laukiau, kada būsime pasiųsti į frontą. Fon Garnas, gavęs pulkininko leitenanto laipsnį, tapo tankų divizijos, kuri tuo metu smogė kontrsmūgį prie Šiaulių, grenadierių pulko vadu. Man buvo gaila, kad jis negalėjo vadovauti atakuojant Raseinius. Tai būtų buvę derama jo karjeros einant 7-ojo grenadierių pulko vado pareigas pabaiga.

Naktį prieš ataką paramos daliniai buvo priartinti prie priešakinių linijų. „Tigrai" ir „Panteros" susitelkė už namų bei griuvėsių už pagrindinės gynybos linijos. Reikia pasakyti, kad mano pasitikėjimas šių puikių tankų kovinėmis savybėmis gerokai susvyravo, kai pamačiau, kad jų įgulos sudarytos iš labai jaunų žmonių. Maži liesi vaikinai vaikų veidais toje maišalynėje atrodė sutrikę. Jie dar nesusitupėjo, nesuaugo su savo mašinomis, patrankomis ir vienas su kitu. Bent jau tokį įspūdį jie padarė mūsų seniems draugams – 232-osios šturmo artilerijos brigados kariams.

Agitacinis lapelis – „leidimas" perbėgti į sovietų pusę. Nuotrauka iš Hanso Heinco Refeldto kolekcijos.

Ataka prasidėjo pagal planą ir baigėsi sėkmingai. Rusai, patyrę didelių nuostolių, buvo išmušti iš miesto. Tačiau vienuolyno paimti nepavyko. Dvidešimt trejų metų kapitonas Alersas iš fuzilierų bataliono drauge su keletu žmonių įstengė prasiveržti į vienuolyno bažnyčią, bet į juos pradėta smarkiai šaudyti nuo altoriaus pusės ir vaikinai buvo priversti trauktis. Saugomi

Sovietų daugiatikslis biplanas U-2 (Po-2).

Sunaikintas sovietų tankas T-34. 1944 m. rugpjūtis. Gali būti, kad netoli Raseinių.

tvirtų vienuolyno sienų jo kieme stovėjo keletas tankų T-34. Bet vis tiek jie buvo atkirsti ir apsupti.

Rugpjūčio 15 d. buvo atgabenta perbėgėlių. Tai daugiausia pagyvenę žmonės, patekę į frontą iš Černovcų ir Bukovinos – 1940 m. rusų aneksuotų žemių. Visi jie, tarnaudami Austrijos kariuomenėje, dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare. Man ta žinia atrodė savaime stulbinama.

Situacija pasikeitė ir mes vėl perkėlėme vadavietę į priekį. Dabar ją įkurdinome pagal *bauhauzo* stilių pastatytoje šiuolaikiškoje viloje, kuri neįprastai kontrastavo su gretimais mediniais namais. Kadangi rusai toliau apšaudė miestą, mes sulindome į rūsį. Taigi teko keletą dienų gulinėti ant vienos iš metalinių lovų, kurių prisinešėme į rūsį iš namo. Visi pulkui priklausantys daliniai buvo nuosekliai

Piečiau Raseinių pamuštas tankas T-34, dešinėje – įžymioji Kalnujų kalva. 1944 m.

prijungti prie telefono linijos, tad mano aparatas zirzė be pertraukos. Norint nepraleisti kvietimo, reikėjo skaičiuoti skambučius. Bet tuo pačiu metu galėjai klausytis visų pokalbių ir žinoti, kokia yra bendra situacija. Aš sėdėjau, tiksliau gulėjau prie telefono, o tuo metu kapitonas Šneideris miegojo ar lauke mankštino kojas.

Man visai nepavykdavo pamiegoti, net naktį riogsojau pridėjęs ausį prie ragelio klausydamasis visko, apie ką kalbama linijoje. Susiklosčius katastrofiškoms aplinkybėms, į „Centro" grupę skubiai pasiųstas mokomasis žvalgybos batalionas, kuris normaliu metu buvo dislokuotas Krampnice šalia Potsdamo, greta tankų kariuomenės ginkluotės mokyklos. Jis buvo permestas prie Raseinių ir priskirtas „paprastam" 7-ajam grenadierių pulkui. Žvalgybos bataliono vadas majoras grafas Krokovas dažnai kalbėjosi su SS hauptšturmfiureriu Miliumi, kuris buvo išdidus žmogus, griežtu balsu. Tačiau grafas Krokovas, kaip ir derėjo prūsų aristokratui, visiškai nepakartojamai kalbėjo vien pro nosį. Jie vienas kitą guodė, tikindami save, jog tokiame mėšle jau seniai nėra buvę.

Milius buvo dalinio, kuris taip pat priskirtas 7-ajam pulkui, vadas. SS 500-asis atskiras buvo surinktas iš žmonių, kurie „visi kažką pridirbo". Siekdami ištirti bataliono ruožą mes – kapitonas Šneideris ir aš – pusę dienos praleidome jo pozicijose. Tai buvo pati pražūtingiausia vieta karštajame taške prie Raseinių. Ten nebuvo jokių natūralių priedangų. Iš sparno, iš kitos žemumos pusės, priešo prieštankiniai pabūklai šaudė į visa, kas tik tranšėjose pajudėdavo. Bataliono karinis personalas patyrė nuostolių. Šio dalinio karininkai ir kareiviai, kuriuos mačiau palei vadavietę, buvo puikūs žmonių giminės pavyzdžiai, tipiškas SS elitas. Net pagalvojau, jog tikriausiai taip turėjo atrodyti Geizericho vandalai ar karaliaus Teodoriko ostgotai, kai jie stovėjo prie Vezuvijaus. Aš su Šneideriu ketinome jau pasišalinti, bet tada pasirodė pulkininkas Dornas, kuris šiltai pasisveikino su manimi, kaip su vieninteliu jam pažįstamu žmogumi. Vilkėjo baltu kiteliu ir atrodė ramus, pailsėjęs. Buvo matyti, kad vos tik grįžęs iš atostogų po sužeidimo. Jo pasisveikinimą nutraukė medicinos tarnybos karininkas. Tokių karininkų SS batalionuose buvo po dvejetą, priešingai, nei kariuomenės daliniuose, kurie turėjo po vieną mediką. Gydytojas pranešė savo vadui, kad vienas jaunesnysis šarfiureris, panaudodamas „pancerfaustą", dėl neatsargumo liko be rankos. Įkaitusių dujų srovė, pasakė jis, nuplėšė ranką ir akimirksniu užspaudė kraujagysles. Žmogus neparkrito ir neprarado proto, pats nuėjo į tvarstomąjį punktą, prispaudęs prie kūno numuštą galūnę sveikąja ranka!

Naudojant SS batalioną kartu su mūsų daliniu, kaip tik aiškiai buvo matyti, jog nėra prasmės kurti tokią „Pretorijaus gvardiją". Kiekvienas iš šių puikių SS karių buvo prarastas kariuomenės puskarininkis. Dar kvailiau atrodė

Raseinių vienuolynas, prieš apšaudant iš 280 mm mortyrų. 1944 m.

formuoti liuftvafės lauko divizijas. Tie 100 tūkstančių ar daugiau KOP karių buvo beprasmiškai panaudoti sausumos kariuomenės divizijoms bei pulkams papildyti ir neapdairiai mesti į antžeminių kautynių ugnį.

Rusai vis dar buvo užėmę moterų vienuolyno teritoriją. Siekiant juos iš ten išguiti, pasitelkta 280 mm mortyra, kuri į šaudymo poziciją buvo atgabenta naktį. Rugpjūčio 20-osios vidurdienį iš jos į vienuolyną iššauti 24 sviediniai. Beveik visi jie turėjo delsiuosius sprogdiklius. Taikinys virto griuvėsių krūva. Ketvertas išlikusių gyvų nepaprastai persigandusių rusų buvo paimti į nelaisvę. Visi kiti, tiksliai nežinau, kiek, buvo nukauti. Kur dingo vienuolės, taip ir nesužinojau. Belaisviai paaiškino, jog vienuolynas taip atkakliai buvo ginamas todėl, kad jame glaudėsi kažkoks rusų generolas, kuris surizikavo pasistūmėti priekin su savo personalu, aiškiai tikėdamasis, jog puolimas bus sėkmingas. Tačiau naktį, prieš apšaudant vienuolyną didelio kalibro sviediniais, šis dingo. Matyt, jam kažkaip pavyko prasiskverbti per mūsų pozicijas.

Kai šiuolaikiškos statybos viloje įsikūrė mūsų štabas, papildytas batalionas vėl buvo mestas į mūšį. Jis veikė kartu su SS batalionu kaip vientisas dalinys. Bet rugpjūčio 20-osios vakare gavome įsakymą užimti ruožą į šiaurę nuo miesto. Kairiajame sparne buvusi kuopa pasiekė Dubysą ir užmezgė ryšį su „folksgrenadierių“ divizija. Taip imtos vadinti paskutinės bangos divizijos, suformuotos, kai jau iš užnugario dalinių bei įstaigų buvo išrankioti visi tinkami frontui žmonės. Tų, kurie pateko į tokius junginius, dalia buvo apverktina. Man atrodė, jog pasisekė, kad galėjau tegul ir ne su savo senąja „minia“ likti 252-ojoje pėstininkų divizijoje.

Birželio 22 d. 472-ojo pulko likučiai buvo nublokšti į „Šiaurės“ armijų grupės gynybos juostą. Jie grįžo iš Daugpilio kartu su štabu ir pulko vadu majoru Hercogu. Birželį jis pasitiko mane nelabai maloniai, bet tada ir padėtis

buvo sunki. Tačiau ir dabar nerado nė vieno gero žodžio dėl to, kad aš išvedžiau keletą 2-ojo bataliono sveikų žmonių ilgame atsitraukimo kelyje. Iš vienos jo padarytos pastabos supratau, kad priežastis buvo tas veidmainis leitenantas Hegelis. Be abejonės, jis negalėjo užmiršti, jog kartais tekdavo vykdyti mano įsakymus. Vėliau paaiškėjo, kad majoras Hercogas rinko pulko likučius tupėdamas Daugpilyje. Štabo viršininkas traukėsi kartu su užnugario daliniais. Be to, likusi sveika pulko lauko pabūklų baterija taip pat buvo užnugaryje. Majoro fon Garno padedamas išsaugojau keletą pabūklų ir dvi mašinas, nors rizikavau jų netekti. Ši sėkmė įrodė, jog buvau teisus. Taigi ta neteisybėmis garsėjanti ir nemaloni asmenybė nė iš tolo neprilygo nemažų laimėjimų pasiekusiam majorui fon Garnui.

Cituoju pulko istoriją: „1944 m. rugsėjo 2 d. pulkininkas fon Garnas buvo apdovanotas Riterio kryžiumi už iškilius laimėjimus vadovaujant 7-ojo grenadierių pulko taktikos veiksmams sunkiuose gynybos mūšiuose nuo 1944 m. birželio 27 d. iki liepos 1 d.“

Priešas laikinai paliko mus ramybėje ir batalionas pradėjo įrengti gynybos pozicijas naujame ruože. Kuopos dirbo žvaliai. Bataliono vadavietė įkurdinta iš šiaurės tįstančioje negilioje griovoje, kurios rytų šlaitas idealiai tiko įrengti bunkeriui. Bendras gyvenimas bataliono štabe buvo, galima sakyti, harmoningas. Kapitonas Šneideris vadovavimo batalionui reikaluose liko toks pats pasyvus kaip ir anksčiau. Išėjus Hegeliui, ryšių karininku buvo leitenantas Martinas Degeringas, laivo gydytojo sūnus iš Bremeno. Jis ilgai tarnavo Prancūzijoje, užnugario dalinyje. Taigi priešakinėse linijose atsirado pirmąkart. Bataliono medikas buvo daktaras Francas Jozefas Mijesas iš Vestfalijos. Jis puikiai vykdė savo užduotį permetant tvarstomąjį punktą į naujas pozicijas. Gerai prisimenu štabo raštininką puskarininkį Dresnerį, iš profesijos karininką, apie trisdešimt penkerių metų žmogų. Jis gerai suprato, kokią man teko vilkti atsakomybės naštą vadovaujant batalionui. Kartą jis geranoriškai pats apie tai man prasitarė. Be ryšininko Hermenso, apie kurį jau kalbėjau, aiškiai prisimenu mūsų radistą, vyresnįjį jefreitorių Gutą. Nekreipdamas dėmesio į kautynių dundesį jis, naudodamasis savo radijo stotele, visada buvo maksimaliai susitelkęs.

Savotiška asmenybė buvo Valteris Hanelis, mano ordonansas. Jis reguliariai prikraudavo man lėkštę iki viršaus ir kai sakydavau, kad niekada netaps geru žmogumi, tai nuoširdžiai sumišdavo. Jo patepti plaukai garbanojosi virš apskrito veido su primerktomis akimis. Be to, užsiaugino pleišto formos barzdelę. Jis ilgai buvo bedarbis ir sakė, kad tuo metu jautėsi visai neprastai. Kartais painiodavosi po Breslau užkaborius kaip klajojantis artistas, kol pagaliau buvo išsiųstas tiesti autokelių. Kai Valteris demonstravo savo meno pavyzdžius, tai džiūgavo visas bataliono štabas. Vienoje jaudinančioje karo

invalido dainoje buvo tokie žodžiai: „Nutrauktos abi kojos, viena ranka beliko, bet neliūdžiu, nes savoje tėvynėj gyvenu“. Būti rimtam tai girdint niekam nepavykdavo. O man, savo viršininkui, jis buvo tikrai ištikimas. Kartą paprašė mane, kad atiduočiau jam rankinį laikrodį, kuris buvo sugedęs. Ir, pamiršęs, jog tai mano krikštatėvio, Ericho Šeiderbauerio (jis žuvo mūšyje prie Ilmenio ežero 1942 m.), dovana, atidaviau.

Pozicijose prie Raseinių vėl pradėjome reguliariai gauti paštą. Aš rašiau motinai, kad „po keturių savaičių mūsų pašto ryšys su Tėvyne vėl atkurtas“. Kartu prašiau atsiųsti fotografijų, nes per mano vandens kelionę Ulos upe visos turėtos nuotraukos „sulipo ir tapo neįžiūrimos“. Liepos 30 d. rašiau, jog naujienų neturiu, mes buvome „tiesiog kare“. Aš pranešiau, kad liepos 21 d. mūsų divizija paminėta vermachto vyriausiosios vadovybės suvestinėje. Paskui ji ėmė žiūrinėti vietos laikraščius, norėdama rasti naujienų apie tai. Man teko rašyti motinai, tėvui, ir, žinoma, į Šveidnicą broliui Rudžiui, Gizelai, kuriai priklausė mano širdis. Tėvas rašė, jog nekantriai laukia žinios iš manęs, bet, visų svarbiausia, turėjau kiek galima dažniau rašyti motinai. Tėvas rašė, kad man nereikia būti nerūpestingam, nes gali būti bet koks drąsuolis, bet kartu likti akylas ir atsargus. „Tave lydi mūsų maldos. Dievas išsaugojo tave iki šiol! Linkiu tau viso geriausio ir tesaugo tave Dievas“!

Jei dar kaip reikia nesupratome, koks gailestingas buvo mums likimas, suteikęs galimybę prasibrauti nuo Vitebsko iki Raseinių su savo padaliniu, mums tai priminė žmonės, kurie tomis dienomis pasiekdavo mūsų kariuomenės buvimo vietas. Daugelis jų keliavo beveik keturias savaites. Vienas pulkininkas ir jo ordonansas atėjo apsivilkę „plėšikų drabužiais“. Artilerijos puskarininkis, kilęs iš Klagenfurto, vilkėjo normalią uniformą, su 1-osios klasės Geležiniu kryžiumi ant krūtinės. Jis buvo su barzda, o akys apimtos uždegimo, aptinusios. Tas žmogus išgulėjo tris paras už rusų tranšėjų, kol ketvirtą naktį įstengė prasiskverbti pas mus.

Turint galvoje tuos įvykius ir aplinkybes rytuose, apskritai nieko stebėtina, kad mes neįvykdėme liepos 20 d. išleisto įsakymo, kuriuo ginkluotosiose pajėgose įvedamas „vokiškas sveikinimas“, t.y. užuot pagal statutą pakėlus ranką prie kepurės, dabar derėjo pakelti dešinę ranką į viršų ir ištarti „Heil Hitler“. „Reichsmaršalas Geringas, turintis patį aukščiausią vermachto kario laipsnį, prašė Hitlerį suteikti tokią garbę“. Tai sulygino mus su partija, su SS ir valstybe. Tačiau net dabar man atrodo negirdėta šventvagystė priminti apie tai įsakyme, kurį palaikėme pikta lemiančiu tuojau, kai tik gavome.

Leitenantas Blaškė pranešė apie rusų prieštankinę patranką, kuri kėlė nemaža nerimą jo kuopos ruože. Aš pasikalbėjau apie tai su Helmutu Kristenu, kuris pažadėjo pagelbėti. Ir štai kas nutiko. Po keleto valandų atidaus stebėjimo Helmutas aptiko gerai užmaskuotą pabūklą, kuris stovėjo greta atskirai

stūksančio namo už 300 metrų nuo rusų priešakinės linijos. Naktį jis atstūmė dvi 50 mm prieštankines patrankas į šaudymo pozicijas. Netoliese jų priedangoje stovėjo parengtos mašinos. Švintant artileristai pasirengė šaudyti ir kai tik pamatė priešo patranką, per minutę paleido į ją seriją sviedinių. Mes stebėjome tą vaizdą pro žiūronus. Į padangę tvokstelėjo liepsna – sprogo šaudmenys ir nuo to meto šis priešo „račbumas" daugiau neprabilo. Helmutas su savo žmonėmis prikabino savo pabūklus prie mašinų ir nuskubėjo į užnugarį taip, tarsi juos vytųsi pats velnias. Reikėjo bėgti nuo „palaiminimo", kurį mums turėjo „suteikti" rusai. Taip, aišku, ir buvo.

Rugpjūčio pabaigoje pagaliau pasidarė ramiau. Tuo metu generolas Melceris gavo ąžuolo lapus prie Riterio kryžiaus už vadovavimo kariuomenei nuopelnus atsitraukiant. Vieną tokią dieną jis aplankė mūsų ruožą ir išreiškė pasitenkinimą gynybos pozicijų kokybe. Paskui drauge su savo štabo karininku vyresniuoju leitenantu Hrabovskiu sėdėjo mūsų bataliono kareivių iš žalių šakelių padarytoje stoginėje. Melceris atrodė gerai nusiteikęs ir draugiškai su mumis kalbėjosi. Apskritai jo pastabos buvo skirtos man ir tai laikiau ypatingu pagyrimo ženklu.

Teko imtis ir kanceliarinio darbo. Turėjau sukti galvą tvarkydamas įvairius reikalus. Iš 5-osios kuopos atėjo hauptfeldfebelis Birleinas su gautu iš kaimyno laišku, kuriame pranešta, jog Birleino žmona neištikima. Birleinui buvo skirta savaitė atostogų išvykti namo ir viską išsiaiškinti.

O štai dar vienas atvejis. 5-ajai kuopai trumpai vadovavo vyresnysis leitenantas Merklė, kuris žuvo mūšyje rusams pirmąkart puolant Raseinius. Dabar jo tėvai prašė išsiųsti sūnaus asmeninius daiktus. Žuvusiojo kūno, kurį pats mačiau gulintį ant žemės, iškart išnešti pasirodė neįmanoma. Jis išgulėjo savaitę kaitinant saulei, bet buvo aptiktas tik vėl atsiėmus miestą. Rusai jį išrengė nuogai. Teko parašyti, kad buvo palaidotas, bet neminint jo daiktų.

Kaip tai jau praėjusiais metais įvyko prie Jelnios, gautas įsakymas, perspėjantis apie pavojingus „žaisliukus". Jame buvo sakoma, kad rusai primėtė parkerių ir žiebtuvėlių, kurie mėginant naudoti iškart sprogdavo rankose. Tai buvo per Pirmąjį pasaulinį karą naudotų sprogstamųjų kulkų tolesnio tobulinimo rezultatas. Jos buvo uždraustos Ženevos konvencijos. Bet ką reiškė tokia sutartis ideologijų kare ir kare prieš bolševizmą? Bent jau mes nežinojome, ar Sovietų Sąjunga apskritai pasirašė tokią sutartį.

Einant bataliono štabo viršininko pareigas, man dar teko tvarkyti reikalus, susijusius su divizijos karo lauko teismu. Jis turėjo nubausti vieną mūsų štabo ryšininką, kuris užsikrėtė venerine liga ir taip susilpnino ginkluotąsias pajėgas. Šis vyresnysis jefreitorius, kaip pats man pasakojo, tris savaites prieš tai buvo išrašytas iš Tilžės ligoninės. Buvo jau vakaras ir traukinių fronto pusėn nepasitaikė. Užuot nakvojęs ant šiaudų pafrontės kontrolės

Po mūšio. 252-osios divizijos kariai lietuviškose sūpuoklėse netoli Raseinių. 1944 m.

posto daržinėje, jis praleido naktį minkštame patale su nepažįstama moterimi. Tad susirgo gonorėja, teko grįžti į ligoninę. Kadangi buvo tvarkingas ir patikimas ryšininkas, pasistengiau tą reikalą sutvarkyti savaip, nes priešingu atveju vaikinas būtų pakliuvęs į baudžiamąją kuopą.

Tuo metu vadovaujama pionierių ji dėjo minas priešais pagrindinę gynybos juostą. Baudžiamoji kuopa buvo armijai pavaldus dalinys. „Smulkūs nusidėjėliai" į ją siųsti statybos darbams. Bet daugiausia baudžiamuosiuose daliniuose tarnavo liuftvafės ir karinio jūrų laivyno kariškių, nuteistų už rimtesnius nusikaltimus. Nuosprendis buvo sušvelninamas tiems žmonėms, kurie pasirodydavo kaip geri kareiviai fronte. Šioje kuopoje tarnavo daugiausia nuteistieji už nusikaltimus okupuotuose Vakarų rajonuose. Jos vado pareigybė buvo nepavydėtina.

Iš korpuso gautas įsakymas parengti šturmo grupę atakai mūsų kaimyno iš dešinės, besiginančio palei Dubysos upę, ruože. Ataka turi vykti mūsų bataliono pajėgomis, nes korpuso vadovybė nebuvo įsitikinusi, jog ten esanti folksgrenadierių divizija tai galėtų sėkmingai atlikti. Tam tikslui skirtas karininkas leitenantas Blaškė pašėlo ir pareiškė, jog dabar jis turi traukti iš ugnies kaštonus svetimiems.

Kai išvažiavome pas kaimynus apžiūrėti jų pozicijų, pakeliui Blaškė man pasakė, kad už jo kuopos pozicijų stovinčiame name yra rojalis „Bluthner". Tas namas, kurį galėjo stebėti priešas, buvo tuščias. Išsiskyręs su Blaške aš su Valteriu patraukiau į tamsą. Langai buvo kulkų išdaužyti. Mes nerizikavome įjungti savo žibintuvėlių, bet užteko ir mėnulio šviesos. Sprendžiant iš to, kaip namas buvo sutvarkytas, kokie baldai, buvo matyti, jog savininkai – išsilavinę žmonės. Tarpais vis plykstelėdavo šviečiamosios raketos ir pasigirdavo pro šalį lekiančių kulkų švilpesys. Mirgančioje mėnulio šviesoje („tu vėl užtvindai ir mišką, ir klonį...", kaip rašė Gėtė) sėdėjau prie rojalio ir

Vokiečių 252-osios divizijos lauko virtuvė Lietuvos kaime. 1944 m.

skambinau bei dainavau Šumano „Visatos naktį“, nors ir negalėjau tai atlikti kaip pridera. Kažkuriuo metu mane apėmė jausmas, tarsi dangus prieš miegą bučiuotųsi su žeme. Paskui ėmiausi romanso pagal Matijo Klaudijaus eilėraščio žodžius „Patekėjo mėnulis...“, kurį mokėjau geriau.

Pakeliui atgal į vadavietę mąsčiau apie sėkmę, kurią patyriau po birželio 22 d. Prisiminiau žmones, kuriems pavyko prasiskverbti pas mus iš sovietų užnugario per fronto liniją, mąsčiau apie tai, ką pats daryčiau, jei patekčiau į tokią situaciją. Po mano įgytos plaukiojimo Ulos upe patirties pasistengčiau naktį nusigauti į Memelį (Klaipėdą), t.y. 80 kilometrų į pietus. Tada ant kokio rąsto plaukčiau upe iki Baltijos jūros. Oras buvo dar šiltas.

PRIE NAREVO

Rugsėjo 24 d. buvo paskelbta, kad mūsų divizija atitraukiama iš savo pozicijų ir į jos vietą atvyksta 95-oji pėstininkų divizija. Prasidėjo junginio dalinių permetimas geležinkeliu per Tilžę ir Insterburgą (dabar Černiachovskas) į Cichenau (Cechanuvas, Lenkija). Taip divizija buvo išjungiama iš 3-iosios tankų armijos 9-ojo armijos korpuso ir priskiriama 2-osios armijos (generolas pulkininkas Veisas) 20-ajam armijos korpusui (artilerijos generolas fon Romanas). Mūsų divizijos daliniai buvo išdėstyti rajone į pietus nuo Cichenau.

Mėnesio pabaigoje kariuomenė pradėta telkti į pietvakarius nuo Naselsko. 2-osios armijos gynybos juostoje priešas keliose vietose forsavo Narevą, tad divizijai skirta užduotis likviduoti sovietų placdarmą upės dešiniajame krante rajone tarp Seroko ir Pultusko. Drauge su kapitonu Šneideriu apie tai sužinojau pulko vadavietėje. Tapo aišku, kad mes vėl patekome į karštą vietą.

Vakare kaip bataliono adjutantas išvažiavau į užnugarį, kad iki ryto atvykčiau į Viduklės stotį. Kadangi divizija turėjo išsikrauti per dvi dienas, tad, nepaisant priešo aviacijos antskrydžių, taip pat reikėjo išnaudoti ir paros šviesųjį metą. Reikėjo ne tik skubėti, bet ir ištirti vietovę. Aš atvažiavau į užnugario zoną ir pavyko net pamiegoti atskirame kambaryje geroje lovoje su šiaudų prikimštu čiužiniu.

Batalionas buvo iškrautas Cichenau rugsėjo 26 d. Sprendžiant iš žemėlapio, buvo matyti, kad išsidėstėme priešais Narevo pietinį placdarmą. Jų būta dviejų. Per trumpą pasivažinėjimą po Rytų Prūsiją įsitikinome, kaip labai karas priartėjo prie Vokietijos sienų. Dalį kelio važiavome vagonuose, kurie buvo prikabinami prie paprastų keleivinių traukinių. Pas mus ateidavo civilių asmenų, pasirodė netgi vienas rusva uniforma vilkintis partinis funkcionierius. Tik jis vienas ir kalbėjo. Idėja, kurią jis reiškė kalbėdamas, buvo paprasta: „Fiureris netrukus viską sutvarkys“.

Geležinkelio mazgo Doič Eylau stotyje, nuo kurios tįso geležinkelio linija į Lenkijos teritorijos gilumą, ilgai stovėjome. Šiai stočiai veikiant nustatytu ritmu, ešelonai su mūsų „minia“, atrodė keistai. Kuopos buvo laipinamos būriais į gyvuliams vežti skirtus vagonus. Kituose vagonuose gabenti arkliai ir užnugario padalinių seni vežimai. Visur prikreikta daug šiaudų, prikrauta užnugario tarnybų turto ir net karvių bei kiaulių. Buvo ir tradicinėmis skarelėmis ryšinčių rusų moterų. Jos dirbo skalbėjomis ir atliko kitus ūkio darbus.

> Vokiečių kariai motociklu BMV mėgina įveikti vandens užlietą kelio atkarpą. Rytų frontas.

Buvome ten ir mes apšiurusiomis uniformomis. Aš vaikščiojau geltonai rudomis kelnėmis, kurias kartu su auliniais batais parūpino man Valteris. Batai buvo tinkami, tad guminę avalynę atidėjau ateičiai. Tačiau pirmiausia iš kelnių reikėjo išguiti utėles.

Bendra emocinė atmosfera tapo laisvesnė, bet drausmė nepakriko. Santykiai su štabo ryšininkais, telefonistais bei radistais susiklostė geri ir aš kreipiausi į bet kurį iš jų „tu". Atrodė, kad karo šeštųjų metų pradžioje mūsų fronto daliniuose žmonių tarpusavio santykiai įgijo kažkokį esminį konkretumą.

Po iškrovimo kapitonas Šneideris ir leitenantas Degeringas liko Cichenau. Jie panoro rasti kokią kavinę, kad, kaip sakė Šneideris, „gautų galimybę pasikalbėti su vokiečių moterimis". Tuo metu batalionas iššygiavo į kaimą, kuris buvo skirtas jam apsistoti. Kai traukėme per šį kaimą kolona po tris žmones gretoje, dainavome iš visos širdies – taip, kaip mums jau seniai neteko dainuoti. Paskutinė buvo paprasto turinio linksma daina apie tai, kaip kareivis atkakliai sekioja merginą, kurį jį atstumia, sakydama: „Aš ištekėjusi ir tai, ką mokate daryti jūs, moka ir mano vyras".

Iš kaimo išvažiavau motociklu su priekaba. Paskui įsukome į plentą, bet važiuoti toliau atrodė beveik neįmanoma. Tai buvo Lenkijos smėlynų pakraštys. Kartais drauge su motociklininku, grimzdamas iki kelių smėlyje, stūmiau motociklą. Tas smėlis ir aplinkui kyšančios pušys sukėlė man prisiminimus apie poligoną prie Deberico, kuriame dar prieš du šimtus metų „senasis Fricas" (prūsų karalius Frydrichas II) mokė savo grenadierius. Kaip tik prieš dvejus metus, kaip tada buvo įprasta sakyti, „prastūmiau ten savo prūsiškąjį terminą".

Paskui keletą dienų viešpatavo visiška ramybė. Siekiant nuslėpti rengiamą ataką, nevyko jokių mokymų. Žmonės stengėsi išsimiegoti, pailsėti, ko mums labai trūko vasarą. Jie ištisas dienas gulinėjo, o temstant ėjo į fronto kino teatrą, kuris buvo įrengtas kitame kaime. Buvo rodomas filmas „1910-ųjų metų

Viena“ ir pažiūrėti jį atrodė įdomu, nes vaidino aktorius Otas Fišeris, kuris man labai patiko. Bet verčiau niekur nėjau, nes norėjau pabūti tyloje ir ramybėje. Be to, baiminausi, kad filmas sužadins Vienos ilgesį. Tačiau tomis dienomis man pavyko iš tikrųjų pasimėgauti jodinėjimu. Tai buvo vienintelė ir paskutinė galimybė ir kaip tik ten baigėsi mano – kavaleristo – karjera.

Kita vertus, pats atsisakiau kitokio malonumo. Ordonansas Valteris, visada besirūpinantis mano savijauta, pasakė, kad su manimi nori susitikti Marija, graži, stačiakrūtė skalbėja iš ūkio skyriaus ir pasiūlė surengti pasimatymą. Kai pasakiau jam, kad tai man neįdomu, jis to negalėjo suprasti ir beveik įsižeidė. Vien jau dėl to, kad šį siūlymą pateikė jis, nieko daugiau aiškinti nė nereikėjo.

Naktį į spalio 3 d. batalionas buvo pastūmėtas į ruožą už keturių kilometrų nuo priešakinių linijų. Mes buvome išskirstyti po namus, kurių ten vis dar buvo. Kadangi priešas vykdė oro žvalgybą, buvo įsakyta dieną nutraukti bet kokį judėjimą. Ataka turėjo būti priešui visai netikėta. Išeiti iš namų, daržinių ir t.t. buvo galima tik gamtiniais reikalais.

Artėjant vakarui, iš pulko gautas įsakymas kitai dienai. Divizija turėjo sąveikauti su 3-iąja ir 25-ąja tankų divizijomis siekiant likviduoti priešo placdarmą prie Seroko. Po pusvalandį trukusio artilerijos parengimo mūsų divizija turėjo atakuoti priešą tarp dviejų tankų junginių. 461-asis pulkas turėjo pulti kairiajame sparne, o 7-asis – dešiniajame. 472-ajam pulkui reikėjo sekti paskui jį. Svarbiausia, ataką palaikė šturmo pabūklų brigada, dvi brigados reaktyvinių minosvaidžių, vienas SS sunkiųjų tankų („Tigrų“) batalionas, vienas armijai pavaldus artilerijos divizionas ir zenitinės artilerijos pulkas.

Naktį į spalio 4-ąją mes susispaudę išgulėjome kažkokioje trobelėje ant šiaudų. Kas miegojo, kas tiesiog snūduriavo. Šiauduose aptikau mažą kryželį ir pasilikau sau, nes jis nepriklausė nė vienam iš ten nakvojusiųjų. Tikriausiai paliko kuris iš anksčiau nakvojusiųjų, o gal tų namų gyventojas. Tiesa, vėliau, jau nelaisvėje, jį pamečiau. Bet tada aš tą radinį laikiau viltingu ženklu ir buvau įsitikinęs, kad operacija baigsis sėkmingai.

5 valandą ryto prasidėjo artilerijos parengimas. Mes ėmėm lėtai judėti priekin tarp kaukiančių minosvaidžių ir trinksinčių pabūklų. Niekada anksčiau neteko matyti sutelktų tiek mūsų sunkiųjų ginklų. Vadinasi, dar turėjome šaudmenų ir galėjome šaudyti, dar galėjome atakuoti ir galima buvo tikėtis, jog laimėsime. Jau 10.30 7-asis grenadierių pulkas įvykdė tą dieną jam skirtą užduotį. Ataka pavyko sklandžiai ir priešui teko bėgti. Belaisvių buvo nedaug, bet trofėjai – nemenki. Kapitonas Huzenetas ir jo kuopa užėmė priešo minosvaidžių bateriją.

Praėjus pusvalandžiui po atakos pradžios, žengėme per priešo tranšėjas. Apstulbę apžiūrinėjome amerikietiškus reikmenis ir techniką – nuo mėsos konservų iki motociklų „Harley“ ir sunkvežimių „Studebeker“. Kai kuriose

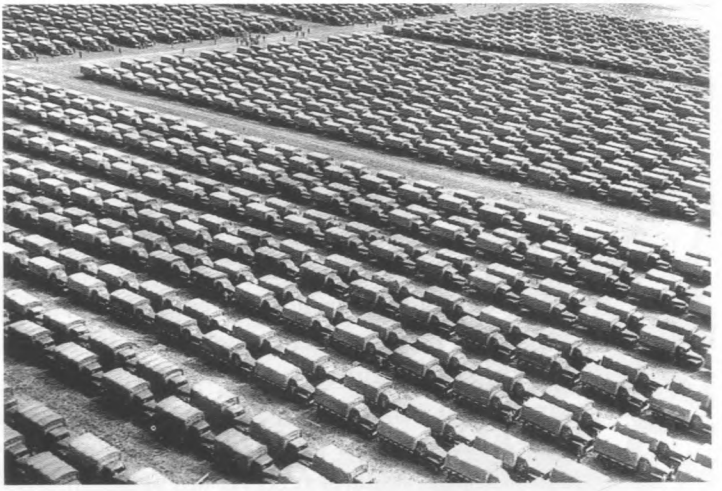

> Amerikiečių gamybos sunkvežimiai „Studabecker" Raudonosios armijos rezerve. Lendlizas. 1945 m.

< „Šis žmogus – jūsų draugas". Amerikiečių plakatas. 1945 m.

^ Sąjungininkų tiekti maisto produktai Sovietų Sąjungai pagal lendlizo programą.

На американских самолетах

Ранней осенью мы покинули Москву и вскоре прибыли к месту назначения. Это был глухой уголок. Аэродром создавался в лесу, и каждый метр свободной земли отвоевывался у природы с боем. Люди работали круглые сутки, расчищали лесную чащу, осушали болота, устилая их помостами.

Все с живейшим интересом ожидали американских самолетов. Летчики моей группы горились тем, что командование возложило на них ответственное задание: в короткие сроки освоить новую американскую машину и затем перекать свои знания действующим авиачастям.

Руководство освоением новой машины было поручено американским летчикам. Они появились на аэродроме через некоторое время после нашего приезда. Их было двое — капитан Эдисон и старший лейтенант Земке. Капитан Эдисон—опытный летчик-испребитель. Своей машиной он владеет в совершенстве. Старший лейтенант Земке несколько моложе, что, однако, не мешает и ему быть искусным летчиком, обладающим большими техническими познаниями. Прибыли к нам и английские механики, собиравшие американские машины в Англии.

Первый полет я решил произвести лично. Сел в кабину, дал газ, и самолет, стремительно набирая скорость, легко оторвался от земли. После двух коротких полетов я уступил место первому летчику моей группы. Вслед за ним вылетел второй, потом третий. Самолет каждый раз уверенно уходил в воздух и столь же уверенно шел на посадку. В кабину садился один летчик за другим. Мы только успевали отмечать их имена: Константин Бокинаки, Храмов, Гориславский, Кожевников...

Такой оборот дела изумил наших друзей американцев. Любопытно было наблюдать, как у них поднималось настроение. После каждой посадки они, хотя и с трудом, но по-русски сообщали свои впечатления о полете.

— Русская школа летчиков — очень хорошая школа! — говорили они.

В конце дня каждый советский летчик получил новую американскую машину и стал готовиться к выполнению высшего

< Ištrauka iš sovietų laikraščio apie amerikiečių pagalbą – lėktuvų lendlizą: „Amerikiečių lėktuvais".

rusų tranšėjose buvo juntamas parfumerijos kvapas. Sprendžiant iš to ir iš paliktų daiktų buvo matyti, jog ten būta moterų, galbūt moterų kareivių.

Rusai nestatė blindažų, o tiesiog kasė žemines – kiekviena keletui žmonių, uždengė jas rąstais. Tai buvo nepaprastas rusų gebėjimas improvizavimą derinti su praktiškumu. Kadangi įėjimas į tokias slėptuves dabar buvo iš priešo pusės, tad nusprendžiau verčiau nakvoti paprastame apkase be stogo. Prisiminiau, kad majoras Braueris ir leitenantas Bukšas prie Nevelio žuvo kaip tik tokioje žeminėje su įėjimu iš priešo pusės.

Spalio 5 d. 14.30, antrąją kontrsmūgio dieną, 7-asis grenadierių pulkas vėl puolė sėkmingai ir pasiekė Narevą. Mes su savo 472-uoju pulku traukėme paskui juos būdami rezerve, taigi galėjome viską stebėti. Pakilumą priešais upę apšaudė mūsų artilerija, o paskui ji buvo atakuota. Pro žiūroną stebėjau, kaip tai vyko. Pakeliui pamatėme baisios jėgos perplėštą žmogaus liemenį. Jis gulėjo greta sudegusio SS šarvuotojo transporterio kaip priminimas apie to meto, kai buvo kuriamas placdarmas, sunkius mūšius. Net labiausiai užsigrūdinę kariai stengėsi nusisukti nuo to vaizdo.

Kai placdarmo pietinė pusė vėl atsidūrė mūsų rankose, spalio 8 d. turėjo vykti kita ataka. Spalio 6 d. mes nužygiavome 10 kilometrų į šiaurę ir sustojome kaime, kuris žemėlapyje atrodė kaip iš kelių susikirtimų sudaryta žvaigždė. Jos centre buvo sankryža, iš kurios septyniais spinduliais skleidėsi gatvės. Vienintelė problema buvo tai, kad nė vienas kelias nekrypo į pietvakarius. Savaime ta sankryža atrodė idealus taikinys ir buvo nuolat priešo apšaudoma. Nepaisant to, visų aplinkinių namų rūsiai virto įvairių padalinių vadavietėmis. Iki priešakinių linijų rytų kryptimi atrodė ne daugiau kaip kilometras.

Kaip buvo teigiama įsakyme, apskritai vadavietes turėjome perimti iš keičiamų padalinių. Kapitonas Šneideris išsikovojo teisę įsikurti rūsio patalpoje šalia sankryžos. Į mano siūlymą persikelti bent kiek atokiau jis neatsiliepė, nors rūsio stogo storis vos siekė dešimt centimetrų. Nuolatinis artilerijos apšaudymas buvo baisus dar iki atakos pradžios, nekalbant jau apie tai, kad rimtas pavojus kilo mūsų ryšininkams ir visiems tiems, kuriems reikėjo atsikapstyti pas mus. Po to, kai buvo sužeistas ryšių būrio vadas ir du kareiviai, aš savo iniciatyva patraukiau ieškoti bataliono vadavietei tinkamos vietos. Radau vietą gilesniame ir geresniame namo rūsyje maždaug už 300 metrų nuo mūsų kelio, vedančio į vakarus. Nelaukdamas Šneiderio pritarimo, paprašiau pulko leidimo perkelti vadavietę ir leidimą gavau. Paskui pats kapitonas Šneideris džiaugėsi, kad mes įsikūrėme atokiai nuo rusų sviedinių dažniausios kritimo vietos.

Buvo pastebima, kad puolamosios operacijos antroji dalis jau nevyks taip sėkmingai, kaip buvo iš pradžių. Lietus, rūkas ir ištežęs gruntas labai apsunkino užduotį. Per tą laiką rusai prikaišiojo daug minų, ant kurių užvažiavę

NARA, T.78, Roll. 136, f. 6065463

NARA, T.78, Roll. 136, f. 6065465

Kovos šiauriau Varšuvos 1944 m. spalis. Nurodytos 252-ojo bataliono, kuriam priklausė A. Šeiderbaueris, pozicijos.

NARA, T.78, Roll. 136, f. 6065468

NARA, T.78, Roll. 136, f. 6065469

nukentėjo daug mūsų tankų. Be to, artilerijos parengimas buvo silpnesnis, negu spalio 4-ąją ir mums nepavyko sunaikinti per Narevą permestų povandeninių tinklų. Rusai, kaip jie tai darė ir anksčiau, ištempė po vandeniu tinklus, kuriais buvo pertempiami šaudmenys ir svarbiausia – prieštankinės minos.

Teko apsikasti ten, kur buvome sustoję. Bataliono vadavietė įsikūrė atviroje vietoje už nedidelio kauburio, per kurį tįso kelias. Apkasus išklojome šiaudais. Naktys jau buvo šaltos ir mes stingome. Nuo spalio 3 d. niekas nesiprausė. Be to, prasidėjo smarkus lietus ir brezentas nuo jo jau negelbėjo. Rusai pradėjo rengti kontratakas. Kas valandą virš mūsų pozicijų praskrisdavo lėktuvai ir iš mažo aukščio apšaudydavo kelią, laimė, dažniausiai už mūsų. Tikras rengimosi atakai požymis buvo ore sproginėjantys sviediniai, kuriais priešo artilerija stengėsi prisišaudyti į numatytus taikinius.

Spalio 14 d. prasidėjo priešo kontrataka, kurios tikėjomės. Stebėtina, bet artilerijos parengimo beveik nebuvo. Tačiau plačiai naudota aviacija. Naikintuvai ir atakos lėktuvai Il-2 iš patrankų bei kulkosvaidžių apšaudė ir mėtė bombas į visa, ką rusai laikė vokiečių pozicijomis. Mūsų matomumo ribose sukiojosi apie 20 lėktuvų. Ar dėl per didelių nuostolių, ar dėl to, kad žmonės buvo pernelyg išvarginti, jie lindo iš savo apkasų ir traukėsi atgal. Daugelis mėgino perbėgti platų lauką, o aš stovėjau ir šaukiau: „Į priedangą, į priedangą, į priedangą!“ Tačiau mano šūksniai nieko nepadėjo. Žmonės, – kurie žingsniu, kurie bėgte, – toliau traukėsi iš pozicijų.

Netikėtai pastebėjau, kad stoviu vienišas prieš rusvą rusų pėstininkų bangą. Taip ilgai stypsoti vienoje vietoje – idiotiškas mano poelgis, bet buvau tiesiog pritrenktas to atsitraukimo. Rusai judėjo lėtai ir kai jau buvo nuo manęs apie 40 metrų, apsisukau ir ėmiau bėgti, pasisukdamas tai kairėn, tai dešinėn. Pagal mano planšetę rusai galėjo pažinti, jog esu karininkas. Manau, mane gelbėjo tik tai, kad jie nestojo ir nešaudė. Pabėgėjęs apie 200 metrų, pasivijau savuosius. Mes pasiekėme artilerijos baterijos poziciją, kuri rengėsi šaudyti tiesioginiu taikymu į rusus. Man pavyko suburti keletą kareivių ir sudaryti bent šiokią tokią artileristų apsaugą.

Rusų ataką nutraukė artilerijos ugnis, bet mes ir toliau likome neapsaugoti nuo smūgių iš oro. Per vieną aviacijos antskrydį buvo sužeistas mano ordonansas Valteris. Jis galėjo vaikščioti ir atėjo pas mane apsiašarojęs. Valteris paprašė, kad jam parašyčiau ir pasiimčiau jį atgal, kai pasveiks.

Smarkūs aviacijos antskrydžiai truko visą dieną. Tačiau pagrindinė gynybos linija nesuiro ir aš negalėjau nei išvykti į bataliono padalinius, nei pateikti pranešimo pulko vadui. Pakeliui į 5-ąją kuopą man teko šokti į tranšėją stengiantis pasislėpti nuo lėktuvo, numetusio skeveldrinę bombą, atakos. Bet mažytis metalo gabalėlis vis tiek kliudė kairiąją ranką. Kai tą atsitikimą paminėjau kalbėdamasis blindaže su pulkininku, „Seniokas“ padarė kandžią

pastabą, kuri nuskambėjo tiesiog kvailai ir įžeidžiamai. Tad pulko vadu vis labiau bjaurėjausi.

461-ojo pulko ruože buvo atsitikimas, apie kurį netrukus sužinojo visa divizija. Rusų seržantas maisto prikrauta mašina važiavo keliu, kuris tįso per fronto liniją palei Budy Obreskų kaimą, „Artimuoju kampu" vadinamame ruože. Patekęs į mūsų užnugarį sunkvežimis, kol vairuotojas pajuto kažką negera ir pasuko atgal, nekliudomas nuriedėjo apie du kilometrus. Kai jis jau beveik prisikapstė iki mūsų priešakinių pozicijų, buvo sustabdytas ir paimtas į nelaisvę. Maistas ir ypač degtinė, kurią jis vežė rusų kareiviams, buvo išdalyta pulko padaliniams.

Spalio 18 d. priešas surengė dar vieną ataką. Per aviacijos antskrydį buvo sunkiai sužeistas mano ryšininkų viršininkas vyresnysis feldfebelis Šeidigas. Jo nugaroje žiojėjo stambios monetos dydžio skylė, taigi rimtai pažeisti vidaus organai. Šeidigas, prityręs ir patikimas karys, anksčiau buvo 6-osios kuopos būrio vadas, tad pasiėmiau jį į bataliono štabą, kad jam būtų lengviau. Bet dabar jo reikalai buvo visai prasti. Šeidigas mirė pakeliui į tvarstomąjį punktą. O atakos iš oro nesibaigė. Neretai mums pavykdavo numušti rusų lėktuvus ir tada besileidžiantys su parašiutais rusų lakūnai tapdavo baisiais mūsų įniršusių karių taikiniais. Greta mūsų vadavietės nukrito dvimotoris amerikiečių gamybos bombonešis, kuris kažkodėl nesprogo.

Vokiečių kareiviai pozuoja prie numušto sovietų atakos lėktuvo Il-2.

Vakare išgirdome per radiją transliuojamos SS reichsfiurerio Himlerio kalbos nuotrupas. Po pasikėsinimo į Hitlerį 1944 m. liepos 20 d. jis buvo paskirtas rezervinės armijos vadu. Žmogui, kuris niekada nebuvo net naujokas, nekalbant jau apie karininką, tai atrodė įspūdinga karjera. Iš tos kalbos įsidėmėjau tik, kad formuojamas „liaudies artilerijos korpusas", „folksšturmas", kaip paskutinis „slaptas ginklas".

Rugsėjo 1 d. laiške broliui rašiau, kad prasidėjo šeštieji karo metai ir kad šie metai tikriausiai bus paskutiniai. Spalio 20 d. gavau tėvo laišką, kurį jis išsiuntė spalio 10 d. Laiške buvo rašoma:

„Pagaliau bent kokių naujienų, kurios, aišku jau paseno, gavau iš tavęs rugpjūčio 19 ir 23 d. laiškuose. Rugsėjo 1- osios antroje pusėje skubiai pasitraukėme iš Kambrės ir tą patį vakarą tapo žinoma, jog ten įžengė anglai. Po ilgo žygio atsiradau čia, Reino kairiajame krante. Ši vieta vadinama Dormagenu. Patyrėme daug sunkių oro antskrydžių, kurie vyksta ir dabar, bet ne toje vietoje, kur dabar esame. Tu klausei apie kryžių už nuopelnus kare: šiame fronte nieko nevyksta, be to, turiu daug kitų rūpesčių. Jokių atostogų perspektyvų... Labai džiaugsiuosi gavęs žinių iš tavęs. Iš mamos sužinojau, jog tau, turint galvoje dabartines aplinkybes, viskas einasi gerai. Atrodo, jog ten, kur esi, vėl klostosi didelių įvykių. Tegul Dievas toliau saugo tave, kaip saugojo iki šiol. O apie „kautynes" mūsų namuose, sužinosi iš mamos. Iš mūsų norima atimti butą, tiksliau tavo kambarį. Tavo motina visai nusiminusi. Bijau, kad jai kils dar vienas nervų pakrikimo priepuolis, o aš nieko negaliu padaryti, nes neturiu jokios galimybės parvažiuoti namo. Tikiuosi, jog Dievas padės, kad net paskutiniu metu nugalėtų teisingumas ir protas. Mano paskutinė viltis, kad visa tai greitai baigsis, taip daugiau negali trukti. Parašyk greičiau ir priimk mano geriausius, nuoširdžiausius linkėjimus. Tepadeda tau mano maldos".

Viltis, jog karas greitai baigsis, buvo kažkas, apie ką bijojau ir mąstyti. Manau, kad taip mąstė ir mano draugai, nes buvo tiesiog baisu įsivaizduoti, kas nutiks Vokietijai, jei žlugs Rytų frontas. Kaip tik todėl, o visai ne dėl Hitlerio bei jo partijos mes turėjome atlikti savo pareigą ir tai darėme iš paskutinių jėgų.

Tėvo nerimas dėl motinos atsiliepė ir man. Tada jai buvo 45 metai. Motina arti neturėjo nei giminaičių, nei draugių ir atrodė tiesiog neprisitaikiusi prie užtrukusio karo sunkumų.

Mano tėvai visada žinojo, kur aš tarnavau. Iš vyriausiosios vadovybės suvestinių bei atskirų naujienų apie situacijas, į kurias patekdavau, jie galėjo susidaryti vaizdą apie mano padėtį. 1944 m. rugpjūtį drauge su mažąja Lyzl motina keletui savaičių išvyko pas savo seseris į Drezdeną. Ji planavo ten pabūti ilgiau ir pranešė mums apie savo ketinimą. Laiškuose tėvas, Rudis ir aš su dideliu vargu ją nuo to atkalbėjome. Aš supratau, kad ji išvažiavo į

Drezdeną dėl vos tik paskelbto Jozefo Gebelso kreipimosi į vokiečių moteris nedelsiant pradėti dalyvauti „totaliniame kare“ ir rašėme jai, jog mūsų butas jokiu būdu neturi likti tuščias, nes būtų tuojau apgyvendinti kiti žmonės. Rašiau, kad draudimą eiti atostogų, kuris tuo metu vėl ėmė galioti, netrukus bus atšauktas, o mes neturėsime tikrų namų, nes paštas buvo vienintelė ryšio su namais priemonė, ir kad be jos negalėsiu gauti jokių žinių iš Štokerau. Kita vertus, iš Šveidnico reguliariai gaudavau Gizelos laiškų.

Pagaliau motina grįžo namo ir tai buvo teisinga. Jos nepraleido medicinos komisija, tad nebuvo skirta dirbti privalomuosius gynybos darbus. Bet dalis buto, du nedideli kambariai, vis tiek buvo atimti. Dėl kambario, kuriame anksčiau gyvenau su broliu, ji kovojo kaip liūtė. Spalio 2 d. jai rašiau, kad turinti paklausti ponus valdininkus, ar mes, aš ir brolis, kovojantys priešakinėse linijose, esame iš tiesų „benamiai“. Ar jie atims iš mūsų kambarį todėl, kad „visada esame fronte, o atostogos uždraustos“?

Paskui pamėginau ją paguosti, nes „bartis nėra prasmės“, kad jai reikia kol kas pakentėti, ir mes visi greitai grįšime namo.

Laimė, tėvas gavo atostogų. Rugsėjį, po 13 mėnesių, gavo atostogų ir Rudis. Paskutinę buvimo namuose dieną jis man rašė ir citavo kažkieno žodžius: „Visa tai nepaprastai liūdna“. Kas tų žodžių autorius, dabar neprisimenu. Spalio 9 d., pačiame mūšių prie Narevo įkarštyje rašytame laiške prašiau, kad motina atleistų, jog ilgai nerašiau. „Tiesa, aš neturėjau laisvo laiko parašyti ir negalėjau susikaupti. Bet nepaisant to, kaip niekada anksčiau mintimis esu su tavimi, mano brangioji mama, ir tikiuosi, jog įstengsiu bent jau dvasiškai kažkaip sumažinti tavo sunkumus. Kaip norėčiau tau pagelbėti, jei tik galėčiau! Bet mes nesitikime, kad greitai viskas iš esmės pasikeis. Mano nervai vėl „ne aukštumoje“. Bet visada labai džiaugiuosi mielais tavo laiškais ir savo mielos merginos iš Šveidnico laiškais“.

Spalio 11 d. laiške rašiau tėvui: „Esu prie Narevo žemupio, bjauriame rajone. Maža knygelė, kurią man atsiuntei, pasirodo, labai gera ir man iš tiesų pagelbėjo. Tiesa, kad neįmanoma toliau gyventi kliaunantis vien savo jėgomis. Tad meldžiuosi ir tikiuosi, jog visi būsime laimingi ir greitai susitiksime“.

Narevo placdarme mūsų batalionas buvo atblokštas keletą kilometrų į pietus. Savo vadavietę įkurdinome viename iš atskirai įrengtų rūsių, kurie šiose vietose buvo įprastiniai. Rūsio lubos buvo aukštos, jame galima stovėti ir vaikščioti. Plotas – maždaug aštuoni metrai ilgio ir trys pločio. Pagal tuometinius standartus – visas butas. Bet ten buvo žiurkių. Vienas iš mūsų ryšininkų vos netapo nelaimės kaltininku, mat šovė iš šautuvo į pasirodžiusį iš plyšio didžiulį padarą. Trenksmas buvo toks, tarsi į mūsų rūsį būtų pataikęs sviedinys. Rikošetavusi kulka sudaužė priešais mane ant stalo stovinčios benzininės lempos stiklą. Tada ji pataikė į duris, kurias greičiau nei po sekundės atidarė įžengiantis pas mus radistas.

Spalio 24 d. kapitonas Šneideris buvo perkeltas į kitą dalinį. Jis turėjo išvykti į divizijos užnugaryje dislokuotą lauko rezervinį batalioną. Neabejotina, kad jis buvo tinkamesnis mokyti negu kovoti. Šiam geram, ramaus būdo žmogui skirtis su mumis buvo nelengva. Jis padėkojo man už pagalbą, kurią teikiau tuo metu, kai vadovavo batalionui. Taigi kaip tik jis tapo pulke tuo žmogumi, kuris rado man padėkos žodžių. Prisiminiau Raseinius, kai į mano prieštaravimą, kad kapitonas buvo ne visai savo vietoje ir kad aš negalėjau jo atsikratyti, majoras fon Garnas atsakė: „Tada vadovauti batalionui teks jums". Prieš keletą dienų iki Šneiderio pasitraukimo buvo įvykis, dėl kurio atsisveikinti su juo atrodė lengviau.

Artėjant vidurdieniui, nusprendėme apžiūrėti leitenanto Kristeno prieštankinių patrankų pozicijas. Turbūt mus pastebėjo rusų prieštankinio pabūklo tarnyba. Rusai į mus buvo nusitaikę, bet, laimė, išėjome į lauką, kuriame išartos vagos teikė galimybę bent šiaip taip pasislėpti. Tačiau rusų taikytojas iššovė taip tiksliai, kad aš pajutau vos keliais centimetrais virš manęs praskriejusio sviedinio sukeltą oro bangą. Visiškai aiškiai jaučiau, kaip man pasišiaušė plaukai. Po labai ilgų dviejų ar trijų minučių, per kurias rusai paleido į mus apie 10 sviedinių, man pavyko peršokti į kitą, gilesnę vagą. Netrukus joje jau gulėjo ir Šneideris. Paleidę apie 50 sviedinių rusai pagaliau nurimo. Bet mes dar kurį laiką gulėjome, kad priešai pamanytų, jog esame žuvę. Paskui pašokome ir nubėgome į krūmus, kurie kerojo už 50 metrų, ir juose pasislėpėme. Mums iš išgąsčio tiesiog per veidus tekėjo prakaitas. „Va tai tau..." – beliko kareiviškų įpročiu burbtelėti.

Iki atvykstant naujajam vadui, batalionui vadovauti ėmė mano senas pažįstamas Bajeris, kuris buvo mano kuopos vadas 1942 m. Dabar – jau majoras. Vadavietė persikėlė į atskirai stūksantį namą su vaizdu į priešakines pozicijas, taigi buvo rusų prieštankinių pabūklų apšaudymo sektoriuje. Todėl priešas neturėjo įžvelgti nei jokio dūmelio, nei šviesos. Pastebėjau, kad Bajeriui naktimis skambindavo žmona, kuri tarnavo sausumos kariuomenės vyriausiosios vadovybės ryšių pagalbiniame dalinyje. Tai man priminė, kaip miške prie Gžatsko Bajeris traukė populiarią berlyniečių meilės dainelę „Ema ant suoliuko". Dabar Bajeris stoiškai ramiai sėdėjo prie stalo ir be pertraukos švilpavo gerai žinomą melodiją „Arlekino milijonai".

Vasario 4 d. atvyko naujasis vadas. Tai buvo majoras Valteris Premrou, austras iš Štirijos, kuris anksčiau vadovavo 78-osios pėstininkų divizijos vadinamajam šturmo batalionui. Šio junginio emblema buvo ranka su geležine pirštine. Kadangi buvome kraštiečiai, vienas kitam iškart patikome ir aš savo naujuoju viršininku buvau labai patenkintas. Tačiau, kaip ir majoras Bajeris, Premrou 1945 m. vasarį žuvo mūšyje.

Lapkričio 10 d. nemenkai nustebau gavęs įsakymą nuo lapkričio 20 d. iki

78-osios pėstininkų divizijos emblema: „Ranka su geležine pirštine".

gruodžio 10 d. išeiti perkvalifikavimo kursus Deberico mokykloje. Man iš karto kilo mintis, jog atsiranda galimybė pereiti į 7-ąjį grenadierių pulką. Savo išvykimą pažymėjau drauge su Helmutu Kristenu, draugu iš vasaros meto, kai traukėmės iš Baltarusijos. Mes abu manėme, jog 472-ajame pulke aplinka buvo aiškiai nesveika, o požiūris į karininkus neteisingas. Pavyzdžiui, leitenantas Viksas, pulko štabo karininkas, kuris traukėsi kartu su užnugario daliniu, buvo neseniai paaukštintas į vyresniuosius leitenantus. 9.55 eilinį kartą pasiklausėme dainos „Lili Marlen", kurią kasdien tuo pačiu metu transliavo kariuomenės radijos stotis iš Belgrado apylinkių. Ši daina jau seniai tapo legenda. Nors ji man iš pradžių nepatiko, kaip ir visos madingos dainos, bet laikui bėgant taip pat pasidaviau jos žavesiui. Dainininkės Leilos Andersen balsas ir paprasti žodžiai, kurios turinio esmę kiekvienas karys jau patyrė savo kailiu, užbūrė mane. Net pasityčiojamosios parodijos, iš kurių prisimenu girdėtą per pirmąją karo 1941–1942 m. rusišką žiemą, negalėjo sumenkinti melodijos žavesio.

Majoras Premrou pasikalbėjo su pulko vadu ir įtikino jį skirti man keletą dienų atostogų iki mokymosi pradžios. Buvau laimingas ir vos galėjau patikėti, jog greitu laiku man pavyks parsirasti namo. Paskutines valandas prieš išvykstant smarkiai nervinausi, net jaučiau virpulį visame kūne. Bijojau, kad paskutinę akimirką bus uždraustos atostogos, o gal tiesiog mane ištaškys tiesiogiai pataikęs sviedinys.

78-osios pėstininkų divizijos šturmo bataliono kariai austrai.

Atvykęs į užnugario zoną, bent sėdėdamas medinėje geldoje galėjau „apsišvarinti“. Paskui tirolietis vairuotojas Aloyzas Vercas pavėžėjo mane į Naselsko stotį. Ten sulaukiau reguliaraus traukinio į Torną (Torunę). Jaučiausi it sapne. Kupė sėdėjo dvi vokietės merginos iš netoliese fronto linijos gyvenančių valstiečių šeimos. Tėvai jas išsiuntė pas giminaičius į Vokietijos vakarinę dalį. Viskas buvo taip puiku, kad po tokios sunkios vasaros atrodė tiesiog neįmanoma. Nuo mano pečių nusirito atsakomybės našta ir apėmė nuovargis, tad, net atsirėmęs į vyresniąją merginą, užsnūdau. Torne mūsų keliai išsiskyrė.

Kaip toliau vyko kelionė ir kaip parvykau namo, dabar jau neatsimenu. Kaip suprantu iš motinos laiškų, ji buvo apstulbinta devintą valandą vakaro prabilusio durų skambučio, o dar labiau, jog prie slenksčio stovėjau aš. Ji ir mažoji Lyzl jautėsi neblogai. Mano atostogų savaitė prabėgo greitai, bet nieko iš bendraklasių namuose nebuvo, visi tarnavo skirtingose fronto vietose. Net mano pažįstamos merginos buvo pašauktos į gynybos darbus. Tai patirti teko ir Gizelai. Ji buvo kažkur Saksonijoje ir aš negalėjau su ja susitikti, nes jos, aišku, niekas nė nebūtų pamanęs leisti atostogų. Nuo sunkios tarnybos laikinai buvo atleistas tik Hermis Ekvartas. Jis susirgo difteritu ir gulėjo ligoninėje, karantino skyriuje.

Aš šį tą žinojau apie jo brolį Hansą. Tuo metu jis buvo SS jaunesnysis šturmfiureris. Po karo buvau jį sutikęs ir sužinojau, jog jis „dirbo amerikiečiams“. 1949 m. buvo sovietų spectarnybos pagrobtas ir turėjo daugelį metų praleisti nelaisvėje. Kurį laiką kalėjo Vorkutoje.

Taigi bendravau tik su brolio Rudžio bendraklasiu Ernstu Fogliu ir Egonu Papricu, kuris buvo pramintas „Kičiu“. Papricas buvo kursantas, jaunesnysis puskarininkis, tarnavo pėstininkų pulke ir tuo metu atostogavo. Foglis buvo gabus pianistas, gamyklos savininko sūnus. Vadovavo vietos hitlerjugendo organizacijai, tad jam šaukimas buvo atidėtas. Po karo jis iš tėvo paveldėjo siurblių gamyklą ir dar tapo gerai žinomu kompozitoriumi. Patricas, kaip ir daugelis kitų Rudžio bendraklasių, žuvo kovodami 1945 m. Kaip tik su jais aš keletą kartų buvau susitikęs „Foglio“ viloje ir vieną vakarą pralošiau kortomis visą savo – leitenanto – mėnesio algą, vadinasi, 300 markių. Tai nutiko dar per ankstesnį mano parvykimą namo. Tada teko eiti į banką, iš savo taupomosios sąskaitos paimti pinigų ir atiduoti garbės skolą. Tuo metu mano santaupų suma buvo padidėjusi iki 4000 markių.

Lapkričio 18 d. planavau vykti į Berlyną. Sąjungininkų antskrydžiai prieš Vieną lapkričio 17 ir 18 d. sujaukė susisiekimą geležinkeliu. Buvo apgadintas Šiaurės geležinkelio tiltas ir savo išvykimą turėjau atidėti iki lapkričio 19 d. Apie tai lapkričio 18-ąją laiške rašiau broliui, kartu pranešdamas, jog mano mokyklos draugas Julijus Cimerlis rugpjūtį pateko į Italijos frontą ir, visų savo

giminaičių neapsakomam džiaugsmui, neseniai atsiuntė laišką iš Amerikos.

Atvykęs į Debericą, parašiau motinai ir Rudžiui, jog traukinys iš Vienos stoties išvyko tik antrą valandą nakties. Broliui rašiau, kad galbūt motina ir priprato prie vienatvės, bet man buvo sunku. Kaip rašiau, galėjome guostis tik tuo, kad visos tos ypatingos aplinkybės vis tiek artėja prie pabaigos.

Kursai, į kuriuos buvau pasiųstas, matyt, skirti fronto karininkams, išlikusiems per sunkius gynybos mūšius Rytuose ir Vakaruose, taip pat Italijoje ir Balkanuose, kad jie galėtų šiek tiek atsikvėpti, išsivaduoti iš įtampos. Kaip visada, vėl buvau viena iš jauniausiųjų, bet mes visi vadovavome kuopoms ir jokių teorinių žinių jau nereikėjo. Priešingai nei praėjusiais metais, buvome įkurdinti ne menkose kareivinėse, o olimpiniame kaimelyje. Kiekvienas turėjome atskirą kambarį.

Gyvenau „Veimaru" pavadintame name. Greta manęs buvo oro desanto pajėgų leitenantas, kuris ant kitelio dešiniosios rankovės turėjo du antsiuvus už tankų sunaikinimą ir kuriam vos tik gimė antroji dukrelė. Iš mano divizijos ten buvo leitenantas Edionas, tarnavęs 461-ajame pulke ir turintis sidabrinį ženklą „Už artimąsias kautynes". 1945 m. sausį jis mūšyje žuvo. Dar vienas draugas tuose kuopų vadų kursuose buvo leitenantas fon Roras, dvaro savininkas iš Pomeranijos, su kuriuo susipažinau grafo Keizerlingo namuose. Iš dėstytojų gerai prisimenu kraštietį iš Vienos vyresnįjį leitenantą Brukerį, kapitoną Johanseną, apdovanotą Riterio kryžiumi, ir majorą fon Devicą, kuriam atrodžiau per jaunas ir jis nuolat mane klausinėjo: „Kiek jums metų, Šeiderbaueri"? O mano atsakymas: „Dvidešimt" kiekvienąkart jį stulbino.

Tuo metu didelė dalis Berlyno buvo subombarduota. Vienąkart naktį netoli olimpinio kaimelio sprogo didžiulės galios delsioji bomba. Bet oro pavojaus sirenos netrukdė mums dažniau išvažiuoti į miestą ir kiek papramogauti. Prisimenu dvi gražutes latvių merginas iš Rygos, kurias atsivedė leitenantas Edionas. Viena iš jų pažinojo naikintuvo lakūną Novotną, kuris, pasiekęs daugybę pergalių oro mūšiuose, vėliau buvo numuštas. Kadangi jis buvo kilęs iš Vienos, tad ir palaidotas Vienoje, miesto centrinėse kapinėse.

Deberice, prie įėjimo į pėstininkų mokyklą pamačiau atminimo lentą su eilėraščio žodžiais. Jo paskutinę strofą atsiminsiu iki gyvenimo pabaigos. Tai devizas, su kuriuo praėjo paskutiniai mano jaunystės metai:

Nors paprasta, bet narsi,
Kovoj tvirta visad esi.
Pilka kukli pėstija,
Tesaugo Viešpats tave.

Tuo metu, dideliam motinos džiaugsmui, tėvas gavo trumpų atostogų pašalinti problemoms „savo užnugaryje“. Džiaugiausi dėl motinos, bet apgailestavau, jog negalėjau susitikti su tėvu. Nesimačiau su juo nuo 1942 m. pavasario, o su Rudžiu – nuo 1943 m. balandžio. Tačiau lapkričio 30 d. leitenantas Egionas ir aš patyrėme didelę staigmeną. Iš divizijos gautoje telegramoje pranešta, kad mums abiem specialiai skirta dvidešimt dienų atostogų „už narsą“. Tai įvyko pagal vyriausiosios vadovybės įsakymą, nepaisant tada galiojusio atostogų draudimo, dalinių vadams buvo leidžiama mūšiuose labiausiai pasižymėjusius žmones leisti atostogų, bet ne daugiau kaip du procentus viso karinio personalo.

Motina labai džiaugėsi. Štai ką ji rašė man gruodžio 5 d.: „Taigi bent jau per Kalėdas nebūsime visai vieni... Vakar tėvas vėl išvažiavo, aš labai susinervinau ir net nežinau, ką tau parašyti“. Rudžiu taip pat pranešiau tą džiugią naujieną ir klausiau, ar jis negali, vykdamas į karinę mokyklą, užsukti į namus.

Gruodžio 15 d. motina drauge su Lyzl, kuri dabar retai vaikščiojo į mokyklą, išvyko į Aistingą ieškoti Kalėdoms maisto produktų ir pavaišinti mane „kaip pridera“. Gruodžio 18 d. rašiau, jog vermachto vadovybės pranešimuose ką tik buvo minima vokiečių puolimo Vakaruose pradžia: „Manau, jog tai generalinė repeticija, jei tokia bus Dievo valia!“ Net dabar prisimenu, kaip tuo metu, kai transliuotas tas pranešimas, man akyse kaupėsi ašaros – taip labai paskutinį kartą tikėjausi lūžio karo vyksme. Veltui. Vos per tris dienas visos viltys išblėso. Bet tai, jog mes iš tiesų tikėjomės pagerėjimo, dabartiniam skaitytojui liudija, kokiais absurdiškais jausmais vadovavomės įvertindami strateginę situaciją, kuri seniai jau buvo beviltiška.

Visi, kurie mane pažinojo, pavydėjo atostogų. „Bent jau, – rašiau, – tai nupurtė dulkes ir nuo tų, kurie dėl manęs džiaugėsi, ir nuo tų, kurie pavydėjo!“ Deja, parvažiavau namo aštuonioms dienoms praėjus po tėvo išvažiavimo. Grįžti man reikėjo Naujųjų metų išvakarėse ar bent pirmąją jų dieną. Paskui tėvas man rašė laiškus senojo pulko adresu: lauko paštas Nr. 08 953. Pagelbstint mano draugui iš Šveidnico, pulko adjutantui Klausui Nikolajui, pavyko pasiekti, kad būčiau perkeltas į 7-ąjį grenadierių pulką.

Iš tiesų didis džiaugsmas man buvo tai, kad visai netikėtai dviem dienoms į namus parvyko Rudis. Nors vaikystėje kartais pykdavomės, bet nuo to meto, kai ėjau šešioliktuosius metus, mūsų santykiai tapo iš tiesų broliškai harmoningi, nors kiekvienas iš mūsų turėjome savo draugų. Jam išėjus į kariuomenę 1943 m. rugpjūtį, mūsų ryšiai susilpnėjo, bet brolybės saitai tik dar sustiprėjo.

Placdarme prie Netunijo netoliese Neapolio jam teko išgyventi nutikimą, kuris paliko neišdildomą pėdsaką. Tas įvykis padarė įspūdį ir man, tarsi būčiau

„Hermann Göring" divizijos kariai prie šturmo pabūklo.

jį išgyvenęs pats. Naktį miegojo klėtyje su septyniais draugais, kai, tiesiogiai pataikius padegamajai bombai, pastatas užsiliepsnojo. Rudis vienintelis iš visų ryžosi veržtis per liepsnas į lauką. Draugai sudegė gyvi, o jam tik nusvilo plaukai ir vietomis apdegė veidas. Neilgai pagulėjus ligoninėje, susiformavo nauja rausva oda. Į namus parvyko kaip naujai gimęs ir abu petys petin vaikščiojome po gimtąjį miestą. Apsivilkęs elitinio junginio „Herman Gering" gražia juoda tankisto uniforma, aukštas ir dailus jis atrodė tarsi puikaus jaunuolio paveikslas.

Man nė į galvą neatėjo, jog galiu daugiau jo neišvysti. Bet, kita vertus, kaip vėliau sužinojau, jis nujautė, kad greitai mirs. 1945 m. kovą dar kartą lankėsi Štokerau pravažiuodamas ir atsisveikino su pažįstamais žmonėmis, sakydamas: „Dabar jie ieško didvyrių, o paskui mus pasiųs į skerdyklą". Tarp jo rankraščių mes aptikome Veinheberio odę „Žuvusiesiems" (Jozefas Veinheberis, austrų poetas (1892–1945) nusižudė balandžio 9 d. prieš sovietų kariuomenei įžengiant į Vieną). Ji buvo perrašyta ranka atskirame popieriaus lape. Paskutinį kartą, per 1944 m. Kalėdas Rudis nufotografavo mus abu. Prisimenu motinos priesakus iš Saliamono palyginimų, kuriuos ji dažnai mums kartojo ir kurie mums tapo tikrove. „O, kaip gera ir džiugu, kai broliai sutaria".

Jo paveikslas šioje paskutinėje fotografijoje tapo mano mėgstamiausias. Vėliau pagal ją buvo sukurtas spalvingas portretas. Atrodo, kad žvelgia tiesiai į objektyvą ir tuo pačiu metu virš jo, dar toliau, kiaurai tave į nežinomybę.

1945 M.
DIDYSIS PUOLIMAS

Kad ir kokios tada buvo nelinksmos ir sunkios aplinkybės namie, kaip besistengiau grįžti į frontą pas draugus, išsiskirti buvo sunku. Kaip ir anksčiau pasibaigus atostogoms, motina nepalydėjo manęs į stotį. Nenorėjau, kad pašaliniai būtų mūsų jausmų apraiškų liudininkai, ypač iš motinos pusės. Motina tai žinojo ir visada ašarodama likdavo namie. Su krepšiu, prikrautu naujai išskalbtų apatinių drabužių, išėjau vienas. Motina ilgai mojo man pavymui. Vienoje aš su vargu nusigavau nuo Šiaurės vakarų geležinkelio stoties iki Šiaurinės stoties. Peronas, kaip tai mačiau jau ir anksčiau, buvo prisigrūdęs atsisveikinančių kareivių, moterų ir vaikų. Visame kelyje nuo Štokerau jaučiau savotišką priešnaujametinį jaudulį. Viena neteko ankstesnio taikaus pavidalo, kai karą tepriminė saugantis antskrydžių užtemdomos gatvės. Miestas virto pafrontės zona. Fronto linija vingiavo Grono upe ir Balatono ežero pakrante.

Tamsią Naujųjų metų naktį mintys buvo nukreiptos į naujuosius metus ir kokie jie bus. Reichas apsuptas priešų ir iš rytų, ir iš vakarų. Rytų Prūsijoje į vokiečių žemes įžengė rusai, kurie padarė negirdėtų žvėriškumų. Per mano atostogas šimtai amerikiečių bombonešių praskrisdavo virš mūsų mažo miestelio prie Dunojaus, Vienos kryptimi. Man darė didelį įspūdį miestiečiai, kurie, stovėdami prie savo namų durų, šaltakraujiškai stebėjo didžiulius lėktuvus, kurie netrukdomi skrido savo kursu. Prieš Kalėdas tėvas rašė motinai, jog, nepaisydama nieko, ji turi būti namie. Mes su Rudžiu įkalbinėjome ją bėgti iš namų bet kokiu atveju, jei ateitų rusai. Tam reikalui jai ir mažajai Lyzl net surinkome pačius būtiniausius daiktus. Laimė, likimas leido tėvui grįžti namo, tad jai nereikėjo pačiai spręsti, kaip elgtis toliau, ir tėvai pasielgė teisingai likdami Štokerau.

Torne aš išlipau iš traukinio, kuris toliau riedėjo į Karaliaučių. Paskui persėdau į kitą traukinį, kur prie manęs prisėdo leitenantas Brinkelis, pulko štabo ryšių karininkas. Iš profesijos jis buvo Silezijos protestantų pastorius. Vidurnaktį jis išklausė fiurerio, žadėjusio „pergalę mūsų ginkluotosioms pajėgoms“, kalbą, kuri buvo kupina optimizmo.

Kelionė pasibaigė Naselske, už šešių kilometrų nuo divizijos vadavietės. Brikelis ir aš patraukėme pėsti į divizijos vadavietę. Tai buvo giedra, šviesi žiemos diena. Švietė saulė ir atrodė, jog ta sekmadienio ramybė tarsi kuriam

laikui nuslopino karo triukšmą. Divizijos štabe visi, išskyrus sargybinius, miegojo. Jie šventė Naujuosius metus. Mus pasitikęs majoras Ostrachas ta proga atsikėlė iš lovos. Jis pasakė, kad galėtume Naujuosius metus pasitikti ir namie. Lengva pasakyti, juk mano atostogos baigiasi kaip tik gruodžio 31 d., taigi tą dieną ir teko išvykti kelionėn. Be to, negalėčiau linksmintis žinodamas, jog kitą dieną man reikės ketvirtąkart važiuoti į Rytų frontą. Kuo labiau artėjau prie fronto, tuo labiau mane apėmė jau įprastas nervinis virpulys.

Tam tikru mastu kompensacija buvo tai, kad vėl patekau į 7-ąjį pulką. Užsukau pas Klausą Nikolajį. Mes greitomis užkandome ir patraukėme į pulko vado pulkininko Dorno, „svarbaus pono" iš Reino srities, kaip mes jį vadinome, blindažą. Dornas mane pasitiko džiaugsmingai ir pasakė, kad turiu imti vadovauti 1-ajai kuopai. Tuo metu kuopa buvo rezerve, išsidėsčiusi antros gynybos linijos pozicijose. Kitą dieną ji turėjo persikelti į priešakines pozicijas. 1-ajame batalione kapitonas Fitclis ir vyresnysis leitenantas Kiulenbergas, vadas ir adjutantas, pasitiko mane garsiai sveikindami. Pažinojau juos nuo praėjusios vasaros. Paskui ryšininkas palydėjo į kuopą, kurioje mane pasitiko Martinas Lechneris. Jis turėjo perimti mūsų bataliono sunkiosios ginkluotės kuopą.

Sunkiojo kulkosvaidžio MG-34 pozicija Lenkijoje. 1944 m. pabaiga.

Su Lechneriu susidraugavau 1944 m. pavasarį Šveidnice. Tuo metu jis atėjo iš karo mokyklos, į kurią buvo pasiųstas dėl savo gebėjimų turėdamas puskarininkio laipsnį. Jis pasižymėjo geromis manieromis ir nebuvo matyti, kad anksčiau tarnavęs liktiniu, nors rezerviniame batalione draugų neturėjo. Su juo ėmiau bendrauti artimiau ir pastebėjau, jog dėl to vaikinas man dėkingas. Pažymėdami mūsų susitikimą, paragavome „po lašelį". Paskui turėjau susipažinti ir su kitais tame blindaže esančiais žmonėmis, nes jiems reikėjo pamatyti savo naująjį „šeimininką". Paskui sėdome prie stalo ir pradėjome gerti nesikuklindami, nes tai juk buvo geriausias, išbandytas būdas pradėti deramai tvarkyti visus reikalus. Baigiant pokylį, Lechneris atsistojo ir pasakė kalbą, jog 1-oji kuopa turi būti „pirmoji" ne tik pavadinimu, bet ir laimėjimais, taigi tokia, kokia buvo anuomet ir tokia turi būti ateityje. Ne taip droviai ir ne taip rimtai kaip Lechneris tariau keletą žodžių ir aš, sakydamas, kad didžiuojuosi tuo, jog tapau mūsų pulko 1-osios kuopos vadu. Iš tiesų taip ir buvo.

Kitą naktį įsitvirtinome naujoje pozicijoje, kuri buvo itin nevykusi. Pagrindinė gynybos linija driekėsi pasisukdama stačiu kampu: viena juosta krypo į vakarus, kita – į pietus. Rusai galėjo atakuoti iš dviejų pusių, o juostų susikirtimo vietą apšaudyti iš trijų pusių. Mūsų kaimynė iš dešinės buvo 2-oji kuopa, iš kairės įsikūrė atskiras fuzilierių batalionas. Buvo iškasta tik apie šimtą metrų tranšėjos, kurios gylis vos siekė iki kelių. Taigi dieną galėjome judėti ja tik šliaužte.

Jei prasidėtų didelis rusų puolimas, dėl tokio gynybos pozicijos išsidėstymo kuopos kareiviai laikė save „nurašytais žmonėmis". Bet kam buvo aišku, jog iš esmės nėra kaip atsitraukti. Apšaudymas iš trijų pusių, atakos – iš dviejų, o užnugaryje, už antrosios gynybos linijos plyti mūsų minų laukai su siaurais praėjimais. Likusius sveikus po artilerijos parengimo turėjo užgriūti priešų ataka ir tada likti gyviems būtų beveik neįmanoma. Tokias mintis turėjau slėpti nuo kitų, o ypač tą mintį, jog pačiu blogiausiu atveju, siekdamas išvengti rusų nelaisvės, apie kurią vien pagalvojus apimdavo siaubas, turėčiau tik pistoletą.

Tomis dienomis, tiksliau, naktimis nuolat basčiausi po tranšėją, nuo vieno posto ar blindažo prie kito norėdamas geriau pažinti kiekvieną iš tų žmonių, kuriems vadovavau. Daugelis mane pažinojo iš veido, daugelis žinojo ir pavardę. Per mūšius prie Gžatsko, Jelnios, Raseinių ir kitomis aplinkybėmis vis stiprėjo mūsų kariška draugystė. Be to, aš kalbėjau silezietiškai, o pulko karinio personalo dauguma vis dar buvo sileziečiai. Tad galėjau bendrauti su jais vietos tarme ir niekas nejautė, jog esu svetimas.

Mano kuopos vadas buvo jaunas berlynietis puskarininkis Ulrichas Lamprechtas. Jis buvo protestantų religijos studentas ir turėjo 1-osios klasės

Geležinį kryžių. Kasdien skaitė prilyginimų rinkinį. Tomis dienomis, prieš prasidedant rusų puolimui, mes skaitėme juos kartu su atitinkamomis Naujojo Testamento vietomis. O iš ryšininkų išsiskyrė Valteris Bukas. Tai buvo dalykiškas trisdešimt penkerių metų žmogus iš Hamburgo. Jis visai atitiko inteligentiško kareivio, kuris jau seniai išaugo iš normalaus kareivio amžiaus ir neturėjo jaunatviškų ambicijų, tipą. Buvo patikimas karys, gerai atliko savo pareigas, kaip, beje, ir kitas ryšininkas Reinalteris, ūkininkas iš Švabijos.

Užmaskuota 75 mm prieštankinio pabūklo PaK40 pozicija. 1945 m. žiema.

Kaip visada, tranšėja buvo su keletu atšakų, kurios vedė prie atskirai stovinčios „griaustinio dėžės“. Fronte tai buvo vienintelė vieta, kur galėjai pabūti vienas. Jei tik netrukdė priešas, tame slėpiningame kampelyje buvo galima bet kuriuo metu, dieną ar naktį, ramiai pasvajoti. Ir žiemą, ir vasarą ten tvyrojo chlorkalkių kvapas. Be to, lediniame šaltyje duobėje it stalaktitų oloje kilo keistų formų dariniai. Kaip tik tada nusprendžiau, kad jei man bus lemta grįžti namo ir turėsiu tokią galimybę, tai su malonumu prisiminsiu tokias išeinamąsias vietas, kurias dabar mielai lankau!

Kuopos vadavietė buvo įkurdinta vos kiek aukštesnėje vietoje. Dieną nuo jos į pagrindinę tranšėją vedanti landa buvo priešo stebima. Todėl, jei tai buvo įmanoma, turėjome tūnoti blindaže. Tad tomis ilgomis dienomis iki sausio 14 d. aš išmokau lošti skatą. Kortomis anksčiau niekada nesidomėjau. Daug kartų draugai ar viršininkai klausė, ar moku lošti skatą. Kai atsakydavau „ne“, tuo jie stebėjosi ir apstulbę klausinėjo: „Klausyk, vaikine, o kaip tada tapai karininku?“ Sausio 6 d. neapsakomai nustebau sutikęs mokslo draugą iš Štokerau, rezervo leitenantą Otą Holcerį. Rudenį jis išėjo mokomąjį kursą karo mokykloje ir atvyko į sunkiosios ginkluotės kuopą vadovauti būriui. Man tai buvo didžiulis malonumas, nors drauge su juo praleistas laikas vakarais pasirodė trumpas. Po to, kai vasarį Otas buvo sužeistas, mes daugiau nesimatėme.

Poilsio akimirka prie kortų, kažkur Rytų fronte.

Tuo metu pas mus atsirado „tranšėjų šuo“. Tai buvo ne naujo pavyzdžio ginklo ar mašinos pavadinimas, o pats tikriausias šuo, kuris turėjo mus įspėti apie „priešiškus elementus“ pozicijose. Tai buvo nedidelis, panašus į vilkiuką kiemsargis. Bet, nepaisant mūsų meilės šunims, aš nepasitikėjau gynybos ginklo prieš rusų žvalgybos grupes kovine verte. O tos grupės vis aktyvėjo.

Sausio 9 d. gavau įsakymą parengti šturmo padalinį turint tikslą sučiupti belaisvių. Kadangi buvau labiausiai prityręs kuopos vadas, tad vadovauti tam padaliniui buvo pavesta man. Šis įsakymas ir, svarbiausia, mano paskyrimas šturmo grupės vadu buvo nemalonus netikėtumas. Aš dar pakankamai neištyriau vietovės, kad galėčiau imtis atsakomybės dėl operacijos sėkmės, be to, buvo ir kitų, kurie dar neturėjo galimybės pasižymėti ir gauti apdovanojimų. Apie tai atvirai pasakiau Lechneriui ir jis su manimi visiškai sutiko. Tačiau tas įsakymas gruodžio 12 d., po to, kai paskelbta apie rusų didelio puolimo pradžią iš Vyslos placdarmų, buvo atšauktas. Tame puolime priešas pasitelkė apie 3000 tankų. Tokie buvo pikta lemiantys ženklai mano gimimo dienos išvakarėse. Todėl ją švenčiau sausio 12-osios vakare, kad vidurnaktį, kai man sukaks 21 metai, pasijusiu lyg ir „pateptas“ bei „suaugęs“, visavertis visuomenės narys.

Sausio 13 d. prasidėjo rusų puolimas Rytų Prūsijoje. Mes kol kas gyvenome ramiai. Iš priešo pusės vyko tik trikdomasis šaudymas ir kartais iš jo tranšėjų atsklisdavo dainų nuotrupos. Su lauko virtuve mane pasiekė „geriausių linkėjimų“ ir įprastinių tokiais atvejais dovanų alkoholinių gėrimų butelių pavidalu. Sveikinimus siuntė divizijos štabo karininkai, artilerijos pulko vadas, pulkininkas Dornas ir mūsų bataliono vadas. Tokia jų pagarba mane labai nudžiugino, o mus užgriūsiančių įvykių fone tie linkėjimai atrodė ypač šilti ir nuoširdūs.

Deja, visi tie sveikinimų atvirukai, kuriuos aš tuoj išsiunčiau namo, nežinia kur dingo pašte.

18.00 kuopų vadai bataliono štabe gavo įsakymus. Aš išvykau ten drauge su savo ryšininku Valteriu Buku ir šunimi. Bataliono vadavietėje sužinojome kai kurių detalių apie kritinę situaciją Vyslos placdarmuose bei Rytų Prūsijoje. Dėl mūsų nepavydėtino likimo daugiau abejonių nebuvo.

Grįždami užsukome į visai sugriautą kaimo bažnyčią. Tai buvo labai paprastas medinis statinys, apie kurio religinę paskirtį bylojo tik ant žemės gulintis didelis kryžius. „Tebūnie Tavo valia!“ – kartojau tą vienintelę savo maldą. Grįžęs į kuopą dar kartą apėjau visus blindažus bei postus, kad žmonės bent kiek pažvalėtų.

Sausio 14-osios rytą tikėjomės artilerijos parengimo. Kaip neseniai rusams tapo įprasta, artilerijos apšaudymo reikėjo laukti suėjus vienai ar kitai pilnutinei valandai: 6.00, 7.00 ar 8.00. Kadangi mes išvengėme lemtingųjų sausio 12-osios ir 13-osios, tai turėjo prasidėti šiandien. Tai matėme jau seniai iš priešo rengimosi veiksmų. Po griaunamojo artilerijos apšaudymo jam reikėjo pasistūmėti kiek galima toliau šviesiuoju paros metu. Tad artilerijos parengimas turėjo prasidėti kiek galima anksčiau.

Drauge su savo žmonėmis glaudžiausi blindaže. Mes gulėjome ar sėdėjome ant gultų pasidėję šalia savęs ginklus ir šalmus. Visus mus apėmė nervinė įtampa, tačiau to niekas atvirai nerodė. Mane purtė šaltis, jaučiau pažįstamą pilvo virpesį, kaip būdavo mokykloje prieš egzaminą. 7.00 šaudymas neprasidėjo ir pamaniau, kad gal vėl rusai mūsų pasigailės. Tas vilties jausmas dar sustiprėjo, kai, mano laikrodžiui rodant 8.00, dar nieko neįvyko.

Bet kaip tik tuo metu, kai rengiausi pasakyti tai, ką maniau,

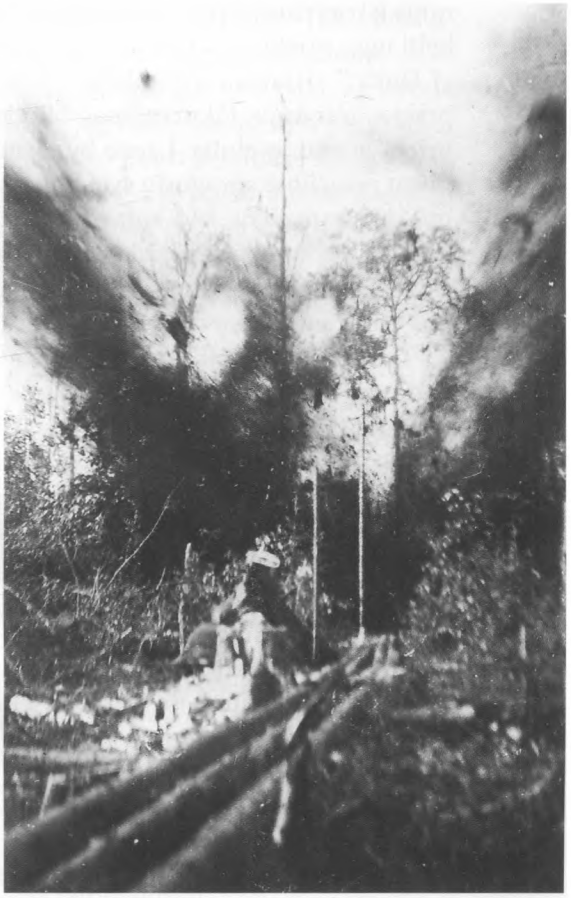

Didelio kalibro pabūklo sviedinio sprogimas.

pasigirdo pažįstamas baisus rusų reaktyvinių minosvaidžių kauksmas. Tarp sproginėjančių jų sviedinių trenksmų buvo girdėti šaižūs rusų patrankų, haubicų ir minosvaidžių šūvių garsai. Žemė tiesiog drebėjo ir buvo girdėti, kaip lauke lyg siaučia vėjas. Vokiečių pozicijas užgriuvo tarsi perkūnija. Matyt, priešas ketino sunaikinti mūsų minų laukus, sulyginti su žeme tranšėjas ir sudaužyti blindažus.

Tiesioginę grėsmę mums kėlė arti krintantys sviediniai, kurių buvo nemaža. Sproginėjančių aplinkui sviedinių švilpesys ir trenksmai bukino jutimus. Bet mums pasisekė: per visą mūsų kuopos gynybos juostą pastebėjome tik keletą tiesioginių pataikymų į tranšėją ir nė vieno į blindažus. Nekliudyti liko net greta mano vadavietės įkurdinti priešakiniai artilerijos stebėtojai ir sunkiosios ginkluotės kuopa.

Lygiai po dviejų valandų artilerijos ugnis staiga nutrūko. Virš fronto linijos įsiviešpatavo paralyžiuojamoji tyla. Tai reiškė, kad rusai rengiasi perkelti ugnį priekin, kad nekeltų pavojaus savo atakuojantiems pėstininkams. „Į lauką!" – įsakiau ir puolėme į savo tranšėjas. Visas mano nervinimasis praėjo. Neramus lūkuriavimas blindaže baigėsi ir dabar galėjome matyti priešą ir nuo jo gintis. Lauke buvo rūkas, bet iš tiesų ne rūkas, o daugybės mūsų pozicijose sprogusių sviedinių išmesti dūmai. Aš nepatikėjau savo akimis, kai pamačiau, kad antroji kuopa jau toli atsitraukė. Paskui pamačiau, kaip priešo kareiviai, maždaug apie batalioną, greit artėjo prie mūsų antrosios tranšėjų linijos. Rusai aplenkė mano kuopą ir mus atkirto. Be to, į kuopos vadavietę slinko dar viena netvarkinga rusva minia.

Tačiau iš to paveikslo slogiausiai atrodė tai, kad priešaky puolančių Raudonosios armijos karių bėgo atskiros grupės vokiečių kareivių. Jie buvo be ginklų ir ekipuotės, aiškiai išsimušę iš jėgų svyrinėjo iš nuovargio. Bet mums reikėjo šaudyti, nors mūsų draugai galėjo pamanyti, jog tratiname į juos. Todėl aš kruopščiai taikiausi į bėgančius paskui juos rusus. Tuo metu jie jau buvo nuo mūsų už šimto metrų. Iš nevilties, kad negalėjome pasitraukti iš tos prakeiktos pozicijos, liko tik arba žūti, arba patekti į nelaisvę, aš staiga pajutau kažkokią klaikią ramybę.

Kaip buvau išmokytas dar 1942 m. per sunkias pratybas, taikiausi ir šaudžiau, žaibiškai pasislinkdavau į šalį, slėpiausi už brustvero, vėl išlįsdavau ir iš savo šturmo automato taikiausi į kitą rusą. Man pavyko iššaudyti priešo karininkus ir kulkosvaidininkus. Juos, ypač karininkus, pažinti buvo lengva, kurie mojavo rankomis, duodami jau girdimus įsakymus. Tad kai jie vienas po kito krito pakirsti mano kulkų, mane apimdavo piktas džiaugsmas ir viltis dar kartą išsigelbėti. Stebėjau vieną iš mano nušautų žmonių, kuris prieš tai palenkęs galvą atkakliai ėjo priekin. Paskui jam pataikė mano paleista kulka. Jis lėtai susigriebė už krūtinės ir krito veidu žemėn. Tas paveikslas iš mano atminties neišdils, kol būsiu gyvas.

Įvyko stebuklas. Taiklus mano šaudymas iš automato ir kuopos ryšininkų šūviai sustabdė priešo ataką. Raudonarmiečiai sugulė. Paskui mūsų apšaudomi jie atsitraukė siekdami susijungti su saviškiais. Bet mes netekome ryšio su kaimynais ir iš kairės, ir iš dešinės, nes rusai jau pasistūmėjo toli priekin. Tuo metu mano būriai pasitraukė iš savo pozicijų ir susirinko į mano vadavietės link vedančioje pagalbinėje tranšėjoje. Įsakiau jiems nedelsiant grįžti. Mat tiesioginio pavojaus kol kas nebuvo, nes mes priešui visai nerūpėjome. Tačiau ilgalaikė perspektyva atrodė beviltiška. Anksčiau ar vėliau, bet turėsime pakliūti į priešo nagus.

Aš vis dar mąsčiau, kaip išsikapstyti iš tos beviltiškos padėties, kai iš dešinės, iš 3-iojo bataliono ruožo, pasigirdo šaulių ginklų šūviai. Tai reiškė, kad jis išlaikė savo pozicijas ir atsirado galimybė su juo susisiekti per 2-osios kuopos paliktą ruožą. Su mūsų batalionu radijo ryšio nebuvo. Net priešakiniai stebėtojai įstengė laiku pasitraukti. Man reikėjo nuspręsti – likti pozicijose, ar judėti siekiant susijungti su dešinėje esančiu 3-iuoju batalionu.

Nusprendžiau veikti pagal antrąjį variantą, nes išlaikyti poziciją atrodė neįmanoma. Taip pat buvo galima manyti, jog naktį bus įsakyta pasitraukti iš pagrindinės gynybos linijos, kurioje dar buvo likusi bent dalis mūsų karių. Šiuo atveju buvo nesvarbu, iš kurios vietos kuopa pradės trauktis. Kadangi priešų bangos ritosi pro mus iš kairės ir iš dešinės, įsakiau slinkti išilgai pagrindinės tranšėjos į tą pusę, kurioje išsidėstęs 3-iasis batalionas. Priekyje ėjo kursantas stažuotojas, o aš likau paskutinis tarp atsitraukiančiųjų iš savo kuopos pozicijų, tarsi skęstančio laivo kapitonas.

Mūsų traukimąsi pastebėjo priešo rezervinė kuopa, kuri pakeitė savo judėjimo kryptį ir pasirengė atakuoti. Viena itin veržli karių grupė puolė mūsų pusėn. Drauge su dviem ryšininkais buvau paskutinis ir turėjau kulkosvaidį. Kruopščiai prisitaikiau pasirinkęs pačius priešakinius ir keliomis papliūpomis juos išguldžiau. Pajutę, kad priešinamės, rusai sustojo. Neabejotina, jie turėjo kitą užduotį.

Dar reikėjo įveikti trumpą tranšėjos atkarpą, kurioje įsitaisė rusai. Mes juos įveikėme paleidę vos kelis šūvius ir sušukę trumpą „hura“. Tai buvo lengva todėl, kad dauguma tų rusų buvo sužeisti ir palikti be vado. Mes netgi paėmėme nelaisvėn keletą lengvai sužeistųjų, o kitus išvaikėme. Tuos, kurie buvo sunkiai sužeisti, palikome gulėti vietoje. Netrukus susijungėme su 3-iuoju batalionu. Savo žmones palikau pailsėti, o pats nuėjau į vadavietę. Vadas kapitonas Dolanskis pasitiko mane padėkos dėl mūsų laimėjimo žodžiais ir tuojau pranešiau į pulką apie mūsų atvykimą. Telefono ryšys su pulko štabu vis dar veikė. Baigėsi mano jėgų likučiai ir vos neužsnūdau. Teko smarkiai „pasitempti“, kad nepasiduočiau pervargimui.

Vakarop į blindažą buvo atgabentas belaisvis, dvidešimt penkerių metų

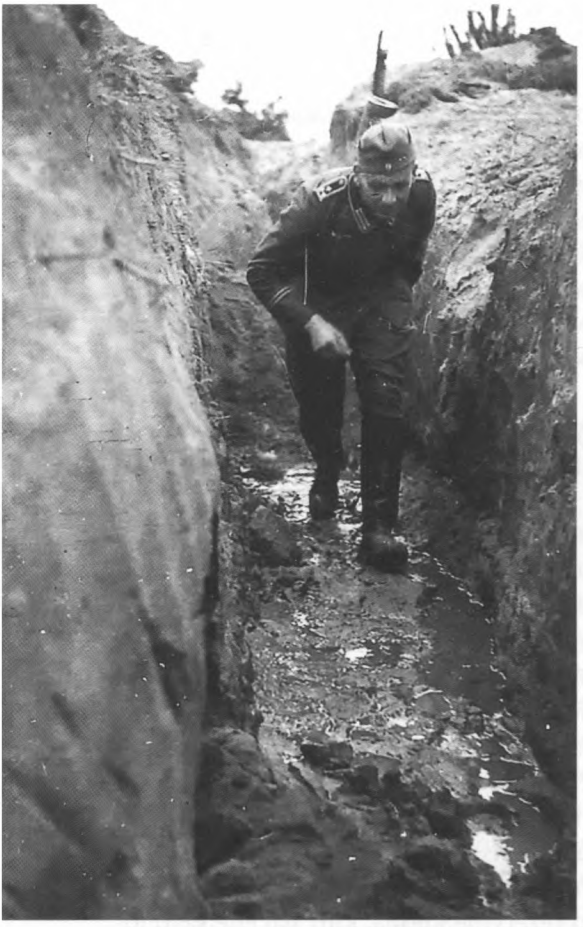

Saugotis priešo kulkų tenka ir tranšėjoje.

rusų kapitonas, kuris anksčiau niekada nedalyvavo mūšyje. Vos prieš keletą dienų su ištisa divizija atvyko į frontą iš Sibiro. Pagal tas žinias, taip pat iš kitų šaltinių mes susidarėme vaizdą apie priešo neišsenkamus rezervus.

Trečioji tranšėjų linija, prie kurios turėjome atsitraukti naktį, driekėsi kita puse šlaito. Priešais mus plytėjo mišku apaugusios vietovės ruožas. Maždaug už 600 metrų iš dešinės nuo jos buvo viensėdija, apsupta vaismedžių. Matėme, kad rusai jau priėjo prie laukymės. Mūsų tranšėja buvo vientisa, gerai įrengta ir puikiai užmaskuota sniegu. Net patys kai ateidavome iš miško, pastebėdavome ją tik iš keleto metrų atstumo.

Nepraėjo ir valanda po to, kai įsikūrėme toje tranšėjoje, iš miško išėjo dvejetas rusų. Sparčiu žingsniu ir be jokių atsargumo priemonių jie petys į petį ėjo mūsų pozicijų link. Ant jų kaklų kabojo automatai. Rusai priėjo prie mūsų per 200 metrų, paskui per 100 ir dar arčiau nepastebėdami mūsų tranšėjos. Tyliai įsakiau prisileisti juos dar arčiau ir paimti į nelaisvę. Likus penkiasdešimt metrų iki mūsų, jie sulėtino žingsnį. Dvidešimt vokiečių karių vienu balsu sušuko „Stok!“ Bet jie apsisuko ir ėmė bėgti atgal šokčiodami tai kairėn, tai dešinėn. Kulkų kruša juos paguldė ant žemės, abu tiesiog sudygsniavo. Net nebuvau numatęs, kad taip gali nutikti.

Netrukus po to nemalonaus įvykio viensėdijoje prasidėjo kažkoks judėjimas ir mus ėmė apšaudyti priešo artilerija. Pradėjo sproginėti sviediniai. Atidžiai stebėjau viensėdiją pro žiūronus ir aptikau priešakinius artilerijos stebėtojus. Ten tūnojo dvejetas žmonių su radijo stotele. Jų galvos bei pečiai kyšojo virš žemos tvoros. Aš paprašiau atnešti man šautuvą su optiniu taikikliu. Vienas ryšininkas turėjo stebėti priešą pro žiūronus. Tada patikimai prisispaudžiau prie tranšėjos brustvero ir atidžiai prisitaikiau. Atatranka buvo nedidelė. Vieno stebėtojo galva pakibo, o kito – pranyko. Mano ryšininkas

matė pro žiūroną, kaip rusai nuvilko žuvusįjį. Po valandos gavome įsakymą pasitraukti iš tos pozicijos. Tuo metu kitas rusų stebėtojas vėl ėmė koreguoti šaudymą, kuris, deja, buvo toks taiklus, kad mes turėjome nuostolių.

Niekada nemačiau taip gerai įrengtų pozicijų, kokia buvo ketvirtoji gynybos linija, kurioje ištūnojome naktį į sausio 17-ąją. Blindažai buvo trijų metrų gylyje nuo žemės paviršiaus. Tranšėja iškasta žmogaus aukščio, su susisiekimo landomis, vietomis net su turėklais. Šaulių apkasėliai ir kulkosvaidžių lizdai taktikos požiūriu išdėstyti tinkamai. Geriau negalėjo būti ir poziciniame kare daugiau kaip prieš ketvirtį šimtmečio. Tai buvo daugiau kaip 1000 kilometrų nusidriekusi vadinamoji „Gauleiterio" gynybos linija išilgai Reicho rytinės sienos. Ji buvo įrengta 1944 m. Dirbo moterys ir merginos, savanorės ir pašauktosios į darbo tarnybą, vadovaujamos kare sužalotų karininkų. Gizela taip pat dirbo su kirtikliu ir kastuvu rankose Oderio pakrantėje.

Mano nuomone, ta pozicija, išskyrus keletą pastatų, kuriuos reikėjo susprogdinti, buvo ideali ir joje visai įmanoma peržiemoti. Bet ar tikrai? Net jei neįsivaizdavau, kokia strateginė situacija susiklostė apskritai, ilgai ten išbūti nesitikėjau.

Nuojauta manęs neapgavo. Keletą valandų pamiegojęs, atsibudau kiek atsigavęs iš nuovargio ir auštant išlindau iš blindažo. Man kėlė nerimą už 50 metrų priešais mūsų pozicijas stūksantys pastatai. Kai prašvito, pastebėjome rusų kariuomenę. Paaiškėjo, kad rusai jau užėmė tuos namus ir artėja jų pastiprinimas. Po vieną ir po du rusai perbėginėjo tiltu per upelį kitoje vienkiemio pusėje. Įsakiau apšaudyti tiltą iš kulkosvaidžio, o tada buvo matyti, kad priešai slenka išilgai upelio. Po kurio laiko pasigirdo šūviai gretimame ruože kairiau mūsų. Šūvių garsai tolo lygiagrečia linija mūsų traukimosi užnugario pusėn krypčiai. Tuo metu, kai šaudymas pamažu tilo, priešai ėmė artintis iš dešinės, maždaug už kilometro nuo mūsų. Kilo apsupimo pavojus. Mūsų kaimynai iš abiejų pusių sutriko. Jie paliko savo tranšėjas ir atsitraukė būdami gana toli vienas nuo kito.

Bataliono vadas kapitonas Vildas, kuris pakeitė sužeistą kapitoną Fitcą, nesiryžo be įsakymo palikti tos puikios pozicijos. Ryšio su mūsų pulku nebuvo. Dėl apsupimo grėsmės atrodė beprotybė likti gynybos linijoje, už kurios per kelis kilometrus plytėjo atvira lyguma. Trauktis tokia vietove dieną reiškė patirti didelių nuostolių. Neturėjome jokių ryšininkų iš pulko štabo, kurie galėtų atgabenti mūsų laukiamą įsakymą atsitraukti. Apniukusi diena kiek prašviesėjo ir šaulių ugnis už mūsų tapo darnesnė.

Kapitonas Vildas lūkuriavo ir mąstė. Palikti pozicijas be mūšio reiškė, kad galėjo būti skaudžių padarinių. Už tai grėsė patekti į karo lauko teismą, be to, įsakymas trauktis reikštų, jog netenkame anksčiau mums neregėtos kokybės tranšėjų bei blindažų. Kuopų vadų pasitarime aš reikalavau, kad

Žiema. Vokiečių kariai apsnigtame lauke.

būtų įsakyta atsitraukti, primindamas, jog uždelsę neteksime bataliono, kuriame yra maždaug 150 žmonių. Kapitonas Vildas ryžosi tokiam sprendimui. Mes išlindome iš tranšėjų ir patraukėme per platų apsnigtą lauką.

Mums atsitraukiant, į kairįjį sparną netikėtai pradėta šaudyti iš kulkosvaidžių bei automatų. Pasirodo, pagalbinėse tranšėjose už 30 metrų nuo manęs tūnojo rusai. Mūsų kareiviai vienas po kito krito pakirsti priešo kulkų. Vienas sužeistasis šūktelėjo, kad jį pasiimtume, bet kas tai galėjo padaryti? Visi bėgo, o su jais – ir aš. Netikėtai pajutau smūgį į galvą ir parkritau. Bet tuoj sukaupiau jėgas, pašokau ir bėgau toliau. Galva ūžė, bet jaučiau, kad nesu sužeistas. Klupdamas bėgau zigzagais per lauką, kuriame nebuvo jokios priedangos.

Maždaug už 100 metrų vadai suvaldė savo padalinius ir bėgimas virto tvarkingu atsitraukimu. Lauko pakraštyje buvo matyti kita gyvenvietė. Iš ten sutratėjo automato papliūpa ir pasigirdo bjaurus balsas. Ir ginklas, ir balsas buvo pulkininko Dorno, kuris šaudė į orą mums virš galvų siekdamas sustabdyti atsitraukiančią kariuomenę ir grąžinti ją į ankstesnes pozicijas. „Jūs, kiauliašuniai, pagaliau sustokite!“ – šaukė jis, nors to jau nė nereikėjo. Niekada nemačiau pulkininko, to ramaus ir gero žmogaus, taip susinervinusio. Aišku, jis nematė ir nežinojo nieko: nei, kad pasitraukė mūsų kaimynai, nei apie kulkosvaidžių bei automatų papliūpas į mūsų sparną, kai jau traukėmės. Bet pulkininkas buvo pakankamai teisingas ir prityręs, kad iškart įvertintų aplinkybes ir nekaltintų mūsų dėl to, kas nutiko. Jis žinojo, jog šeštaisiais karo metais kariuomenė buvo pernelyg išvarginta, kad ištvertų tokiomis aplinkybėmis.

Atsitraukimas demoralizuoja bet kurią kariuomenę, kaip tai buvo matyti 1944 m. Rusijos fronte prie to prisidėjo stiprus impulsas, kurio nebuvo kituose frontuose, išskyrus nebent Balkanus. Tai baimė patekti į nežmoniško priešo nelaisvę. Gebelso propaganda sukėlė bumerango efektą. Įniršis, su kuriuo vyko karas su bolševikine Rusija, pavertė jį dviejų mirtinų priešų kova. Raudonojo Kryžiaus ignoravimas, pranešimai apie puolančios Raudonosios armijos žvėriškumus – visa tai jau seniai nuslopino riteriškumo dvasią, būdingą ankstesniesiems karams. Tačiau, atrodė, ta dvasia dar buvo

gyva kituose frontuose – Vakaruose ir Pietuose. O Rytuose susidūrė dvi ideologijos. Priešai žinojo, jog konfliktas gali baigtis, tik kai vienas iš jų bus sunaikintas. Karas Rytuose niekada nebuvo padorus.

Įsidėmėtina, kad 1945 m. sausio 17 d., priešingai nei buvau nerūpestingai įpratęs, vietoje lauko kepurės užsidėjau šalmą. Tai padaryti paskatino kažkoks neįveikiamas jausmas. Kai pagaliau šalmą nusiėmiau, pamačiau, kodėl vertėjo taip pasielgti. Pritrenkiamą smūgį į galvą gavau, kai pataikė šautuvo kulka, kuri kiaurai pramušė šalmą, bet plieninių plokštelių įdėklas ir odinis pošalmis ją sulaikė.

Nuo sausio 14 ir 20 d. didelio masto puolimo pradžios mes kaudamiesi atsitraukėme beveik 70 kilometrų. Priešais nedidelį Bielsko miestelį turėjome išsidėstyti gynyboje. Kadangi žemėlapį turėjo tik bataliono vadas, mūsų nukreipimo į pozicijas procesas tapo labai ilgas ir nuobodus dalykas. Be to, gynybos ruožai paskirstyti ne visai teisingai. Kapitonas Vildas ilgai važinėjo po gynybos juostą ieškodamas tinkamos vietos. Mums teko pasislinkti į šalį. Jis išsiuntė pusę bataliono, paskui išvažiavo jo ieškoti ir negrįžo.

Mes, vieninteliai karininkai, – aš su adjutantu, vyresniuoju leitenantu Kiulenbergu, likome su kita puse. Buvo saulėta žiemos diena, geras matomumas. Stovėjome lėkštos pakilumos viršūnėje, už kurios lygiagrečiai jai maždaug už 700 metrų į pietus, taigi kairėje nuo mūsų, vingiavo kelias į Vielską. Dar vienas kelias taip pat į Vielską, iki kurio buvo apie 2 kilometrai, tįso dešiniau, statmenai pirmajam. Tarp šių kelių plytėjo du nedideli miškingos vietovės plotai. Nuo sunkiai įžiūrimo antrojo kelio pusės sklido priešo tankų variklių gaudesys. Bet mums iš kairės, Vielsko kryptimi, iki kurio buvo 4 kilometrai, vienas po kito riedėjo

> Europos laikraščiai rašo apie sovietų karių piktadarybes Rytų Prūsijoje.

rusvi sunkvežimiai su pėstininkais ir prikabintais prieštankiniais pabūklais.

Su Kiulenbergu aptarėme situaciją. Kaip paaiškėjo vėliau, kapitono Vildo pasiųstas bataliono ryšininkas iki mūsų neprasimušė. Buvo jau apie 15.00. Pro mus pravažiavo apie 30 sunkvežimių, o iš dešinės, sprendžiant iš triukšmo, bent jau tiek pat tankų. Taigi visa, ką mums beliko veikti, tai atsitraukti, sugulti miške ir sulaukti tamsos. Po dviejų valandų turėjo sutemti. Iki miško buvo apie kilometras, o priešais jį dunksojo kaimas. Perėjome kaimą žygio kolona abejingais veidais stebimi negausių gyventojų, daugiausia senių. Gal jie džiaugėsi, kad traukiamės, bet kartu jautė nerimą dėl to, kas bus toliau. Netrukus pasislėpėme miške šalia kaimo. Matyt, keliu į Vielską plūstantys rusai traukė į konkretų paskirties punktą. Tikriausiai mus jie pastebėjo, bet nusprendė kol kas neliesti. Galbūt manė, kad vis tiek niekur nuo jų nepabėgsime. Tad man kilo nauja mintis.

Kai įžengėme į mišką, išdėstėme sargybinius, o paskui nusimetėme maskuojamuosius chalatus ir išvertėme juos į kitą pusę. Iš vidaus jie buvo dažyti žalsvai rudai ir iš tolo spalva nesiskyrė nuo rusų uniformų. Tad mums atsirado daugiau galimybių, jog būsime neatpažinti, palaikyti rusais. Iki sutemų mūsų niekas netrukdė.

Paskui prasidėjo nelengva operacija. Ėjome per sniegą, kiekvienas nenutoldamas nuo savo kaimyno. Į kaimus ar vienkiemius užsukti negalėjome. Reikėjo skverbtis per rusų priešakines pozicijas plačiu lanku apeinant Vielską ir pamėginti pasiekti savuosius. Pati pavojingiausia vieta buvo pereinant kelią, kuriuo riedėjo tankai. Kartkartėmis iš tos pusės vis pasigirdavo motorų ūžesys. Prieš pajudėdami priekin abu – Kiulenbergas ir aš – pažvelgėme vienas į kitą. Bet klausimas, kuris iš mūsų įstengs išnešti kudašių, taip ir liko mintyse.

Klimpdami sniege, per valandą pasiekėme kelią. Buvo matyti, kaip kaimo namų kiemuose degė laužai. Ten jau buvo rusai. Žmonės sugulė įdubose, o mes su Kiulenbergu prislinkome prie apsnigto kelio, kuriame priešo T-34 platūs vikšrai paliko gilius pėdsakus. Kelyje – jokio judėjimo. Aplinkybės buvo palankios, tad surinkome karius ir per kelią perėjome sėkmingai.

Tada jau vėl slinkome tarp kaimų pastatų. Prie vieno prisiartinome per 50 metrų. Rusai ilsėjosi prie laužo, virė valgį ir, jausdamiesi visai saugūs, erzeliavo. Bet mes nesiėmėme jokių veiksmų, kad neišsiduotume ir greičiau pasiektume savuosius.

Po dviejų valandų pasiekėme vietą į pietvakarius nuo miesto. Dar po kurio laiko pamatėme kaimą. Sprendžiant iš dieną vykusio mūšio triukšmo bei mūsų įveikto atstumo, rusai priėjo tik iki šios vietos. Mes dar kartą sustojome, o Kiulenbergas ir aš atsargiai įžengėme į kaimą. Pasislėpėme pakelės griovyje ir laukėme, kol pasirodys žmonių, savų ar rusų.

Staiga kelyje pasirodė du žmonės, kailinėmis kepurėmis, bušlatais ir su telefono laidais ant kaklų. Iš visko sprendžiant, tai buvo rusai. Kadangi jie turėjo praeiti visai arti pro mus ir bet kuriuo atveju būtų mus pastebėję, neliko nieko kita, kaip prisileisti juos per keletą metrų ir sudoroti. Rusai artinosi neskubėdami, nieko neįtardami ir niekuo nesirūpindami. Kai jie susigretino su mumis, iššokome iš griovio ir šūktelėjome: „Rankas aukštyn!" Tiedu buvo užklupti visai netikėtai ir iškart pakėlė rankas. Paskui vienas iš jų, atsitokėjęs iš šoko, pasakė: „Dieve mano, ponas leitenante, kaip jūs mane išgąsdinote!"

Tiedu buvo mūsų artilerijos pulko ryšininkai. Jie turėjo patikrinti telefono liniją į priešakinio stebėtojo postą, kuris turėjo būti bene kažkur priekyje, taigi ten, iš kur atėjome mes. Tai reiškė, jog patys nė neįtarėme nepastebimai su 80 žmonių laimingai perėję fronto liniją. Tą dieną, matyt, abi pusės manė, kad, užėmusios namus ir kiemus, pasiekė laimėjimų. Netrukus atsirado ir kapitonas Vildas su kita puse bataliono.

Tą naktį pavyko keletą valandų pailsėti vokiečių sodyboje. Drauge su keletu žmonių sėdėjau bibliotekoje, kurioje radau Stefano Cveigo knygą „Žmonijos žvaigždžių valandos". Sėdėdamas krėsle kiek paskaičiau, kol akys užsimerkė, o galva nusviro.

Siekdama sumažinti krūvį kariuomenei per sunkų žiemos atsitraukimą aukštesnioji vadovybė įsakė rekvizuoti arklių traukiamus vežimus. Įsakymas nuskriaudė lenkų valstiečius, kurie liko savo vietose, o vokiečiai savo sunkiai pakrautais vežimais jau bėgo į Vakarus. Valstietis, iš kurio atėmiau du arklius kartu su lengvais vežimais, labai skundėsi. Pagal Hagos karo veiksmų vykdymo sausumoje konvenciją dalinio vadas dėl rekvizuoto turto privalo išduoti raštelį. Bet vargšui lenkui jis nieko nereiškė. Nė kiek nepadėjo jam ir vertėjo žodžiai, kuris pasakė, jog kai rusai okupuos Lenkiją, visa šalis aistringai trokš vėl būti su vokiečiais. Tačiau dabar mes galėjome pakrauti kulkosvaidžius ir dėžes su šoviniais į vežimus ir vienas ar kitas iš mūsų paeiliui galėjo šiek tiek pailsėti.

Sausio 23 d. vyresniajam leitenantui Kiulenbergui kulka pataikė į pilvą. Aš, išskyrus bataliono vadą, jame likau paskutinis karininkas. Dieną eidamas per užšalusį upelį, įlūžau. Vanduo permerkė batų fetrinį įdėklą, bet ėjau toliau. O sustojus teko nuolat judėti, kad kojos visai nesušaltų.

Kitą naktį man teko išgyventi patį idiotiškiausią nutikimą per visą to rusų žiemos puolimo metą. Gavau įsakymą imti vadovauti ariergardui. Beje, kas dar galėjo tai daryti, jei ten nebuvo daugiau jokių kitų karininkų? Palinkęs ties vienintelių batalione vado žemėlapiu, stingstančiais pirštais išsitraukiau iš planšetės pieštuką ir skiautelę popieriaus. Balsu skaičiau neįmanomus ištarti lenkiškus pavadinimus ir rašiausi juos popieriuje. Keletas linijų, į šiaurę nukreipta rodyklė – ir piešinys baigtas. Tada ištariau keletą žodžių, kurie

nuskambėjo ne itin kariškai: „Iki pasimatymo, ponas kapitone. Leitenantas Šeiderbaueris praneša apie savo išvykimą“. Į tai Vildas atsakė: „Eik su Dievu, mano berniuk, eik“.

Vos 14 žmonių kuopa susispietė karštai prikūrentame medinio namo kambaryje pasišildyti prieš 20 kilometrų žygį ar, teisingiau sakant, kelionę. 14 vaikinų sėdo į vežimus, taigi kol kas kojas buvo galima patausoti. Panašiai turint 10 tokių „kovos mašinų“, buvo „motorizuotas“ visas batalionas. Kolonos priekis pajudėjo, o aš su dviem vežimais likau ariergarde. Buvo tamsi, kone šilta naktis ir mes labai nešalome. Nieko stebėtina, jog žmonės snūduriavo, kai kurie ir užmigdavo. Turbūt panašiai snūduriavo ir arkliai.

Netikėtai priešpaskutinis vežimas įriedėjo į griovį ir parvirto ant šono. Prabudę nuo smūgio žmonės vos spėjo nuo jo nušokti. „Avigalvis!“ – keikė jie vežėją, „gaišena“ išvadino ir arklį. Žinoma, kareiviai išvilko vežimą iš griovio, sukrovė iškritusias šovinių dėžes, užsimaukšlino savo kapišonus ir vėl sulipo į vežimą. Jiems buvo apmaudu, jog prarado maždaug 10 minučių ir atsiliko nuo bataliono.

Važiavome toliau, o žmonės vėl ėmė snūduriuoti. Bet aš nemiegojau ir vis pasišviesdavau savo piešinį smilkstančia cigarete, tikrinau kryptį pagal kompasą ir žiūrėjau, kada privažiuosime kryžkelę, nuo kurios driekėsi kelias į vakarus. Bet jos nemačiau. Mes pravažiavome ryškiai apšviestą namą, prie kurio stovėjo sunkvežimis. „Vadinasi, mes ne paskutiniai“, – pasakė vienas kareivis. Pamažu man viskas ėmė atrodyti įtartina, nes jau nuvažiavome per toli į šiaurę. Bet tada išgirdome priekyje mūsų trinksint vežimo ratus ir nusprendėme, jog ten slenka mūsų batalionas. Iš tamsos išsiskyrė pastatų kontūrai. Be abejonės, tai buvo kaimas, kuriame batalionas laukė atsivejančio savo ariergardo. Dar labiau priartėjus namų, medžių ir vežimų siluetai darėsi vis ryškesni. Turbūt ten atvyko ir kitų dalinių. Mes aplenkėme keletą vežimų, bet pagaliau susidūrėme su kažkokia kliūtimi. Aš nušokau nuo vežimo norėdamas drauge su sanitaru Francu paieškoti kapitono Vildo.

Mes ėjome pro baltai apsivilkusias figūras ir netikėtai buvome paklausti rusiškai: „Kas esate?“ Pamaniau, jog klausiantysis žmogus yra rusų savanoris, kurių nemaža tarnavo mūsų užnugario daliniuose, ir nekreipiau į tai dėmesio. Bet paskui tas vyriokas padarė įtartiną judesį ir jo rankoje atsirado ginklas. Francas jam iškart vožė į pasmakrę. Garsiai rėkdamas „vokiečiai, vokiečiai!“ rusas parkrito ant nugaros. Supoškėjo šūviai, pasigirdo šauksmai.

Rusų gurguolėje, į kurią mes įvažiavome, kilo visiška sumaištis. Tamsoje niekas nieko negalėjo atpažinti. Aš šūktelėjau: „Traukiamės! Per lauką!“ Reikėjo kuo toliau nešdintis iš to kaimo su rusų vežimais. Vienintelis kelias trauktis buvo per lauką iš kairės nuo kelio, nes iš dešinės viskas buvo užblo-

kuota. Francas neatsiliko nuo manęs. Kiti žmonės pranyko tamsoje. Po valandos uolių paieškų negarsiai šūkaujant iš keturiolikos savo karių radome tik septynis. Patraukėme tolyn be vežimų ir kulkosvaidžių. Delsti jau nebuvo galima, nes švintant mus galėjo pastebėti priešas.

Tai buvo vienintelis kartas mano kariškame gyvenime, kai naktį pasiklydau. Dangus buvo uždengtas debesų, Šiaurinės žvaigždės nematyti, o krypties jutimas mane apvylė. Buvau įsitikinęs, jog vakarai yra rytuose, bet kompasas rodė priešingai. Aš negalėjau nuspręsti, kuo tikėti: savo instinktu, kuris manęs dar niekada nebuvo apvylęs, ar kompaso rodykle. Tačiau protas bei išprusimas pasirodė stipresnis veiksnys ir, pasitikėdami kompasu, išsigelbėjome. Žygiavome kompaso rodoma kryptimi į vakarus. Kartais tekdavo kulniuoti klimpstant iki kelių sniege. Po kurio laiko išvydome kažkokį vienkiemį. Ten turėjome paklausti kelio. Laimė, buvau užsirašęs pakeliui išsidėsčiusias gyvenvietes. Negalėjau ten siųsti žmonių, kurie iki šiol jautėsi sukrėsti to, ką jiems teko išgyventi, tad vėl patraukiau drauge su Francu.

Kol mūsų mažos grupės kareiviai liko mūsų laukti palei medį, kurį vėliau tikėjomės rasti, Francas ir aš su parengtais ginklais rankose prasiskverbėme artyn namo. Sulojo šuo, bet name nebuvo matyti jokios šviesos ir nieko iš jo negirdėti. Mes beldėmės į duris ir langą, kol išėjo persigandęs valstietis. Francas, kilęs iš Aukštutinės Silezijos, paklausė jį rusiškai, ar čia nepasirodė rusai, bet lenkas atsakė: „Ne, jūs esate pirmieji“. Nemačiomis šypsodamiesi, privertėme jį pasakyti, kaip pasiekti kelią ir kaip vadinami tolesni kaimai.

Netrukus pasiekėme kaimą ir kai tik ėmė švisti, trečiame kaime aptikome savo batalioną. Naudodamasis kapitono Vildo žemėlapiu, nustačiau, jog nepastebėjome kelio sankryžos ir be reikalo nuvažiavome penkis kilometrus. Ir pulko, ir divizijos vadovybė susirūpino, kai iš mano pranešimo sužinojo, kad priešo užnugario daliniai jau buvo tame kaime, kuriame susidūrėme su rusais.

Sausio 25 d. mes pasiekėme vietą už 10 kilometrų nuo Vyslos, piečiau Graudenco (Grudzonco) miesto. Po vidurnakčio gavome porą valandų pailsėti. O tada reikėjo traukti toliau. Kadangi priešas mūsų nepersekiojo, teko imtis tik įprastinių atsargumo priemonių. Užteko laiko ir pagaminti kareiviams padoraus valgio iš troškintos mėsos. Iš ūkininko namo, kuriame įsikūrėme, gyventojai buvo išsikraustę. Jie pabėgo į vakarus, bet paliko maisto atsargų. Du kareiviai, kurie mokėjo doroti skerdieną, greit paskerdė kiaulę. Dalį skerdienos padalijo į porcijas, o kitą dalį paliko. Aš pamaniau, kad jo dabar ivanai galės irgi iš tos mėsos pasigaminti gerus pietus, jei tik ji nesuges, kol šie ateis. Iš didžiulės keptuvės, kurią ūkininko žmona tikriausiai naudojo per šventes ir dorojant derlių, sklido toks mėsos gabalų kvapas, kad mums tiesiog seilės tekėjo. Lauke buvo viskas ramu, taigi mums

Pionierių surėstas tiltas per užšalusią upę.

pavyko kaip pridera pasistiprinti.

Po trijų valandų nakties žygio perėjome per užšalusią Vyslą. Pionieriai sutvirtino perkėlą pastatydami „ledo tiltą“ ir dabar į vakarinį krantą galėjo persikelti tankai ir sunkioji artilerija. 5.00 Doič Vestfaleno rajone ir aš patekau į Vyslos priešingą krantą. Gynybos linija tįso išilgai apsauginės dambos, už kurios driekėsi nuo vieno iki trijų kilometrų pločio užliejamųjų pievų juosta, baigdamasi palei stačią kalvą. Maždaug už 10 kilometrų į šiaurės vakarus nuo mūsų buvo Graudencas su gerai išsiskiriančiu „Kurbjero“ tvirtovės siluetu. Taip buvo pavadinta ši iškilusi prie Vyslos tvirtovė pagal prūsų generolo pavardę.

TREČIOJI DALIS

PRIE VYSLOS – ŠEŠTASIS SUŽEIDIMAS

Apsauginę dambą Vyslos kairiajame krante užėmė artimiausiame fronto kontrolės punkte greitomis sulipdyti padaliniai. Todėl galėjome paskutinį kart pailsėti. Dar ne visi gyventojai vokiečiai pabėgo iš šio kadaise klestinčio miesto. Jie tikėjosi, jog priešas bus sustabdytas prie Vyslos. Nepaisant sočios vakarienės, mes valgėme toliau iki vėlios nakties. Valgio turėjome daug. Kol kareiviai kepė vištas, aš kimšau kiaušinienę, iškeptą iš dešimties kiaušinių, kuriuos Valteris man gavo iškeitęs į kitus produktus. Rytą atvyko lauko virtuvė ir žmonės gavo po pilną katiliuką pupelių su bekoniena. Juokdarys Francas pasakė, kad, jo nuomone, fiureris galėtų atšaukti ir kortelių sistemą. Paskui rengėmės miegoti. Kažkuris aptiko patefoną ir tuoj jį paleido. Iš dviejų rastų plokštelių pasirinkta tik viena. Adolfo Hitlerio kalbos, pavadintos „Duokite man ketverius metus", įrašo neklausėme. Vietoj jos klausėmės senos dainos, kurios melodiją prisimenu iki šiol. Iš patefono sklido metaliniai dainos žodžiai: „Taip myli vyras Lisabonoje, Tokijuje ir Romoje – meilės kalba visur vienoda".

Sausio 27-osios antroje dienos pusėje išsidėstėme gynybos pozicijose Vyslos pakrantėje. Mano kuopos ruožas buvo Jugenzando kaimas į pietus nuo Doič Vestfaleno. Apsnigtoje upės pakrantėje augo gluosniai. Netoliese driekėsi apie penkių metrų aukščio apsauginė damba su grioviais abiejose pusėse. Į rytus nuo dambos buvo matyti kaimo gatvė. Kitoje pusėje rikiavosi nedideli švarūs namukai su vaismedžių sodais. Kadangi tranšėjų nebuvo, išsikasėme apkasus ant dambos. Mano vadavietei išsirinktame name sutikau vieną leitenantą su keletu kareivių, kurie buvo atostogautojai iš įvairių dalinių. Jie buvo išlaipinti Doič Kono stotyje ir surinkti į vieną padalinį. „Gerbiamasis draugas" liepė savo žmonėms eiti nakvoti į daržinę, o pats su motina ir dukterimi miegojo ūkininko kambaryje. Įžūliai šypsodamasis jis pasiūlė man pasielgti taip pat, bet, nesakydamas nė žodžio tik paniekinamai į jį žvilgtelėjau.

Kadangi priešui aiškiai reikėjo atsikvėpti, kaip, beje, ir mums, gavome dvi dienas pailsėti. Mažėjant fizinei įtampai, prastėjo mūsų psichinė ir moralinė būsena. Ištuštėję gyvenamieji namai, ūkiai ir gyvenvietės veikė slegiamai. Nuolat slinko vokiečių pabėgėlių kolonos – seniai, moterys ir vaikai, pasiėmę tik tai, kas būtiniausia. Viskas aplinkui atrodė liūdnai ir nykiai. Staiga suvokiau, jog ta žemė, kuri pusę tūkstantmečio priklausė vokiečiams, greitai bus negrįžtamai prarasta.

Arklidėse buvo dar šilta. Daugelis ūkininkų negalėjo pasiimti savo turto. Vartai ir durys atlapotos, tarsi šeimininkai vis dar gyventų savo namuose ir tik būtų išvykę darbuotis į laukus. Rūsiai ir svirnai pilni visokiausių maisto atsargų. Taigi turėjome ne tik daug mėsos, bet netgi uogų bei vaisių uogienės. Mums, pėstininkams, buvo lemta būti paskutiniais vokiečiais, peržengiančiais tų nesuskaičiuojamų namų, kurie turėjo atitekti priešui, slenkstį. „Vokietija, mano nelaiminga Tėvyne...“ – galėjau tik pagalvoti.

Antrajame laiške korintiečiams, vienuoliktame skyriuje, radau žodžius, kurie atitiko tai, kas vyko mūsų šalyje tuo metu: „Man teko daug triūsti ir vargti, dažnai budėti naktimis, badauti ir trokšti, dažnai pasninkauti, dažnai kęsti šaltį ir nuogumą“.

Kaip tik tada tapo žinoma, kad mes esame didžiuliame katile. Pomeranijoje rusai pasiekė jūrą. Beliko tikėtis, kad apsupta kariuomenė ras jėgų prasiveržti į vakarus. Daugelis gyveno ta viltimi. Kiti bijojo, jog Dancigas bus paskelbtas „tvirtove“. Tokiu atveju miestas turėjo gintis, kaip paprastai, „iki paskutinio kraujo lašo“. Mums priešo suteiktas atokvėpis ėjo į pabaigą. Rusai vėl pradėjo prisišaudyti. Damba, gatvės ir namai buvo nesmarkiai, bet nuolatos apšaudomi iš visų rūšių sunkiųjų ginklų.

Man stovint gatvėje šalia namo, į durų staktą pataikė prieštankinio pabūklo sviedinys. Nepaisant man lūpą kliudžiusios mažytės skiedrelės, viskas baigėsi laimingai. Tačiau buvo nesuprantama, iš kur atskriejo tas sviedinys. Namas glaudėsi už dambos ir negalėjo būti kliudytas tiesiuoju taikymu. Vadinasi, šauta iš ano kranto, bet iš vietos, kuri yra aukščiau ar žemiau žiūrint pagal tėkmę. Iš to galima spręsti, jog rusai mūsų gynybos ruože sumanė kažkokią operaciją. Iš tiesų priešas ne mažesnėmis kaip kuopos pajėgomis naktį persikėlė per Vyslą Doič Vestfalene įsitvirtinusio kito bataliono ruože ir užėmė kaimą. Rezervų, kurie pagelbėtų juos iš ten išmušti, aišku, neatsirado.

Divizijos vadovybė nusprendė atitraukti mūsų batalioną iš jo pozicijų. Tada kitą dieną būtų galima surengti vietinės svarbos ataką siekiant nublokšti priešą į Vyslos dešinįjį krantą. Pasitarimas vyko ir įsakymai gauti buvo pulko vadavietėje, įrengtoje Šventeno kaimo eigulio name. Kaip ir derėjo tokiu atveju, dalyvavo daug viršininkų. „Tėtušis“ Dornas apibūdino situaciją, kurią jis pavadino „mėšlina“. Sprendžiant pagal vietovės ypatybes, to ir reikėjo tikėtis. Kadangi ledyno kilmės lygumoje, kuria teka Vysla, pasislėpti visiškai neatsirado vietos, tad buvo aptariamas atakos iš šiaurės ir pietų, išilgai gatvės, nuo vieno namo prie kito variantas. Du šturmo pabūklai turėjo brautis per sąžalynus tiesiog pakrante, išilgai ilgojo, t.y. atsukto į priešo pusę, dambos šono. Man įsakyta vadovauti grupei, puolančiai iš pietų. Taigi tai buvo „Dangun žengimo būrys“, kitaip sakant, mirtininkų grupė.

Kai skirstėmės, man atrodė, jog žvilgsniai ir rankų paspaudimai buvo ne

> Sovietų kariai nendryne prie Aistmarių...

tokie kaip paprastai. Aš jaučiau, kad niekas iš jų nenorėjo būti mano vietoje, ir jie džiaugėsi, jog tas burtas teko ne jiems. Artilerijos vado pagarba, pastebimas prieštankinės baterijos karininko pagarbumas ir pulkininko Dorno tėviškas gerumas teikė man tikro pasitenkinimo. Be to, džiaugiausi dėl savo draugo Huzeneto, tuo metu pakeitusio kapitoną Nikolajį pulko adjutanto pareigybėje. Sulaukęs 22 metų jis buvo vyresnis už mane vieneriais metais, pasikabinęs Riterio kryžių ir auksinį ženklą „Už artimąją kovą", buvo tvarkingas, kuklus ir žvalus. Minkštu balsu nuoširdžiai ir broliškai jis pasakė: „Saugok save!"

> ... Ir ant Aistmarių kranto.

Vadovybė šią operaciją laikė svarbia. Tai liudija faktas, jog batalionui buvo leista praleisti naktį Sartovico rūmuose, kurie buvo už penkių kilometrų nuo priešakinių linijų. Tas tipiškas Vokietijos rytinei daliai dvaras buvo išsidėstęs aukščiau Vyslos slėnio, tad iš ten atsivėrė nuostabus vaizdas į ledo sukaustytą upę. Priešakiniame plane buvo maži kaimai, o toliau, artyn horizonto

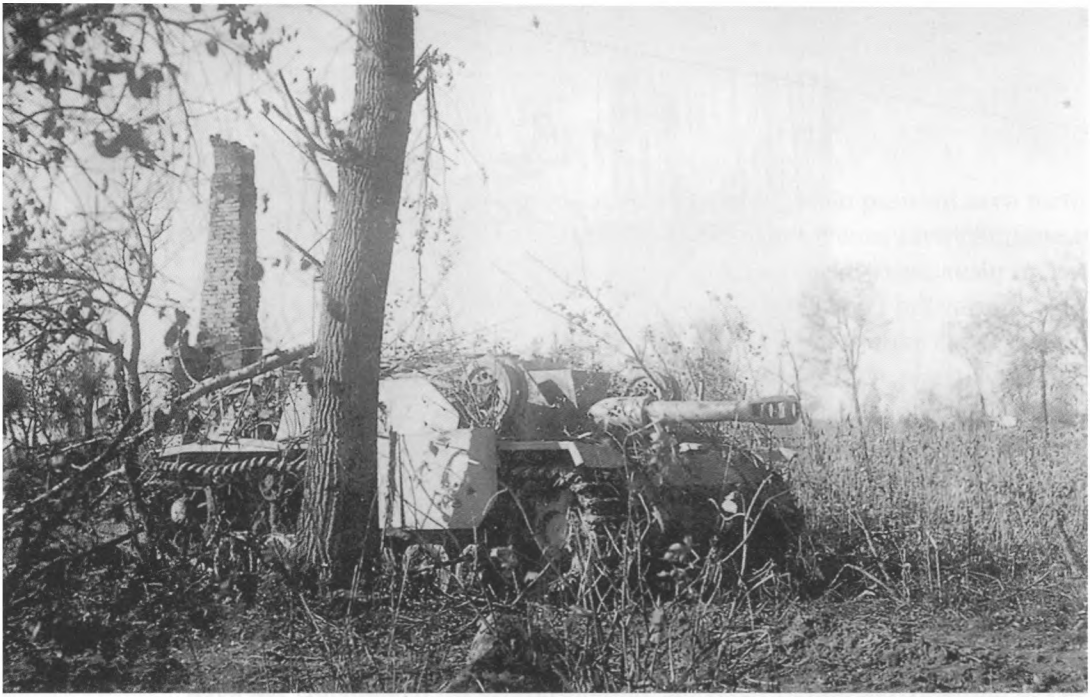

Šturmo pabūklo pozicija nuniokotame kaime.

matyti Graudenco miestas su iškilusia virš jo tvirtove. Kadangi tą didingą pastatą galėjo stebėti priešas ir jį netgi kliudė ne vienas sviedinys, nusprendėme įsikurti parko medžių užstojamame jo sparne.

Prieš užmigdamas instruktavau puskarininkius. Tada teko papasakoti kareiviams, ką turėsime veikti kitą dieną. Kartu tai buvo proga įkvėpti jiems pasitikėjimo. Tai buvo visų sunkiausia. Negalėjau nuslėpti nuo jų, jog galimybių likti sveikiems turime mažai. Bet priminiau, kad jie turi žinoti: viskas yra Dievo valioje. Dievas buvo su mumis kasdien, kaip visada, taigi bus ir rytoj. Taip buvo įrašyta ir mūsų diržų sagtyse.

3.00 kietai išmiegojusį ketvertą valandų mane pažadino bataliono ryšininkas. Dar vis besnūduriuodamas užkliuvau už savo batų. Mes galėjome leisti sau prabangą miegoti be batų. Paklausiau kapitoną Vildą, kas nutiko. Jis pažvelgė į mane ir tyliai pasakė: „Nesijaudink, viskas atšaukta, mes traukiamės toliau".

Priešas išplėtė savo placdarmą ir iš Šventeno kaimo teko pasitraukti. Mūsų batalionui reikėjo jį atsiimti. Pirmasis atakos tikslas – sodyba su keletu pastatų. Sodyba buvo išsidėsčiusi ant miško apsuptos kalvos į pietvakarius nuo kaimo. Ataką turėjo remti du šturmo pabūklai. Su savo kuopa, kurioje dabar tėra 20 žmonių, turėjau pulti stačiu kampu kitos kuopos, kartu su kuria buvo šturmo pabūklai, pozicijoms. Aš turėjau judėti priekin ir nukreipti priešo dėmesį į save, o tada atakuotų kitas padalinys su šturmo pabūklais.

Priešas pastebėjo mūsų judėjimą prieš ataką ir pranešė apie tai šaudydamas iš prieštankinės patrankos. Sviediniai pataikydavo į medžius ir sproginėjo virš mūsų. Bet ąžuolai ir beržai buvo tvirti ir tai mums pagelbėjo. Ataka

prasidėjo po keleto mūsų artilerijos ir minosvaidžių salvių. Mes išėjome iš miško ir iškart patekome į prieštankinių pabūklų ugnį. Sugulėme, bet staiga pasigirdo šturmo pabūklų motorų urzgesys. Aš pašokau ir sušukau „hura".

Daugiau jokių įsakymų nereikėjo. Žmonės patraukė paskui mane, bet mane aplenkė Valteris. Rusai, kurių buvo maždaug būrys, leidosi bėgti. Mes persekiojome juos iki pačios sodybos. Ten priešo jau nebuvo. Liko tik prieštankinė patranka, šaudmenų dėžė ir pora liūdnai atrodančių rusų arkliukų. Dėžėje mano kareiviai aptiko tai, ką buvo pagrobę rusai, – ji buvo prigrūsta 250 gramų pakuočių vokiško sviesto. Išeidamas pro sodybos vartus, pamačiau mūsų puolančius pėstininkus ir du šturmo pabūklus, pamojavau jiems ranka ir atsisukau priešo pusėn. Kai kurie mūsiškai jau įžengė į pakelėje išsidėsčiusį Šventeno kaimą. Kaimo gatve bėgo panikuojantys rusai, kurių buvo ne mažiau kaip dvi kuopos. Jie, aišku, pajuto, jog gresia pavojus iš sparno. Aš riktelėjau: „Pirmyn, į ataką!" ir mano žmonės atsiliepė garsiu „hura". Gerokai pranašesnis žmonių skaičiumi priešas pabėgo.

Eigulio name, kuriame prieš keletą dienų buvo įsikūręs pulkininkas Dornas ir kuriame buvo duoti įsakymai dėl vėliau atšauktos kontratakos, įrengiau savo vadavietę. Tiesa, mes glaudėmės rūsyje, o pulkininkas tada įsikūrė pirmame aukšte. Apžiūrėjau kambarį, kuriame vyko pasitarimas. Sienoje žiojėjo apie metro skersmens skylė. Pulkininkas buvo sužeistas į galvą. O rūsyje spėjo įsimesti rusų štabas. Ant grindų ir stalų riogsojo telefono aparatai ir pustuštės amerikietiškų mėsos konservų dėžutės, kurių etiketės buvo užrašytos rusiškomis raidėmis. Be to, patalpa persmelkta neįmanomu aprašyti paprasto rusų kareivio kvapu, kurį galiu pajusti net dabar, bet manau, jog negalėčiau jo teisingai apibūdinti. Tai galėjo būti kažkoks šlapios odos bei arklių mėšlo, bet galbūt ir nepraustų kūnų kvapų mišinys.

Per dvi ar tris dienas divizijos pagrindinis gynybos ruožas vingiavo priešais Šveriną. Generolą Melcerį pakeitė generolas leitenantas Drekmanas. Vidurdienį jis aplankė mano vadavietę. Priešui matant, apsivilkęs miline su ryškiai raudonais atvartais jis mašina nuvažiavo keliu į eigulio namą. Mes vos šiaip taip įkalbėjome jį nulipti į rūsį. Regėdamas, kaip didingai generolas atvažiuoja, iš pradžių pamaniau, kad jis buvo pernelyg susijaudinęs. Bet netrukus paaiškėjo tikroji jo elgesio priežastis. Buvo matyti, kad yra išgėręs per daug konjako. Tad pirminį jo griežtumą pakeitė linksmumas. Paskui jis globėjišku ir raminamu tonu ėmė kalbėti apie susiklosčiusią situaciją. Kai pasitaikė proga, aš priminiau, kad esu „pulko arklidėje paskutinis kuinas", turėdamas galvoje, jog po sausio 14-osios likau paskutinis sveikas kuopos vadas. Tai generolui nepadarė jokio įspūdžio ir jis netrukus išvažiavo.

Pavymui Valteris garsiai palinkėjo, kad jam šalimais trinktelėtų rusų patrankos sviedinys. Bet, mūsų laimei, taip nenutiko. Tą pačią dieną toks

neapgalvotas požiūris į saugumą baigėsi tuo, kad mažajam kapitonui Heinui nutiko nelaimė. Dar 1943 metais pulkininkas fon Eizenhartas praminė jį „draugeliu" Heinu. Sužinojome, jog divizijos vadas gretimo kaimo mokykloje surengė karininkų pasitarimą. Turbūt rusai tai pastebėjo ir pranešė per radiją savo artileristams. Tad atsirado keletas žuvusiųjų ir sužeistųjų, įskaitant kapitoną Heiną. Tačiau nerūpestingasis generolas nenukentėjo.

Vasario 7 d. rusai mus išmušė iš kaimo. Palikau savo vadavietę eigulio name ir atsitraukiau per 500 metrų keliu į Majerhofą. Toje vietoje vienas prieštankinės baterijos kareivis pamušė tanką „Stalin" šūviu iš granatsvaidžio „Parceršrek".

Dabar gynybos linija driekėsi priešais iš raudonų plytų pastatytą namą žemės ūkio darbininkams. Aš įsitaisiau virtuvėje, o įėjimas į šį apleistą pastatą buvo iš užpakalinės pusės. Norint patekti į namą, reikėjo palypėti iki durų maždaug metro aukščio mediniu klojiniu. Kaip tik dėl to klojinio anąkart ir likau gyvas.

Ketindamas šiek tiek atsipūsti, išėjau ant klojinio, palikęs atviras duris. Tačiau klojinys buvo už namo ir atrodė, kad jis saugo nuo horizontaliai lakstančių minų skeveldrų. Netikėtai greta manęs sprogo mina. Smūgis į krūtinę mane nusviedė pro duris atgal į namo vidų. Aplinkui būriavosi kareiviai ir klausinėjo, ar esu sužeistas. Iš pradžių nežinojau, kas man nutiko, bet netrukus pamačiau ir pajutau, jog galūnės sveikos. Galėjau jas judinti ir niekur nemačiau kraujo.

Kas gi įvyko? Vos nago didumo minos skeveldra pramušė mano žieminę striukę ir prakirto 32 puslapius topografinio žemėlapio, kuris buvo 16 kartų perlenktas ir įstrigo tarp lauko kitelio bei žieminių apatinių drabužių. O mina prieš sprogdama per 20 centimetrų praskriejo nuo manęs ir nuožulnios klojinio plokštumos. Visos mano pusėn lekiančios skeveldros, išskyrus vieną, pataikė į klojinį. Tačiau savo ketinimo iš drabužių ištrauktą skeveldrą pasiųsti namo kaip „suvenyrą" turėjau atsisakyti, nes tuo metu lauko paštas beveik neveikė.

Kitą naktį man buvo įsakyta atlikti ataką siekiant fronto liniją šiek tiek pastūmėti priekin. Niekas nežinojo, kur yra priešas. Rusų kulkosvaidis „Maksim" šaudė nuo nedidelio kalnelio ryčiau eigulio namo. Tačiau nebuvo jokio mūsų artilerijos parengimo. Mes turėjome pranešti apie pasirengimą atakai ir su šūksniu „hura" nublokšti priešą. Gerai žinojome, kad rusai vengia kautis naktį. Bet mūsų vadovybė, matyt, pamiršo, jog nebuvome tokie, kaip pirmaisiais karo metais. Tačiau, nepaisydami nieko, pajudėjome priekin.

Buvo labai tamsu. Netrukus mums kiekvienam reikėjo įtempti visas jėgas, kad neišleistume iš akių priekyje einančio žmogaus. Buvome virtę tiesiog per sniegu užverstą vietovę besismelkiančiais priekin šešėliais ir siluetais.

Vermachto kariai pasaloje.

Neabejotina, kiekvienas karys, kaip ir aš, jautė savo širdies plakimą. Po kurio laiko priešo kulkosvaidis nutilo. Mes pasiekėme eigulio namą, bet jis buvo tuščias. Sprendžiant iš visko, priešas pasitraukė savo iniciatyva. Paskui prisikapstėme iki viržiais apaugusios dykynės pietinio krašto.

Tada prasidėjo sunkios kautynės, per kurias priešas stengėsi išmušti mus iš miškingos vietovės. Iki vasario 11 d. praleidome tris paras miške ir sniege neturėdami stogo virš galvos ir be miego. Pirmąją dieną rusai mėgino įžengti į mišką, bet paskui nustojo lįsti. Ilgai beveik negirdėjau šaulių ginklų šūvių. Kartais kuriame miško kampe pasigirsdavo panašus į dainavimą rikošetavusios kulkos garsas. Romantinio nuliūdimo akimirką prisiminiau vaikiško eilėraščio eilutę: „Maži paukšteliai miške gieda taip linksmai ir nuostabiai“. Gulėdami sniego duobelėse, mėginome bent po pusvalandį ar bent ketvirtį valandos numigti. Ilgiau miegoti neišeidavo, nes 10 laipsnių žemiau nulio šaltis imdavo skverbtis per mūsų apdriskusius drabužius. O man dar prisidėjo viena nelaimė: kojos nešalo einant, bet dabar kilo pavojus, kad jos ims šalti nuo batų aulų iki padų, nes batai jau tiesiog suledėjo.

Vasario 12 d. prasiskverbėme prie eigulio, pavarde Miškė, namo. Tai buvo vienintelis namas per daugelį kilometrų aplinkui. Nakčiai artėjant, jis jau buvo prisikimšęs kareivių iš įvairių dalinių. Pagal kapitono Vildo įsakymą pamėginau surinkti visus savo žmones į vieną kambarį. Bet iš to nieko neišėjo. Man teko vaikščioti po visą namą, kad atlaisvinčiau bent jau keletą kampų. Tai buvo svarbu, nes eigulio namas buvo mūsų gynybos juostoje. Bet kurią akimirką galėjo atakuoti priešo šturmo grupė. Kad turėtume galimybę ją atmušti, padalinio vadas turėjo užtikrinti nuolatinį savo karių pasirengimą stoti į mūšį. Tačiau to nepadarysi, kai daugybė kareivių iš įvairių dalinių sugulė kambariuose be jokios tvarkos.

Jau pirmame kambaryje man ėmė priešintis vienas feldfebelis. Aplink jį gulėję kariai, matyt, jo draugai atlaisvino vietą, bet šis, atvirkščiai, liko gulėti ant grindų. Aš ėmiau kalbėtis su juo griežtai ir „kaip karininkas" įsakiau tuojau keltis ir drauge su savo žmonėmis išeiti iš patalpos. Bet tai jo nepaveikė. Tada prašnekau kitaip: „Duodu dvi minutes įsakymui įvykdyti ir, jei nebus įvykdytas, šausiu". Ir, nelaukdamas, kol bus įvykdytas mano įsakymas, nuėjau pas kapitoną Vildą pranešti apie incidentą. Vildas sėdėjo pasišviesdamas lajine žvakele ir nepakeldamas akių šaltai ištarė: „Darykite, ką norite". „Ponas kapitone, aš negaliu žmogaus tiesiog nušauti!" – šūktelėjau. Bet kapitonas Vildas, narsus žmogus, buvęs pastorius ir vyresnysis draugas, taip pat buvo prie jėgų išsekimo ribos. Jis nepareiškė savo nuomonės ir nenorėjo niekaip dalyvauti tame įvykyje. Tai mane papiktino. Jis užkrovė ant mano pečių atsakomybę už sprendimą, kaip pasielgti, ir tolesnius su tuo susijusius veiksmus paprastai ir abejingai pakartodamas: „Darykite, ką norite".

Neryžtingai ir kupinas abejonių ėjau atgal, baimindamasis, kad tas vaikinas vis dar gulės ant grindų. Taip ir buvo. Neapsakomai suirzęs surikau: „Tučtuojau atsistoti ir išeiti iš patalpos arba nušausiu vietoje!" Aš tiesiog drebėjau. Norėjau sužinoti: įvykdys jis mano įsakymą ar ne. Kai mano virpantys pirštai jau siekė pistoleto dėklo, kitas feldfebelis, vienas iš jo draugų, įsikišo mėgindamas mane nuraminti. Bet net jo žodžiais, jog atsisakantis įvykdyti mano įsakymą žmogus yra puikus, prityręs karys, aš pasinaudojau prieš neklaužadą, sakydamas, kad tokiu atveju jam tuo labiau reikėtų žinoti, kad turi vykdyti įsakymą, kaip tai padarė kiti. Bet jaučiau, jog mano žodžiai buvo beverčiai. Šis žmogus buvo taip pervargęs, jog visiškai neturėjo jėgų.

Kas nutiktų, jei jį nušaučiau? Nieko nenutiktų. Kaip ir per ankstesnius atsitraukimus bei krizinėmis aplinkybėmis, aukštesniųjų viršininkų pareiga buvo, atsisakius vykdyti įsakymą, panaudoti ginklą. Jie nusižengėlį galėjo nušauti vietoje be jokio teismo. Taigi formaliai aš visiškai turėjau tam teisę. Visi su šiuo įvykiu susiję faktai liudijo, kad visiškai atsisakoma vykdyti įsakymą. Be to, mano vadas aiškiai suteikė man laisvę veikti. Iš esmės įsakymas buvo pagrįstas. Ir ką tie žmonės veikė mano ruože? Ar jie buvo nuo savo dalinių atsilikę kariai, o gal dezertyrai? Tai aiškintis neturėjau laiko, be to, buvau pernelyg suirzęs. Laiko turėjau tik šūviui, kad atkurčiau drausmę ir tvarką.

Bet nešoviau. Pats buvau pervargęs, beveik taip pat, kaip ir jis. Greičiausiai jis buvo taip prislėgtas fiziškai, psichiškai bei dvasiškai, kad net negalėjo valdyti savo veiksmų. Taip pat galėjo nutikti ir man, jei nebūčiau karininkas, jei nereikėtų vadovauti ir jei manęs nebūtų apėmęs įsiūtis dėl to, jog negalėjau įsivaizduoti, kaip galima atsisakyti vykdyti įsakymą. Sveikos nuovokos likučiais įstengiau susivaldyti. Aš pakankamai buvau susitvardęs, kad galėčiau pagalvoti, ar tas menkas incidentas būtų vertas žmogaus mirties. Ar

buvau teisus reikalaudamas vykdyti įsakymą? Taigi padariau išvadą, jog man nereikėjo leisti sau tapti jo mirties kaltininku, net jei tomis aplinkybėmis būčiau visiškai teisus ir net jei tai buvo mano pareiga.

Aš išėjau į vasario nakties tamsą draskomas prieštaringų jausmų. Dėl savo būdo formalistinės sanklodos jaučiausi pažemintas dėl to pralaimėjimo, bet kartu džiaugiausi, jog įveikiau save.

Kažkurią baisią akimirką aš buvau to žmogaus gyvybės šeimininkas ir vos jo nenužudžiau. Prie manęs priėjęs feldfebelis, maištautojo draugas, pasakė, kad esu „puikus žmogus". Matyt, jis iškart ėmė manimi pasitikėti, nes numanė, jog esu kilęs iš Austrijos. Paskui visiškai rimtai pasiūlė drauge su juo išvykti į Vieną. Papasakojo, kad jo dalinys sutriuškintas, kad turi motociklą su priekaba ir kad jam visko „jau gana". Jis sakė, jog su manimi kaip karininku bus lengviau prasibrauti pro lauko žandarmerijos postus. Aš netekau žado. Ar padaryti taip, kad šis žmogus būtų suimtas, išvestas ir sušaudytas? Aš, nesakydamas nė žodžio, nepritariamai papurčiau galvą. Pašnekovas pranyko.

Vasario 15 d. – tai mano paskutinio laiško motinai, kurį ji gavo, data. Jame rašiau:

„Per paskutines keturias savaites mums prireikė nežmoniškų pastangų. Toliau kovojame sunkiuose mūšiuose sovietų placdarme į pietvakarius nuo Graudenco. Žygiuodami per sniegą, lietų, kęsdami šalčius, jaučiame didžiulį fizinį nuovargį ir esame nepaprastai morališkai prislėgti. Visa tai beveik pribaigė nedaugelį mūsų, išlikusių po sausio 14-osios. Bet gailestingasis Dievas iš aukštybių neabejotinai mane saugojo. Per tą laiką buvau penktąkart sužeistas, nekalbant apie lengvą sužeidimą 1943 m. Kasdieniai įvykiai buvo tokie alinantys, kokių nebuvo net 1944 metų vasarą. Paskutinį kartą kirpausi Deberice. Nuo sausio 14 d. nesivaliau dantų ir netgi seniai nesiskutu. Gali įsivaizduoti, koks patrauklus dabar atrodau. Bet mes norime toliau laikytis, jei dėl to bus geriau, o tai reiškia, kad vėl galėsime susitikti gimtojoje žemėje. Tikėkimės, jog Rudis išsikapstys iš Rytų Prūsijos sveikas! Buvau sutikęs žmonių iš jo rezervinio dalinio, įskaitant vieną kursantą... Rašau su pirštinėmis... Vakar su pirmuoju paštu po Naujųjų metų gavau vieną tėvo laišką ir du – Rudžio. Pasakyk Lyzl labai ačiū už jos malonius linkėjimus mano gimimo dienos proga".

Vasario 16 d. mes žygiavome į šiaurę, Dubelno kryptimi. Šrapnelių sprogimų debesėliai reiškė, jog puolimas vyks toliau. Bent taip visada buvo. Pora valandų, galbūt naktis, o, ko gera, ir dvi dienos praėjo be priešo spaudimo. Paskui rusai vėl atakuoja atblokšdami mus atgal. Per tą laiką buvome nustumti į viržių dykynę. Keturias savaites neturėjome „nuolatinės gyvenamosios vietos". Maždaug vidurdienį minos skeveldra kliudė mane į dešinįjį žastą. Skeveldra įskriejo pro kaimo namo, kuriame ilsėjomės, atvirą langą. Aišku, tai buvo pernelyg menka žaizda, kad patekčiau į ligoninę. Bet, nepaisant

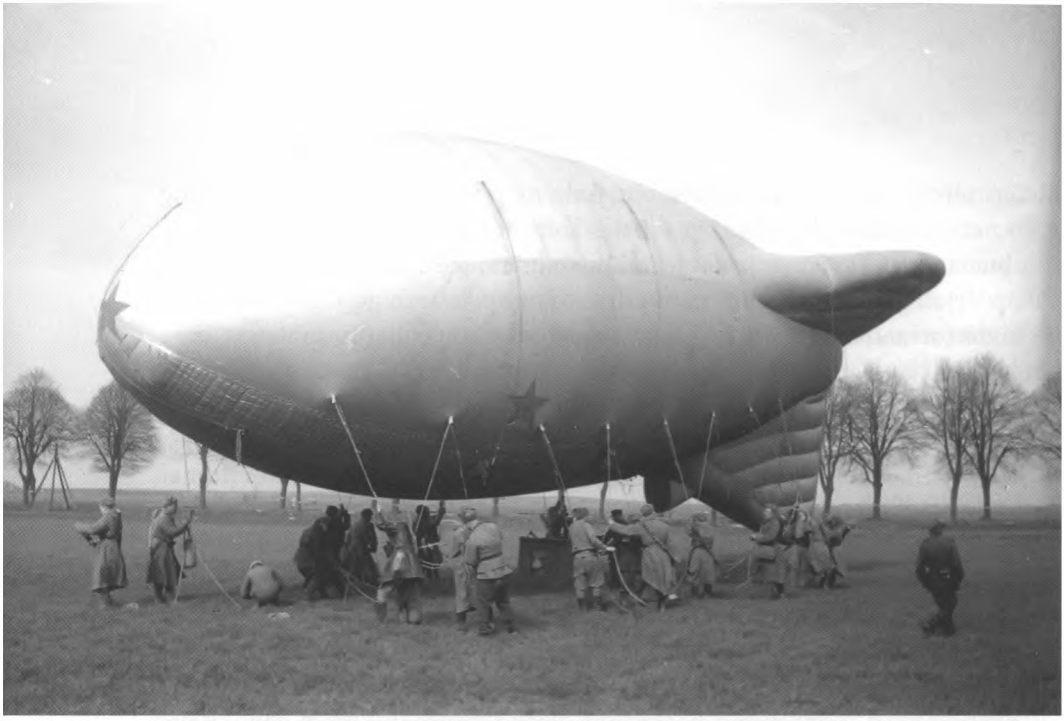

Sovietų žvalgybos aerostatas Dancige. 1945 m. kovas. A. Ustinovo nuotr.

to, nuo paties ryto mane apėmusi nervinė įtampa atslūgo. Paskui sužinojau, kodėl taip nutiko.

Kitoje Vyslos pusėje padangėje buvo matyti pririšamasis aerostatas. Vokiečių naikintuvų nebuvo. Mūsų aviacija jau seniai išgaravo. Tik kitą rytą vienas vokiečių naikintuvas pamėgino prisiartinti prie aerostato, bet šimtų rusų zenitinių pabūklų ir kitų rūšių ginklų buvo nuvytas.

Tuo metu smarkiai pašalo. Vasario 17-ąją mes gulėjome tik ką miškingoje vietovėje iškastose tranšėjose priešais Graudenco–Kenico geležinkelį. Rusai spraudėsi per mišką. Šiauriau ir piečiau nuo mūsų jie pasiekė geležinkelį. Iki tol laikėmės tvirtai. Bet paskui mus užgriuvo rusų užgrobtų vokiečių reaktyvinių minosvaidžių sviediniai. Smarkūs didelio kalibro sviedinių sprogimai drebino kietą įšalusią žemę.

Prisispaudę prie tranšėjų sienų, laukėme apšaudymo pabaigos. Kad tik greičiau baigtųsi ta pragariška muzika! Tačiau, nepaisant reaktyvinių minosvaidžių ugnies, kuri mūsų kariuomenę veikė demoralizuojamai, priešas puolė neryžtingai. Neprisileisti jo arti, naudojant šaulių ginklus, buvo lengva. Eilinį kartą mano šturmo automatas su dioptriniu taikikliu patvirtino savo kovinę vertę.

Kitą dieną geležinkelio linijos, kuri driekėsi per mūsų ruožą, atkarpą teko palikti. Mes traukėmės per tiltą, kuris buvo parengtas sprogdinti. Jis nutiestas per dirbtinę įdubą. Niekas nežinojo, kas turi tiltą sprogdinti ir kada bei iš kur tai bus daroma. Tad reikėjo leistis 25 metrus į tą įdubą, o paskui repečkotis iš jos į kitą pusę. Aš nusprendžiau nesivarginti ir, jausdamas, jog esu itin drąsus, perbėgau kiton pusėn tiltu. Aišku, kai jau buvau kitoje pusėje, supratau, kad elgiausi kaip beprotis.

Kitame kaime šiek tiek pailsėjome. Bet mūsų poilsis buvo įžūliai nutrauktas tą akimirką, kai iš šieno kupetos pasigirdo automato papliūpa ir dvejetas mūsiškių krito pakirsti kulkų. Iš nedidelio atstumo mačiau, kaip vienas puskarininkis ėmė šaudyti iš savo šturmo automato ir iš šieno kupetos iššliaužė rusas. Matyt, mėgino pabėgti. Puskarininkis vėl ėmė šaudyti ir įžūliam priešui buvo deramai atkeršyta.

Po keleto dienų kapitonas Vildas perkėlė mane į savo štabą, nors nežinau, ar tą vietą buvo galima taip vadinti. Bet jis, žinoma, norėjo man pakeisti aplinką, nes iš tiesų buvau paskutinis karininkas, likęs ten po sausio 14-osios. Tačiau man tai neturėjo didelės svarbos, juk nuolat bėgiojau iš vienos vietos į kitą. Ar vadovau savo kuopos dešimčiai kareivių, ar padėjau kapitonui vadovauti 50 žmonių batalionui, dėl to nebuvo didelio skirtumo. Mes pasitraukėme dar toliau siauru lauko keliu, kuris vingiavo per miško apsuptą lauką, ir buvome už 20 kilometrų į pietus nuo Proisiš Štargardo ir už 60 kilometrų nuo Dancigo bei Baltijos jūros.

Vasario 24 d. kapitonas Vildas pažymėjo trisdešimt penktąjį gimtadienį. Lauko virtuvei vadovaujantis puskarininkis to nepamiršo. Jis į eigulio namą, kuriame ilsėjomės, atnešė tortą. Traukiantis tortas buvo pusiau iškepęs, bet jis parodytas tik tada, kai mus pavalgydino kepta kiauliena ir jau niekas nenorėjo valgyti. Sėdėdamas šeimininko paliktame name ant aksomu apmuštos senovinės kėdės aš užsikėliau kojas ant priešais stovinčio oda aptraukto krėslo. Jaučiausi smarkiai pavargęs. Po kurio laiko mane išbudino priešpėstinės minos sprogimas. Buvo antra valanda nakties. Turbūt ją užmynė priešo žvalgas. „Kokio velnio, – pagalvojau, – priešas niekada neatakuoja naktį“. Daugiau manęs niekas netrukdė. Norėjau miego. „Eikit visi sau!..“ Štai tokios buvo mano priešmiegio mintys.

> Vokiečių kariai gynybos pozicijoje.

Lygumoje, tuoj už miško, batalionas išsidėstė plačiame gynybos ruože. Mes galėjome laikytis tik svarbiausiuose punktuose. Vasario 26-osios rytą atmušėme žvalgybą mūšiu atliekančio rusų padalinio ataką. Tada priešas sustojo. Buvo galima pastebėti, jog rusams reikėjo atsikvėpti. Jie, besirengdami naujai atakai, liko lindėti miške. Todėl mums atsirado viltis keletą dienų pailsėti. Netikėtai nutirpo sniegas. Jį sunaikino šilta kovo saulė ir patamsėjusius laukus glostė lengvas vėjelis. Pievose pasirodė pirmieji žolės daigai. Mane užvaldė atbundančio gyvenimo iliuzija. Savo žieminę aprangą atidavėme į užnugarį.

Mūsų bataliono atsparos punktas buvo Gros Volentalio geležinkelio stotis – kairiajame sparne, kur įsitvirtino mano pirmosios kuopos likučiai. Joje buvo 15 žmonių, kuriems vadovavo neseniai atvykęs leitenantas. Jie išsidėstė stoties pastate ir turėjo gerą apšaudymo sektorių. Žmones saugojo tvirtos plytų sienos. Tai buvo tipiška nedidelio miesto plytinė geležinkelio stotis, kokių šiaurinėje Vokietijos dalyje buvo daugybė. Visai neseniai stotis veikė, pastate dar jautėme visoms stotims būdingą kvapą.

Mažas namelis, kuriame įsikūrė vadavietė, buvo plonasienis. Vienintelis kambarys įrengtas į priešą atsuktoje pietinėje pusėje. Buvome labai išvarginti, mus apėmė apatija ir komforto troškimas nustūmė į šalį statuto numatytus saugumo reikalavimus. Užuot įsikūrę arklidėje, įsitaisėme kambaryje su langais į priešo pusę. Jame stovėjo dvi lovos, kuriose kareiviai ir karininkai miegojo paeiliui, žinoma, nenusivilkdami drabužių ir nenusiaudami batų. Jau seniai neturėjome tokios ramybės. Užtektų rankos pirštų suskaičiuoti tas dienas ir naktis, kai galėjau miegoti be batų. Per tas kautynes nuolatos teko ilsėtis apsiavus.

Pro miegus išgirdau kažką kaukštelint ir tarsi bjauriai sušnypštė rankinės granatos sprogdiklis. Granata tuoj turėjo sprogti. Sapnavau, kad priešo šturmo grupė išmuša mus iš namo ir į kambarį buvo įmesta granata. Vis dar pusiau miegodamas, šokau iš guolio ir draugų juokas mane galutinai išbudino. Tačiau tame sapne buvo ir dalis tiesos. Pasirodo, lauko pabūklo sviedinys virš mano galvos pramušė sieną, medinės lovos nugarėlę ir įstrigo priešingoje sienoje, nuo kurios dar byrėjo tinkas.

1945 m. kovo 4 d. 8.05 ryto priešakinis stebėtojas pranešė, kad didelės priešo pajėgos iš Gros Volentalio slenka į šiaurę. 8.15 remiamas iš oro priešas pradėjo artilerijos parengimą, ypač intensyvų 7-ojo grenadierių pulko gynybos juostoje. Paskui iš Gros Volentalio ir Noibucheno pusės prasidėjo masinė tankų ataka geležinkelio kryptimi.

Taip pulko istorijoje aprašoma tos dienos pradžia. Kaip prisimenu, buvo smarkiai apšaudytas gretimas ruožas iš kairės. Už mūsų kiek kairiau esančią dominuojančią kalvą į šiaurę nuo Gros Volentalio užėmė priešas. Kuopa, t.y. 15 mūsų karių, gavo įsakymą atmušti tą kalvą. Iš pradžių mums reikėjo kiek

> Sovietų kariai rengia kovai 82 mm bataliono minosvaidį BM-37.

atsitraukti. Paskui priartėjome prie mūsų artilerijos pozicijų, kad galėtume prarastą kalvą apimti puslankiu. Visą tą laiką priešas gretimą vietovę, ypač atskirai stovinčius ūkininkų namus, smarkiai apšaudė iš sunkiųjų ginklų. Rusai suprato, jog ten yra mūsų pabūklų pozicijos. Kalvos papėdėje, greta paskutinės sodybos po medžiais stovėjo haubicos, kurios šaudė. Mūsų judėjimas plikos pakilumos pusėn buvo pastebėtas.

Priešas pradėjo smarkiai šaudyti iš minosvaidžių Aplinkui visur buvo girdėti, kaip švilpdamos sproginėja minos. Iš paties ryto man atsirado bloga nuojauta, ir kai tai, ko taip bijojau, įvyko, beveik nusiraminau. Iš pradžių griuvau ant žemės, bet pašokau per anksti, kad pasiekčiau namą, kuriame, kaip maniau, bus lengviau pasislėpti. Matyt, dėl sprogimų trenksmų neišgirdau, jog šaudoma iš minosvaidžių. Aštrus skausmas kairiajame sėdmenyje privertė mane gulti. Nušliaužiau prie namo. Be to, jaučiau, kad trūksta oro, ir tai mane baugino. Tapo aišku, kad man pramušti plaučiai. Vienas iš ryšininkų įtempė mane į namą ir paguldė ant glėbio šiaudų, artilerijos dalinio sanitaras sutvarstė. Mano kvėpavimas buvo paviršinis ir ėmiau dusti.

Pasiekti užnugario tvarstomąjį punktą buvo geriausia su lauko virtuve, kuri ką tik atvyko į pabūklų pozicijas. Mane turėjo paimti arklių traukiamu vežimu, bet praėjo dar ketvirtis valandos, kuris man atrodė ištisa amžinybė, kol galėjome išvykti. Paskui buvau įkeltas į mažytį furgoną. Vietos gulėti ten nebuvo, tad turėjau sėdėti greta vežėjo. Bet aš greičiau ne sėdėjau, o kabojau ant sėdynės įsikibęs į vežėją ir į geležinį porankį. Prasidėjo beprotiškos lenktynės. Virš mūsų praskrisdavo priešo lėktuvai. Vežėjas nerizikavo, išsuko iš kelio ir ėmė ginti persigandusį arklį per pievas bei laukus. Vežimas kratėsi, šokinėjo per kauburius, vagas ir tranšėjas. Tai buvo tikra kankynė. Buvau iškrautas kažkurio dalinio štabe, kur gydytojas padarė injekciją nuo stabligės. Paskui paguldė į sanitarinę mašiną. Pasibaigus be galo ilgai kelionei, buvau atgabentas į lauko ligoninės prie mūsų kaimynės, 35-osios pėstininkų divizijos, skyrių.

Ten, mažos kaimo mokyklos pastate, sužeistieji buvo guldomi ant šiaudų. Medicinos tarnybos karininkas rūšiavo mus ne pagal karinius laipsnius, o pagal pagalbos suteikimo neatidėliojamumą. Visi buvo lygūs prieš Dievą ir chirurgo peilį. Vienas iš klasių kambarių paverstas operacine, o kitame žmonės buvo rengiami operacijai. Mane nurengė ir injekcijomis kiek nuramino. Baigęs darbą prie vieno žmogaus, chirurgas tuojau ėmėsi manęs. Gulėjau ant operacinio stalo iš dalies ant pilvo, iš dalies ant dešiniojo šono. Operacija vyko naudojant vietinę narkozę. Gydytojas mane klausinėjo ir vertė atsakinėti į klausimus. Tuo metu girdėjau, kaip iš skylės krūtinėje burbuliuodamas veržiasi lauk oras ir jaučiau, kaip apdorojama žaizda. Kiek tai truko, negaliu pasakyti. Sprendžiant iš to, ką jie kalbėjo, man buvo užsiuvama oda. Tuo metu, kai narkozės veikimas jau ėmė mažėti, buvo ištraukta stambi skeveldra iš sėdmens ir dar viena, įstrigusi greta stuburo. Vyresnysis medicinos tarnybos karininkas Briunas paklausė, ar nenoriu pasilikti jas atminimui. Aš atsakiau: „Teprasmenga jos!“ Karui prisiminti užteks ir randų. Bet skeveldrą plautyje man lemta nešiotis iki gyvenimo pabaigos.

Po operacijos buvau perneštas į mažą kambarį. Vienoje iš dviejų ten esančių lovų gulėjo į pilvą sužeistas žmogus. Pažvelgęs į jį, pažinau, jog tai 35-osios divizijos žvalgybos bataliono vadas, majoras, kuris turėjo Riterio kryžių. Kartais su juo pasikalbėdavau. Bet beveik nuo pačios pradžios man atsirado keistas jausmas, kad jo padėtis beviltiška.

Bet ir mano nutikimas atrodė rimtas. Mus slaugė labai sumanus medicinos tarnybos vyresnysis jefreitorius. Ant jo kitelio buvo prisegtas 1-osios klasės kryžius už karo nuopelnus, o tai liudijo gerą kvalifikaciją. Kaip man atrodė, kas pusvalandį jis ateidavo į mūsų kambarį ir į viršutinę šlaunies dalį įšvirkšdavo vaistų. Per dvi ten praleistas dienas gavau ne mažiau kaip 80 injekcijų. Dėl to keleriems metams mano kojos virš kelių liko nejautrios.

Kitą naktį majoro būklė nuolat prastėjo. Jis vis labiau duso. Tikriausiai prasidėjo širdies priepuolis. Drauge su daktaru Briunu atėjo sanitarai, kurie atnešė deguonies prietaisą. Tačiau padėti nelaimingajam jau neįstengė. Likau vienas. Draugo mirtis labai sukrėtė mane, nes ir pats buvau pernelyg silpnas. Kitą dieną medikas pasakė, kad naktį prasiveržė priešo tankai. Jie buvo jau arti ir gydytojai baiminosi, kad mus teks palikti rusams. Buvo gandų, jog į rusų nagus pakliuvo du divizijos kapelionai, protestantų ir katalikų dvasininkai.

Po keturių dienų, kovo 8-ąją, buvau išvežtas. Sanitarine mašina aš ir kiti sužeistieji atgabenti į geležinkelio stotį. Atrodo, tai buvo Proisiš Štargardo stotis, kurioje buvome suguldyti gyvuliams vežti skirtuose vagonuose ant šiaudų. Kraunant mus, kažkuris niekšas sanitaras pavogė mano pistoletą. Dėl to mane apėmė bejėgiškas įsiūtis. Gerai, kad iškart po sužeidimo atidaviau savo laikrodį ryšininkui Francui. Dancige buvome mašinomis nugabenti

į politechnikos institutą, paverstą ligonine. Iš pradžių maždaug su 50 kitų sunkiai sužeistųjų gulėjau didelėje salėje. Jaučiausi prastai, dusau. Po trumpos gydytojo apžiūros sanitarai nedelsdami nunešė mane į operacinę. Sanitarai buvo prancūzų karo belaisviai, kurie klusniai vykdė visa, ko iš jų reikalauta. Iš savo nepavogtos planšetės išėmiau likusias man cigaretes ir dėkodamas atidaviau prancūzams.

Operacinė priminė didžiulę žmonių skerdyklą. Patalpa persotinta kraujo, pūlių, prakaito ir purvo, tvarsčių ir dezinfekavimo priemonių garų kvapo. Vienas gydytojas vos tik baigė apipjauti ranką, tuoj pradėjo amputuoti dilbį kitam sužeistajam. Aš visa tai mačiau, nors ir buvau pusiau be sąmonės. Operacinės medicinos seselėmis dirbo olandų studentės. Be abejonės, jos buvo „nelaisva darbo jėga" ir kaupė ten siaubingą praktinę patirtį. Aš apkabinau ranka vieną iš tų gerų, rūpestingų seserų ir prasidėjo skysčio iš plaučių šalinimo operacija. Oro stoka ir neištveriamas kvapas mane nusilpnino taip, kad beveik nejaučiau aštraus skausmo, kai gydytojas man įdūrė. Per šią procedūrą iš plaučių išsiurbta 700 kubinių centimetrų skysčio. Nenuostabu, kad bijojau mirti uždusdamas. Po to vėl galėjau kvėpuoti dvi savaites. Kitąkart pašalinta pusė litro skysčio, o vėliau tik 20 kubinių centimetrų. Pagaliau tokių procedūrų jau nereikėjo.

Tuo metu prireikė daugiau patalpų. Sužeistieji buvo surūšiuoti ir atlaisvintos kelios lovos. Į ligoninę atvyko ištisa delegacija, vadovaujama medicinos tarnybos generolo. Jo aplinkoje buvo vienas apkūnus medikas, panašus į fabriko direktorių. Neabejotina, jis visai neseniai buvo pričiuptas šaukimo komisijos ir pasislėpė kažkuriame medicinos dalinyje. Kai gydytojų minia ėjo

> Rengiamasi sužeistuosius sanitariniu automobiliu gabenti į užnugarį.

pro mano lovą, paprašiau tą „mediką“ paduoti pripučiamąją pagalvę, kuri gulėjo prie mano kojų. Jis atsakė, jog man reikia paprašyti kažką kitą, nes tai nėra jo pareiga.

Aš nepatikėjau savo ausimis ir netekau savitvardos. Sunkiai sužeistas, išbalęs, nesiskutęs, įdubusiais skruostais ir suveltais plaukais gulėjau medinėje lovoje. Greta ant kėdės gulėjo mano lauko kitelis su visais apdavanojimais, įskaitant sidabrinį sužeidimo ženklą. O priešais mane stovėjo tas nutukęs, klestintis žmogus. Išsipustęs, prilaižytais plaukais, jis turėjo įžūlumo pasakyti, kad neprivalo daryti man paslaugos, nors tereikėjo paduoti vieną mažą daiktą. Per visą savo karininko tarnybą niekada taip neprarasdavau savitvardos bendraudamas su valdiniais ir taip nešaukiau, kaip tąkart.

Sukaupęs savo apgailėtino kūno jėgų ir kvėpavimo likučius, nukreipiau visą priešakinių linijų kovotojo įniršį prieš „prakeiktus užnugarininkus“. „Ten, fronte, mes draskomi į gabalus, o šitas kiaulė, kuris niekada gyvenime negirdėjo kulkų švilpesio, nenori paduoti sužeistajam pagalvės“. Aš tiesiog pašėlau. Mane smaugė ašaros. Kai kurie delegacijos ponai buvo apstulbinti ir papiktinti. Manęs raminti atėjo ligoninės personalo žmonių, o ta gerojo samariečio karikatūra skubiai išėjo iš patalpos.

Naktį šiame kambaryje vyko dar baisesni dalykai. Kiekvieną vakarą man įšvirkšdavo morfijaus, bet jo nuskausminamasis poveikis truko tik keletą valandų. Apie pirmą valandą nakties prabusdavau priterštame guolyje ir kantriai laukiau, kol ateis seselė, kuriai mane aptvarkyti buvo nemalonu. Niekada nemačiau vienoje vietoje tiek daug susikaupusios kančios, kaip šiame kambaryje. Gretimoje lovoje gulėjo kareivis, visai dar vaikas, kuris vis prašė vandens. Buvo sužeistas į pilvą, neseniai operuotas ir jam neleidžiama gerti. Visi stengėsi jį priversti tai suprasti, bet neįstengė. Kažkuriuo metu, kai jo niekas nestebėjo, atsikimšo savo šildyklę. Buvau pernelyg silpnas, kad pajėgčiau atkalbėti, ir jis godžiai išgėrė vandenį. Kitą rytą jau buvo negyvas. Priešais mane gulinčiam kitam žmogui buvo sutrupintos kojos. Jis gulėjo savo lovoje ramus ir abejingas aplinkai. Taip ir numirė.

Kita vertus, tie įspūdžiai, kad ir kokie atrodė slegiantys, man teikė drąsos, tad stengiausi nepasiduoti. Mirti neketinau, atsirado viltis iš čia išsikapstyti. Žinoma, miestas buvo apsuptas, o aš netinkamas transportuoti. Keletą dienų mane kamavo aukšta temperatūra, bet tai turėjo baigtis ir tada, maniau sau, lėktuvu ar laivu, bet būtinai įstengsiu išsigelbėti. Su dideliu vargu man pavyko brūkštelėti keletą eilučių motinai ir Gizelai, kuri laišką gavo, bet motinos jis nepasiekė.

Paskui buvau perneštas į kambarį pastato antrame aukšte. Jame buvo šešios medinės lovos. Mano naujieji draugai, visi karininkai, kaip ir aš, sunkiai sužeisti, bet, iš visko sprendžiant, jų gyvybei pavojus jau negrėsė. Mano

kaimynas iš dešinės buvo Francas Manhartas, leitenantas zenitininkas iš Žemutinės Austrijos, iš Grafenbergo. (Jis tapo Austrijos finansų ministerijos skyriaus viršininku). Jam buvo sutrupinta kairė ranka, bet vaikščioti galėjo. Priešais mane gulėjo prieštankinės artilerijos vyresnysis leitenantas Nabertas iš Šveidnico. Kaip paaiškėjo, turėjome nemaža pažįstamų, įskaitant vieną Žemės teatro aktorę, kurią mačiau vaidinant Zudermano pjesėje „Ponia Zorgė" (Hermanas Zudermanas, 1857–1928 m., vokiečių dramaturgas ir romanistas. – aut. pastaba). Kai Nabergas buvo pertvarstomas, nuo jo rankos bigės sklido toks dvokas, kad mus visus pykino. Man iš kairės gulėjo kapitonas tankistas, kuriam buvo suskaldytas dešinysis klubas. Jis vis stengėsi pajudinti kojos pirštus. Paskui paimtas operuoti ir grįžo be dešinės kojos. Atsipeikėjęs po narkozės abiem rankom čiupinėjo tą vietą, kur anksčiau buvo kelis ir kurį jis vis dar jautė. Supratęs, kad koja amputuota, nepaprastai nusiminė. Dusdamas, nė žodžio netardamas pro suspaustas lūpas traukė į plaučius orą ir apimtas siaubo abiem rankom vis griebėsi už galvos. Kovo 25 d. jį išsivežė dalinio, kuriame tarnavo, žmonės. Buvo tikimasi, jog naktį į uostą įplauks eskadrinis minininkas, kuris jį išgabens.

Kaip sužinojau po karo iš pono fon Garno, mūsų divizija taip pat pasiuntė grupę žmonių paimti sužeistųjų iš ligoninės. Matyt, jie neįstengė deramai įvykdyti įsakymo, nes manęs neaptiko. Be jokios abejonės, jie buvo įėję tik į pirmąjį aukštą. Dabar neverta samprotauti apie tai, kaip būtų susiklostęs mano likimas, jei būčiau kartu su savo pulko likučiais pasiekęs Daniją.

Frontas artėjo. Apsupimo „katilas" susiaurėjo iki apsupto miesto, kuris buvo paskelbtas „tvirtove", matmenų. Iš vieno kambario į kitą vaikščiojo senas karininkas, Pirmojo pasaulinio karo rezervistas, iš profesijos mokytojas. Kaip „nacionalsocialistų vadovybės" karininkas jis mėgino įteigti mums tikėjimą galutine pergale. Jo šnekų jau niekas nelaikė rimtomis. O aš dar tikėjausi, kad mane pavyks išgabenti. Praėjus trims savaitėms po sužeidimo, per vieną naktį aukšta temperatūra sumažėjo iki normalios. Krizė praėjo. Mane apėmė pasveikimo euforija. Gydytojas pasakė, kad esu tinkamas išvežti.

Bet jau buvo per vėlu, įlanka užblokuota. Girdėjau pasakojant, jog prieš dvi dienas iki tol iš uosto išplaukė paskutinis laivas su ligoniais. Tačiau buvo torpeduotas ir su šimtais sužeistųjų paskendo. Be to, juo plaukė daugybė pabėgėlių. Tai reiškė, jog mėginau priešintis savo likimui. Taigi dar kartą man teko aprimti ir paklusti neišvengiamybei.

Į kapitono lovą buvo paguldytas pagyvenęs tiekimo tarnybos leitenantas, labai girtas ir, iš visko sprendžiant, tokios būklės sužalotas bombos skeveldros. Netrukus neblaivus ir mirė. Neabejotina, kad paskutinėmis gyvenimo dienomis bei valandomis tokios būsenos jis buvo nuolat. Kai kūną ketino išnešti, paprašiau atiduoti man leitenanto pistoletą, nes vis dar tikėjausi, kad ginklo gali prireikti.

Tuo metu rusų ir anglų lėktuvai bombardavo miestą. Bombos krito dieną ir naktį. Sproginėjo sunkiosios artilerijos sviediniai. Artimų sprogimų trenksmai maišėsi su šaižiais mūsų patrankų šūviais. Gulėjome ant grindų pačiame viršutiniame pastato aukšte. Per eilinį gydytojų vizitą paklausėme budintį medicinos tarnybos karininką, ar negalima mus perkelti į rūsį. Jis atsakė šiais žodžiais: „Tikiuosi, ponai, nelabai išsigandote?“ Tai tardamas jis šypsojosi, bet kartu ir slėpėsi už durų staktos.

Matyt, jis kai kuriuos iš mūsų laikė šio karo kaltininkais. Galbūt manė, jog už tai teisingas atpildas būtų, jei mus ištaškytų bomba. Tikriausiai taip ir buvo, nes kodėl gi neliepė mūsų perkelti į rūsį? Dabar net budintis sanitaras nedažnai įsidrąsindavo iš rūsio užlipti į viršų. Valgyti atnešdavo, kai jau visai išalkdavome. Nors maisto sandėlyje buvo sviesto ir kitų produktų, mus matino tik skysta morkų sriuba. Kartais gaudavome keletą riekelių duonos su lydytu sūriu ir marmeladu. Tačiau tiesiog mums matant tas sanitaras valgė šokoladą ir be sąžinės aiškino, esą, sužeistiesiems jo nepriklauso.

Visi tie simptomai liudijo, kad artėja neišvengiamas žlugimas. Tai buvo katastrofa, kuri vyko aplink mus ir mumyse. Nejau nusipelnėme tokio likimo? Ar reikėjo palikti mus dvėsti kaip apgailėtinus benamius šunis? Ar palikti bolševikų malonei? Tad mane ir mano draugus prislėgė nusvylimo kartėlis. Kambaryje viešpatavo tyla. Niekam nerūpėjo jokios kalbos. Kiekvienas, patekęs į gyvenimo kryžkelę, tomis siaubingomis aplinkybėmis gulėdamas ant grindų, jautėsi vienišas.

1945 m. kovo 27 d., antradienį prieš Velykas, diena prasidėjo išaušus giedram pavasario rytui. Nei gydytojas, nei sanitaras nepasirodė, o priešo artilerija šaudė vis intensyviau. Sviediniui tiesiogiai pataikius į pastato sieną, langų rėmai braškėdami sugriuvo į mūsų kambarį. Paskui pasigirdo šautuvų šūviai.

Taigi pasidarė aišku, kad daugiau niekam pabėgti nepavyks. Mes buvome palikti likimo malonei. Bet staiga pagalvojau: kodėl turiu manyti, kad mano gyvenimo kelias visada turi būti lygus ir patogus? Kas aš esu, kad savo gyvybę laikau tokia svarbia? Ir toptelėjo, jog buvau tik mažytė Vokietijos didžiulės karo mašinos dalelė. Tačiau ta mašina jau aiškiai sustojo. Mano ranka užčiuopė pistoletą, bet paskui jį pasidėjau atgal. Kilusi mintis nusižudyti pranyko.

Netikėtai supratau, jog svarbi mano gyvenimo dalis neabejotinai baigiasi. Tačiau gyvenimas, tegul ir kitokiomis aplinkybėmis, vyks toliau. Vis tiek vertėjo gyventi ir nepasiduoti. Mane apėmė nuostabus aiškumo jausmas. Pasimeldęs pajutau tikįs, jog Dievas neapleis manęs nelaimėje ir bus su manimi bei mumis visais. Paskui ilgai mąsčiau apie motiną. Paskendęs tose mintyse, vis labiau atsiejau save nuo dabartinės aplinkos.

Pagaliau pasirodė kitas sanitaras. Jis paskelbė, kad ligoninė atiduota rusams ir jam įsakyta surinkti pistoletus bei apdovanojimus. Kaip jis sakė, du

gydytojai ir dešimt sanitarų liko su sunkiai sužeistaisiais, kurių buvo apie 800. „Jau iškelta balta vėliava“, – pasakė jis.

Praėjo dar valanda. Francas Manhartas stovėjo prie lango ir pasakojo mums, kas vyksta aplinkui. Jis matė, kaip pasitraukė mūsų pėstininkai ir kaip vis artėjo rusai. Kurį laiką truko nerimą kelianti ramybė. Pagaliau pasigirdo vis artėjantys balsai. Prisimenu, keletą kartų nuaidėjo garsus šūksnis „Andrejevai!“ Tokie patys neaiškūs gerkliniai balsai, kuriuos pirmąkart išgirdau prieš trejus metus prie Gžatsko, mane ir paveikė taip pat, kaip tada. Netrukus atsidarė abi durų pusės ir įėjo pirmasis rusas. Su parengtu automatu jis sustojo palei duris ir žvalgėsi. O gatvėje greta namo dar vis sproginėjo vokiečių paleisti sviediniai.

> Sovietų kariai Dancige. 1945 m.

12.

KARO BELAISVIS – DANCIGAS IR KARALIAUČIUS

Per Didžiąją savaitę buvo baigtas griauti Dancigo miestas. Rusai atėjo pas mus kovo 27-osios vakare, išvakarėse tos baisios nakties, per kurią Dancigas ir rajonas palei Vyslą paskendo liepsnose. Vienas iš įvykio liudininkų pasakojo: „Nuo pačios Helos nerijos virš miesto kilo nuo trijų iki keturių tūkstančių metrų aukščio ugnies ir dūmų siena". Priežastis: aviacijos antskrydžiai naudojant fugasines ir padegamąsias bombas. Dancigo miestui 1945 metų lemtingų įvykių istorinė kronika pateikiama Peterio Poralo knygoje „Begalinė agonija". Skyriuje, pavadintame „Ugninis pragaras", rašoma:

„Degančiame Dancige oro temperatūra pakilo tiek, kad mieste palikti vokiečių pajėgas pasidarė neįmanoma. Taigi menka gynybos linija buvo sudaryta tik prie įvažiavimo į Dancigą tarp Šichau prieplaukos ir Oliverio bokšto, įskaitant Hagelsbergo ir Bišhofbergo rajonus. Tose vietose mūsų kariai atkakliai priešinosi pranašesnėms priešo pajėgoms. Vyravo įsitikinimas, jog kiekviena sovietų kariuomenės judėjimui trukdanti minutė reiškė tam tikro merginų bei moterų skaičiaus išgelbėjimą nuo išprievartavimo. Taip pat buvo galimybė pabėgti ir vaikams bei seniams. Iš tikrųjų kasdien pavykdavo tūkstančius žmonių perkelti per įlanką į Helą, o iš ten per Baltijos jūrą į mažiau pavojingus Vakarus. Yra išlikusių oficialių užrašų, iš kurių matyti, kad apskritai iš miesto buvo išgabenta 46 tūkstančiai žmonių.

Kovo 27-osios vakarą rusams pavyko prasiveržti prie Hanzos aikštės (Hansaplatz) ir net toliau už jos, geležinkelio stoties link. Mūsų kariai kovojo iš paskutinių jėgų. Nebuvo jokio papildymo. Tad vokiečių vadovybė nusprendė atsitraukti – iš pradžių į Motlau, o paskui per Vyslą, Hebudės ir Plevendorfo gyvenviečių kryptimi. Raudonoji armija užėmė Dancigą.

Didžiąją savaitę, 1945 m. kovo 30 d., Dancigo likimas buvo nulemtas galutinai. Miesto gyventojams ir daugybei pabėgėlių iš Rytų Prūsijos bei Pomeranijos prasidėjo siaubingas kančių kelias, kurio neįmanoma aprašyti. Sovietai, o kiek vėliau ir lenkai savo kerštо aukomis pasirinko nekaltus žmones, moteris, vaikus ir senukus. Tai buvo daroma neįsivaizduojamai žiauriai, tiesiog žvėriškai. Niekas negali net apytiksliai įsivaizduoti, ką teko tuo metu iškentėti Dancigo gyventojams. Tūkstančiai sumuštų ir pažemintų žmonių nusižudė. Daugelis moterų ir vaikų maldavo juos nušauti. Buvo naikinamos ištisos šeimos – iššaudytos ar mirtinai uždaužytos tik todėl, kad norėjo apginti savo vaikus nuo prievartavimo ar nepakankamai skubėjo atiduoti savo brangenybes. Kasdien žudė, plėšė ir prievartavo sovietų kariuomenė ir vėliau atsiradę lenkai. Savaitėmis ir mėnesiais žmonės buvo kamuojami ir mirė iš bado bei nuo ligų. Toks buvo likimas tų, kuriems nepavyko evakuotis jūros keliu.

Dėl karo veiksmų ir sovietų bei lenkų žvėriškumo žuvo kas ketvirtas Dancigo gyventojas. Miestui atitekus Lenkijai, išbadėję žmonės mirė prievartinio

Dancigas. Gyventojai traukiasi iš miesto. 1945 m. kovas. A. Šaicheto nuotr.

darbo lageriuose. Mirdavo todėl, kad jiems nebuvo teikiama pagalba susirgus. Bent jau toks susidarė aukų skaičius tarp Dancige likusių pabėgėlių iš Rytų Prūsijos ir Pomeranijos".

Kad Dancigas skendėjo ugnies jūroje, pranešama ir mūsų divizijos istorijoje. Apie tai rašė kapitonas Francas Hrabovskis, kuris, apibūdindamas taikių gyventojų nelaimes, pridūrė štai ką: „Be to, dėl savo vaikų besibaiminančios moterys prašė kareivius nustoti šaudyti. Tad nutikdavo taip, kad daugelyje vietų karininkams, net panaudojant visą savo valdžią, ne visada pavykdavo priversti savo kareivius išlįsti iš rūsių. Tai patvirtino liudininkas, pasak kurio, Poraloje dezertyrai virtinėmis buvo kariami miesto alėjose".

Per keletą vėlesnių valandų į mūsų kambarius nuolat ateidavo rusų, kurie elgėsi nevienodai. Daugelis mums grasino ginklais. Bet kai kurie atrodė lyg ir linkę mūsų pasigailėti. Bjauriausi iš visų buvo jauni komjaunuoliai, šešiolikmečiai ar vos kiek vyresni. Vienas kraipė automatą šen ten, kol galop atsistojo prie Franco Manharto lovos ir į jį nusitaikė. Iki šiol regiu savo draugo profilį su klausiamąja išraiška veide ir ypač jo kairiąją akį, kuri vis mirkčiojo, kai jaunasis rusas buvo į jį nukreipęs ginklą. Atrodė, jog tai truko keletą minučių, nors iš tiesų prabėgo tik keletas sekundžių. Gerai atsimenu, kaip kitas kareivis prikišo pistoletą, vokišką *Parabellum*, vyresniajam leitenantui Nabertui prie smilkinio. Matau, kaip Nabertas pakelia akis paskutinėmis savo gyvenimo akimirkomis pažvelgti žudikui į veidą. Bet abiem šiais atvejais rusai nešovė. Iš to padariau išvadą, kad jiems nebuvo įsakyta žudyti sužeistųjų – nei visų iš eilės, nei ypač karininkų.

Ir jau pats smagumas, lyginant su anksčiau minėtomis situacijomis, kai pakimbi tarp gyvenimo ir mirties, buvo tai, kaip jie atimdavo laikrodžius. Matyt, būtent laikrodžiai nepaprastai masino Raudonosios armijos karišKius, nes jie nuolat klausinėjo: „Uhr ist? (Turi laikrodį?)". Aš laikrodžio neturėjau, nes po sužeidimo palikau dalinyje ir mėginau tai paaiškinti gestais. Vienas iš uoliausiųjų marodierių niekaip neįstengė manęs suprasti ir pirštu spaudė mano galvą prie šiaudų prikimštos pagalvės. Ateidavo pas mus ir karininkų. Aiškiai prisimenu jauną aukštaūgį majorą, kuris buvo artileristas ir kalbėjo vokiškai. Kai jis mane paklausė, kaip buvau sužeistas, tai aš, kad suteikčiau jam malonumą, pasakiau, jog sprogus artilerijos sviediniui. Tai jį iš tiesų pradžiugino.

Vienas iš mūsų pasakė, jog karas baigėsi, bet majoras atkirto, kad karas tik prasideda. Ir tikrai tuo metu daugelis rusų buvo įsitikinę, jog, žlugus hitlerinei Vokietijai, kapitalistiniai Vakarai stos prieš Rusiją. Beje, jau visai draugiškas atrodė vieno kapitono poelgis. Jis, prieš visiems karininkams pasišalinant, išsitraukė iš milinės kišenės butelį vokiško šnapso ir atkišo man. Žinoma, nė vienas iš sužeistųjų nebūtų įstengęs nė gurkštelėti. Tad paslėpiau butelį po šiaudų čiužiniu.

^ Sovietų kariai kelia vėliavą virš Reichstago. 1945 m. gegužė.

> Tos pačios nuotraukos fragmentas. Sovietų armijos karius ypač masino rankiniai laikrodžiai...

Po keleto valandų, per kurias į mūsų kambarį vis ėjo ir ėjo rusai, labai apsidžiaugėme, kad paskutinė jų ataka mums, bejėgiams žmonėms, taip lengvai baigėsi. Tai, jog tą dieną dar nieko negavome valgyti, buvo ne itin svarbu. Niekas iš mūsų nenorėjo nei valgyti, nei gerti. Šiaip ar taip, likome gyvi. Bet nebuvo matyti nė vieno iš pasilikusių sanitarų. Mes supratome, kad jie nerizikavo kopti į viršutinį aukštą. Lygiai taip pat beveik nešmėstelėjo kurio iš dviejų gydytojų figūra. Vis dar prisimenu ir abiejų pavardes, ir kaip jie atrodė. Vienas buvo chirurgas iš Miuncheno, daktaras Štadelis-Eichelis. Iš pažiūros jis atrodė susikaupęs, darė užimto žmogaus įspūdį. Kitas, pavarde Volfas, ėjo Greifsvaldo universiteto klinikos vyriausiojo gydytojo pareigas. Buvo aukštas, dailus ir labai mandagus vyriškis.

Tačiau apie „padėties normalizavimą“ ligoninėje kalbėti buvo per anksti. Vis dar sproginėjo vokiečių sviediniai. Bet, baisiausia, pastate ėmė sklisti degėsių kvapas. Ore kamuoliais vartėsi vis tirštėjantys dūmai. Niekas nežinojo, ar pastatas užsidegė nuo vokiečių sviedinių, ar jį padegė rusai, o galbūt net lenkai. Vėliau paaiškėjo, kad tikrai buvo padegta. Kalbėta, esą, iš 800 ligoninėje likusių sunkiai sužeistųjų per tą gaisrą 150 žuvo.

Mūsų korpuse gelbėtoju tapo Francas Manhartas. Atrodo, tai vyko po vidurdienio ir, matyt, dūmai trukdė rusams laisvai judėti pastate. Francas pasinaudojo šia galimybe stengdamasis rasti būdą mus išgelbėti. Jam pavyko aptikti su mūsų korpusu susisiekiančią laiptinę. Nors laiptai buvo platūs, bet užgriozdinti baldais, kurie stovėjo kambariuose iki pastatą paverčiant ligonine. Tarp tų baldų ir turėklų liko pakankamai vietos praeiti vienam žmogui. Mes turėjome išsikrapštyti iš lovų ir tuo koridoriumi skverbtis į lauką. Eberhardui Nabertui ir man (atsimenu tik mus abu) tai buvo rizikinga. Nei jis, nei aš nesikėlėme iš patalo nuo to meto, kai buvome sužeisti. Prisimenu, buvau apsivilkęs kareiviškais marškiniais be apykaklės ir kad ant jų užsitraukiau savo kitelį. Man teko abiem rankom laikytis už turėklų ir ramstytis į sienas.

Franco vadovaujami įstengėme išsikapsyti į atvirą vietą, į kažkokį kiemą. Ten vyko įspūdingos scenos, kurias prisimenu labai miglotai. Sužeistieji, kurie vos išlindo lauk, gulėjo ant žemės ir šliaužiojo tik kabindamiesi vienas už kito. Kai kurie buvo išgabenami nežinoma kryptimi. Rusai mus apiplėšinėjo toliau ir ginčijosi dėl grobio. Ant vieno ruso rankos mačiau keletą laikrodžių. O iš pastato toliau kamuoliais virto dūmai. Tačiau kol kas liepsnų nebuvo matyti. Kitą naktį, kaip rašoma jau minėtoje knygoje, Dancigo politechnikos instituto pastatas sudegė iki pamatų. Jį ištiko tokia pati lemtis, kaip daugelį kitų gaisrų apimtų pastatų jau tada, kai juos buvo užėmusi okupacinė kariuomenė.

Sveikas liko tik vienaukštis fizikos laboratorijos pastatas, kuriame irgi buvo priguldyta sužeistųjų. Į kiekvieną lovą teko krauti po du ar tris žmones. Man pasisekė: riogsojau lovoje tik su vienu draugu. Kitas tris paras šis namas buvo mūsų prieglauda. Mano likimo draugas buvo sužeistas į galvą ir aptvarstytas taip, kad matyti tik viena akis, nosis ir burna. Jis kalbėjo neaiškiai, bet netrukus supratau, bent jau iš akcento, jog yra iš Vienos. Kartą naktį, kai jis pro miegus kažką niurnėjo, supratau, kad abu tarnavome tame pačiame pulke. Tai buvo leitenantas Robertas Kelca, kuris 1944 m. vasarą mane pakeitė majoro fon Garno štabe.

Siaubinga atrodė tai, kad po mūsų lovomis slėpėsi vokiečių moterys ir vaikai. Aišku, rusai tai pastebėjo. Taigi vis ateina koks rusas, išsirenka kurią moterį ir vedasi ar tiesiog velka iš kambario. Kitą dieną ar dar po dienos rusai ėmė ieškoti vyrų, kurie nebuvo sužeisti ir galėjo slėptis tarp mūsų. Vienas

rusas vaikščiojo nuo vienos lovos prie kitos ir vokiškai įsakinėjo: „Stokis!“, o tai daugeliui buvo neįmanoma. Paskui surikdavo: „Miegoti!“ ir mums buvo leidžiama vėl atsigulti. Reikia pasakyti, kad tarp mūsų tą Velykų sekmadienį neatsirado nė vieno sveiko žmogaus.

Moterys ir toliau slėpėsi kambaryje ir kai kankintojai jas paleisdavo, grįždavo pas mus. Kažkokia Frydl buvo ypač palanki man. Velykų sekmadienį, kai jai aiškiai nutiko kažkas baisaus, grįžusi smarkiai dvasiškai sukrėsta ji, nesakydama nė žodžio, puolė prie manęs tarsi ieškodama užuojautos.

Kitą savaitę po Velykų buvome pergabenti į medicinos akademiją, kuri liko nesugriauta ir, priešingai nei politechnikos instituto pastatas, atrodė tikra medicinos įstaiga. Buvome vežami sanitariniais automobiliais, vairavo rusai, bet mus nešė belaisviai vokiečiai. Pakraunamus ir iškraunamus mus apsupdavo labai priešiškai nusiteikę lenkai.

Nors Dancigas universiteto neturėjo, tačiau, be politechnikos instituto, mieste dar veikė medicinos akademija, kurioje 1945 m. buvo galima studijuoti mediciną. Vyriausiuoju chirurgu ten dirbo profesorius Klozė, pagyvenęs ponas, o registratūros vedėju – daktaras Johansenas, vidutinio amžiaus vyriškis. Šių kilnių žmonių vizitai mums atrodė nuostabi permaina. Kadangi tai buvo civiliai gydytojai, karinės ligoninės tvarka jiems atrodė svetima. Savo darbą šie žmonės atliko taip, kaip buvo įpratę ir kaip leisdavo užkariautojai. Netgi rengdavo konsultacijas.

Profesorius Klozė, kaip mes sužinojome, pelnė tam tikrą rusų pagarbą. 1932 m. jis operavo sovietų valstybės vadovą Kalininą, kai per kelionę kreiseriu į Švediją jį ištiko ūmus apendicitas. Profesorius Klozė, šis įspūdingos išorės kilnus žmogus, mums papasakojo, kad savo vasaros atostogas praleido Vienos apylinkėse, kur turėjo namą. Kartą pasakė, nors, aišku, tai nebuvo tiesa, jog tarp Dancigo ir Vienos atkurtas traukinių eismas. Apskritai daktaras Johansenas buvo ryški asmenybė. Jis džiaugėsi drauge su mumis, kai gydymas vyko sėkmingai. Iš mūsų pokalbių prisimenu samprotavimus, kokia bus ateitis, kuri drauge su sveikimo euforija mums švytėjo rožine spalva. Kalbėdamasis su profesoriumi Kloze ir daktaru Johansenu, pasakojau apie bažnyčios parapiją, kurioje gyveno mano tėvai, ir apie tai, jog aš taip pat labiau už viską norėjau studijuoti teologiją. Medicinos akademijoje išbuvome neilgai. Vietoje rusų, kurie iš pradžių vis ėjo ir ėjo pas mus, pasirodė lenkų, paskirtų į kažkokias oficialias pareigas. Matyt, ligoninę administravo civiliai. Ateidavo visokių komisijų, apie kurias kalbėta, esą, jos sudarytos iš „Liublino“ lenkų, t.y. priklausančių su rusais susijusiai lenkų pasipriešinimo partijai. Prisimenu vieną civilį gydytoją su rankoje tatuiruotu septynių skaičių numeriu. Jis parodė tą žymę mums ir pasakė, kad gavo ją koncentracijos lageryje. Iki mūsų, aišku, atsklisdavo gandų, jog Trečiajame reiche esama

Dachau lageris.

tokių lagerių, pirmiausia, Dachau. Bet nieko nežinojome nei apie to reiškinio mastus, nei ką teko išgyventi į lagerius uždarytiems žmonėms. Per vieną tokią inspekcinę apžiūrą dalyvavo vokiškai kalbantis lenkų komunistas. Jis smaginosi atsisėdęs į mano lovą ir joje sūpuodamasis. Aišku, norėjo sukelti man skausmą ir jam tai pavyko. Bet labiausiai mane nustebino to žmogaus sadistinių polinkių išraiškos būdas.

Dėl žaizdos mano sėdynės kairiojoje pusėje atsirado votis. Ją reikėjo panaikinti, taigi teko daryti labai ilgą pjūvį šlaunies viršutinėje dalyje. Dabar

Išvaduoti iš Dachau lagerio kaliniai lenkai.

negaliu atsiminti, ar viskas vyko gulint politechnikos institute, ar medicinos akademijoje tą operaciją atliko daktaras Johansonas. Bet gerai atsimenu, kad paskui galėjau gulėti tik pakelta koja. Apie kėlimąsi iš lovos nebuvo ir kalbos, ypač todėl, kad aš tikrai nusilpau iš alkio. Mūsų šnekos ligoninės palatoje labai dažnai sukosi apie maistą. Neabejotina, tai buvo požymis, jog sveikstame. Svarstėme, kokie bus mūsų šventiniai valgiai, jei, Dievui padedant, kada vėl pavyks jų paragauti.

Bene apie balandžio 20-ąją mus išgabeno geležinkeliu, prekiniame vagone, į Torną (dabar Torunė). Tai miestas maždaug už 150 kilometrų Vyslos aukštupio link. Prie Torno stūksojo dar nuo karo likusi didelė stovykla, kurioje po vokiečių pergalių buvo laikomi į nelaisvę patekę sąjungininkų kariai. Dabar į šią stovyklą patekome mes, pralaimėjusieji karą. Kiek galėjau nustatyti, drauge su paimtais nelaisvėn sveikais kareiviais ir karininkais stovykloje laikyta daug sužeitųjų ir ligonių. Dizenterija ir šiltinė ten buvo įprasti reiškiniai. Susirgusieji buvo perkeliami į atskirus barakus, iš kurių kasdien išnešdavo naktį mirusių žmonių kūnus. Dauguma kalinių – distrofikai, kuriuos galėjai pažinti iš patinusių veidų ir kojų. Atvykusieji į lagerį, nepaisant to, ar sveiki, ar ligoniai, turėjo eiti į pirtį. Į ligonio aukštą temperatūrą ir pneumonijos pavojų visiškai nebuvo kreipiama dėmesio.

Sužeistieji mirdavo ne tik nuo dizenterijos ir šiltinės, bet ir dėl sužeidimų netekę jėgų ir negaudami tinkamo maisto. Mūsų lazaretė, į kurį patekau drauge su Francu Manhartu, dukart per dieną duodavo skystos sriubos, kurios buvo atnešama didžiulis bakas. Kiekvienam kaliniui sriuba iš samčio buvo supilama į katiliuką. Tiems, kurie negalėjo vaikščioti, valgio atnešdavo sanitarai. Niekaip negaliu užmiršti vieno dalyko: tame barake karininkai nebuvo atskirti nuo kareivių ir vienas kalinys atrodė bemirštantis. Tai matydamas

< Apdovanojami latvių SS legiono kariai.

sanitaras greta jo pagalvės pasidėjo žmogaus, kuris jau vos ne vos kvėpavo, katiliuką ir ėmė laukti greitos mirties. Kai sužeistasis pagaliau nustojo kvėpuoti, sanitaras godžiai išrijo antrojo katiliuko turinį. Tą sceną regiu net dabar.

Atvykus į lagerį, dar prieš išskirstant mus į barakus, gulėjau viename iš suomiškų namukų, skirtų sunkiai sergantiesiems. Tie faneriniai namukai buvo aukštesni už žmogų, taigi juose žmonės gulėjo dviem aukštais. Aš tysojau apačioje ir gerai prisimenu latvių SS legiono leitenantą, kuris nukaręs žemyn gulėjo virš manęs. Ligonio ranka buvo paralyžiuota, tad jis nieko negalėjo nulaikyti. Tai atrodė siaubinga, nes ranka buvo purvina. Greta manęs gulėjo dar vienas latvių karininkas, vardu Antuonis. Viena jo koja amputuota, o kita – su didžiule žaizda. Antuonis, be savo gimtosios kalbos, gerai mokėjo vokiškai ir rusiškai. Taigi galėjau su juo pasišnekėti. Antuonis dėl savo ateities neturėjo jokių iliuzijų, buvo labai susikaupęs ir neprarado savitvardos. Antuonis – sovietų pilietis, kuris kovojo prieš bolševikus, – galėjo tikėtis tik jų kerštо. O štai rusų medicinos tarnybos karininkas, majoras, pavarde Raskolnikovas, ūsuotas ir jau žilas, kaip pastebėjome, į aplinkui matomas žmonių kančias reagavo liguistai. Jis aiškiai gailėjosi, kad negalėjo mums suteikti deramos pagalbos.

Mano žaizdoms užgyti liko tik vienintelė priemonė – laikas. Nebuvo nei vaistų, nei tvarsliavos. Lageryje kalėjęs vokiečių gydytojas vertė mane vis ištiesti kairiąją koją. Paskutinįkart pradūrus krūtinę, paaiškėjo, kad plautyje išskyrų jau nėra. Man buvo leista atsistoti, tad su vienu ramentu galėjau vaikščioti po lagerį. Kadangi gydytojas prigrasino, kad netrukus jis pats ims sėdinėti ant mano sulenktos kojos, jei ji neišsities, tai aš uoliai atlikdavau jo skirtus pratimus. Pamažu koja grįžo į normalią būklę.

Torno lageryje mes pirmąkart patyrėme, kas yra politinė propaganda. Didžiulėse medžiagos skiautėse buvo surašyti vadinamieji priesakai. Daugiausia buvome verčiami įsiminti Lenino ar Stalino žodžius. „Hitleriai ateina ir išeina, o vokiečių tauta, vokiečių valstybė išlieka“, – skelbė viena Stalino kalbos citata. Tai buvo stebėtina pranašystė. Kadangi mes negaudavome apskritai jokių naujienų apie bendrą padėtį, tad nieko nežinojome apie karo eigą, netgi apie fiurerio mirtį.

Tiesa, apie 1945 m. gegužės 8-osios vidurdienį lagerio garsiakalbiai mums pranešė, jog karas baigėsi, Vokietija, kaip sakyta, „besąlygiškai kapituliavo“. Lagerio sargyba tą įvykį pažymėjo savaip, naikindama savo šaudmenis šūviais į orą. Mums tai nebuvo saugu, nes kulkos švilpdamos tarpais pramušdavo medinio barako sienas. Tikėdamiesi, jog tai paskutinis kartas, nugalėtieji gulė ant grindų ar rausėsi į smėlį, kuriuo buvo pabarstyta lagerio teritorija.

Lagerio kompleksas turėjo ir sporto aikštelę, kurios pakraštyje stovėjo suomiški namukai, skirti sveikstantiems karininkams. Dažnai pas juos

užsukdavau, nes rūpėjo pasijusti kitoje aplinkoje ir pasišnekėti. Jie laukė, kada bus išgabenti. Niekas net nedrįso pagalvoti, kad pavyks išeiti laisvėn ir išvykti namo. Galėjo nebent pasisekti vienam mažyčiam kapitonui žemiau kelių amputuotomis abiem kojomis, taigi, lyginant su ankstesniu jo vos kiek didesniu nei pusantro metro ūgiu, smarkiai sumažėjusiam. Jis judėjo naudodamasis rankomis bei keliais ir šokčiojo kaip pailsusi varlė.

Glaudžioje karininkų aplinkoje vis dar buvo pastebima mandagumo. Kreipdamiesi vienas į kitą, vartojome žodį „pone“, nors kitose vietose „klasinio sąmoningumo proletarai“ jau į mus kreipdavosi „tu“. Tarp šių karininkų gyveno dvidešimtmetė mergina, graži, kaip iš paveikslėlio, akinamai šviesiais plaukais ir ryškiomis mėlynomis akimis. Tai buvo generolo Lašo, Kenigsbergo tvirtovės paskutinio komendanto, kuris ten pasidavė į nelaisvę, duktė. Negalėjau atsistebėti, kur ir kaip tokia mergina per paskutinį šturmą galėjo išgyventi.

Torno lageris buvo toks didžiulis, kad dar dėl ribotų galimybių vaikščioti tiesiog negalėjau suprasti, kokie jo tikrieji matmenys. Buvo kalbama, kad už spygliuotosios vielos tvoros laikoma trisdešimt tūkstančių žmonių. Kas kelintą dieną buvo išvežami ambulatoriniai ligoniai ir sužeistieji, prieš tai suskirstyti partijomis po kelis šimtus žmonių. Atsitiktinai ten sutikau žmogų iš Štokerau, Francą Heincą. Mes pasikeitėme adresais ir jam įteikiau raštelį savo giminaičiams, nes tikėjausi, kad jis, paprastas kareivis, bus paleistas anksčiau už mane. Nutiko taip, kad išėjo laisvėn jau 1945 metais, o mano tėvai sužinojo, jog esu gyvas, kaip tik Kalėdų išvakarėse, gruodžio 24-ąją.

Kaip paaiškėjo, kitas žygio kolonos paskirties punktas – Graudencas, iki kurio liko 55 kilometrai. Bet teko eiti pėsčiomis. Kolonoje tikriausiai kulniavo nuo 500 iki 1000 belaisvių, surikiuotų, kaip rusams įprasta, po penkis

> Vokiečių kariai eina į nelaisvę.

gretoje. Priekyje ėjo apie 30 karininkų, nuo leitenanto iki pulkininko, su įvairaus svorio bagažu. Tie ponai, kurie nebuvo sužeisti ir pasidavė į nelaisvę savanoriškai, paprastai turėjo daug daiktų. Aš ir kiti sužeistieji nešėmės tik tai, ką mums pavyko pasiimti iš Dancigo ligoninės. Aš turėjau vien apatinius drabužius, uniforminį kitelį bei kelnes, kuprinę, katiliuką ir milinę. Be to, dar dantų šepetėlį, asmeninį žetoną, kario tarnybos knygelę ir porą į seną plastikinę piniginę įdėtų fotografijų.

Francas Manhartas buvo priskirtas kitai partijai, tad mums teko atsisveikinti. Be Franco, išsiskyriau su dar vienu draugu, su kuriuo susipažinau lageryje prie Torno – iš Vienos kilusiu filologijos mokslų daktaru Valteriu Ratu, kuris anksčiau gyveno Hiuteldorfštrasėje Nr. 333. Ratas studijavo klasikines kalbas, buvo labai išsimokslinęs gimnazijos dėstytojas, bet sunkiais 1938 metais neturėjo darbo. Paskui jis tapo Austrijos darbo tarnybos vietos organizacijos vadovu, o vėliau triūsė Reicho darbo tarnyboje. Karui baigiantis, perkeltas į vermachtą, kur tapo leitenantu. Lagerio ligoninėje jis gulėjo gretimoje lovoje.

1960 metais susitikome Zalcburgo karininkų klube. Tuo metu jis tarnavo Austrijos kariuomenėje, turėjo majoro laipsnį ir vadovavo ryšių batalionui. Labai apgailestavo, kad nesusitikome anksčiau, nes iš pradžių patyrė sunkumų dėl karininko laipsnio patvirtinimo, o aš būčiau galėjęs tai paliudyti. Pats vyriausias laipsniu mūsų žygio kolonoje buvo rezervo pulkininkas leitenantas Jozefas Dekvicas, iš Vestfalijos kilęs teisininkas, teisės mokslų daktaras. Nuo to meto ir iki išlaisvinimo su nedidelėmis pertraukomis kalėjau drauge su Dekvicu. Apie jį dar kalbėsiu vėliau. Nors pagal amžių (gimė 1896 m.) jis tiko man į tėvus, labai draugiškai sugyvenome. Jam esu dėkingas už savo akiračio praplėtimą. Dekvicas tarnavo zenitinėje artilerijoje. Tai buvo žmogus tvirta krūtine ir turėjo stiprų balsą. Kaip pats sakė, anksčiau labai žinomas advokatas, baudžiamosiose bylose per teismo procesus jam labai sekėsi sakyti ginamąsias kalbas.

Net iš anksto žinodamas, kad kitą dieną turėjo įsigalioti įstatymas dėl amnestijos, jis, gindamas savo klientą, prisiekusiųjų teismo posėdyje pasakė ne vieną valandą trukusią kalbą. Ir teismas vis tiek kantriai klausėsi jo nuolatinių pasikartojimų. Iki 1933 m. Dekvicas buvo socialdemokratas, žmona – reichstago deputato iš socialdemokratų ar net komunistų partijos, emigravusio į Sovietų Sąjungą, pusseserė. (Apgynęs disertaciją, 1952 m. aplankiau jį Miunchene ir tuo susitikimu labai džiaugiausi. Jo žmona buvo įdomi ir protinga moteris. Didelė nelaimė jiems abiem buvo tai, kad jų vienintelis sūnus „visiškai susinaikino“ alkoholiu.)

Nors kolonoje traukė daug sveikų žmonių, galinčių tokį kelią įveikti pėsčiomis, bet jis virto tikru kančių keliu. Iš visų keturių pusių žengė ginkluoti sargybiniai ir atidžiai stebėjo visus silpnuosius bei paliegėlius. 55 kilometrų

kelias, kurį sveiki kareiviai būtų galėję nueiti per vienos paros žygį, buvo suskirstytas į tris etapus. Pirmąją dieną mes nuėjome maždaug pusę atstumo, o tai daugeliui žmonių buvo sunkus išbandymas. Antroji pusė – dviem etapais, kiekvienas iš jų po 12 kilometrų. Buvo matyti, jog patiems silpniausiems toliau eiti trūksta jėgų. Iki to meto aš jau buvau pasveikęs tiek, kad visai gerai su tuo susidorojau. Visų svarbiausia buvo neiškristi iš kolonos ir neatsidurti už jos, kad sargybiniai nenušautų. O šaudė jie tokius visus. Naktis mes praleisdavome daržinėse ir klėtyse. Jei sargybiniai nerasdavo jokių moterų ar bent sugautosios nerėkė, tai, atsigulus ant šiaudų, buvo galima šiek tiek pailsėti ir net numigti.

Pirmąją žygio dieną perėjome nedidelį Kulmzėjės miestuką, iš visko sprendžiant, užimtą be mūšio. Buvo matyti, kad gyventojai lenkai į mus žvelgė be priešiškumo. Paskutiniąją žygio dieną ypatinga savo likimo ironija laikiau tai, jog mums teko eiti tuo pačiu keliu, kuriuo prieš kelis mėnesius traukėmės per Vyslą ledo tiltu į pietvakarius nuo Graudenco. Taigi vėl matėme dar vieną mūsų pralaimėjimo žymę. Tuo metu Graudence tarp mūsų pasigirdo gandų, esą, pradėti formuoti transportai geležinkeliu išgabenti belaisviams į tolimus Rusijos rajonus. Miesto gyventojai lenkai buvo nusiteikę priešiškiau nei Kulmzėjėje, bet incidentų nepasitaikė. Mes didelėmis grupėmis buvome suvaryti į kareivinių miestelio visiškai tuščias patalpas. Bet jose buvo sausa ir užteko vietos atsigulti. Tose kareivinėse gyvenome dvi ar tris paras. Paskui atėjo metas traukti į geležinkelio stotį ir lipti į ešelonų vagonus.

Dabar neprisimenu, ar rusai jau buvo pertvarkę geležinkelio vėžę pagal jų plotį, ar dar ne. Bet gerai prisimenu, kad į vieną prekinį vagoną sugrūsdavo po 20 žmonių. Iš abiejų vagono durų pusių vienodu atstumu nuo lubų ir grindų buvo įrengti mediniai gultai. Gulėjome ant plikų lentų. Vienintelis būtinas prabangos objektas – apie 20 centimetrų skersmens skylė vagono grindyse, atstojanti išvietę. Tas paprastas sprendimas atrodė nemalonus tik tiems, kurie, kaip, sakysim, aš, gulėjo šalimais tos skylės. Laimė, ji nebuvo skirta šlapintis. Šį reikalą atlikdavome pro atviras vagono duris.

Ešelonas išvyko iš Graudenco maždaug liepos 20-ąją. Koks galutinis paskirties punktas, nežinojo niekas. Tai buvo mūsų, karininkų, vagone viena iš daugelio pokalbių temų. Niekas iš mūsų nekariavo Murmansko fronte, bet daugelis žinojo, kas įvyko pe Pirmąjį pasaulinį karą, kai 70 tūkstančių vokiečių ir 20 tūkstančių belaisvių iš Austrijos–Vengrijos mirė tiesdami Murmansko geležinkelį. Tačiau netrukus paaiškėjo, kad gandas neteisingas.

Po gana trumpos kelio atkarpos per Doič Eilau ir Alenšteiną ešelonas sustojo. Tai buvo pasirengimo „Potsdamo konferencijai“ ir jos vyksmo metas, kuriai buvo lemta tapti „Didžiojo trejeto“ Antrajame pasauliniame kare koalicijos paskutiniu susitikimu. Jis vyko Potsdamo „Cicilienhofo“ rūmuose

nuo 1945 m. liepos 17 iki rugpjūčio 2 d. Dalyvavo Stalinas, Trumenas ir Čerčilis, kurį kiek vėliau pakeitė Etlis. Tos konferencijos rezultatas buvo vadinamieji „Potsdamo susitarimai“, pagal kuriuos galutinai sureguliuoti teritorijų klausimai pasirašant taikos sutartį, Karaliaučius ir gretimi Rytų Prūsijos rajonai buvo priskirti administruoti SSRS. Visa kita atiduota Lenkijai. Mūsų ešelonui tai reiškė, kad vykstame į Sovietų Sąjungos okupuotą Rytų Prūsijos rajoną.

Traukinys stovėjo keliuose penkias savaites. Aš prisimenu, jog 1945 metų vasara buvo ypač karšta.

Per tas penkias savaites nė karto nelijo. Dvi savaites niekam neleista išlipti iš vagono. Tik paskui, per kitas tris savaites, sargyba leido mums įsikurti lageryje palei geležinkelį, šalia traukinio. Tai jau buvo šioks toks mūsų kelionės palengvėjimas. Juk ankštame vagone esant tokiai kaitrai belaisviai pasidarė pikti, daugelis tiesiog siuto. Netrūko keiksmų ir mūsų vagone. Pavyzdžiui, žmonėms, kurie gulėjo apačioje, įkyrėjo virš jų gulinčiųjų kojos. Vienas žmogus skundėsi, jog valgant taip tamsu, kad negalima net „rasti kelio į burną“. Taip pasakė leitenantas Hesas, kilęs iš Frankfurto prie Maino. Jis tarnavo koncerne „IG Farben“ vertėju, laisvai kalbėjo angliškai, prancūziškai bei ispaniškai ir pripasakojo apie savo darbą visokių įdomybių. Hesas buvo mano kaimynas, abu gulėjome šalimais tos bjaurios skylės.

Su mumis taip pat važiavo vienas rezervo kapitonas, kilęs iš Reino srities, pavarde Štolcneris, maždaug keturiasdešimtmetis. Jis papasakojo, kaip jo vyresnysis brolis per Pirmąjį pasaulinį karą pateko į rusų nelaisvę ir buvo išvežtas į Sibirą. Iš ten jis pabėgo į Kiniją, kur tapo maršalo Čan Kaiši patarėju. Paskui, esą, vedė kinę. Dėl to vagone kilo ginčų aiškinantis kitos rasės moterų savybes. Rimta veido išraiška Štolcneris pradėjo šneką apie kinų moterų vieną intymią ypatybę. Iš pradžių jo paistalai kai kuriems žmonėms sukėlė nuoširdžią nuostabą, bet iš kitų karininkų garsaus juoko tie suprato, jog kapitonas jiems „į akis pūtė dūmus“.

Kaip vieną iš tokių naivių ir baikščių draugų prisimenu finansų tarnybos karininką, pavarde Ulandas. Jis buvo patriotinės pakraipos poeto palikuonis, bet neabejotinai ne toks bebaimis, kokiu laikytas jo protėvis. Tuo metu atsirado gandų, esą, vokiečių lageriuose kalinių lavonai naudoti gaminti muilui. Nors mūsų baimė, kad bene būsime sušaudyti, tuo metu jau išsisklaidė, bet ateitis liko visiškai nežinoma ir atrodė visai tikėtina, jog būsime išvežti katorgos darbams. Vienas mūsų vagono žmogus, sumanęs išgąsdinti poną Ulandą, pareiškė, kad vokiečių karininkai nelaisvėje bus panaudoti gaminti muilui, o iš tokių gerai įmitusių kariuomenės finansininkų išeis aukščiausios klasės tualetinis produktas!

Šie Rytų Prūsijoje į sovietų nelaisvę patekę vokiečių kariai bus išgabenti į Sovietų Sąjungos lagerius.

Per mūsų kelionę keletas ešelono žmonių mirė. Jų mirties priežastys liko nežinomos. Kadangi neturėta jokių sąrašų, vienintelė apsauginiukų užduotis buvo papildyti gabenamų kalinių skaičių. Taigi jie gaudė vokiečių kilmės gyventojus, kurių tada Mozūrijoje būta dar nemažai. Pirmuoju mūsų nelaisvės Rytuose laikotarpiu apskritai jokie sąrašai nebuvo sudaromi ir žmonės pagal pavardes neregistruojami. Mano nuomone, tai svarbiausia priežastis, kodėl dar ilgai po 1955 metų, paleidus paskutinius belaisvius vokiečius, žmonės tikėjo, kad esama kažkokių „tyliųjų" lagerių. Ir vis tiek yra faktas, jog iš patekusių į rusų nelaisvę ir SSRS teritorijoje kalintų vokiečių namo negrįžo kas trečias žmogus. Remdamasis savo patirtimi, galėčiau tai paaiškinti pirmuoju laikotarpiu mums teikiama visiškai nepakankama medicinos pagalba.

Iki 1945 m. vasaros Rytų Prūsijos nepažinojau. Jei ne mūsų išgyvenamas liūdesys dėl vokiečių teritorijos, kuria tada traukėmės, netekčių, tai pamatyti tą mielą, gerai prižiūrimą žemę buvo tikra atgaiva. Kai mes važiavome pro gyvenvietes ir net pro Alenšteino miestą, iš traukinio žiūrint atrodė, jog daug pastatų liko sveikų. Bet kraštas beveik negyvenamas. Jei ne maloniai spindinti saulė, visa aplinkinė vietovė būtų panaši į kažkokią vaiduoklišką dykynę. Važiuojant pro Tarau stotį, pačius jautriausius mūsų žmones apėmė liūdesys. Juk daugeliui buvo žinoma romantiška daina „Enchen fon Tarau" (Anikė iš Taravos).

Įsimintinas sustojimas Doič Eilau, kur didelėje lankoje buvo suvaryta keletas tūkstančių belaisvių. Kaip tik ten, o ne Graudence galutinai formuoti į

Rytus siunčiami ešelonai. Toje lankoje, kaip ir visur, karininkai buvo atskirti nuo kareivių. Ten visiškai netikėtai sutikau porą žmonių iš mūsų divizijos – divizijos adjutantą majorą Ostreichą ir atskiro ryšių bataliono vadą kapitoną Franseną.

Iš Franseno sužinojau, kad divizijos likučiai dar iki kapituliacijos organizuotai atvyko jūros keliu į Bornholmą. Tie žmonės manė, jog yra jau saugūs, kai pasirodė du rusų torpedų kateriai. Ši Danijos sala buvo okupuota rusų ir visi vokiečiai paimti į nelaisvę. Ostreichas žinojo, kad 7-asis pulkas, vadovaujamas pulkininko leitenanto fon Garno, eskadriniu minininku „Karl Galster" pasuko ne į Bornholmą, o tiesiai į Danijos žemyninę dalį. Tačiau liko nežinoma, ar tam pulko likučius gabenančiam laivui pavyko prasmukti. Ostreitui, Fransenui ir kitiems „bornhomiškiams" kol kas pavyko išsaugoti savo bagažą. Sprendžiant iš visko, jie dar nebuvo iškrėsti ir apiplėšti. Kaip nemalonus prisiminimas liko tai, kad niekas iš jų nepasiūlė man bent vienos cigaretės. Lyginant su jais, aš neturėjau nieko. O mėgavausi rūkymu dar nuo to laiko, kai daktaras Johansenas Dancige mane pavaišino cigarete. Tada jis šypsodamasis pasakė, kad jau galiu pamiršti nuogąstavimus dėl plaučių sužeidimo padarinių.

Doič Eilau pamačiau tą patį sanitarą, kuris begėdiškai rijo šokoladą regint alkaniems sužeistiesiems. Tad nė nemėginau pradėti su juo kalbos. Toje pačioje lankoje kareiviai vis traukė dainą, kuri tuo metu buvo vokiečių chorų draugijų repertuaro būtina dalis:

Jei aš keleivį klausčiau: „Kur eini tu?"
„Namo, namo!" – džiaugsmingai atsakytų.

Man tai atrodė požymis, kad vokiečių dvasia bent jau čia yra dar gyva.

Maždaug savaitę praleidome palei ką tik Potsdame nustatytą Rusijos ir Lenkijos sieną. Važiuoti teko neilgai. Paskutinė mūsų stotis buvo Insterburgas (dabar Černiachovskas). Prisimenu, kaip ėjome pro likusį sveiką Martino Liuterio bažnyčios pastatą. Paskui kolona patraukė keliu, kuris per dvylika kilometrų apsodintas aukštomis tuopomis. Paskirties punktas buvo seno Georgenburgo dvaro teritorijoje įrengtas lageris. Ten daugelį metų veikė arklių veislynas. Mus suvarė pro mūrinius vartus, virš kurių senovinio šrifto skaičiais buvo išvedžiota: 1268.

Georgenburge buvo įrengtas pagrindinis lageris Nr. 445. Vėliau jam suteiktas numeris 7445. Ten įkurdinta visų Prūsijos teritorijoje esančių lagerių, įskaitant ir Karaliaučiaus, Tilžės bei veikiančių kitose vietose, valdyba. Tuo metu Insterburge dar veikė infekcinė ligoninė, kuri vėliau uždaryta. Iš mūsų trumpo buvimo Georgenburge 1945-ųjų vasarą mažai ką atsimenu.

Sugriautas Karaliaučius. Gatve rieda sovietų tankas T-34-85. 1945 m.

Svarbiausia, ką atsimenu iki šiol, tai griežčių lupenų sriuba. Tai buvo svarbiausia mūsų davinio dalis. Griežčių lupenos naudotos arklių veisykloje kaip pašaras arkliams ir aš negaliu patikėti, kad rusai to nežinojo.

Prisimenu, ten kalėjo daug karininkų, ypač vyresniųjų, tarp jų ir pulkininkas Remeris, majoro Remerio vyresnysis brolis, kuris 1944 m. liepos 20 d., Gebelso įsakymu su savo apsaugos batalionu suėmė antihitlerinio sąmokslo dalyvius. Už tai jam pats Hitleris suteikė generolo majoro laipsnį. Buvo kalbama, kad jis buvo tik paprastas karininkas, bet, priešingai nei „mūsų" Remeris, iš tiesų aukštuomenės žmogus, turėjo didelę tarptautinio bendravimo patirtį. Anksčiau jis tarnavo karinio atašė Madridui aparate ir mokėjo keletą užsienio kalbų. Panašiai kaip daugelis rusų aristokratų ir, caro kariuomenės karininkų po Pirmojo pasaulinio karo bei revoliucijos ketino likusį gyvenimą praleisti tarnaudamas viešbučio durininku. Prisimenu ir kariškių kvartetą, kuris, aidint audringiems plojimams, sudainavo populiarią prancūzišką dainą „Papasakok man apie meilę". Ji prasidėjo kaip tik šiais žodžiais, kuriuos supratau be vertimo į vokiečių kalbą.

Bet dar labiau prisimenu karininkų pokalbius politinėmis temomis – mėginimus prisitaikyti prie naujos situacijos. Tai buvo žmonės, nelinkę politikuoti, o jų pasaulis, vienintelis pasaulis, kurį pažinojo, dabar žlugo. Georgenburgo lageryje visi kalinai turėjo nusikabinti atpažinimo ženklus ir buvo plikai nukirpti. Mums, karininkams, tai atrodė papildomas pažeminimas. Manytina, jog tai daryta higienos sumetimais, kad nekiltų epidemijų. Raudonojoje armijoje tai

buvo, išskyrus karininkus, įteisinta norma. Nepaisant to, daugumą kalinių kamavo kruvinas viduriavimas, panašus į dizenteriją, bet jokios pagalbos ligoniai negaudavo.

Iš svarbiausių Rytų Prūsijos, kurioje pramonė buvo menkai išplėtota, įmonių paminėtini keli nedideli celiuliozės ir popieriaus fabrikai. Du tokie fabrikai veikė greta Karaliaučiaus. Vietoj reparacijų jie turėjo būti atkurti vokiečių belaisvių.

Iš Georgenburgo sunkvežimiais važiavome į Karaliaučių, kuris atrodė visiškai sugriautas. Kai Dancige mus rusai kraustė iš politechnikos instituto į medicinos akademiją, teko akies krašteliu pamatyti svarbiausią miesto įžymybę – „Marijenkirchės" katedrą. Žvelgdami į Karaliaučiaus gatves, turėjome progą įsivaizduoti, koks gražus kadaise buvo šis miestas. Važiavome pro pilies griuvėsius, tad vienas Karaliaučiuje gyvenęs mūsų draugas parodė, kur yra I. Kanto kapas.

< Raudonarmiečių žvėriškumo aukos. 1945 m.

1944 m. rugpjūčio 30 d. britų bombonešiai pavertė miestą griuvėsių krūvomis. O prieš 1945 m. balandžio 9 d., kai miestas pasidavė, jį apsupo rusai. Pirmiausia jie užėmė Metgeteno rajoną. Paskui iš ten vokiečiai juos išmušė. Bet netikėtai užkluptų Metgeteno gyventojų bei pabėgėlių likimas buvo siaubingas požymis to, kas ateityje turėjo ištikti gyventojus vokiečius. Generolas Lašas, suprasdamas savo atsakomybę už daugybę miesto gyventojų bei kariuomenę, kuri be reikalo liejo savo kraują, 1945 m. balandžio 9 d. pasidavė. Galbūt taip jis išgelbėjo daugelį žmonių nuo mirties. Tačiau Hitleris už tai, jog nesikovė iki paskutinio žmogaus, pats jį nuteisė mirties bausme pakariant. Paskui prasidėjo sunkiai įsivaizduojami okupantų žvėriškumai. Netekusios vilties moterys ir merginos skandinosi Priegliaus upėje ar žudėsi kitais būdais. O visuotinį prievartavimą, žudynes, padeginėjimus ir plėšimus pakeitė badas, nuo kurio mirė daugybė žmonių.

Knygoje „Karaliaučius 1945–1948“ vienas iš nedaugelio Karaliaučiuje likusių protestantų pastorių Hugas Linkas pasakoja, kad 1945 m. rudenį mieste buvo likę 96 000 vokiečių, o prieš užimant jį rusams, gyveno 126 000. Taigi per pusmetį 30 000 žmonių žuvo. Badas ir ligos miestą dar labiau nusiaubė, tad liko tik 24 000, kurie turėjo būti iškeldinti.

Buvome visiškai užblokuoti savo mažame lageryje ir taip prižiūrimi, kad apie jokius santykius su vietos gyventojais negalėjo būti nė kalbos. Neprisimenu nė vieno atvejo, kad iš miesto mus būtų pasiekusi bent kokia žinia. 200 žmonių skirtas lageris buvo išsidėstęs Hošteino priemiestinėje gyvenvietėje, vos kiek arčiau Priegliaus upės žiočių, kur ji įteka į gėlavandenę įlanką. Mums vadovavo iš Karaliaučiaus kilęs vyresnysis leitenantas Kalis. Kalbėta, kad jo šeima vis dar gyvena mieste. Bet visas procesas, kuriame susimaišė miesto gyvenimas, kančios ir mirtis, vyko karo belaisviams apie tai nieko nenutuokiant.

Tačiau brendo jausmas, kad mūsų gyvybėms tiesioginio pavojaus jau nėra. Žvelgdamas į praeitį negalėčiau pasakyti, jog buvome sistemingai marinami badu. Siaubingą griežčių atliekų srėbalą, kuriuo mus šėrė Georgenburge, pakeitė kopūstienė. Po litrą tokios sriubos gaudavome dukart per dieną. Nustatyta mėsos ir taukų norma – atitinkamai 12 ir 9 gramai. Tie priedai buvo dedami į sriubą. Be to, priklausė valgomasis šaukštas cukraus ir 600 gramų duonos per dieną. Bet šlapio, sunkaus cukraus buvo beveik neįmanoma valgyti. Visuose lageriuose buvo žinoma, kad rusai niekada nesilaikė karo belaisviams išduodamo maisto normų.

Dėl cukraus aritmetika labai paprasta. Jei į 10 kilogramų supilsi vieną litrą vandens, galima gauti vieną kilogramą cukraus prekių mainams. Tą patį galima pasakyti ir apie duoną. Matėme didžiulį skirtumą tarp to, ką anksčiau vadinome duona ir to, ką mums išduodavo rusai. Ji buvo kepama formose, skardinėse dėžėse, nes dėl nepaprasto kiekio vandens tešla ištekėtų. Bet formas reikėjo tepti ir mes taip niekada ir neišsprendėme svarbiausio uždavinio, ar tam naudotas žibalas, ar variklių tepalas. Viršutinis sluoksnis, vienintelė iškepusioji dalis, dažnai išeidavo šlykštaus skonio ir nemalonaus kvapo. Neretai į tešlą buvo įmaišoma daug avižų. Daugelis negalėjo pakęsti tos šlapios, pusžalės duonos, tad ją mėgindavo pakepinti. Tada iš duonos versdavosi garo kamuoliai.

Holšteino lageris įrengtas tarpukariu, tikriausiai po 1933 m. pastatyto optikos mokslo tiriamojo instituto teritorijoje. Du raudonų plytų dviaukščiai pastatai stovėjo stačiu kampu vienas kitam. Viename iš jų vis dar liko daug gatavų optikos prietaisų, ypač stereovamzdžių, kurie rusams jau nebuvo reikalingi. Iš dešinės nuo prieškambario stovėjo pastatas. Jame anksčiau veikė bandomosios gamybos cechas. Nuo jo stogo galėtum gerai matyti vietovę į rytus ir į pietus nuo upės. Visa ne didesnė nei 2000 ar 3000 kvadratinių

metrų teritorija buvo apjuosta aukšta mūrine tvora. Mes gyvenome antrame pastate. Karininkai buvo įkurdinti keliuose nedideliuose kambariuose su atskiromis medinėmis lovomis, o kareiviai sukišti į dvi dideles patalpas su dviaukščiais pertvertais gultais. Mūsų lagerio vyresnysis, vyresnysis leitenantas Kalis turėjo savo atskirą kambarį, kuriame gyveno dar vienas karininkas, jo padėjėjas. Virtuvė bei valgykla buvo atskirame pastate, pastatytame dar tuo metu, kai visa įstaiga priklausė vokiečiams.

Virtuvei vadovavo du mūsų karininkai, paimti nelaisvėn nesužeisti ir dabar atrodė pavydėtinai sveiki ir stiprūs. Nuo pastato stogo jie kruopščiai stebėjo vietovę ir vieną 1946 m. pavasario dieną dingo. Po keleto mėnesių mus pasiekė gandas, kad jų mėginimas pabėgti buvo sėkmingas. Kalbėta, kad jie apie tai parašė iš Vokietijos.

Mes dirbome celiuliozės ir popieriaus fabrike, į kurį teko eiti apie tris ketvirčius valandos lauko keliu pro šalimais stūksantį namą, kuris anksčiau buvo paprastas pakelės viešbutis. Vyresnysis leitenantas Kalis mums papasakojo, kad prieš 200 metų Karaliaučiaus filosofas Imanuelis Kantas į šį kelią išeidavo pasivaikščioti.

Fabrike jau iš dalies buvo atnaujinta gamyba, tad kaliniai suskirstyti į tris brigadas po dešimt žmonių kiekvienoje. Mano brigada gamino medinę apkalą konteineriams. Darbui vadovavo rusų techninės tarnybos karininkai, ką matėme iš jų laipsnių, pavyzdžiui, „jaunesnysis technikas leitenantas“. Mūsų zonos vadinamasis viršininkas, komendantas buvo geraširdiškai atrodantis pagyvenęs vyresnysis leitenantas, anksčiau – mokytojas, kilęs iš provincijos miesto Tambovo, esančio tarp Maskvos ir Samaros. Brigadininkas – viršila iš Sibiro miesto Tomsko, kiek galėjau spręsti, puikus meistras, kaip atrodė, turintis mongoliško kraujo. Bendraujant su juo, man atrodė, kad jį kiek trikdė tai, kad jo vadovaujami karininkai turėjo dirbti juodą darbą.

Per karą į aukštą fabriko kaminą pataikė prieštankinio pabūklo sviedinys. Kamine pramušta skylė, bet jis nenuvirto. Iš visko sprendžiant, rusai spėjo, kad ant kamino įsitaisęs artilerijos stebėtojas ir nusprendė jį sunaikinti. Buvo kalbama apie tai, kas ir kaip gali tą skylę užtaisyti. Esą, tokiam „specialistui“ – šis rusiškas žodis mūsų aplinkoje buvo girdėti nuolat – už tą darbą siūlyta 8000 rublių. Tas iš Maskvos iškviestas specialistas jau buvo pakeliui.

Prasidėjo ruduo. Mes dirbome po 10 valandų per dieną, išskyrus sekmadienius. Bet vieną poilsio dieną pranešta, kad visi kaliniai turi „savanoriškai“ eiti dirbti. Tačiau neįprasta atrodė, kad neturėjome eiti į fabriką. Buvome sulaipinti į sunkvežimį ir nuvežti į rajoną prie naujosios Rusijos ir Lenkijos sienos. Matyt, demarkavimo procesas dar ne visai baigtas.

Tame pasienio rajone turėjome skabyti dilgėles ir kitas piktžoles, kuriomis ketinta šerti arklius. Ten bedirbdamas peršalau ir pirmadienį pajutau,

> Naujai ženklinama Lenkijos ir Vokietijos siena.

kad sergu. Į fabriką vilkausi vargais negalais. Grįždamas visai nusilpau, jaučiau skausmą dešinėje krūtinės pusėje. Tai atrodė nesuprantama, nes sužeistas juk kairysis plautis. Mano jėgos baigė išsekti ir ėmiau baimintis, jog atsiliksiu. Greta esantys žmonės nieko nepastebėjo ir aš, pamažu atsilikdamas, jau vilkausi kolonos uodegoje. Bijojau, kad parkrisiu, ir staiga gavau stiprų smūgį į nugarą.

Prie dažnų rėkavimų *„davaj, davaj"*, kuriuos girdėjome iš mus varančių į darbą sargybinių, buvome pripratę, nes jie jau seniai tapo mūsų gyvenimo kasdienybe. Reikia pasakyti, jog nei iki to atvejo, nei kada vėliau, kad būtų žiauriai elgiamasi su belaisviais, nepasitaikė. Aš parkritau ir atsikelti pavyko su dideliu vargu. Dvejetas draugų mane sugriebė už rankų ir iš abiejų pusių laikė, stebėdami, kad vėl neišklysčiau iš kolonos. Mano akys ašarojo, bet ne nuo fizinio skausmo, o iš dvasinės kančios dėl patirto įžeidimo ir pažeminimo. Aš vis dar atsimenu tą sargybinį, kuris smogė man šautuvo buože į juosmenį. Tai buvo žaliūkas, kurio veidą netgi galėtum vadinti simpatišku, jei nebūtų toks iškoriįęs. Grįžęs į lagerį, pranešiau apie tą įvykį, bet vyresnysis leitenantas Kalis nieko negalėjo padaryti. Beliko kreiptis į gydytoją.

Tačiau gydytojo mūsų lageryje nebuvo. Atėjus nakčiai, man prasidėjo karštinė. Lagerio gydytojo pareigas ėjo „felčeris", buvęs medicinos studentas, pavarde Lebekas, kilęs iš Aukštutinės Silezijos. Jis stengėsi pagelbėti kaip tik galėjo, nors turėjo tik termometrą, medinį stetoskopą, jodo ir keletą paketėlių tvarsliavos. Jis pasiklausė mano krūtinės ir nustatė, kad sergu pleuros ir dešiniojo plaučio uždegimu. Tačiau visa, ką galėjo padaryti, tai skirti man „lovos režimą". Aštrus skausmas krūtinės dešiniojoje pusėje buvo nepakenčiamas ir dirbti, aišku, negalėjau. Gydė Lebekas tik patepdamas jodu mano dešinįjį šoną. Jis stebėjo, kaip jaučiuosi, kokia temperatūra, bet daugiau niekuo negalėjo padėti ir turėjau kliautis vien likimo malone.

Keletą vėlesnių savaičių mane kamavo aukšta temperatūra. Gulėjau lovoje be šiaudinio čiužinio ir be antklodės, apsivilkęs savo uniforma ir apsiklojęs sena miline. Draugai dirbo, o aš tomis niūriomis dienomis tįsojau vienišas, tad, dievaži, jaučiausi visų apleistas. Nors lageryje svarstyklių nebuvo, bet iš savo vis labiau atsikišančių kaulų galėjau spręsti, jog netenku svorio. Neturėjome ir veidrodžio, tad nežinojau nė kaip atrodau. Kartą atsikėlęs iš lovos pamačiau, jog mano keliai pasidarė storeni už šlaunikaulius. Aš virtau skeletu ir buvau panašus į koncentracijos lagerių kalinius, kurių nuotraukas teko matyti vėliau. Visą žiemą aš, ligotas ir silpnas, tūnojau lageryje. Nedirbau, nes ir negalėjau dirbti. Buvo kalbama, kad ši žiema, temperatūrai esant apie minus 15 laipsnių, Rytų Prūsijoje nebuvo dar pernelyg rūsti. Mūsų kambarys turėjo krosnį, tad bent jau alkio padarinių nedidino šaltis. Be to, tame ankštame kambaryje visi sugyvenome draugiškai. Nebuvo jokių slaptų mėginimų elgtis nesąžiningai, tiesa, išskyrus vieną atvejį. Vienas iš mūsų, buvęs apygardos teisėjas ir rezervo vyresnysis leitenantas, kartą buvo pastebėtas, patyliukais nugėręs sriubos iš vieno likimo draugo dubenėlio, kai nešė jį iš valgyklos. Bet paskui pats labai susigėdo, visi matė, kad jį kankina sąžinė. Tad apie tai niekas nė neužsiminė.

Slogiai mus paveikė ir kito žmogaus, iš Potsdamo kilusio pono Rauchfuso, buvusio policijos valdininko, elgesys. Jis su rusų sargybiniu susitarė per

stebuklą išsaugotą savo laikrodį iškeisti į maistą, konkrečiai, į skardinę amerikietiškų mėsos konservų. Sunku buvo žinoti, kad tokio maisto kažkas turi, ir tikriausiai lygiai taip pat sunku buvo širdyje Rauchfusui, kai jis patyliukais vienas valgė troškintą mėsą! Tačiau draugiškumo jausmas jau išblėso ir neskatino pavaišinti kitus bent peilio galiuku iškabinus po trupinį!

Tarp mūsų buvo kažkoks Teo Kriunė, artilerijos vyresnysis leitenantas. Šis anksčiau Leipcige gyvenęs kalinys buvo teisės patarėjo sūnus, beje, ir pats teisininkas. Kartais jis pasididžiuodamas pasakojo apie savo tėvą ir jo didelį profesionalumą. Kai grįžau į tėvynę, iš Paulio Eberhardto sužinojau, kad Kriunės šeimą ištiko baisi lemtis. Besimokydamas Juteborgo artilerijos mokykloje jis susipažino su mergina iš gretimo Kalau miestelio ir ją vedė. Kriunės šeima nusprendė, jog tame mažame miestelyje šalia Berlyno buvo saugiau, negu subombarduotame Leipcige ir persikėlė į jaunos žmonos tėvų namus. Apie savo žmoną ir mažą sūnų žydraakis, rudaūsis Kriunė kalbėjo labai mielai. Tačiau šeimą ištiko likimo smūgis: bomba pataikė į namą, kuriame gyveno visa didelė šeima, taip pat ir tie, kurie jame glaudėsi, kai pabėgo iš Leipcigo. Iš viso tada nuo bombos žuvo devyni žmonės.

Paulis Eberhardtas, apie kurį tik dabar užsiminiau, buvo Kriunės artimas draugas. Kilęs iš Augsburgo, turėjo giminaičių Austrijoje, Bregenco mieste, tad jam kilo mintis pasiskelbti austru. Holšteino lageryje tai neturėjo reikšmės, bet vėliau, Georgenburge, buvo svarbu. Jau Holšteine pradėjau jį mokyti kai kurių austrų gyvenimo būdo smulkmenų, kad lengviau pavyktų apsimesti austru. Ir iš tiesų jis įstengė atgauti laisvę drauge su mumis ir grįžti namo į Bavariją.

Po karo, baigęs mokslą, sutikau jį Miunchene, kur, apgynęs disertaciją, dirbo profesionaliu psichologu. Paulis atrodė su manimi vienodo ūgio, bet gerokai jaunesnis. Tas apskritaveidis, mėlynakis praeities gimnazistas, buvo labai gerai išsimokslinęs. Jis iš tikrųjų jau vieną semestrą mokėsi filosofijos, bendravo su leidyklomis ir gerai nusimanė apie knygas. Kai Paulio brigada dirbo Karaliaučiaus priemiesčiuose, kaip tik jis atnešdavo į lagerį knygų.

Kartą Pauliui teko lankytis Karaliaučiaus teisininko Egono Frydelio bibliotekoje, iš kurios parsinešė leidyklos „C.H. Beck“ išleistą naujausių laikų istoriją. Tai buvo pirmasis leidimas, didelio formato su žalsvai geltonais viršeliais. Jis tuos tomus skaitė visą žiemą pabraukdamas svarbiausias vietas, kaip tai darė mano tėvas. Tą knygą pasiūlė perskaityti ir man ir iki šiol prisimenu, kaip abu sutarėme, kad ypač sunki yra šio fundamentalaus veikalo įžanga. Iš kitų knygų, kurias Paulis parsinešė ir kurias aš taip pat pirmąkart skaičiau, buvo Rudolfo Georgo Bindingo „Nugyventas gyvenimas“ ir Hanso Karoso „Vedimas ir lydėjimas“.

Griuvėsiais paverstas Vokietijos miestas. 1945 m.

Kiti mūsų patalpos draugai: ponas Štraubas, teisininkas iš Acheno ir ponas Kortė, dainininkas, tik gerai neatsimenu – bosas ar baritonas, Kortė mėgęs gamintis skanumynus – kepinti duonos riekeles ant krosnelės ir kruopščiai pabarstyti jas cukrumi iš savo davinio. O ypatinga asmenybė atrodė ponas Bomas, rezervo kapitonas, kuris dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare. Bomas vadino save poetu lyriku, bet dabar neprisimenu, kokį įspūdį darė jo eilėraščiai. Tai buvo kilnus, rafinuotų manierų žmogus, kalbantis būdinga tęsiama kilusiųjų iš Rytų Prūsijos intonacija. Jį net vertėtų pavadinti Rytprūsių tarmės poetu. Galėjai jausti, kad dėl gimtojo miesto žūties yra itin smarkiai sukrėstas. Ir dabar ausyse tarsi girdžiu jį tariant mano pavardę: „Po-one, Šiaiderba-aueriuk". Mane ėmė juokas, kai jis dainuodavo seną, kupiną juodojo humoro Pirmojo pasaulinio karo laikų šlagerį: „Kai baltosios alyvos, o ne slyvos vėl pražys..." Deja, tik vienas to rytprūsiškosios tėvynės poeto lyrinės kūrybos produkto pavadinimas užsiliko mano galvoje. Nežinau, ar teisingai, ar ne, bet eilėraščio antraštė, tariant vokiečių aukštaičių dialektu, skambėjo tarsi taip: „Jauki vietelė".

Kai man 1946 m. sausio 13 d. sukako 22 metai, jau buvau taip sustiprėjęs, kad galėjau vaikščioti. Tai nutiko sekmadienį. Aš įsiminiau tą dieną, nes kaip tik tada mums pirmą ir vienintelį kartą į sriubą buvo įdėta mėsos. Lagerio vyresniojo paliepimu gavau papildomą porciją, kurią, visiems savo draugams regint, be jokio sąžinės graužimo sudorojau.

Po pietų pastebėjau, jog su mumis nevalgė Sudetų vokietis veterinaras Fricas Zeirlis. Niekas negalėjo paaiškinti, kodėl jis jau buvo sotus. Bet kartais jį rusai vis paimdavo iš lagerio ir pamanėme, kad tie ir pavalgydino. Kai paklausėme, ar taip, sugniaužęs abu kumščius, atsakė: „Štai tokios kavernos!" Jis turėjo galvoje kavernas arklio, kurį gydė, plaučiuose ir kurį teko nudobti.

Mano pirmasis išėjimas už lagerio tvoros įvyko sausį ar vasarį. Mat numirė vienas draugas ir jį reikėjo palaidoti. Lagerio vyresnysis ponas Kalis pasitelkė pagalbon mane. Paėjėjome keletą žingsnių už vartų iki tos vietos, kur jau palei tvorą buvo iškastas kapas. Paguldėme kūną į negilią duobę ir vyresnysis leitenantas sukalbėjo „Tėve mūsų". Užkasę kapą, grįžome į lagerį.

Paskutiniai mano prisiminimai apie Holšteiną siekia 1946 metų kovą ar balandį. Tada mums buvo liepta aptverti lagerį spygliuotąja viela. Rusai atgabeno daugiau kaip dviejų metrų aukščio stulpus ir daug ritinių „spygliuotės". Stulpus reikėjo įkasti ir net įbetonuoti, o tada prie jų tvirtinti spygliuotąją vielą. Aš jaučiau, kad pamažu grįžta jėgos, nors vis dar galėjau dirbti tik lagerio viduje. Netgi apėmė kažkoks pasitenkinimas, kai pamačiau, kaip taisyklingai tempiau ant įvirtintų stulpų vielą. Tam darbui vadovavo kapitonas, pavarde Mironovas. Tai buvo pats draugiškiausias rusas iš tų, kuriuos man teko sutikti nelaisvėje. Šis dar 30 metų nesulaukęs kariškis atrodė geraširdis

ir mandagus. Juodaplaukis, bet mėlynomis akimis, žemesnio už mane ūgio ir šiek tiek kalbantis vokiškai. Bet dažnai kartojamas jo pasakymas „greitai namo“ neatrodė labiau įtikinami, negu tie patys žodžiai, kuriuos tarė kiti rusai. Nors, neabejotina, jis tai sakė visai nuoširdžiai. Žinoma, apie grįžimą į tėvynę nevertėjo nė kalbėti.

Tame lageryje prie Karaliaučiaus įvyko dar vienas kvailas epizodas. Kelerius metus kitelio dešiniojoje viršutinėje kišenėje nešiojausi kelioninį kompasą. Tai buvo tas pats kompasas, kuris padėjo man ir mano kareiviams nepaklysti 1945 metų vasarį. Lageryje supratau, kad saugoti jį pernelyg rizikinga, nes tai galėjo sukelti įtarimų, nors mano fizinė būklė neleido nė galvoti apie pabėgimą. O jei šis kompasas būtų rastas per kratą, galėjau turėti didelių nemalonumų. Tad, nutaikęs progą, įsmukau į apleistą pastatą, kuriame mačiau paliktų įvairių optikos prietaisų, ir ten jį paslėpiau.

Bet kaip nustebau, kai tas pats kompasas po keleto dienų man buvo pasiūlytas „pirkti“! Mat vienas iš mūsų belaisvių kareivių, šniukštinėdamas tame pastate, jį aptiko. Ir nusprendė, jog kuris nors karininkas galbūt tą prietaisą, kuris padėtų jam rengiant pabėgimo planą, norės nusipirkti. Aišku, padėkojau ir siūlymo atsisakiau.

Netrukus po to įvykio mūsų nykus buvimas Karaliaučiuje baigėsi. Karininkus rusai grąžino į Georgenburgą. Ir vėl visiškai nieko nežinojome, kas nutiks mums toliau. Iš tiesų šis visiško neaiškumo ir begalinio nerimo jausmas kankino mus iki paskutinės nelaisvės dienos. Tiesa, iki to laiko, 1946 metų pavasarį, bendra padėtis gal nepagerėjo, tačiau bent iš dalies stabilizavosi.

Bet kuriuo atveju grįžti į Georgenburgo „pagrindinį“ lagerį, geriau organizuotą, negu Holšteino lageris, mums atrodė palanki aplinkybė.

Atvykusieji vėl buvo pasiųsti į medicinos komisiją. Tai atrodė greičiau ne klinikinė apžiūra, o, tik pažnaibant kalinių užpakalius, siekimas nustatyti kiekvieno jų distrofijos laipsnį. Mane, labai sulysusį, komisija pripažino netinkamu dirbti. Taigi šiuo atžvilgiu pasisekė. Bet dar labiau apsidžiaugiau, kad nebuvau pasiųstas į tuberkuliozininkų baraką. Žmonių, palengva bemirštančių, skiausčios nosys ir šiaip atrodė pakankamai gąsdinamai.

Be to, buvome kruopščiai iškrėsti. Iš manęs atimta tarnybos knygelė ir Naujasis Testamentas. Netekęs tarnybos knygelės jaučiausi, tarsi būčiau likęs be savo asmenybės. Nuo to meto neturėjau jokio dokumento, patvirtinančio mano pavardę, karinį laipsnį, gimimo datą bei kitus svarbius duomenis. Taip pat jaučiau, kad man sunku skirtis su konfiskuotu Naujuoju Testamentu – mažu kišeniniu leidinuku, kurį gavau dovanų iš tėvo, su jo įrašyta dedikacija: „Tūkstantis kris greta tavęs ir dešimt tūkstančių tau iš dešinės, bet tavęs nekliudys“. Dabar reikėjo iš atminties atsikviesti tą paguodą, kurios dažnai gaudavau skaitydamas šią knygą. Bet ir toliau tikėjau tėvo dedikacijos

žodžiais. Matyt, rusų sargybiniai turėjo įsakymą atimti bet kokius raštus ar spaudinius. Tad nors prašiau palikti man Naująjį Testamentą kaip „rūkomąjį popierių“, iš to nieko neišėjo.

Erdviuose barakuose, kur prisijungėme prie kitų lageryje kalinčių karininkų, buvo bent jau pakankamai vietos daugiau ar mažiau žmoniškai egzistuoti. Miegojome atskirose lovose su antklodėmis ir šiaudų čiužiniais. Tarp kalinių sutikau daug pažįstamų, pirmiausia pulkininką Jozefą Dekvicą.

Dar vienas organizuotumo požymis atrodė faktas, kad buvome įtraukti į lagerio sąrašus. Visiems karininkams teko pildyti keleto lapų anketas. Kiekvienas turėjo atsakyti į 42 klausimus, susijusius su asmens duomenimis ir, svarbiausia, su veikla atliekant karinę tarnybą. Mūsų atsakymai kartu su informatorių pranešimais rusams buvo žinios, kuriomis jie vadovavosi rengdami karo nusikaltėlių procesus. Iš pačių pradžių aš pateikiau teisingą informaciją, pavyzdžiui, nesistengiau nuslėpti savo laipsnio, kaip tai mėgino daryti kai kurie kiti karininkai. Matydamas nuolatinę šių žmonių baimę, kad juos demaskuoti gali padėti kuris kraštietis ar draugas, aš taip nesielgiau. Be to, tai visiškai neatitiko mano garbės supratimo. Visą tą laiką, kai tarnavau savo dalinyje, neįvyko nieko, kas negalėtų būti pateisinama kariniu požiūriu ar galėtų būti laikoma karo nusikaltimu. Tad buvau įsitikinęs, jog manęs neištiks neužsitarnauta lemtis. Iš tikrųjų neturėjau ko bijoti.

Visi mūsų atpažinimo ženklai buvo jau seniai nuplėšti ir karininką galėjai pažinti tik iš uniforminės aprangos fasono. Tačiau Georgenburgo lageryje atsirado ir kitų požymių, kuriais jame kalinami karo belaisviai skyrėsi vieni nuo kitų. Mes nepatikėjome savo akimis, kai ant jų kepurių pamatėme raudonus ar baltai raudonus antsiuvus. Pasitaikydavo ir kitokių spalvų. Tokią tvarką lagerio administracija įvedė pagal aukštesnių instancijų įsakymą. Tai liudijo tuo metu susiklosčiusias politines aplinkybes, apie kurias mus pasiekdavo prieštaringų gandų.

Vokietijos reichas, Didžioji Vokietija jau nugrimzdo į praeitį. Ir Vokietija, ir Austrija padalyta į okupacines zonas ir niekas iš mūsų nežinojo, kokios bus Vokietijos sienos ateityje. Sudetų vokiečiai, tokie, kaip kariuomenės veterinaras Zeirlis ir vienas jo draugas, puoselėjo efemerinę viltį, jog pavyks grįžti į gimtuosius namus, kurie vėl tapo Čekoslovakijos dalimi. Diplomuotas verslininkas ponas Griunas iš Sarbriukeno prieš karą mokėsi Paryžiuje. Jis buvo prancūzų virtuvės žinovas ir manė, jog Saras atiteks Prancūzijai. Nuo to meto jis ėmė laikyti save prancūzu.

Daugumai austrų situacija atrodė paprasta ir aiški. Žinoma, daugelis mūsų negalėjo nepajusti, kad tai niekšinga gudrybė po bendro pralaimėjimo sukiršinti žmones. Galbūt reikėjo elgtis pagal principą „kiekvienas už save“ ir palikti ginklo draugus vokiečius jų likimo valiai? Prisiminiau, ką teko kažkada

skaityti apie Pirmąjį pasaulinį karą, kaip, žlugus Austrijos–Vengrijos monarchijai, jos kariuomenės kariškiai, atsidūrę naujai susikūrusių valstybių teritorijose, išsižadėjo vėliavos, kuriai kadaise drauge su kitais tarnavo.

Taigi ir mums susiklostė panaši situacija, atsisakėme savo bendros vėliavos ir dėl to daugelis draugų „vokiečių" žvelgė į mus smerkiamai. Bet niekas nežinojo, ką atsakyti į klausimą, kaip kitaip mums, austrams, reikėjo elgtis. Bent jau mintis, kad austrus rusai galėjo paleisti anksčiau, negu jų draugus iš pražuvusio Vokietijos reicho, negalėjo būti netikusi. Argi galima žmones smerkti dėl tokios vilties? Ar reikėjo jiems tapti panašiems į Paulį Eberhardtą, kuris, būdamas bavaras, apsimetė austru? Sudetų vokiečių likimas buvo, žinoma, jau seniai nulemtas, bet niekas iš jų to nežinojo. Buvome atkirsti nuo tėvynės. Iki to meto mums net neleista rašyti laiškų į namus. Taigi tie įvairiaspalviai antsiuvai iškart parodė problemas, kurių kilo esant naujai situacijai. Kadangi Vokietijos reichas išnykęs, o Hitlerio, kuriam buvome prisiekę, jau nėra tarp gyvųjų, mums moralės požiūriu atrodė teisinga ir net būtina pareikšti ištikimybę mažajai tėvynei Austrijai.

Pagal sveikatos būklę belaisviai buvo skirstomi į darbo būrius. Pirmojo ir antrojo būrio žmonės turėjo dirbti už lagerio ribų, o trečiasis būrys, kuriam priklausiau ir aš, galėjo triūsti tik lagerio teritorijoje. Tarp mūsų buvo keletas vyresniųjų karininkų, įskaitant pulkininką leitenantą Dekvicą, kurie taip pat dirbo lagerio viduje. Prisimenu vieną maždaug 50 metų amžiaus rezervo pulkininką, pavarde Kaselis. Jis buvo farmaceutas. Netekęs rankos bijojo, kad negalės dirbti pagal specialybę.

Visų vyriausias – majoras Kiškė, buvęs nedidelio Rytų Prūsijos dvaro savininkas, kaip maniau, bene šešiasdešimt ar aštuoniasdešimt metų sulaukęs žmogus, nes iš pažiūros atrodė senas. Dar ten kalėjo keletas ponų iš

> Vokiečių eksperimentinėje raketų bazėje jau šeimininkauja amerikiečiai. Ant važiuoklės pilotuojamos sparnuotosios raketos V-4 (Fau-4) prototipas.

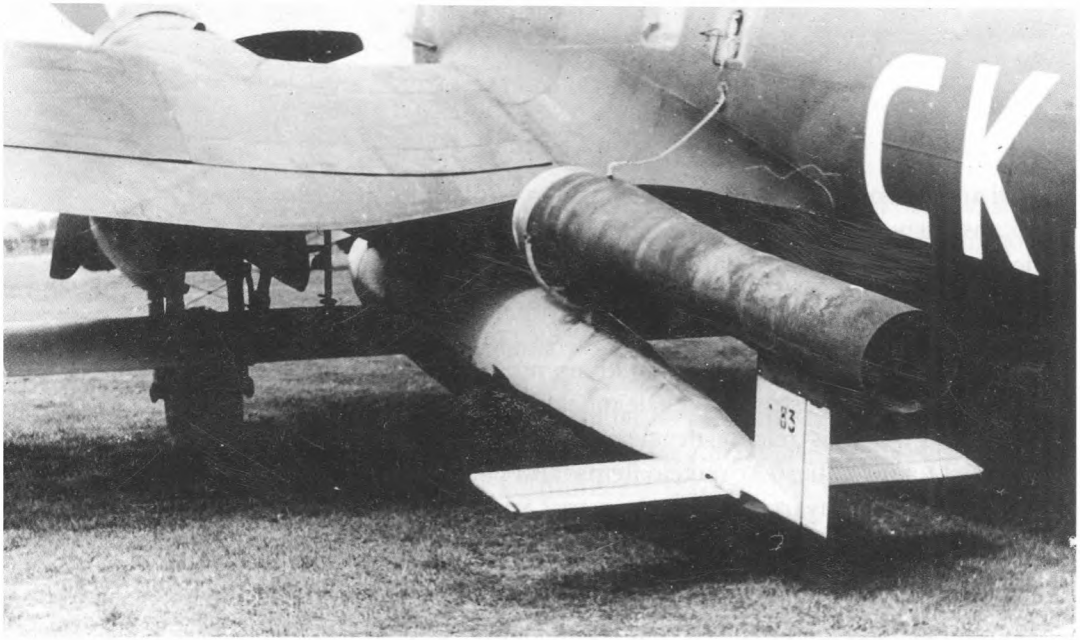

Reaktyvinis sparnuotasis sviedinys V-1 (Fau-1), pakabintas po lėktuvo „Heinkel 111" sparnu.

Penemiundės eksperimentinės raketų bazės. Jie taip pat nespėjo išsigelbėti nuo rusų. Dar vienas „seniokas", majoras, pavarde Hincas, išsitarnavo iki šio laipsnio iš puskarininkių ir Penemiundėje ėjo kažkokio sandėlio vedėjo pareigas.

Visų įžymiausias mūsų lageryje buvo vyresnysis leitenantas Jurgensas, naikintuvo lakūnas, apie kurį kalbėta, jog jis pasiekė 88 pergales. Taip pat su mumis kalėjo iš Rytų Prūsijos kilęs Vibernetas. Jam buvo pakenkti abiejų rankų nervai, bet vis tiek dirbti jis galėjo.

Lageryje susidarė sava hierarchija. Jos viršūnėje puikavosi du buvę karininkai, kurie nelaisvėje ištvėrė kelerius metus ir priklausė „Laisvosios Vokietijos" nacionaliniam komitetui". Tą „nacionalinį komitetą" sugalvojo rusai, kurie, aišku, jam ir vadovavo. „Komitetas" buvo sudarytas daugiausia iš komunistinių emigrantų, tokių, kaip rašytojas Erichas Vainertas, taip pat jame dalyvavo keletas žinomų karininkų. Ta organizacija tapo žinoma po Stalingrado katastrofos, ypač dėl to, kad prie jos prisijungė generolas fon Zeidlicas. „Komiteto" vadovai gyrėsi, esą, kovojantys prieš fašizmą ir Hitlerio diktatūrą siekdami greičiau pertvarkyti Vokietijos būsimąją politinę struktūrą. Mūsų lageryje veikė „Antifos" grupė, kuri ėmėsi antifašistinės veiklos ir, formaliai žvelgiant, joje nebuvo nieko, dėl ko reikėtų prieštarauti. Jos vadovai, su kuriais susipažinau, atrodė blaiviai mąstantys ir padorūs žmonės, o kad buvo jauni ir naivūs, tad nė nenutuokė, jog iš tikrųjų tai komunistinė grupelė. Mano jau minėtų karininkų pavardės – Kubartas ir Glesas. Kubartas buvo lagerio seniūnas, o Vilis Glesas – atsakingas už politinį ugdymą.

Tarp čionykščių pareigūnų iš karo belaisvių atsirado ir trys austrai: komunistas Aloyzas Štokhameris iš Štirijos, Karlas Koleris iš Eizenštato, parlamento socialdemokratų deputato sūnus bei lagerio raštininkas Oskaras

Štokhameris, buvęs puskarininkis, po karo tapęs Zalcburgo policijos pareigūnu. Štokhameris nebuvo komunistas, o tikras katalikas, kuriam nenusisekė santuoka. Iki pačios mirties jis negalėjo prisiversti skirtis su gerokai vyresne už jį žmona, kurios nemylėjo.

Aš susidraugavau su Oskaru, už mane vyresniu 10–15 metų. Kaip tik jo padedamas ėmiau dirbti lagerio bibliotekoje, o tai man atrodė tikra sėkmė. Ten tikrai radau ką veikti. Lageris turėjo daug vokiškų knygų, o dar daugiau atsinešdavo už jo ribų dirbančios brigados. Buvo išleistas įsakymas tas knygas tikrinti siekiant pašalinti ne tik nacionalsocialistinę literatūrą, bet ir visus kitus spaudinius, kurie neatitiko antifašistinės ideologijos. Atpažinti nacionalsocialistinę literatūrą buvo nesunku. Bet labai abejoju, ar mano darbas atitiko cenzūros reikalavimus ir tais atvejais, kai reikėjo įvertinti klasikų kūrinius, nes negalėjau spręsti, ar kuri knyga yra priimtina žvelgiant iš „klasių kovos" pozicijų!

Taigi Oskaro dėka susipažinęs su „Antifos" aktyvistais, pasijutau su jais susijęs ir ėmiau dalyvauti šios grupės organizuojamuose ugdymo ir švietimo renginiuose.

Fon Zeidlicas tarp karių Rytų fronte. Vėliau šis generolas tapo sovietų įsteigto „Laisvosios Vokietijos nacionalinio komiteto" vadovu.

PIRMASIS LAIŠKAS IŠ GEORGENBURGO PRIE ĮSRUTIES (INSTERBURGO)

Tuo metu žodis „pasaulėžiūra“ man iš esmės nieko nereiškė. Mejerio enciklopedinis žodynas, 1975 m. leid., t. 25, p. 184, jį apibūdina taip: „Moksliškai ar filosofiškai suformuluotas, t.y. pateiktas filosofinės sistemos pavidalu, išsamus požiūris į pasaulį bei žmoniją ir savo esme skirtas veikti“. Anksčiau, kai buvo kalbama apie nacionalsocialistines „pažiūras“, aš tą sampratą siejau su tokiais pasakymais, kaip „Kraujas ir žemė“. Esą, „teisė yra tai, kas naudinga tautai“ ir „Tu esi niekas, tavo tauta – tai viskas“.

Mano narystė hitlerjugendo organizacijos gretose niekada nebuvo susijusi su ideologiniu ugdymu, nes tėvai neleido važinėti į vasaros stovyklas. Visa, ką iš ten pasisavinau, geriausiu atveju buvo pradinis karinis rengimas, nesusijęs su jokia ideologija. Tai, kad nacionalsocializmas, kaip tikinta, pasaulio istorijoje pradėjo naują epochą, ar kad „tautos bendruomenė“ buvo svarbi filosofijos koncepcija, man atrodė nesuprantama ir tuo netikėjau.

Mano pasaulėžiūrą, viena vertus, nulėmė krikščioniškasis tikėjimas ir viduriniajai klasei būdingas gyvenimo būdas, kita vertus, – neįveikiama prasidėjusio karo galybė. Jaučiau, kad to meto ideologija buvo kažkaip susijusi su daugybės amoralių asmenų atsiradimu, ir tai mane apsaugojo nuo glaudesnio susilietimo su ta ideologija. Hitlerio knygos „Mein Kampf“ aš niekada neskaičiau.

Lageryje viskas klostėsi kitaip. Mano sąmonė buvo netvirta, nepasirengęs protas atviras viskam, kas į jį skverbėsi su marksimo moksliniu apvalkalu. Karlo Markso ir Frydricho Engelso mokymas – marksizmas yra „kapitalistinio gamybos būdo istorinės raidos bei dėsnių teorinis aiškinimas“. „Dialektinio ir istorinio materializmo doktrina padeda kovoti už darbininkų klasės išlaisvinimą“. Svarbiausias marksizmo postulatas yra tas, kad vienintelis tikrasis pasaulis yra materialusis pasaulis, o žmogaus elgesys, jo mąstymas ir valia gali būti suprantamas tik materialinės gamybos kontekste. Pagal tą mokymą „sąmonė yra ne kas kita, kaip pakitusi materijos forma“. Gamta aiškinama kaip savo materialumu grindžiama sistema, kuri išsirutulioja iš žemiausių materijos formų, tai yra iš negyvosios materijos, iki sąmoningosios materijos. Perėjimas iš vieno etapo į kitą vyksta „kokybiniais šuoliais“, todėl materializmas aukštųjų būties formų nesutapatina su žemosiomis, bet pripažįsta kiekybinius skirtumus... Istorinės raidos dialektinio materializmo teorija

pirmiausia buvo tezės apie darbininkų klasės vaidmens visuomenės gyvenime ideologinį pagrindimą“ (žr. Mejerio enciklopedinį žodyną, t. 15, p. 693).

Taigi viskas gana paprasta. Teiginiai dėl bazės ir antstato, rutuliojimosi, dėl teorijos ir praktikos, dėl ideologijos ir jos poveikio filosofijai, moralei bei mokslui, taip pat menui ir religijai – visa tai man buvo visiškai nauja ir darė didžiulį įspūdį. Mano protas nebuvo pasirengęs bent kiek priešintis tam, kas man buvo kalama. Tai atrodė tiesiog nauja teritorija, per kurią buvau vedamas.

Bet, aišku, tai visai nereiškė, kad visos mano mintys dieną ir naktį sukosi aplink šitas naujas idėjas. Tam mūsų gyvenimas buvo pernelyg sunkus. Rūsti tikrovė, su kuria susidūrėme belaisvių lageryje, pernelyg skyrėsi nuo skelbiamos teorijos. Kartą buvo paskelbta, kad Štromajeris skaitys paskaitą, pavadintą „Ką daryti?“ Tai priminė vieną tokio paties pavadinimo Lenino opusą. Net komunistai, kuriems tai buvo sava ir suprantama, turėjo nejučiom šyptelėti dėl tokio klausimo, į kurį galima atsakyti tik taip: „Važiuoti namo!“ Bet brukamų šūkių poveikis buvo juntamas daugelio, neišskiriant ir manęs. Vienas iš tokių šūkių skelbė: „Markso mokymas visagalis, nes jis yra teisingas“. Buvo dar ir kitas: „Idėja tampa materialine jėga, kai apima mases“. Lenino šūkis: „Mokytis, mokytis ir dar kartą mokytis!“ kabojo kaip raginimas ne tik virš lagerio, bet ir nuolat kartotas visuose „Antifos“ renginiuose.

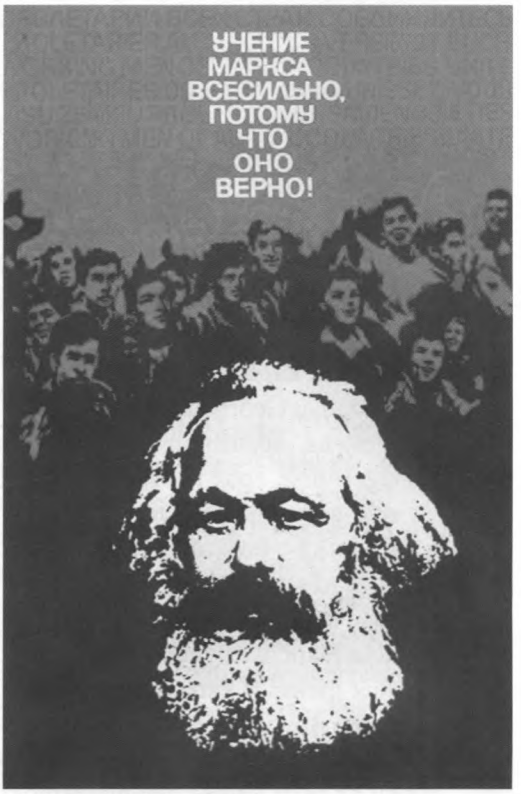

Sovietų propagandinis plakatas „Markso mokymas visagalis, nes jis teisingas“.

Tik po daugelio metų, baigęs savo mokslą ir jau dirbdamas pagal įgytą profesiją, radau laiko intelektinėms kautynėms su marksizmu ir pirmiausia skaityti priešingos krypties literatūrą. Į mano rankas pateko 1958 m. Bohenskio ir Nymejerio išleistas „Pasaulinio komunizmo žinynas“. Be to, naudojausi 1956 m. rugpjūčio 17 d. VFR konstitucinio teismo sprendimu dėl Vokietijos komunistų partijos uždraudimo, kuris buvo paskelbtas atskirame daugiatomiame teisinių dokumentų rinkinyje. Pateiksiu vieną įsimintiną to teismo sprendimo ištrauką (trečias leidinio tomas, p. 655–656):

„Visapusiškai įvertinęs teismas priverstas pripažinti, kad VKP atlieka intensyvų mokymo, agitacijos, propagandos ir naujų narių įtraukimo į savo gretas darbą. Šie veiksmai yra kruopščiai koordinuoti ir nukreipti į visus visuomenės sluoksnius. Naudojami agitacijos ir propagandos metodai, kurie kiekvienam iš jų geriausiai tinka. Vykdomas kompleksinis planas, nukreiptas prieš visuomenės demokratinę santvarką, apibūdinamą kaip „buržuazijos ir kapitalizmo pasaulio visuomeninė santvarka". Šio plano galutinis tikslas yra proletarinė revoliucija. Laisvai ir demokratinei visuomenei šios ardomosios propagandos ypatingas pavojus yra tas, kad atrodantis demokratinės visuomeninės santvarkos „betikslišKumas", kuris yra tarpusavio tolerancijos rezultatas, priešinamas darniai organizuoto pasaulio sistemai. Skelbiama, kad ji yra grindžiama aiškiais moksliniais principais, kurie pateikia aiškius atsakymus į pačius sudėtingiausius ekonomikos ir politikos klausimus, ir tai sudomina asmenį, kuriam tokiuose dalykuose būna labai sunku susigaudyti. Vietoj nuolatinės sunkios kovos bendradarbiaujant su kitomis socialinėmis grupėmis plėtojant socialinį teisingumą ir laisvę valstybėje bei visuomenėje žmogui pakišamas „rojaus žemėje" paveikslas. Tikinama, jog tai gali būti pasiekta tik tuo atveju, jei žmonės laikysis aiškių mokslinių VKP pažiūrų ir iš jų kylančių politinių taisyklių. Iš to kyla aiški švada, kad tokios plėtros kliūtis yra „buržuazinė kapitalizmo santvarka".

Mūsų Georgenburgo lageryje Lenino šūkis „Mokytis, mokytis ir dar kartą mokytis" apsiribojo vien „visagaliu" Markso mokymu. Vakarų sąjungininkų lageriuose, ypač į karo pabaigą, buvo savaime suprantama, jog belaisviai turėjo galimybę mokytis. Tačiau visai kitaip jautėsi rusų kalinami belaisviai. Alkani, po dešimties valandų darbo „atlyginant žalą" žmonės taip pavargdavo, kad jau negalėjo imtis dar kokios veiklos. Nebuvo galimybių netgi rengti rusų kalbos mokymo kursus. Pažymėtina, jog tarp didelio skaičiaus bibliotekoje esančių knygų nebuvo rusų kalbos pradedantiesiems vadovėlio. Tad beveik niekas iš karo belaisvių neturėjo galimybių mokytis rusų kalbos. Per savo pustrečių metų buvimą nelaisvėje tegalėjau „papūgos būdu" išmokti ne daugiau kaip 200 žodžių. Tiesa, buvo ir tokių draugų, kurie, mokėdami lenkų ar čekų kalbas, lengvai išmoko rusų kalbą. Susitikau su dviem draugais, galinčiais kalbėti rusiškai, nes kelerius metus praleido Rusijoje.

Vienas iš jų buvo Vilis Jelinekas iš Štokerau. Trečiojo dešimtmečio pabaigoj –ketvirtojo pradžioje jis kurį laiką gyveno Rivjeroje kaip turtingos pagyvenusios Vienos žydės „palydovas". Paskui jį paviliojo „darbininkų ir valstiečių šalis", iš kurios nusivylęs grįžo po kelerių metų. Kitas žmogus buvo iš Vienos kilęs Alfredas Tunceris, karinių oro pajėgų rezervo kapitonas. Jis pateko į rusų nelaisvę per Pirmąjį pasaulinį karą ir išmoko rusų kalbą. Pakeliui namo užkliuvo Maskvoje, kur išgyveno iki ketvirtojo dešimtmečio dirbdamas

leidykloje „Družba narodov“. Rusiškai jis kalbėjo puikiai. Tačiau, kaip pats sakė, kaip tik dėl tos priežasties, kad ten užtruko ir dirbo, lageryje buvo nuolat įtarinėjamas ir sekamas, dažnai naktimis išgabenamas tardyti, o nelaisvėje laikytas dar ilgai po to, kai buvome paleisti mes. Jis kalintas iki 1949 metų. Po 1950 m. atsitiktinai jį sutikau, kai mokiausi Vienoje. Įdomu, kad nieko nepasakojo, kas jam buvo nutikę. 1947 m. lageryje susirgo rožiniu veido uždegimu. Kai susitikome, tai išvaizda rodė, jog gyvenimas jo nelepino, likimas nebuvo palankus.

Bibliotekoje, įkurdintoje vienaukščiame pastate greta lagerio administracijos kabinetų, dirbau beveik metus. Į ją patekdavo daug knygų iš apleistų Insterburgo namų.

Šalia manęs triūsęs įrišėjas, buvęs feldfebelis Hansas Adamas, visada turėjo daug darbo, nes eidamos per daugelį rankų knygos grįždavo į biblioteką apšiurusios. Savo darbą jis dirbo neskubėdamas, atidžiai, kaip galėdamas geriau naudojosi menkomis galimybėmis puikiai atlikti savo rankų darbus. Jis turėjo tik kartono, klijų ir dar kažkokių veržtuvų. Bet nieko daugiau ir nereikalavo.

1946 m. rudenį lageryje nutiko svarbus dalykas: administracija gavo rentgeno aparatą. Kadangi jis nebuvo pritaikytas daryti nuotraukoms, tai lagerio gydytojai, daktaras Eitneris ir dar vienas žmogus, siauraveidis, akiniuotas ir tamsiaplaukis, kurio pavardės neprisimenu, juuo naudojosi darydami krūtinės ląstos piešinius, kuriuos įteikdavo pacientams. Piešinyje buvo pavaizduoti ir mano po 1945 m. patirto sužeidimo plaučių pleuros bei šonkaulių antkaulių stipraus uždegimo pėdsakai. Tai padarė didelį įspūdį rusų medicinos karininkams. Taigi vėl buvau atleistas nuo sunkaus darbo.

Maždaug tuo metu buvo uždaryta Insterburgo infekcinė ligoninė, o jos gydytojai perkelti į mūsų lagerį. Tarp jų ir chirurgai Valteris bei Drešleris, patalogoanatomas Šreiberis ir kažkoks daktaras Kindleris. Tačiau jų medicinos žinių bei gebėjimų lageryje neprireikė. Su tais gydytojais, išskyrus Kindlerį, susitikdavau, kai mokiausi Vienoje. Dar vienas žmogus, atvykęs į lagerį iš infekcinės ligoninės, buvo farmaceutas Vilhelmas Celbrotas. Jis tapo mano artimu draugu ir draugaujame iki šiol. Iš daktaro Frico Valterio sužinojau, kad jis buvo įžymiojo chirurgo Eizelberto mokinys.

Verta pridurti, kad daktaras, kuris atlikdavo rentgeno tyrimus, patarė man mažiau būti saulėje. Jo patarimas aiškiai bylojo, jog užsikrėčiau tuberkulioze. Tačiau didelės temperatūros neturėjau ir į tuberkuliozininkų baraką nebuvau išsiųstas.

Rusų nelaisvėje jautėme nuolatinį neaiškumą, kas nutiks mums ateityje. Pamažu tas jausmas atbuko, bet niekada visai nebuvo išnykęs. Didžiulis palengvėjimas ir žingsnis vilties link buvo tai, kad 1946 m. birželį mums leista parašyti laiškus giminaičiams. Daugeliui iš mūsų dar teko aiškintis, ar giminaičiai tebėra gyvi.

Tai buvo aktualu ir man. Aš su broliu Rudžiu įkalbinėjome motiną bėgti į Vakarus. Kam ir kokiu adresu turėčiau rašyti? O mano jausmai Gizelai iki to laiko atvėso.

Turint galvoje tai, ką girdėjome apie padėtį Rytų Vokietijoje, ir tai, kad paskutinį kartą gavau nuo jos žinutę iš Saksonijos, siųsti jai laišką man atrodė beprasmiška. Todėl išsiunčiau mums Raudonojo Kryžiaus dovanotus atvirlaiškius namų adresu į Štokerau ir tetai Ilzei Šteinbach į Vieną.

Pirmasis birželio 27 d. išsiųstas atvirlaiškis giminaičiams pasiekė tetą Ilzę. Ji gavo atvirlaiškį rugsėjo 21 d. Bet pirmasis atsakymas atėjo tik 1947 m. sausio 20 d. iš motinos, kurį ji parašė 1946 m. spalio 20 d. Mano adresas buvo toks; Maskva, SSRS, Raudonasis Kryžius, pašto dėžutė 445.

Naujieną, kad paštas veikia, laiškai jau pakeliui, aptarinėjome ištisas savaites. Bet buvo kankinamai sunku laukti. Kas gaus mano atvirukus? Koks bus atsakymas? Žinoma, kai atėjo tas metas ir pažinau mylimos motinos rašyseną, labai nudžiugau. Tačiau supratau, jog dar anksčiau man rašė tėvas.

„Mes dėkojame Dievui, kad esi gyvas ir sveikas. Labai ilgimės ir laukiame tavęs namuose. Lenerio ir Vagnerio šeimynos, taip pat teta Lotė Drezdene neteko visko. Lenerio šeima dabar gyvena pas draugus Achene ir jiems sekasi neblogai. Gizela Pitler gyvena Oberlinde ir klausinėjo apie tave. Mums viskas gerai, nors mūsų butas mažas. Šiandien tėvas turėjo daug darbo ir labai pavargo. Nuoširdūs mūsų trijų sveikinimai! Tavo mama“.

Mano didžiai nuostabai, atvirlaiškyje buvo nurodytas adreasas: „Aukštutinė Austrija, Braunau prie Ino, Lincerštrasė 41“. Bet labiausiai mane nuliūdino, kad motina nieko neparašė apie Rudį. Man iš karto kilo baisus įtarimas, kad jo jau nėra gyvo. Įtarimas pasitvirtino po šešių dienų, kai gavau pirmąjį tėvo atvirlaiškį. Jis buvo be datos. Rašė, kad jie negavo mano laiškų, kuriuos išsiunčiau į Štokerau ir kad apie mane sužinojo tik iš tetos Ilzės. Vienintelė žinia, kurią jie gavo iš manęs, buvo skiautelė popieriaus, kurią įdaviau savo kraštiečiui Francui Heincui. Šeima gavo ją 1945 m. Kalėdų išvakarėse ir tai buvo jai didžiulis džiaugsmas. Paskui atėjo šiurpi žinia.

„Tuo metu dar nežinojome, kad prieš šešis mėnesius mūsų brangųjį Rudį pasišaukė Dievas. Jis žuvo prie Haubindos (tarp Zonebergo ir Koburgo), Tiuringijoje 1945 m. balandžio 10 d. Sunku bus be jo, bet tegul tave paguodžia žodžiai, kuriuos mes parašėme gedulingajame skelbime. „Aš visada mylėjau tave, todėl pasiėmiau tave į Gėrio karalystę“. Mes neabejojame, kad Viešpats, nors ir neskyrė mums sunkių kančių, suteikė Rudžiui didžiausią malonę pasiimdamas iš šio gyvenimo į geresnį pasaulį“. Guoskis tuo ir melskis, kad Dievas saugotų mus tikrajame tikėjime, jog kai ateis diena, vėl susitiktume su mūsų brangiuoju Rudžiu, susijungtume su juo visi Viešpaties garbei. Džiaugiamės, kad pagaliau gavome nuo tavęs žinutę, ir laukiame tavęs grįžtant namo. Čia mes gyvename nuo 1946 m. gegužės 20 d.“

Sugriautas Vienos (Austrija) Arsenalas. 1945 m.

Trečią atvirlaiškį gavau 1947 m. vasario 15 d. Jame buvo papildomų smulkmenų apie tai, kas įvyko mūsų šeimoje. 1946 m. gruodžio 15 d. tėvas oficialiai priimtas į parapijos kunigo pareigybę. Gimnazijos Braunau neturėjo, Lyzl lankė mokyklą ir mokėsi kursuose lotynų kalbos. Likti Štokerau buvo negalima, nes ten beveik viskas sugriauta. Parapijos bažnyčia ir visi namai aplink ją buvo paversti griuvėsiais per 1945 m. kovo 20 d. bombardavimą. „Tėvas grįžo namo 1945 m. kovo 9 d. ir jo pirmosios pamaldos buvo parapiječių laidotuvėse. 1945 m. kovo 2 d. po mėnesį trukusių atostogų Rudis paskutinį kartą paliko namus. Tavo tėvas jo taip ir nematė. Dabar jis ilsisi netoliese mums pažįstamų vietų Hilburgshasene šalia Gleichbergo. Froilein Veidman lankė jo kapą. Jį prižiūri ir kaimo mokyklos mokytojai su mokiniais. Tesaugo tave Dievas ir teparlydi namo".

Aš labai gailėjau brolio, mano jaunystės palydovo, kuris visada buvo toks kupinas gyvenimo džiaugsmo ir su kuriuo paskutiniaisiais metais puikiai sutariau. Sunkus skausmas prislėgė ir tetą Ilzę, kuri motinai pranešė, kad Jorgas, trijų vaikų tėvas, žuvo pačioje karo pabaigoje. Taigi prie Ilmenio ežero 1942 m. lapkritį žuvus mano dėdei Erichui Šeiderbaueriui, karas iš giminės man artimiausių žmonių pasiglemžė tris vyrus. Turėdamas galvoje tai, kas nutiko jiems, maniau, kad yra neteisinga mano atžvilgiu. Kadangi šie trys nepatyrė mirtino pavojaus taip dažnai ir taip ilgai kaip aš, tad man atrodė, jog pirmiausia turėjau žūti aš. Ne jie, o aš buvau saugomas nematomos Dievo rankos, kurią neretai jaučiau virš savęs per karą ir nelaisvėje.

Ir vis tiek dabar žinojau, kad mano gerieji tėvai ir mažoji sesutė buvo gyvi

ir turėjo pastogę. Taip pat žinojau, kad jie nebadauja. Jei jau viskas taip gerai, tai ir aš turėčiau grįžti namo, pas juos. Lyginant su mano kitais draugais, kurie negavo jokių žinių iš savo giminaičių, man buvo viskas gerai. Paštas vėl veikė, kad ir nepatikimai, o tai stiprino manyje naujojo gyvenimo jutimą.

Tikėjau, jog bet kuriuo atveju, jei laimingai grįšiu į tėvynę, man turi prasidėti visiškai kitas, naujas gyvenimas. Visa, ką išgyvenau, turėjo nuo manęs atsitraukti be jokių pėdsakų. Tiesa, kai grįžau namo, netrukus supratau, kad klystu. Bet anuo metu man būtent taip atrodė. „Antifos" propaganda sužadino viltį, jog Austrijos ateitis turėtų būti demokratija, valdoma socialistų vyriausybės ir, kaip politika besidomintis žmogus, aš taip pat galėčiau tam tikru būdu tame procese dalyvauti. Fašistinei diktatūrai atėjo galas ir apie senosios tvarkos, t.y. tokios, kurią pažinojau gyvuojant Trečiajam reichui, negalėjo būti nė kalbos.

Lageryje vyko savotiškas „kultūrinis gyvenimas", kurį organizavo mano vyresnysis draugas Dekvicas. Kartą buvo surengtas konkursas, kuris baigėsi meno darbų – piešinių, literatūros bandymų – parodėle. Konkurse dalyvavo nedaugelis ir juo menkai domėtasi. Aš neatsimenu nė vieno iš pateiktų kūrinių, išskyrus savuosius. Tai buvo du eilėraščiai, iš kurių vienas – lyrinis. Jame rašiau apie nepažįstamos merginos ilgesį. Žinau, kad jį kurdamas jau mąsčiau ne apie Gizelą, o apie kitą, man nepažįstamą merginą, kuriai galėčiau paukoti savo širdį. Kitas eilėraštis buvo pavadintas „Žiūrint į seną fotografiją iš praeities". Jos esmė buvo ta, kad visa, ką jaučiau, žvelgdamas į savo karinę uniformą, liko praeityje, išnyko lyg sapnas. Tas naivus eilėraštukas baigėsi eilute: „Aplinkui dabar viskas nauja!" Aišku, mano eilėraščiai džiūgavimo nesukėlė. Už kiekvieną iš jų buvo skirta tik po vieną – Dekvico – balsą.

Pats patraukliausias mūsų „kultūrinio gyvenimo" dalykas buvo orkestras. Su laiku pavyko gauti instrumentų ir suformuoti maždaug 20 žmonių muzikinį kolektyvą. Jo vadovu tapo dirigentas profesionalas Kurtas Forstas. Tai buvo simpatiškas, švelnių manierų žmogus. Muzikantai turėjo pranašumą prieš kitus kalinius, nes nebuvo varomi į darbą. Be to, turėjo ypatingus drabužius – kažką panašu į rusiško stiliaus marškinius, kuriuos nešiojo paleistus, nesukištus į kelnes. Jie buvo pasiūti iš tankios medžiagos ir nešiojami vietoj uniforminių kitelių. Be muzikantų ir tenoro Beno Štapenbeko, tokius marškinius turėjo tik senieji lagerio pareigūnai Glesas ir Kubartas. Šiedu, kad pabrėžtų savo svarbią padėtį lageryje, nešiojo taip pat neseniai pasiūtus bridžus.

Kai kada orkestras rengdavo muzikinius koncertus, kartais net rusams, už lagerio ribų. Be to, jis dalyvavo estrados spektakliuose, kuriuose vaidino saviveiklos artistai. Vienas iš jų buvo turintis konferansjė talentą Gotfrydas Štaderis. Tokių koncertų programa atrodė labai įvairi. Žinoma, jie taip pat mėgino sukelti jausmus, kaip tai būdavo, kai mūsų tenoras traukdavo itališką

dainą, skirtą „Kjanti“ vynui. Ji tuo metu buvo populiari, kaip ir kitos dainos, kurios po dvidešimt metų pavadintos „nuvalkiotomis“.

Gotfrydas Štaderis dirbo Insterburgo geležinkelio stotyje, krovėjų brigadoje. Kartu su draugais jis mėnesių mėnesius perkrovinėjo rusų konfiskuotus ir pagrobtus daiktus į vagonus su rusiška vėže. Dažnai susinervinęs, skausmingai jis pasakojo apie tai, ką matė kasdien, kad, sprendžiant iš visko, rusų okupuota Rytų Vokietija buvo plėšiama. Siuvamosios mašinos ir dviračiai, indai ir kiti namų ūkio daiktai, baldai ir pramonės įrenginiai, muzikos instrumentai ir daug kas kita iš privačių butų – visa tai buvo ten. Bet tie daiktai daugiausia prastos būklės, nes mėnesius laikyti po atviru dangumi. Matyt, jie buvo sugriebti be jokios tvarkos, kaip pakliuvo. Kartą jis papasakojo apie krovinį iš Veimaro nacionalinės bibliotekos. Netikėtina, bet jis laikė rankose aplanką su Gėtės piešiniais. Insterburge buvo ir kitų paskutinį kart vokiečių čiupinėtų nugalėtojų konfiskuotų muziejinių vertybių.

1947 m. pavasarį pas mus dažnai atvykdavo karo belaisvių, kurie buvo pabėgę iš kitų lagerių. Jie pasakojo, jog SSRS vidaus lageriuose buvo ne taip griežtai saugomi kaip mes. Kai kuriems pavykdavo be trukdymų geležinkeliu pasiekti Lenkijos sieną, kur jie gaudyti ir gabenti į mūsų lagerį. Tarp jų kalėjo žmogus, kuris, baigiantis karui, su tūkstančiais kitų vokiečių kareivių ir karininkų bėgo per Baltijos jūrą į Švediją. Kaip žinoma, Švedija, pažeisdama visus tarptautinės teisės punktus, nusileido Rusijos spaudimui. Šioje šalyje internuoti vokiečių kariškiai buvo išduoti Stalinui.

Kiek žinau, iš mūsų lagerio pabėgo tik vienas žmogus – majoras Vitcelis, sugautas po trijų dienų. Kelias dienas jis praleido karceryje, o paskui grąžintas į tą patį baraką, kuriame gyveno iki pabėgimo. Drauge su grupe vyresniųjų karininkų jis dirbo lagerio teritorijoje primityvioje dirbtuvėje – gamino vinis.

> Internuoti Baltijos šalių ir vokiečių kareiviai Švedijoje, Eksjo lageryje.

Dar nekalbėjau apie kasdienį kalinių skaičiavimą. Dukart per dieną, rytą ir vakarą, buvome rikiuojami po penkis žmones gretoje. Tada rusų sargybiniai apeidavo rikiuotę ir jei kalinių skaičius sutapdavo su sąrašu, skaičiavimas baigdavosi greitai. Kartą pasitaikė juokingas nutikimas. Kadangi rūkyti rikiuotėje buvo draudžiama, o mes turėjome stovėti padėtyje „ramiai“, vienąsyk netoliese manęs stovėjęs žmogus nespėjo užgesinti smilkstančios suktinės ir įsidėjo į milinės kišenę. Skaičiuojant kalinius, iš kišenės ėmė rūkti dūmai, bet jis pats to nepastebėjo. Tikriausiai rusai dėl tokios juokingos situacijos tik pasišaipė, o kaltininkas liko nenubaustas.

1946 m. antroje pusėje pagerėjo maistas. Kasdienė cukraus norma karininkams, lyginant su kitais kaliniais, tapo didesnė. Toks pats skirtumas buvo ir dėl tabako. Machorkos, kurios gaudavo kareiviai, mums tekdavo labai retai. Dažniausiai tai būdavo smulkus cigarečių tabakas. O gatavų cigarečių, kitaip sakant, rusiškų papirosų, negaudavome niekada. Juos rūkė tik sargybiniai. Bet laikraščių Georgeburgo lageryje netrūko, o suktines gamintis buvome jau seniai išmokę.

Aišku, kiekvienas iš mūsų laikraštinio popieriaus atsargas kaupė ir kitam reikalui. Išvietė buvo įrengta atskirai stūksančiame barake, kuriame kaliniams paprastai tekdavo tupėti glaudžiai, vienam greta kito. Tačiau tai mus menkai trikdė, nes jau seniai buvome įpratę nekreipti dėmesio į tokius nepatogumus. Išmokome atsijungti nuo aplinkos ir likti tik patys su savimi, net jei kiekvienas žmogus buvo matomas visų kitų. Paprasčiausia tai padaryti gulint lovoje – užsimesti antklodę taip, kad uždengtų ir galvą.

Šiltuoju metų laiku mus kankino blakės. 1947 m. vasarą su Viliu Celbrotu nusprendėme miegoti atvirame ore. Priešais įėjimą į mūsų baraką buvo įrengta stoginė, kurioje, pasitiesę šiaudinius čiužinius ir užsivilkę ant senų karinių uniformų milines bei apsisiautę antklodėmis, keletą savaičių miegojome. Ten blakės nevargino ir tai mus džiugino. Be to, nelandžiojo ir žiurkės. Išlįsdami naktį barakuose tie padarai graužė duoną, kurią laikėme pakabintą virš galvų ant prikaltos prie sienos lentos, gąsdino žmones lakstydami jiems per kojas.

Po griežčių atliekų srėbalo, kurio buvo išduodama 1945 m. vasarą, pradėta virti kopūstienę. Georgenburge gaudavome po litrą tokio viralo dukart per dieną, bet kartais jį pakeisdavo įvairių kruopų sriuba. Dar buvo pridedama po ketvirtį litro „košės“ – pusiau skysto, kartais itin lipnaus grikių, o retkarčiais ir sorų viralo. Rytais gaudavome arbatos ir tie iš mūsų, kurie buvo pakankamai apdairūs, valgė nuo praėjusios dienos pasiliktą duoną. Karaliaučiuje dar grėsė pavojus mirti iš bado, bet Georgenburge jau taip neatrodė. 1947 m. kai kuriems draugams pavykdavo net parsinešti į lagerį maisto, kuriuo jie mainikavo. Kai kada buvo valgydinami tose vietose, kur dirbo. Aišku,

> Sovietų okupacinės kariuomenės Vokietijoje leidžiamo laikraščio „Tägliche Rundschau" redakcija, išpuošta K. Žukovo, V. Lenino ir J. Stalino paveikslais-„ikonomis".

niekas nežinojo, ar ilgai ten liksime ir kada apskritai baigsis mūsų nelaisvė.

Mažai ką žinojome ir kokia yra situacija tėvynėje. Atrodė stebėtina, bet maždaug nuo 1946 m. pradžios atklysdavo žinių apie pirmuosius rinkimus į Austrijos nacionalinę tarybą. Iki šiol prisimenu, kad liaudies partija tada gavo 85 vietas, socialistų partija 76, o komunistų partija tik 4. Mes nedrįsome tuo patikėti – toks viltingas buvo šis rezultatas. Tuo metu diskutavome dėl Niurnbergo tarptautinio tribunolo paskelbtų nuosprendžių. Tai, jog tie nuosprendžiai buvo tokie skirtingi, irgi teikė šiokios tokios vilties. Panenas, Šachtas ir Fričė buvo netgi išteisinti. Kai ką galėjome sužinoti ir iš laikraščio „Tägliche Rundchau", kurį Vokietijoje leido sovietų okupacinė kariuomenė. Apskritai šis laikraštis buvo antifašistinės, taigi komunistinės krypties.

Visą tą laiką aš dirbau bibliotekoje ir buvau veikiamas „Antifos" propagandos. Teko kovoti pačiam su savimi dėl naujo, teisingo požiūrio į pasaulį. Tai neatrodė paprasta, nes paveldėjau tradicines „biurgeriškas" dvasines vertybes ir jokių tvirtų įsitikinimų neturėjau. Viena vertus, mano neaiškaus supratimo apie naująjį gyvenimą visa, ką girdėjau, skambėjo paprastai ir

įtikinamai. Tačiau tai, ką rašė tėvas apie brolio mirtį, visiškai nesiderino su šnekomis apie „bazę ir antstatą“. Aš tiesiog negalėjau patikėti, jog sąmonė kilo iš materijos. Bet kas iš tiesų mane paveikė, tai ilgi pokalbiai su Dekvicu. Jis suprato, ko man reikia, ir pasiūlė išeitį, patarė pasidomėti iš Šveicarijos kilusio protestantų teologo Leonardo Ragaco religiniu socialiniu mokymu. Laimė, gana greitai ši problema išnyko savaime. Mano dienos bibliotekoje buvo suskaičiuotos. Šiaip ar taip ištisus metus dirbdamas tą darbą, daug ką laimėjau. Skaitydamas knygas, galėjau išsaugoti savo proto gebėjimus, jų veiklumą, taip pat įgyti žinių, kurių anksčiau neturėjau. Aš perskaičiau specialų Gėtės „Fausto“ leidimą, įrištą tamsiai raudona oda. Knygos viduje, priešais titulinį puslapį, ankstesnis savininkas paliko priklijuotą fotografiją.

Tai buvo jaunos moters, matyt, jo žmonos ar draugės atvaizdas. Nuoga moteris stovėjo ant jūros kranto, jai už nugaros ritosi bangos. Moteris atrodė laiminga ir pasirengusi mylėti. Tikriausiai jai viskas sekėsi gerai, kaip ir knygos savininkui. Kai jis neteko tos knygos, kuri buvo daugelio vokiečių dvasinis maistas, tai, susidūręs su šiuo dvigubu praradimu, turėjo pasijusti panašiai kaip Faustas – „nelaimingu kvailiu“.

Naktį prieš Naujuosius, 1947-uosius, metus man nutiko įsidėmėtinas dalykas. Negalėjau užmigti, tad atsikėliau iš lovos ir priėjau prie durų. Visiškai netikėtai nuo Insterburgo pusės pasigirdo muzikos garsai. Tikriausiai tai buvo Austrijos radijo transliacija, nes skambėjo Štrauso valsas „Žydrasis Dunojus“. Tai man atrodė panašu į gerą ženklą ir pagalvojau, kad galbūt iš tikrųjų prasideda paskutiniai mūsų nelaisvės metai. Taip ir buvo.

1947 m. gegužę mano kasdienis gyvenimas visiškai pasikeitė. Po reguliarių medicinos apžiūrų visada buvau skiriamas į trečiąjį darbo būrį, bet netikėtai buvau pripažintas tinkamu atlikti bet kokius darbus. Tai atitiko mano bendrą fizinę būklę. Jau kuris laikas man nedrebėjo keliai, be to, ir apskritai jaučiau, jog atgavau jėgas. Taigi turėjau, užuot dirbęs bibliotekoje, kur man taip patiko, triūsti kitur. Bet tai tik pagelbėjo, nes nuo to meto nekiurksojau greta „Antifos“ pareigūnų, kurie nuolat vertė mane mąstyti ir kalbėti „politiškai“. O dabar patekau į vadinamąją „miško“ brigadą.

< „Antifos“ išleistas pašto ženklas, skirtas 1938 m. Miuncheno sutarčiai paminėti.

Ta brigada buvo sudaryta iš nedaugelio lageryje kalinčių vengrų belaisvių – 15 žmonių, įskaitant iš Budapešto kilusį leitenantą. Jis savo tėvynainiams ir toliau liko viršininkas, kurį šie gerbė. Tai buvo maždaug 28 metų žmogus, pavarde Nairis Antalis. Tarp jo valdinių atsirado keletas ūkininkų iš Transilvanijos, etninių vokiečių, netgi tėvas su sūnumi. Nairis šiek tiek kalbėjo vokiškai. Su juo ir vokiečių kilmės vengrų kareiviais galėjau visai gerai susišnekėti. Miško brigados nariai buvo ir du austrai karininkai – Vilis Celbrotas ir aš. Kas rytą 6.00 mūsų nedidelė grupė lipo į išklerusio sunkvežimio kėbulą. Neprivažiavusi kelio į Insterburgą mašina staigiai pasukdavo į dešinę ir riedėjo plentu miško link, kuriame kirtome medžius. Kadaise šis miškas priklausė tiems, kurie juo rūpinosi ir tikriausiai didžiavosi. O dabar dideli plotai buvo apnikti žieviagraužių vabzdžių ir mes, karo belaisviai, turėjome iškirsti ištisus hektarus to miško.

Aplinkui viešpatavo tyla ir ramybė. Toks pats ramus stoviniavo ir sargybinis, kuris važiavo drauge su mumis mašina, o paskui liko miške. Tuo metu, kai išsivaikščiodavome po nedidelį plotą ir pradėdavome dirbti, sargybinis Borisas iškart susirasdavo saulėtą vietelę ir ištisą dieną snūduriuodavo. Kadangi jis mažai judėjo ir valgė daug košės, tai pasidarė tingus ir suglebęs. Jis visada atrodė taip, tarsi štai ims ir užmigs. Tik didelėmis pastangomis jam pavykdavo neužmerkti tamsių akių. Borisas buvo kilęs iš Gorkio, kuris anksčiau vadintas Žemutiniuoju Naugardu, apylinkių. Jei ten dar būtų likusių valstiečių, tai jie iš šimto metrų pažintų, jog tai vaikinas iš jų aplinkos. Boriso žodyne buvo ne daugiau kaip 400 paprastų rusų kalbos žodžių. Dažniausiai jis skendėjo ramybėje, o jei sukrusdavo, tai tik paskelbti, ką toliau turi daryti jo saugomi darbininkai.

Aišku, ne man spręsti apie Boriso lingvistinį išprusimą, nes pats mokėjau tik apie 200 rusiškų žodžių. Bet Vilis Celbrotas, kuris mokslo sėmėsi Lenkijos universitetuose, buvo pažengęs gerokai labiau ir šiuo atžvilgiu.

Galbūt kaip tik dėl to, o greičiau visai ne dėl to, jog mes galėjome pabėgti, Borisui patikdavo sėdėti greta mūsų. Galbūt netgi stebėjosi, kad mes dviese ir vengrų karininkas nerodėme fašistinio žiaurumo požymių. Darbas buvo sunkus, bet padarydavome normą, nors ji buvo didelė.

Miškakirčių brigados darbas buvo organizuotas taip, kad du žmonės nupjaudavo ir supjaustydavo medį rėminiu pjūklu, o trečias genėjo šakas. Vertėjo stebėtis, kaip greitai mes išmokome kirsti mišką. Iš pradžių reikėjo nustatyti, į kurią pusę medis virs ir, atsižvelgiant į tai, teisingai pasirinkti pjūvio vietą. Nuvirtusių medžių kamienus, kurie siekdavo 20 ir daugiau metrų ilgio, turėjome supjaustyti į keturių metrų ilgio rąstus. Tada juos kraudavome į rietuves kirtavietės pakrašty. Kol mūsų jaunasis vengras nukapodavo šakas, aš su savo draugu Viliu imdavausi pjauti kitą medį.

Kartą įvyko menkas nesusipratimas, dėl kurio nukentėjo Boriso poilsis. Mums reikėjo supjaustyti keletą didžiulių ąžuolų kamienų, kurie nežinia prieš kiek metų buvo nupjauti ir išvilkti į miško kelio pakraštį. Dirbti tą darbą trumpu rėminiu pjūklu buvo ne itin didelis malonumas, net jei mediena ir minkštesnė. Taigi pjaustėme labai lėtai. Borisas nusprendė, kad mes vilkiname darbą, ir ėmė keiktis. Iš pradžių tik niurnėjo, o paskui kad suriks: „Jus reikia į Sibirą!..“

Mes įsižeidėme. Vilis ėmė su Borisu ginčytis, pasakė, kad jis nieko nenutuokia apie medienos dorojimą, ir pasiūlė pačiam pamėginti pjauti. Tai turėjo įtikinti sargybinį, jog ąžuolas už pušį kietesnis. Borisas pasidėjo šautuvą ir nusisegė diržą. Mostelėjo ranka ir kad sušuks: „Davaj!“ Abu atsiklaupė ir pradėjo pjauti. Mažytės Boriso akys svaidė į Vilį pusiau pajuokiamus, pusiau niekinamus žvilgsnius. Tačiau neįprastas darbas jį greitai privargino iki prakaito. Ypač dėl to, jog, užuot prisiderinęs prie Vilio, jau prityrusio miško kirtėjo, lengvų judesių, pernelyg spaudė pjūklą ir be reikalo eikvojo jėgas. Tačiau besikaupianti įtampa atlėgo, kai mūsų paimti atburzgė sunkvežimis. „Auto atvyko!“ – su palengvėjimu paskelbė Borisas ir nustojo dirbti. Paskui atsistojo, apsijuosė diržą ir pasiėmė šautuvą. Nuo tos dienos jokių kalbų apie ąžuolo rąstus nekilo.

Sovietų automobiliai ZiS-5.

Kai kada tas „auto“ buvo drebantis „Zisas“, bet dažnai ir vokiškas pusiau vikšrinis vilkikas, kuris, užuot tempęs lauko haubicą, dabar gabeno sukrautus rąstus, o paskutiniu reisu juo į lagerį buvo vežami belaisviai. Kaip nutikdavo

ir kare, kartais ta sunki mašina pelkėtose miško vietose įklimpdavo. Tada vairuotojas imdavo plieninį lyną, apvyniodavo juo arčiausią storą, tvirtai žemėn įsikabinusį medį ir įjungdavo vilkike įtaisytą motorinę gervę, kuria naudojantis mašiną pavykdavo ištraukti į tvirtesnę vietą.

Artėjant vakarui, norma būdavo įvykdyta ir mus apimdavo nuovargis. Ir belaisviai, ir Borisas imdavo klausytis, bene jau girdėti „auto" variklio garsas. Dažniausiai mašina atkrypuodavo, kaip ir priklausė, apie 17.00. Bet kartais pasirodydavo ir aštuntą ar net vienuoliktą valandą vakaro. Tokiais atvejais į lagerį parsibelsdavome apie vidurnaktį ir savo dienos bei vakaro sriubos porcijas gaudavome vienu metu. Tad prisirydavome srėbalo, kad net pilvai suskausdavo. Kadangi į mišką mums niekas jokio valgio nevežiojo, reikėjo tam tikro laiko priprasti dirbti nepietavus. Lygiai taip pat po keleto dienų praėjo ir raumenų skausmas, kurį iš pradžių jausdavome. O per pietų pertrauką paprastai pasklisdavome po mišką pasiuogauti.

Kartą Vilis pasigavo keletą varlių, jų letenėles pakepino laužo liepsnoje ir dviese tuo gardėsiu pasimėgavome.

Kartais, kai dirbome netoliese likusių tuščių eigulių namų, užklysdavome vidun. Sulaukėjusiuose ir piktžolėmis apaugusiuose soduose bei daržuose pasitaikydavo aptikti ir žalių vaisių, kurie atrodė stebėtinai skanūs. Juk ištisus dvejus metus buvome valgydinami prastai ir vienodai, taigi tie „vitaminai" iš tiesų padėjo atsigauti. Mūsų namuose visi mediniai daiktai, pavyzdžiui, durys, langų rėmai, laiptai – tiesiog viskas, kas tik galėjo degti, buvo sunaikinta, daiktai išplėšti, išgrobstyti. Tai padarė rusai, o gal ir vietos gyventojai, kurių menki likučiai dar glaudėsi kažkur netoliese.

Beje, Borisas mums parengė dvi staigmenas. Vieną ypač karštą liepos dieną jis paliepė rusui vairuotojui išsukti iš kelio ir privažiuoti prie nedidelio tvenkinio. Tai mums atrodė su niekuo nepalyginamas džiaugsmas, nes Borisas leido nusivilkti senus, prakaituotus drabužius ir sulįsti į vadenį. Bet, aišku, to malonumo neatsisakė nė pats: tiesiog numetė ant kranto šautuvą ir maudėsi.

Dar viena staigmena buvo visai kitokio pobūdžio. Kartą per pietų pertrauką, nieko iš anksto nepasakęs jis nusivedė mus į apleistą eigulio namą maždaug už kilometro nuo tos vietos, kur dirbome. Iš pradžių mums pasirodė, jog nuo kitų toje vietovėje anksčiau regėtų mūrinių pastatų niekuo nesiskiriantis namas dar vis tiek tvarkingas. Bet sienose buvo matyti sviedinių skeveldrų išmuštų žymių. O sodas skendėjo puikioje žalumoje. Borisas pasivėdėjo mus tolyn, prie atokiau nuo namo įrengto rūsio. Vos žengę keliomis pakopomis žemyn, nusileidome į iki pusės įgilintą daržovių ir vaisių saugyklą. Rūsio skliautai buvo apdailinti plytomis. Lauko pusėn išmuštos masyvios medinės durys riogsojo ant žemės priešais įėjimą. Durų viduryje buvo matyti skylė plėštiniais kraštais. Su jauduliu įžengėme vidun ir stengėmės

įsižiūrėti į tamsą. Galėjome matyti, kaip blausiai blizga plieniniai šalmai.

Buvo karšta ir tvanku, artėjo audra, dangumi plaukė tamsūs debesys. Papūtė stiprus vėjas ir blykstelėjo žaibas. Paskui pasigirdo stiprus griaustinis ir iš dangaus ištisomis srovėmis pasipylė lietus. Apsipratę su tamsa, ėmėm dairytis...

Ant grindų gulėjo kareiviai, tylūs ir nejudantys. Jie buvo negyvi, bet atrodė kaip gyvi. Kūnai nesuiro, o tik išdžiūvo. Iš jų pusiau karinės aprangos matyti, jog tai folkssturmo kariai. Kai kurie – su galūnių protezais. Tai buvo Pirmojo pasaulinio karo invalidai. Bet jie gulėjo ten: du, keturi, šeši, dešimt, iš viso dvylika. Kas gi nutiko?

Gal iš pradžių pusrūsyje buvo įkurdinta kažkokia vadavietė? Tikriausiai 1945 m. žiemą jie stovėjo poste ir atėjo į tą bunkerį šiek tiek sušilti. Pusrūsio durys buvo atsuktos į priešo pusę. Matyt, tai jiems nerūpėjo ar tiesiog neįžvelgė pavojaus. O gal ir įžvelgė, bet žmonėms jau buvo vis tiek ir jie norėjo tik sušilti. Tikriausiai iš rusų tanko patrankos iššautas sviedinys pramušė duris ir sprogo viduje. Stipri smūgio banga visus užmušė. Jie mirė be skausmo.

Nuo to įvykio praėjo daugiau kaip dveji metai. O mus tada mirtis aplenkė. Vakare prislėgti to reginio važiavome rąstų prikrautu vilkiku į lagerį. Pakeliui pamatėme, kaip paskutiniai besileidžiančios saulė spinduliai keičia į vakarus nuo mūsų atsivėrusį Insterburgo miesto vaizdą. Ant kalvos stūksojo vienišas Martyno Liuterio bažnyčios bokštas. Ar ant jo smaigalio išliko tas prūsiškasis erelis, kuris jį taip puošė?

Tačiau baigėsi fizinis darbas miškakirčių brigadoje, kuris tam tikru atžvilgiu mane „išlaisvino“ ir prisidėjo prie pasitikėjimo savimi atgavimo. Liepą atsirado požymių, jog austrų belaisviai turėtų būti gana greitai paleisti ir galės išvykti į tėvynę. Buvo matyti, kad lagerio rusų administracija itin suaktyvėjo. Kapitonas, vokiška pavarde Enteris, ir rūstusis VRM viršila dažnai užsibūdavo lageryje. Abu jie buvo iš žinybos, atėjusios pakeisti siaubą keliančio NKVD, ir Stalino pavyzdžiu dirbo naktį. Taigi buvo išbalę ir vien jau dėl to atrodė baisūs.

Mums, austrams, buvo išduoti nauji drabužiai – pilki lauko kiteliai su jūreiviškomis sagomis, taip pat kelnės iš rusų užgrobtų vokiečių kranto artilerijos daiktų sandėlių. Bet su savo trejus metus nešiotu kiteliu, kuriame liko mano paskutinių sužeidimų žymės, skyriausi kone skausmingai. Be to, mums išduota po du komplektus rusiško pavyzdžio apatinių drabužių: plono audinio marškiniai ir kelnės su juostelėmis susirišti. Marškiniai su jomis iš priekio, ant krūtinės, o kelnės – prie juosmens ir apačioje. Manyta, jog austrus ketinama surinkti Tilžėje, buvusiame Reicho pasienio mieste, iki to meto pervadintame Sovetsku, kuriame mes tikėjomės pagaliau tapti ne belaisviais.

14

TILŽĖ – *MALARIA TERTIANA* – GRĮŽIMAS Į TĖVYNĘ

1939 m. šis miestas prie Nemuno buvo 58 000 gyventojų namai. Dabar jame visiškai neliko vokiečių ir įsikūrė tik nedidelis skaičius rusų. Mes ėjome per didelę aikštę, kurioje stovėjo paminklas miesto sūnui, vokiečių poetui romantikui Maksui fon Šenkendorfui, parašiusiam dainos „Sargyba prie Reino“ žodžius. Tilžėje taip pat buvo celiuliozės ir popieriaus fabrikas, bet mes nemanėme, kad vėl teks dirbti, nes jau paskelbta, jog būsime paleisti, grįšime į tėvynę. Iš visko sprendžiant, didelių mūšių aplink miestą nebūta. Net imperijos laikų mūrinės kareivinės, kuriose kalėjome, liko nekliudytos. Bet netrukus paaiškėjo, kad jose knibžda gausybė blakių, tad naktys mums virto tikra kankyne. Visos sienos pasidarė nusėtos kruvinomis dėmėmis – sutraiškytų

> Paminklas vokiečių poetui Maksui fon Šenkendorfui (Max von Schenkendorf) Tilžėje, rotušės aikštėje. 1930 m.

blakių liekanomis. Mes pamėginome priešintis tai nelaimei, bet tai pasirodė beviltiška. Parazitai vis tiek pasiekdavo veidus, rankas, kojas ir kitas kūno dalis, kurios naktį likdavo neužklotos. Taigi nuo jų įkandimų buvome išmarginti smulkių patinimų. Bet kai kurių jos nekandžiojo. Matyt, blakes masino tik „saldusis" kraujas.

Tilžės lageryje man teko susipažinti su keletu austrų. Vieną jų pažinojau dar iš Georgenburgo laikų. Tai Franclis Reizegeris, buvęs batų dirbtuvės meistras iš Ranshofeno šalia Braunau. Lageryje jis dirbo batsiuviu. Franclis anksti vedė, bet su pirmuoju paštu jam atėjo laiškas, iš kurio sužinojo, kad per vedybų atostogas pradėtas vaikas vos gimęs numirė. Aš su Francliu susidraugavau, nes paleisti iš nelaisvės turėjome vykti į tą pačią vietą, į Braunau. Taip pat susidraugavau ir su Otmaru Hadajeriu, kuris, gimęs 1926 m., taip pat buvo kilęs iš Ranshofeno. Bet draugystė su Reizegeriu susiklostė tvirtesnė.

Atgavęs laisvę, dažnai susitikdavau su jais abiem. Otmaras, kuriam dar reikėjo baigti studijas universitete, dabar dirba Rydo mieste mokesčių patarėju. Franclis, kaip ir anksčiau, gyvena ir dirba Ranshofene. Artimai susipažinau, net galima sakyti susidraugavau su protestantų pastoriumi Ernstu Hildebrandtu. Jis buvo 10–15 metų už mane vyresnis, o per karą taip pat tarnavo leitenantu. Ernstui pavyko išsaugoti savo Naujojo Testamento knygelę, kurią kartais paimdavau pasiskaityti. Bet diskusijų religijos temomis, į kurias jis buvo linkęs, nepradėdavome, nes darbe pernelyg išvargdavome.

Viltys, kad Tilžėje mūsų daugiau nevers dirbti, nepasitvirtino. Mieste veikė medžio apdorojimo įmonė, kurioje turėjo dirbti karininkų brigada. Ištisą savaitę su Viliu Celbrotu kroviau į rietuves penkių metrų ilgio lentas. Tai buvo sunkus darbas, reikėjo daug jėgų. Bet jį atlikdavome neblogai. Įmonės kontoroje dirbo dvidešimtmetė rusė mergina Veronika. Buvo galima pastebėti, kad ji su mumis „žaidė". Atrodė simpatiška, bet kai reikėjo tikrinti normos

įvykdymo „procentą“, į mus žvelgė pusiau įtariai, pusiau maloniai. Baigusius krauti lentas pristatė prie medžio apdorojimo staklių. Aš gaminau kėdžių kojeles ir atlošus, taip pat sėdynių karkasus, į kuriuos paskui buvo įspraudžiami faneros lakštai. Siekiant išvengti gaminių detalių nevienodumų, reikėjo tam tikrų įgūdžių ir net skonio. Žinoma, kartu turėjai būti atsargus, neprikišti rankų prie elektrinių frezų ir pjūklų. Aš net įstengiau pajusti tam tikrą „pasididžiavimą“ savo darbu, kuris neabejotinai tapo kvalifikuotas ir teikė man malonumą.

Mums skirdavo ir kitokių darbų, pavyzdžiui, iškrauti vagonus, kuriais iš Suomijos gabenta mediena gaminti celiuliozei. Iškraudavome iš vagonų ir anglis, neabejotinai atgabenamas iš Aukštutinės Silezijos šachtų. Kartą pamatėme vagoną su užrašu: Austrija. Mums tai atrodė ne tik kaip sveikinimas iš tėvynės, bet ir dar vienas geras ženklas, pranašaujantis, jog netrukus grįšime namo.

Anglių norma buvo tokia: per vieną 10 valandų darbo dieną du žmonės turėjo iškrauti 20 tonų vagoną. Bet iškrovimo laikas priklausė nuo anglių rūšies. Kartais jų būdavo prikirsta dideliais gabalais, kuriuos galima sugriebti tik plikomis rankomis. Tokius pavykdavo išstumti iš vagono nesunkiai. Darbas neblogai vyko ir tada, kai anglys buvo smulkios, vištos kiaušinio dydžio. Tada jas galima žerti kastuvu. Nemaloniausia buvo iškrauti vidutinio dydžio anglis. Paimti keletą grindinio akmens dydžio gabalų kastuvu buvo sunku. Ir taip pat sunku išstumti ar išmesti po vieną gabalą rankomis.

Tačiau pats sunkiausias darbas mus pasitiko gamyklos katilinėje. Ten reikėjo triūsti be pertraukos trim pamainomis, o mūsų brigadai vieną savaitę teko atidirbti naktinėje pamainoje. Turėjome mesti anglis kastuvais į keletą kūryklų. Tam darbui tikrai reikėjo didelių pastangų. Bet, kaip ir dirbant miško brigadoje, mano atmintyje įsirėžė epizodai, susiję su buvimu Tilžėje, ypač naktimis dirbant katilinėje. Iki šiol akyse mirguliuoja kūryklų liepsnų apšviestos žmonių prakaituotais veidais figūros. Aiškiai atsimenu ir tą nuovargį, kuris paryčiais apimdavo visus ir kurį kiekvienas jausdavome, kai rikiuote ėjome atgal į lagerį. Nepaisant to, karštą vasaros dieną, laiko tarpą tarp naktinių pamainų galėjome išmiegoti ir bent kiek atgauti jėgas.

Tada maniau, kad jau buvau sveikas, kad man pavyko atsigauti ir kad daugiau nereikia bijoti plaučių sužeidimo padarinių. Bet kartą smarkiai pakilo temperatūra ir patekau į lagerio ligoninę. Buvo nustatyta, jog susirgau maliarija, tokia jos forma, kuri pasitaiko vidutinio klimato rajonuose ir kuriai būdingas nenuolatinis drebulys. Tikriausiai man įkando maliarinis uodas tuo metu, kai dirbau miškakirčių brigadoje. Tas mano ligos priežasties paaiškinimas yra visai suprantamas, nes šios maliarijos formos inkubacinis periodas – nuo vienos savaitės iki pusantro mėnesio – sutapo su darbo miške

Vokiečių belaisviai, prižiūrimi sovietų kareivių, dirba statybose.

laiku. Iš patekusių į ligoninę belaisvių aš buvau ne vienintelis, kurį gydė nuo maliarijos. Medicinos personalas galėjo mums suteikti atitinkamą pagalbą, nes ligoninė reikalingo preparato – atebrino – turėjo. Taigi po poros savaičių buvau išleistas. Mane sergantį slaugė gailestingasis brolis iš Vienos, pavarde Malis. Po kelerių metų su juo atsitiktinai susitikau šalia vienuolyno ligoninės Vienos 2-ajame rajone vilkintį savo religinio ordino vienuolio drabužiais.

Karštinė su maždaug 40 laipsnių temperatūra mane krėtė kas antrą dieną ir, aišku, vėl nusilpnino. Paskutinėmis buvimo Tilžėje dienomis neįstengiau dirbti. Vilis Celbrotas, kuris paskutiniais metais tapo mano geriausiu draugu, po darbo mane aplankydavo. Kartą jis atnešė kažką pasakiška: su mano cukraus daviniu suplaktą vištos kiaušinį. Tai man suteikė neapsakomą malonumą, kurio jau daugelį metų nepatyriau.

Buvo rugsėjo pradžia. Mes išvažiavome iš Tilžės. Dalis žmonių buvo gabenami atviromis geležinkelio platformomis. Man nepasisekė ir kaip tik patekau į vieną iš tų platformų. Visi sėdintieji jose pajuodo nuo garvežio dūmų, tad paskui prireikė daugelio valandų vargti, kad bent kiek pavalytum savo drabužius. Georgenburge prasidėjo ilgas registravimo procesas, vėl rikiavimai, kratos... Keletą kartų buvo surengtas patikrinimas šaukiant pavardėmis. Išgirdus savo pavardę, reikėjo, kaip įprasta rusams, atsiliepti išbliaunant savo ir savo tėvo vardą. Į gerklinį riktelėjimą „Šeiderbaueris!“ aš aiškiai ir garsiai atsakydavau: „Arminas, Antonas!“

Dabar jau niekas neabejojo, kad tie žmonės, kurių pavardės buvo šaukiamos ne vieną kartą, turėjo išvykti namo. Todėl tie, kurie turėjo likti lageryje, negalėjo nuslėpti liūdesio. Ypač man buvo gaila Dekvico ir Alfredo Tuncerio. Pradedant nuo liepos, Dekvicas dirbo siekdamas parengti Bethoveno operos „Fidelijus“ savą scenos versiją, pagal kurią spektaklis galėjo išsiversti be moterų vaidmenų. Tuncerio vadovaujamas lagerio choras mokėsi „Kalinių choralo“. „O, kas per džiaugsmas, kas per džiaugsmas laisvės oru pakvėpuoti!“ – dainavau aš. Net po kelerių metų, kai jau buvau namuose, pas tėvus, skambinau pianinu tos muzikinės temos variacijas. Dėl šios choro partijos, kai buvau studentas, vesdavausi pažįstamas merginas į Vienos teatrą. Jausmų, kuriuos ji man kėlė, užmiršti nebuvo galima.

Per paskutinę „didžiąją“ kratą kiekvienas belaisvis turėjo priešais save iškloti visą turtą. Rusų sargybiniai ir VRM karininkai visus kruopščiai tikrino. Pas lagerio raštininką Oskarą Štokmajerį tikrintojai aptiko tarnybos knygelę, kurią jam pavyko išsaugoti. Oskaras buvo atskirtas nuo mūsų. Iki šiol regiu, kaip jis, baltas kaip kreida beviltiškai sėdi ant žemės, įbedęs akis kažkur į tolį. (Vėliau, laisvėje jis Zalcburge tarnavo policijos inspektoriumi. Kai su juo išsiskyriau, tai visada prisimindavau tas liūdnas 20 valandų.) Bet tada vis tiek jam buvo leista prisijungti prie žygio kolonos.

Kai pagaliau susirikiavome į koloną išeiti iš lagerio, orkestras susirinko prie vartų, palei spygliuotosios vielos tvorą. Jo repertuare nebuvo maršų, be to, ir groti maršą šiuo atveju netiktų. Tad orkestras sudūdavo populiarios amerikiečių dainos, kuri vokiškai vadinta „Saulėtasis savaitgalis“, melodiją. Ritmą barbeno būgnininkas Paulis Padurekas. Jis buvo paprastas kaimo vaikinas iš Saksonijos, nors atrodė panašus į sicilietį. Kai jau nutolome nuo lagerio, pakeliui į geležinkelio stotį, ta linksma melodija vis dar skambėjo mano galvoje.

Atrodė neįmanoma, kad pustrečių metų trukęs kalinimas galėjo baigtis. Daugelis tiesiog tuo negalėjo patikėti. Aš buvau nusiteikęs labai skeptiškai. Tiesa, atsirado jausmas, kad jau daugiau negalėčiau likti lageryje nė vienos dienos. Tačiau supratau, kad jei būtų tekę ten likti, tai mes vis tiek nieko negalėtume pakeisti. Nuolat kankino netikrumas dėl rytojaus. Jei mes turėtume rusams būdingo fatalizmo, gal lagerio gyvenimas būtų atrodęs pakenčiamesnis. O mes vis mąstėme apie tai, ką reikėjo pagerinti ir sutvarkyti. Tačiau dar niekas nežinojo, ar vyksime namo, ar mūsų likimą paveiks kažkokie pasaulinės politikos įvykiai. Žinoma, niekas iš mūsų nebūtų liūdėjęs negirdėdamas skelbiamų per lagerio garsiakalbius įsakymų ir kasdien vakare, 22 valandą, skambančio sovietų himno. Bet ar tikrai mes turime važiuoti namo?

Įtarimai sustiprėjo, kai buvome suvaryti į prekinį vagoną ir traukinys pajudėjo. Mūsų siaubui, ešelonas slinko ne į vakarus, o į rytus. Tik tada, kai jau priartėjome prie Minsko, pasukęs į pietus, nuriedėjo, kaip mes supratome, per Pripetės pelkių rajoną. Paskui važiavome Galicijos kryptimi. Po daugelio sustojimų, kurie trukdavo keletą valandų, pervažiavome Lvovą, Stryjų ir Kolomyją.

Kažkur netoli Kolomyjos ar Stryjaus buvo surengtas toks patikrinimas, kokio anksčiau nebūdavo. Visi važiuojantieji traukiniu turėjo išlipti iš vagonų su savo daiktais ir išsirikiuoti ant pylimo. Paskui turėjome nuleisti kelnes, pasilenkti ir atkišti nuogus užpakalius tikrinimą atliekantiems oficialiems asmenimis. Per gretas pasklido patys keisčiausi gandai, tuo labiau kad keletas vargetų buvo nuvesti į šalį. Pradėta spėlioti, kad jie turėjo ypatingas tatuiruotes, panašių į tas, kuriomis žymėtos SS dalinių karių kraujo grupės, nors niekam nebuvo tekę girdėti, kad tokių priemonių būtų imtasi kada anksčiau. Pamažu ėmė įsitvirtinti nuomonė, jog tai sanitarinė apžiūra. Rusai ieškojo žmonių su paslėpsnių utėlėmis ar tiesiog tų, kurių užpakaliai liudijo, kad tai distrofikai. Tai buvo aiškus požymis, jog esame vežami namo. Matyt, rusai nenorėjo, kad jų belaisviai grįžtų į tėvynę panašūs į vaikščiojančius skeletus.

Mūsų nuotaika pasitaisė, kai priartėjome prie Karpatų. Vingiuota geležinkelio linija važiavome per miškais apaugusius kalnus, pro vaizdingus kaimus. Sekmadienį viename tokiame kaime pamatėme stovinčius prie bažnyčios įvairiaspalviais drabužiais apsivilkusius vyrus ir moteris. Tai buvo visai

< Vokietės Sovietų Sąjungoje geležinkelio tiesimo ir remonto darbuose. 1946 m.

neįprastas kaimo tylos ir ramybės paveikslas. O kylant į aukštą perėją, nutiko stebėtinas įvykis. Mūsų ešelonas sustojo greta kito traukinio, kuris riedėjo priešinga kryptimi. Tokiuose, kaip gyvuliams gabenti skirtuose, vagonuose į Rusiją priverstiniams darbams buvo vežamos iš Transilvanijos vokietės moterys ir merginos. Atrodė klaiku ir netikėtina, jog mus, belaisvius, paleidžia ir veža į tėvynę, o tos jaunos vokiečių moterys ir merginos net nežino, koks bus jų likimas.

Per Užkarpatės Ukrainą, kuri iki 1945 m. priklausė Čekoslovakijai, o paskui buvo aneksuota Sovietų Sąjungos, mūsų kelias driekėsi toliau į pietus. Vagonų durys turėjo būti uždarytos. Vos spėjus pervažiuoti sieną, buvo atidaromos vagonų durys. Bet pažvelgę iš vagono į miško tamsą, pirmiausia pamatėme rumunų pasienietį. Vadinasi, dar vienas žingsnis kelyje į laisvę, nors ir toliau likome saugomi rusų kovojaus.

To priešpaskutinio etapo kelyje į namus paskirties punktas buvo Marmaroš Sigetas (Sigetul Marmaceu) – rumunų pasienio miestas vengrišku pavadinimu. Buvome apgyvendinti karinio miestelio pagal senąjį austrišką stilių statytose kareivinėse. Drauge su vengrų belaisviais ten buvo laikomi tūkstančiai austrų iš buvusios vokiečių kariuomenės. Toje vietoje praleidome keletą dienų. Matyt, svarbiausias sustojimo tikslas buvo leisti mums pailsėti ir pavalgyti. Valgio gavome daug. Jį tikriausiai gamino vengrai, nes šveitėme puikią sorų košę su raudonaisiais pipirais. Tad įsiviešpatavo lyg ir džiaugsminga emocinė atmosfera, primenanti Valenšteino lagerio istorinį aprašymą, nors ir be markitantų.

Atrodė, kad ešelonai su važiuojančiais į tėvynę austrais turi išvykti kasdien. Štai jau pirmieji du ešelonai išvyko. Mes turėjome patekti į trečiąjį, bet visiškai netikėtai gautas įsakymas karininkus palikti. Tad mus vėl apėmė netikrumo jausmas, kuris nepaliko tiesiog iki to nenumatyto užlaikymo paskutinės minutės. Aš neatsargiai ėmiau mainikauti su vengrų karininku – iškeičiau

puikią savo kuprinę, liuftvafės ekipuotės daiktą, į paprastą karišką kelionmaišį ir 100 gramų smulkaus cigarečių tabako, nes nusprendžiau, jog kuprinė man daugiau nereikalinga, o savo menką turtą galiu nešiotis ir kelionmaišyje. Ir iš tiesų, be to, kuo buvau apsivilkęs, daugiau ne kažin ką turėjau: antrą komplektą apatinių drabužių, skardinėlę tabako, trejų metų senumo dantų šepetėlį ir patį svarbiausią daiktą – šaukštą. Dažnas belaisvis nešiojosi savo šaukštą kairiojoje kišenėje ant krūtinės, kad nepamestų ir turėtų jį arti savęs. Beje, žinojau, kad mūsų namuose yra kuprinė, priešingu atveju tokį daiktą iškeisti į tabaką atrodytų kvaila.

Po išvykimo iš Georgenburgo jau buvo praėjusios dvi savaitės, kai pagaliau ketvirtuoju ešelonu leista vykti ir mums, karininkams. Praslinkęs pro Čopo, kuris vengriškai buvo vadinamas Šopu, stotį traukinys išriedėjo už SSRS ribų. Giedrą, saulėtą dieną važiavome per Vengrijos lygumą, per Debreceną ir Solnoką. Kadangi traukinys riedėjo nelabai greit, žmonės, mus pamatę, mojavo rankomis. O kai sustojome, vengrų moterys nešė mums didelėmis riekėmis supjaustytų arbūzų. Džiugesys, kuris buvo apėmęs mus sveikinančius vietos gyventojus, atrodė tarsi įžanga to pasitikimo, kuris turėjo įvykti gimtojoje šalyje. Nakčiai traukinys sustojo Djere, kad mes į Austrijos žemę atvyktume dieną.

Per tą stovėjimo laiką buvo pakeistas garvežys.Tarsi pirmasis pasveikinimas buvo pasirodęs austrų mašinistas, kuris valdė toliau sąstatą tempiantį garvežį. Kai traukinys nutolo nuo Djero ir pradėjo artėti prie Austrijos sienos, jaudulys pasiekė paskutinę ribą. Mes atvažiavome į Nikelsdorfą. Kad esame Austrijos teritorijoje, liudijo tai, jog antrasis geležinkelio linijos kelias buvo išardytas. Tai buvo dalis Sovietų Sąjungos išreikalautų reparacijų. Bet dėl to nerimo nejutome. Prasidėjo derliaus dorojimo metas ir laukuose buvo daug žmonių. Pastebėję mūsų traukinį jie nustojo dirbti ir džiugiai mus sveikino. Viskas atrodė beveik kaip sapne.

> „Sveiki atvykę į Vieną!" Viener Noištadto stotyje pasitinkami pirmieji kariai, grįžę iš sovietų nelaisvės. 1947 m. rugsėjis.

Tuo metu sužinojome, kad turėjome atvykti į Viener Noištato stotį. Kaip tik ten buvo registruojami paleisti karo belaisviai ir išduodami būtini dokumentai. Kuo labiau artėjome prie paskirties punkto, tuo aiškiau jutome jaudulį. 1947 m. rugsėjo 19 d. mūsų traukinys atvyko į Viener Noištatą.

Miestas buvo iš dalies sugriautas, bet mes jo beveik nematėme. Atrodė smalsu, kaip būsime pasitikti. Pasirodo, stotyje susirinko šimtai žmonių. Kai išsiropštėme iš senų prekinių vagonų, buvo suformuota kolona žygiuoti pro netoliese esančias kareivines, kuriose įkurdinta repatriantų ir išlaisvintų karo belaisvių reikalų žinyba. Gatvėse stovėjo giminaičiai tų, kurie negrįžo į tėvynę. Daugelis priešais save laikė fotografijas ir plakatus, kuriuose buvo surašytos žmonių pavardės ir dar kai kas, pavyzdžiui: „Ar jums pažįstamas šis asmuo?“ arba: „Kas pažįsta šį žmogų?“ Bet mes neturėjome laiko apžiūrinėti jų atskirai.

Kol gavome pažymas dėl paleidimo iš nelaisvės, praėjo keletas valandų. Jei neklystu, valgėme guliašo, o tai buvo pirmasis mėsiškas patiekalas per pustrečių metų. Pažymą dėl paleidimo iš lagerio, žinoma, saugau iki šiol. Viršutiniame dešiniajame to dokumento kampe matyti spaudas: „Priesaika. Aš prisiekdamas pareiškiu, kad visa mano pateikta informacija yra teisinga“. Grafoje „profesija“ aš parašiau: „studentas“. Skyriuje „Grįžimo iš nelaisvės data, kur ir kada paimtas į nelaisvę“, parašyta: 1947. 09.19, Rusija, 1945.03.27“. Dar vienu spaudu patvirtinta, kad aš neturiu utėlių.

Kitoje pažymos pusėje yra keletas antspaudų. Jie liudija, jog gavau pašalpą: 50 šilingų ir 10 cigarečių. Be to, pažymėta, kad rugsėjo 20 d. Linco miesto geležinkelio stotyje man išduota nedidelė pinigų suma, cigarečių bei brošiūra,

< Sovietų ir amerikiečių karių grupė prie Eno upės.

> Amerikiečių ir sovietų kariai mėgina bendrauti.

ten ir pavalgydintas. Rugsėjo 23 d. Braunau mieste gavau asmens tapatybės pažymėjimą. Spalio 2 d. gavau korteles dviem poroms kojinių, dvejoms glaudėms ir dvejiems apatiniams marškinėliams.

Atvykimo į tėvynę dieną buvome suskirstyti į nedideles grupes pagal vietas, į kurias vykstame toliau. Taigi teko atsisveikinti su draugais. Vilis Celbrotas važiavo į Štiriją, Paulis Eberhardtas – į Foralsbergą, o Fricas Valteris, Kindleris ir Drešleris – į Vieną. Žmonės iš Aukštutinės Austrijos, įskaitant mane, turėjo išvažiuoti naktį į rugsėjo 20-ąją. Buvome įlaipinti į keleivinius vagonus. Naktį traukinys pietų ir vakarų geležinkelių jungiamąja atšaka pervažiavo Vieną. Prisimenu, kaip pervažiavome sankirtą su Hitcigo plentu. Tada mąsčiau apie tetą Ilzę, kuri gyveno netoliese.

Bet visai laisvi nebuvome. Tai mums pasidarė aišku paskutinėje stotelėje prie Enso upės, palei kurią vingiavo linija tarp sovietų ir amerikiečių demarkacijos zonų. Paskutinį kartą turėjome išlipti iš vagonų ir susirikiuoti, nors ir be įprastinio, jau taip nusibodusio „davaj, davaj“. Tas paskutinis skaičiavimas liko mano atmintyje visam laikui. Kiekvienąkart, kai važiuoju tiltu per Ensą, žvelgiu į tą vietą, kur kadaise buvo rusų pasienio postas. Tąkart rusai buvo nusiteikę draugiškai, neturėjo jokių pretenzijų ir greitai leista grįžti į traukinį. Vakariniame upės krante mus pasitiko amerikiečių kariai. Iš vagono lipti nereikėjo, jie tik ėjo nuo vienos kupė prie kitos, žvelgdami į mus smalsiai ir su gailesčiu. Jų laisva maniera ir laisvo fasono karinės uniformos sudarė stulbinamą kontrastą su mums įprastu Raudonosios armijos karių vaizdu.

Po pusvalandžio atvykome į Lincą. Traukinys privažiavo prie sugriautos geležinkelio stoties. Dar nespėjo jis sustoti, kai tikriausiai geležinkelininkų ar policininkų pučiamųjų orkestras užgrojo himną „O tu, mano Austrija“. Geležinkelio stoties aikštėje, tarp griuvėsių buvo išvalyta vieta, kuria per gyvąjį koridorių mes ėjome. Ir vėl daugelis žmonių atrodė džiugūs, bet buvo ir

< „Tėvynė sveikina grįžusius namo!"

tokių, kurie, laikydami priešais save fotografijas bei lenteles su dingusių giminaičių pavardėmis, žvelgė į mus su viltimi ir nerimu. Aiškiai prisimenu puikų palengvėjimo ir laisvės jausmą. Dar tą akimirką, kai važiavome tiltu per Ensą, nuo manęs nusirito slogaus netikrumo jausmas, kuris mus nuolat gniuždė rusų nelaisvėje.

Aukštutinės Austrijos federalinė žemė pasitiko savo sūnus. Mus sveikino žemės administracijos atstovas ponas Lorenconis. Iš jo kalbos nieko neprisimenu, bet gerai žinau, jog šnekėjo šiltai ir nuoširdžiai. Beje, ir atrodė jis kilniai, pražilusia galva. Paskui trys seserys Pichler užtraukė dainą „Tėvynė" – Aukštutinės Austrijos oficialų himną. Tai buvo labai jaudinančios akimirkos.

Lince mumis pasirūpino jaunas valdininkas iš Braunau, pavarde Bautenbacheris. Vėliau dažnai su juo susitikdavau ir išgirdau daug ką įdomaus apie jo dalyvavimą kare. Bautenbacheris buvo pilotas vieno iš trijų sklandytuvų, kurie 1943 m. rugsėjį nugabeno Oto Skorcenio vadovaujamą SS padalinį į Gran Seso aukštikalnę vaduoti nelaisvėje esančio Musolinio. Bautenbacherio globojami iš Linco išvykome į Braunau. Be manęs, drauge tame traukinyje važiavo dar dvejetas – Franclis Reizegeris ir Otmaras Haleris.

Kelionės būta neilgos ir tą pačią dieną, 1947 m. rugsėjo 20-ąją, mūsų traukinys atvyko į Braunau. Pakeliui galvoje sušmėžavo neramios mintys.

Vokietijos pašto ženklas, skirtas atminti patekusiems į nelaisvę kariams.

Kaip šeima išgyveno tą laiką, kai Štokerau šeimininkavo rusai? Kas žinoma apie brolio mirtį? Aišku, toks grįžimas namo smarkiai skyrėsi nuo visa to, ką mes įsivaizdavome. Bet vis tiek jis buvo geras. Juk svarbiausia, kad man pavyko likti gyvam.

Stotyje mūsų laukė apie šimtas žmonių. Kai tik išlipau iš vagono, iškart pamačiau savo šeimą. Tėvas visada buvo su barzda, bet atrodė senstelėjęs. Džiaugsmu trykštanti motina atrodė jaunai. Seseriai Lyzl dabar buvo 13 metų. Apsiglėbesčiavę, išsibučiavę su pasitinkančiaisiais buvome nuvesti į nedidelę laukiamąją salę, kurioje vyko susitikimas su burmistru. Tada patraukėme į namus, kur gyveno mano šeima. Tas namas stūksojo viduramžių laikų miesto centre, greta protestantų bažnyčios, kurios kunigas buvo mano tėvas. Virš įėjimo durų, kartono su gėlių girliandos apvadu lakšte baltomis raidėmis raudoname fone buvo parašyta: „Nuoširdžiai sveikiname grįžus namo!“ Aišku, mane apėmė jaudulys.

Po 40 metų mano grįžimą į tėvynę sesuo Lyzl aprašė šiais žodžiais:

„Nuolat baiminomės dėl brolio Armino. Pirmiausia todėl, kad Rytų fronte buvo labai pavojinga, kita vertus, jis ten buvo du kartus sunkiai sužeistas. Paskui sužinojome, kad liko gyvas ir pateko į rusų nelaisvę. Neatsimenu, kiek metų turėjau, kai apie tai pasakė mama. Džiaugsmas, kurį patyrė mano tėvai ir drauge su jais aš, buvo didžiulis. Žinoma, kol Arminas grįžo namo 1947 m. rudenį, praėjo nemaža laiko. Tikriausiai kažkas iš mūsų bažnyčios parapijos išgirdo pranešimą per radiją, kad paleidžiami karo belaisviai, ir mums pasakė. Neprisimenu tos informacijos turinio, bet nepamiršau džiaugsmo, jog netrukus grįš brolis, kurio nemačiau nuo 1945 metų Kalėdų.

Traukinys su keletu išlaisvintųjų atvyko į Braunau stotį. Aš jau nebijojau, kad gali įvykti oro antskrydis, ir buvo įdomu stebėti lėktuvus, bet grįžusių žmonių išvaizda darė slogų įspūdį. Sulysę, pilkais veidais, išvargę jie neturėjo nieko, išskyrus daiktų ryšuliukus, bet svarbiausia, kas jiems liko visų brangiausia – tai gyvybė! Ypač ryškiai prisimenu, kad Arminas, paklaustas, ką išgyveno kare ir nelaisvėje, tarsi neteko kalbos dovanos. Jis apie tai nieko nekalbėjo ir neleido mums klausinėti“.

Įžengiau į namus. Jie buvo kitokie ir smarkiai skyrėsi nuo tų, kuriuos palikau 1941 m. liepą. Bet vis tiek po kare bei nelaisvėje išgyventų šešerių metų vieno mėnesio ir dvidešimt dienų į juos grįžau.

Taip, sulaukus dvidešimt ketverių metų, baigėsi mano kariška jaunystė.

EPILOGAS

Šią knygą parašiau savo palikuonims pirmiausia kaip pranešimą apie dalyvavimą kare. Jau netrukus po to, kai baigėsi mano nelaisvė, ėmiau mąstyti apie savo – kariškio, jaunesniojo karininko ir karo belaisvio – atsiminimus. Aš galėjau naudotis daugeliu laiškų, taip pat įvairiais užrašais, kurie padėjo atgaivinti atmintį. Atsiminimus iš esmės baigiau rašyti apie 1958 metus.

Trumpai apie save:

Gimiau 1924 m. Grebminge, Štirijoje ir praleidau jaunystę bei mokslo metus Austrijoje ir Vokietijoje (Tiuringijoje) kol 1941 m. rugpjūčio 1 d. septyniolikmetis tapau savanoriu – norėjau būti veikiančiosios kariuomenės karininku. Esu kilęs iš evangelikų kunigo šeimos, mano protėvių žemė yra ir Austrija, ir Vokietija. Tapęs kariu, tarnavau vien Rytų fronte.

Paleistas iš nelaisvės 1947 metų rugsėjį, tą patį rudenį ėmiau studijuoti teisę. 1952 m. baigęs studijas, pradėjau dirbti teisininku. Buvau teisėjas visose instancijose, pagaliau tapau Vienos aukščiausiojo teismo rūmų senato pirmininku ir vykdžiau šias pareigas, kol 1990 metų pradžioje išėjau į pensiją.

Kadangi, bėgant metams, vis daugėja karo ir nelaisvės įvykių nesupratimo apraiškų, nusprendžiau atsiminimais, kuriuose kalbama apie tuos įvykius, pasidalyti su plačiąja visuomene.

Norėčiau, kad šie atsiminimai taptų indėliu į formuojamą teisingą požiūrį į istoriją ir padėtų suprasti mano kartos karo praeitį.

Dr. Arminas Šeiderbaueris

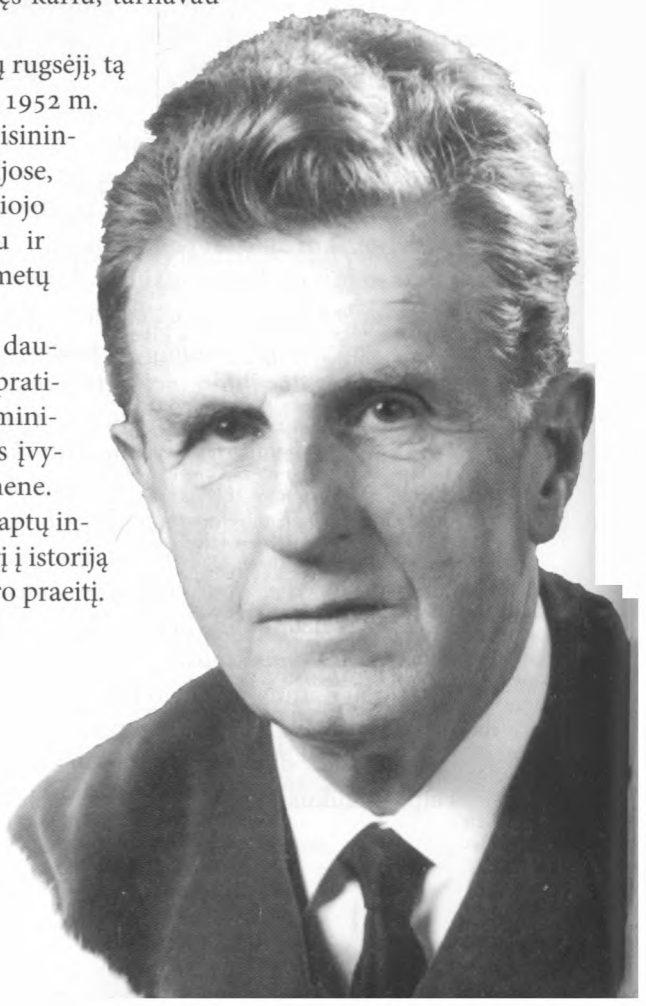

> Dr. Arminas Šeiderbaueris – aukščiausiojo teismo senato prezidentas.

SERIJA:

II PASAULINIS KARAS

ALEXANDER GOGUN

„Stalino komandosai. Ukrainiečių partizanų formuotės 1941–1944 m. "
Išdegintos žemės taktika, provokacijos, savų kaimų naikinimas, plėšikavimas, girtavimas, prievarta, tarpusavio vaidai, bakteriologinio ginklo panaudojimas, ir net kanibalizmas – toks tikrasis sovietų partizanų – Stalino komandosų veidas dokumentais pagrįstoje autoriaus knygoje

WERNER HAUPT

„Kuršo grupuotė. Pamirštos kariuomenės kronika"
Dvi nuo kitų Vermachto pajėgų atkirstos Kuršo armijos, kovodamos prieš gerokai pranašesnį priešą, parodė nepaprastą drąsą ir ištvermę, atlaikė šešis itin galingus sovietų puolimus ir liko nenugalėtos iki pat Vokietijos kapituliacijos

YUTAKA YOKOTA, JOSEPH D. HARRINGTON

„Povandeniniai kamikadzės"
Antrojo pasaulinio karo pabaigoje sukurto slapto Japonijos ginklo – valdomos torpedos – piloto mirtininko atsiminimai apie savo ir draugų ryžtą bei spėtas įvykdyti atakas

JUKKA RISLAKKI

„Vorkuta! Sukilimas lageryje"
Pasakojama, kas nutiko Vorkutoje prieš daugiau nei 60 metų, apie neramumus visame Gulage ir kelių milijonų gyvybių pareikalavusią Stalino diktatūrą

JOHANN VOSS

„Juodasis edelveisas. Waffen SS kario atsiminimai"
Amerikiečių nelaisvėje knygos autorius aprašo savo išgyvenimus prieškario bei karo metais

JOACHIM HOFFMANN

„Rusijos išvaduojamosios armijos tragedija 1944–1945 m. Vlasovas prieš Staliną"
Knygoje paneigiamas sovietų propagandos mitas apie SSRS tautų vienybę kovoje su fašistiniais okupantais

ISTORINĖ PROZA IR PUBLICISTIKA

JÓZEF MACKIEWICZ

„Nereikia garsiai kalbėti"
Atskleidžiami nežinomi Vilnijos istorijos faktai Antrojo pasaulinio karo metais, kai komplikuotų santykių raizgalynėje susipynė vieni su kitais kovoję vokiečiai, lietuviai, lenkai ir sovietų diversantai bei teroristai, save vadinę „partizanais"

MINDAUGAS MILINIS

„Partizanas"
Istorinis romanas apie Lietuvos partizanų kovas

MARK LAWRENCE SCHRAD

„Vodkos imperija: alkoholis, valdžia ir politika Rusijoje"
Analizuodamas įvairius Rusijos istorijos įvykius, nuo Ivano Rūsčiojo laikų iki mūsų dienų, autorius atskleidžia, kad Rusijos politika kiaurai persmelkta „vodkos"

M. STANTON EVANS, HERBERT ROMERSTEIN

„Stalino slaptieji agentai. Poveikis Roosevelto vyriausybei"
Autoriai rašo apie daugybę sovietų agentų (tarp jų buvo daug vietinių JAV komunistų ir jiems prijaučiančių) įsikverbusių į įvairias JAV valstybės institucijas kelių Roosevelto vyriausybių metu. Bet tai knyga ne apie šiaip šnipinėjimą, o apie slaptuosius įtakos agentus ir jų poveikį valstybės politikai

E. KNYGYNAS
LEIDĖJO KAINOMIS
www.briedis.lt

SERIJA:

KOMUNIZMAS BE GRIMO

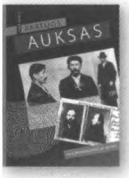

IGOR BUNIČ

„Partijos auksas“

Įvykdyti tokio masto perversmą, koks įvyko 1917 m. spalį Rusijoje, be pinigų neįmanoma. Didžiausia bolševikų finansinė afera, vykstanti ir dabar, – operacija „Partijos auksas“

NIKITA PETROV

„Budeliai. Jie vykdė Stalino užsakymus“

Stalino teroro anatomija

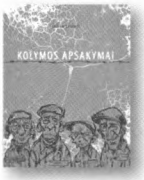

VARLAM ŠALAMOV

„Kolymos apsakymai“

Stulbinantys pasakojimai apie sovietų lagerius Sibire

BUS IŠLEISTA:

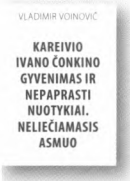

VLADIMIR VOINOVIČ

„Kareivio Ivano Čonkino gyvenimas ir nepaprasti nuotykiai. Neliečiamasis asmuo“

Pirmoji knyga

Sovietinės realybės vaizdai, karo nuotykiai, meilės lyrika ir fantastika – visa tai paryškinta švelniu humoru. Su originaliomis R. Vaitkaus iliustracijomis!

SERIJA:

VILNIUS LIEPSNOSE

GINTAUTAS ŠIRONAS (sud.)

„Liepsnojantis Vilnius. Liudininkų prisiminimai“

Beviltiška gynyba ir sunkus puolimas, kruvini mūšiai siaurose senamiesčio gatvelėse, apsuptis, prasiveržimas ir belaisvių lagerio kasdienybė. Visa tai – lūpomis žmonių, praleidusių tas lemtingas dienas liepsnojančiame Vilniuje.

NAUJIENA!

ANTANAS VERKELIS

„Kas sugriovė Vilnių“

Sovietinė propaganda tikino, kad per Antrąjį pasaulinį karą buvo sugriauta 40% Vilniaus senamiesčio. O kas nutiko iš tikrųjų? Kur dingo ištisi viduramžių Vilniaus kvartalai, sovietmečiu virtę plačiais bulvarais ir niūriomis automobilių stovėjimo aikštelėmis?

BUS IŠLEISTA:

ANTANAS VERKELIS

„Operacijos „Ostra brama“ blefas“

Žlugusio Armijos krajovos Vilniaus puolimo anatomija

ANTANAS VERKELIS

„Fester Platz Vilna“

Penkios 1944 m. liepos mėnesio kruvinų kovų Vilniuje dienos

Armin Scheiderbauer

MANO JAUNYSTĖS NUOTYKIAI,
arba vokiečių pėstininkas Rusijoje 1941–1947 m.

Vertėjas ir redaktorius Vytautas Leščinskas
Iliustracijas parinko Rimvydas Užukukis
Dizainerė Emilija Kaltenytė

Išleido leidykla „Briedis“
Parodų g. 4, LT-04133 Vilnius, Lietuva
www.briedis.lt, info@briedis.lt

Spausdino „Standartų spaustuvė“
Dariaus ir Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius, Lietuva
www.standart.lt, info@standart.lt

Jei iliustracijų autoriai pareikštų savo teises,
esame pasirengę vykdyti visus pagrįstus reikalavimus.

Dr. Arminas Šeiderbaueris (1924–2005), sulaukęs septyniolikos metų, 1941 m. rugpjūčio 1 d., savanoriu pradėjo tarnauti vermachte. Iki karo pabaigos kovojo Rytų fronte ir pateko į sovietų nelaisvę.

1947 m. rugsėjį paleistas iš lagerio, grįžo į tėvynę – Austriją. 1952 m. įgijo teisininko kvalifikaciją. Iki 1990 m., kol išėjo į pensiją, dirbo teisėju, vis kilo karjeros laiptais ir tapo Vienos aukščiausiojo teismo senato pirmininku.

A. Šeiderbauerio kovų kelias Rytų fronte dramatiškai vingiavo ir per Lietuvą. Jam teko kariauti nuo Labanoro ir Alantos iki Kėdainių ir Raseinių.

Autorius detaliai pasakoja apie susitikimus su Lietuvos žmonėmis, pateikia įvairių buities detalių.

„Mano jaunystės nuotykiai, arba vokiečių pėstininkas Rusijoje 1941–1947 m.“ išgarsino autorių kaip itin kruopštų bei sąžiningą memuaristą. Tad ši knyga neabejotinai bus patikimas informacijos šaltinis apie Antrojo pasaulinio karo įvykius, kario kasdienybę fronte ir mūsų skaitytojams, taip pat istorikams bei etnologams.

SERIJA: II PASAULINIS KARAS

ISBN 978-9955-26-518-4

E. KNYGYNAS
LEIDĖJO KAINOMIS
www.briedis.lt